

არისტოტელე მეტაფიზიკა

წიგნი პირველი თავი პირველი

ბუნებით ყველა ადამიანი შემეცნებისკენ ისწრაფვის. ამას მოწმობს სიყვარული შეგრძნებებისადმი. ადამიანები ეტანებიან შეგრძნებებს და განსაკუთრებით მხედველობით შეგრძნებას, მათგან გამომდინარე სარგებლობისგან დამოუკიდებლად. სხვა შეგრძნებებთან შედარებით მხედველობას ვაძლევთ უპირატესობას არა მხოლოდ იმიტომ, რომ რაიმე მოვიმოქმედოთ, არამედ მაშინაც, როდესაც არაფრის გაკეთებას არ ვაპირებთ. ამის მიზეზი კი ის არის, რომ ის სხვა შეგრძნებებზე უფრო მეტ ცოდნას გვაძლევს და საგანთა მრავალ თვისებას ცხადყოფს.

ცხოველებს აქვთ ბუნებრივად თანდაყოლილი შეგრძნების უნარი, საიდანაც ზოგს უჩნდება მეხსიერება, ზოგს კი არა. ამიტომ პირველნი უფრო მეტად გონიერნი და ცოდნის უკეთ შემთვისებელნი არიან, ვიდრე მეხსიერების უნარის არმქონენი. გონიერ არსებათ, რომელთაც სმენის შეგრძნება არა აქვთ, არც შესწავლის უნარი აქვთ. მაგალითად, ფუტკრებს და სხვა ამდაგვართ, თუკი ისინი არსებობენ. ხოლო ცოდნის ათვისების უნარი იმათ აქვთ, რომლებსაც მეხსიერების გარდა, სმენის უნარიც აქვთ.

ყველა სხვა ცხოველი ფანტაზიებითა და მოგონებებით ცხოვრობს, გამოცდილებას კი მცირედ ზიარებულობს. ადამიანთა მოდგმა კი იყენებს, როგორც დახელოვნებას, ისე განსჯას. ადამიანებს გამოცდილება მეხსიერებიდან ექმნებათ, რადგან ერთსა და იმავე მოვლენაზე მრავალ მოგონებას ერთი ცდის ძალა აქვს. როგორც ჩანს, დახელოვნებას კი ადამიანები ცდის მეოხებით აღწევენ და როგორც პოლოსი ამბობს, გამოცდილებამ დახელოვნება შექმნა, გამოუცდელობამ კი შემთხვევა.

დახელოვნება მაშინ წარმოიშვება, როდესაც ცდიდან მიღებულ მრავალ მითითებათაგან მსგავს მოვლენათა შესახებ ერთი ზოგადი შეხედულება გამოგვიმუშავდება. მაგალითად, თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ ამა და ამ დაავადებისას კალიასს, სოკრატეს და ასევე სხვას მრავალს ამა და ამ საშუალებამ უშველა, გამოცდილებაა, ხოლო თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ იგი შველის ყველა ამდაგვარ ავადმყოფობას, იქნება ის ანთება, ღვიძლის დაავადება თუ ციებ-ცხელება, – დახელოვნება. პრაქტიკული თვალსაზრისით კი, როგორც ჩანს, პირიქით, გამოცდილნი უფრო მეტ წარმატებებსაც კი აღწევენ ხოლმე, ვიდრე გამოუცდელნი თეორეტიკოსები, ამის მიზეზი კი ისაა, რომ გამოცდილება ერთეული ფაქტების ცოდნაა, დახელოვნება კი ზოგადისა. ყოველი მოქმედება და წარმოშობა კი ერთეულს ეხება. მაგალითად, ექიმი კურნავს არა ადამიანს, ან თუ კურნავს, კურნავს შემთხვევით, არამედ კალიასს, ან სოკრატეს, ან სხვა ვინმეს, რომელიც ამავე დროს ადამიანიც არის. ამიტომ თუ ვინმეს აქვს რაიმე ცოდნა გამოცდილების გარეშე და იცის ზოგადი, მაგრამ ამ ზოგადში შემავალი ინდივიდები კი არ იცის, ის მკურნალობის დროს ხშირად შეცდება, რადგან განსაკურნავია ინდივიდი.

მაგრამ ჩვენი აზრით, ცოდნა და გაგების უნარი უფრო მეტად დახელოვნებულს

აქვს, ვიდრე გამოცდილს და დახელოვნებულთ, როგორც უფრო ბრძენთ, გამოცდილებაზე მაღლა ვაყენებთ, რადგან ცოდნა ყველაზე მეტად სიბრძნეს ახლავს თან. ეს კი იმიტომ, რომ პირველთ მიზეზები იციან, მეორეებმა კი არა. ესე იგი გამოცდილთ იციან „რა?“, მაგრამ „რატომ?“ არ იციან. დახელოვნებულებმა კი იციან „რატომ?“ და მიზეზი. ამიტომ მშენებლობის ხელმძღვანელთ ხელოსნობასთან შედარებით ყოველთვის უფრო პატივსაცემად და ბრძნად ვთვლით, რადგან მათ იციან რა მიზეზები იმისა, რაც კეთდება, უფრო მეტად მცოდნენი არიან. ხელოსნები კი, როგორც ზოგიერთი უსული არსებები, მოქმედებენ. მაგრამ ისე, რომ არ იციან რას აკეთებენ, მაგალითად, როგორც ცეცხლი, რომელიც სწვავს, უსული საგნები მოქმედებენ თავისი ბუნებისა და შესატყვისად ხელოსნები კი ჩვეულებით. ამრიგად, სიბრძნეს პრაქტიკა კი არ იძლევა, არამედ განსჯა და მიზეზების ცოდნა.

საერთოდ, მცოდნის არმცოდნისგან განმასხვავებელი ნიშანია სწავლების უნარი. დახელოვნებასაც გამოცდილებასთან შედარებით მეტ ცოდნად ვთვლით, რადგან პირველით შესაძლებელია ცოდნის გადაცემა, მეორეთი კი არა.

გარდა ამისა, არც ერთი შეგრძნება არ მიგვაჩნია სიბრძნედ, რადგან ისინი თუმცა ინდივიდუალური მოვლენების შემეცნების უმთავრეს საშუალებას წარმოადგენენ, მაგრამ არას გვეუბნებიან მათს მიზეზებზე. მაგალითად, კითხვაზე იმის შესახებ, თუ რატომაა ცეცხლი ცხელი? არამედ გვეუბნებიან მხოლოდ იმას, რომ ცეცხლი ცხელია.

მართლაც, აღმომჩენმა პირველი ნებისმიერი ხელოვნებისა, რომელიც სცილდებოდა საერთო შეგრძნებების ფარგლებს, ადამიანების გაკვირვება გამოიწვია, არა მარტო იმიტომ, რომ მის რომელიმე აღმოჩენას სარგებლობა მოჰქონდა, არამედ როგორც ბრძენმა და სხვებისგან განსხვავებულმა. აღმოჩენილ ხელოვნებათა ნაწილი აუცილებელ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას ემსახურება, ნაწილი კი დროსტარებას. დროსტარებისთვის განკუთვნილი ხელოვნებანი, პირველთან შედარებით უფრო დიდ სიბრძნედ მიგვაჩნია, რადგან ის ცოდნა, რომელსაც ისინი შეიცავს, სარგებლობას არ ემსახურება. როდესაც ყველა ამდაგვარი ხელოვნება შეიქმნა, უპირველესად ყოვლისა, ისეთ ქვეყნებში, სადაც ადამიანებს თავისუფალი დრო ჰქონდათ, აღმოჩენილ იქნა ისეთი მეცნიერებანიც, რომელნიც არც სიამოვნებასა და არც აუცილებელ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას არ ემსახურებოდნენ. ამიტომაც მათემატიკური მეცნიერებანი ყველაზე ადრე ეგვიპტეში ჩამოყალიბდა, სადაც ქურუმთა წოდებას ყველაზე მეტი თავისუფალი დრო ჰქონდა.

„ეთიკაში“ ჩვენ უკვე ნათქვამი გვქონდა, თუ რა განსხვავებაა ხელოვნებასა და სხვა ანალოგიურ დარგებს შორის. მაგრამ მიზეზი იმისა, რის გამოც ჩვენ აქ მათ შესახებ ვმსჯელობთ, არის ის, რომ ეგრეთ წოდებული სიბრძნე, ყველას აზრით, პირველ მიზეზებსა და საწყისებს ეხება.

ამრიგად, როგორც თავდაპირველად იყო ნათქვამი, ჩანს, რომ გამოცდილი ნებისმიერი შეგრძნების მქონეზე უფრო ბრძენია, დახელოვნებული – გამოცდილზე, მშენებლობის ხელმძღვანელი – ხელოსანზე, თეორეტიკოსი – პრაქტიკოსზე.

ამრიგად, ცხადია, რომ სიბრძნე რაღაც საწყისებისა და მიზეზების ცოდნაა.

თავი მეორე

რადგან მეცნიერებას ვეხებით, ამიტომ, ისიც უნდა განვიხილოთ თუ რომელი საწყისებისა და მიზეზების ცოდნას წარმოადგენს სიბრძნე, რაც იმისთვის უფრო ჩქარა გახდება ნათელი, ვინც გამოიყენებს ჩვენს მიერ გამოთქმულ შეხედულებებს ბრძენის შესახებ.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ბრძენია უპირველესად ყოვლისა, ის, ვინც იცის ყველაფერი, რამდენადაც ეს მისთვის მისაწვდომია, ისე რომ, არ იცის მასში შემავალი ერთეულები. შემდეგ, ბრძენია ის, ვინც იცის ძნელად მისაწვდომი რამ, ესე იგი, რის შეცნობა ადამიანებისთვის ადვილი არაა (მაგალითად, შეგრძნება ყველასთვის საერთოა, რადგან ადვილია, მაგრამ ის არავითარი სიბრძნე არაა). შემდეგ, ყველაზე ბრძენია ის, რომელსაც ყოველივეს მიზეზების შესახებ უზუსტესი ცოდნა გააჩნია და ყველაზე უკეთ შეუძლია მათი სწავლება. მეცნიერებათა შორის კი ის მეცნიერება, რომელსაც უპირატესობას აძლევენ მისივე გულისთვის და შემეცნების მიზნით უფრო მეტად წარმოადგენს სიბრძნეს, ვიდრე ის, რომელსაც უპირატესობას აძლევენ მისგან გამომდინარე სარგებლობის გამო. ასევე ხელმძღვანელი მეცნიერება უფრო მეტად არის სიბრძნე, ვიდრე დაქვემდებარებული, რადგან ბრძენს კი არ უნდა უბრძანებდნენ, არამედ ის უნდა მბრძანებლობდეს და ბრძენი კი არ უნდა მორჩილებდეს სხვებს, არამედ მას უნდა მორჩილებდნენ მასზე ნაკლებ ბრძენნი.

ასეთი და ამდენგვარი შეხედულება გვაქვს ჩვენ სიბრძნისა და ბრძენთა შესახებ, რომელთაგან ყველაფრის ცოდნა სხვებზე უფრო მეტად აუცილებლად ზოგადის მცოდნეს გააჩნია, რადგან მან ასე თუ ისე იცის ყველა სუბსტრაქტი. შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანებისთვის ყველაზე უფრო ძნელია უზოგადესი შეცნობა, რადგან ის ყველაზე უფრო მეტადაა დაშორებული შეგრძნებებიდან. ხოლო უზუსტესია ცოდნა უპირველეს გვართა შესახებ, რადგან ცოდნა, რომელიც ნაკლები ნიშნების შემცველ გვარს ეხება, უფრო ზუსტია იმასთან შედარებით, რომელსაც დამატებითი ნიშნებიც აინტერესებს, როგორც არითმეტიკა გეომეტრიასთან შედარებით. ასევე უფრო მეტი ცოდნის მოცემა შეუძლია მეცნიერებას, რომელიც მიზეზებს სწავლობს, რადგან, საერთოდ, ასწავლიან ისინი, რომლებიც ცალკეულ საგანთა მიზეზებზე მსჯელობენ. ცოდნა და შეცნობა იმ მეცნიერებათა თვითმიზანია, რომლებსაც ყველაზე მეტად შეცნობადი ობიექტი აქვთ, რადგან, ვისთვისაც თვით ცოდნის შემენაა მიზანი, პირველ რიგში ირჩევს ყველაზე უკეთეს ცოდნას. ასეთი კი არის ცოდნა ყველაზე მეტად შეცნობადი ობიექტის შესახებ. ყველაზე მეტად შეცნობადი კი პირველი გვარები და მიზეზებია, რადგან მათი მეშვეობით და მათგან შეიცნობა ყველა დანარჩენი და არა პირიქით. მეცნიერებათა შორის უმაღლესი, და დაქვემდებარებული მეცნიერებათა ყველაზე უკეთ წარმმართველია ის, რომელმაც იცის, თუ რა მიზნით ხდება ყოველივე. ეს კი თვითოეული საგნის სიკეთეა და საერთოდ, საუკეთესოა მთელს ბუნებაში.

ყოველივე ზემოთქმულის მიხედვით, სამიებელი მეცნიერების სახელი ხვდა იმავე მეცნიერებას, რომელიც პირველ საწყისებსა და მიზეზებს სწავლობს. ხოლო სიკეთეცა და მიზანიც ერთ-ერთი მიზეზთაგანია.

რომ ეს მეცნიერება არ არის პრაქტიკული ხასიათის, ამას ცხადყოფს იმათი

მოდღვრება, რომლებმაც პირველად დაიწყეს ფილოსოფოსობა. ადამიანები კი, როგორც თავდაპირველად. ასე ახლაც გაკვირვების შედეგად იწყებენ ფილოსოფოსობას. დასაწყისში მათ აკვირვებდათ უშუალო დაბრკოლებები. შემდეგ თანდათანობით უფრო შორს მიდიოდნენ და უფრო მნიშვნელოვან პრობლემებს აყენებდნენ. მაგალითად, პრობლემას მთვარეზე, მზეზე, ვარსკვლავებზე მიმდინარე პროცესებისა და ყოველივეს წარმოშობის მიზეზების შესახებ. ხოლო ვინც იგრძნობდა სიძნელებებს და უკვირდა, იმან ისიც იცოდა, რაც არ იცოდა. ამიტომაც, ვისაც მითები უყვარდა, ასე თუ ისე ფილოსოფოსიც იყო, რადგან მითები საკვირველი მოვლენებიდან წარმოიშობა. ამრიგად, ფილოსოფოსობა დაიწყეს უცოდინრობის თავიდან აცილების გამო და ცხადია, რომ ცოდნას ეტანებოდნენ შემეცნების და არა რაიმე სარგებლობის მიზნით. ამას ადასტურებს ფაქტები. ჩემის აზრით, როცა მოპოვებული იყო ყოველივე აუცილებელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისთვის, თვით ცხოვრების შემსუბუქებისა და დროსტარებისთვის, მაშინ იწყებოდა ასეთი ცოდნის ძიება. ცხადია, რომ მას არ ეძებდნენ რაიმე სხვა მიზნით. როგორც თავისუფალს ვუწოდებთ იმ ადამიანს, რომელიც არსებობს თავის თავისთვის და არა სხვისთვის, ასევე ცოდნათა შორის ერთადერთ თავისუფალ ცოდნად ვთვლით მხოლოდ იმას, რომელიც არსებობს თავისთვის. ამიტომაც ითვლება მისი მოპოვება არაადამიანურ საქმედ. ადამიანები კი მეტწილად მონური ბუნებისანი არიან. და როგორც სიმონიდე ამბობს: `მხოლოდ ღმერთს აქვს ეს უპირატესობა`. ადამიანი ღირსიც კი არაა იმისა, რომ ეძებდეს თავის თავად ცოდნას. თუ პოეტები მართალს ამბობენ, და ღვთაებაც შურიანია, ეს დაახლოებით იმას ნიშნავს, რომ ყველაზე უკეთესნი ყველაზე უბედურნი არიან. მაგრამ ღვთაება არ შეიძლება შურიანი იყოს და როგორც ანდაზა ამბობს: „პოეტები ხშირად ცრუობენ“. არც სხვა რაიმე უნდა მივიჩნიოთ ღვთაებაზე უფრო მეტად პატივისცემის ღირსად, რადგან ყველაზე ღვთაებრივი ყველაზე უფრო პატივსაცემია. ასეთი კი ორი მოსაზრების გამო ერთი რამ არის: რაც ყველაზე უფრო მეტად რვტაებას ეკუთვნის, ასეთი კი არის ღვთაებრივი მეცნიერება და მეორე, რომელსაც ღვთაებრივი ობიექტი აქვს. ორივე ეს თვალსაზრისი ამ ცოდნას უდგება. რადგან ჩვენი აზრით, ღმერთია ყოველივეს მიზეზი და რაღაც საწყისი, ამიტომ ეს მეცნიერება ან მხოლოდ ღმერთს, ან ყველაზე უფრო მეტად ღმერთს შეიძლება ჰქონდეს. ყველა სხვა მეცნიერებანი კი შეიძლება მასზე უფრო აუცილებელი იყვნენ, მაგრამ მასზე უკეთესი კი არც ერთი არ შეიძლება იყოს.

მაგრამ ეს ერთგვარ წინააღმდეგობაში გვაგდებს თავდაპირველ დაშვებასთან, რადგან, როგორც ვთქვით, ყველა გაკვირვებით იწყებს. როგორც მაგალითად, ადამიანები, რომლებმაც არ იციან მოვლენათა თვითმოძრაობის, ან მზის ბრუნვისა და კვადრატის დიაგონალის არათანაბარზომიერების მიზეზი. ამგვარად, როგორც ჩანს, გაკვირვებას იწვევდა ყოველივე ის, რის მიზეზიც უცნობი იყო, ანდა რაც ვერ იზომებოდა უმცირესი საზომით.

როგორც ანდაზაშია ნათქვამი, ყოველივე უნდა დამთავრდეს საწინააღმდეგო და უკეთესი შედეგებით. ასევე ხდება შემეცნების შემთხვევაშიც. მაგალითად, გეომეტრს ისე არაფერი არ გაკვირვებს, როგორც კვადრატის დიაგონალის თანაბარზომიერება კვადრატისვე გვერდებთან.

ამრიგად, აქ მსჯელობა ეხებოდა იმას, თუ როგორაა საძიებელი მეცნიერების ბუნება და მიზანი, რომელმაც უნდა განსაზღვროს მთელი ჩვენი კვლევა-ძიების მიმართულება.

წიგნი I

თავი მესამე

ამრიგად, ნათელია, რომ თავდაპირველად მიზეზები უნდა იქნას შესწავლილი. რადგან მაშინ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ვიცით თვითოეული საგანი, როდესაც ვფიქრობთ, რომ მისი პირველი მიზეზი შევიცანით. მიზეზი კი ოთხგვარია. პირველი მიზეზი ეწოდება საგანს, ან მის არსებას, რადგან ყოველი საგნის მიზეზი ლოგიკურად უკიდურესია. მიზეზი და საწყისი პირველია, რის გამოც არსებობს მოვლენა. მისი მეორე მნიშვნელობაა: მატერია და სუბსტრატი, მესამე – მოძრაობის საწყისი, მეოთხეზე – ამ უკანასკნელის საწინააღმდეგო – მიზანი ანუ სიკეთე, რაც ყოველივეს წარმოშობისა და მოძრაობის მიზანია, ამის შესახებ ჩვენ საკმარისად ვიმსჯელებთ წიგნში „ბუნების შესახებ“. მაგრამ გვინდა გავითვალისწინოთ წინამორბედთა შეხედულებებიც, რომლებიც არსებულს იკვლევდნენ და ჭეშმარიტების შესახებ ფილოსოფოსობდნენ, რადგან, ცხადია, რომ ისინიც საწყისებისა და მიზეზების შესახებ მსჯელობდნენ. ამის განხილვა კი ერთგვარად სასარგებლო იქნება კვლევის ჩვენი მეთოდისთვის, რადგან ან რაღაც ახალი სახის მიზეზებს აღმოგვაჩენინებს, ანდა ახლახან დასახელებულთა არსებობაში უფრო მეტად დაგვარწმუნებს.

პირველ ფილოსოფოსთა უმრავლესობას ყოველივეს ერთადერთ საწყისად მატერიის სხვადასხვა სახეობა მიაჩნდა, რისგანაც შედგება, მათი აზრით, თავიდანვე წარმოიშობა და რაზედაც დაიშლება საბოლოოდ ყოველი არსებული. მათ ის მიაჩნდათ არსებულის პირველ ელემენტად და საწყისად, რასაც არსება უცვლელი და თვისებები კი ცვალებადი აქვს. ამიტომაც ფიქრობდნენ ისინი, რომ რაიმე არც წარმოიშობა და არც იღუპება, არამედ მუდამ ერთსა და იმავე ბუნებას ინარჩუნებს, როგორც, მაგალითად, სოკრატეს შესახებ არ ვამბობთ, რომ ის წარმოიშობა, როცა ის ლამაზდება, ანდა მცოდნე ხდება. და არც იმას ვამბობთ, რომ ის კვდება, როდესაც ამ თვისებას კარგავს, რადგან სოკრატე როგორც სუბსტრატი, იგივე რჩება. ასევე ყველა სხვა შემთხვევაშიც, რადგან არსებობს ან ერთი ან მეტი რაღაც საწყისი ბუნება, საიდანაც წარმოიშობა ყოველივე ამ საწყისის შეუცვლელად. ამ საწყისის რაოდენობისა და სახის შესახებ ყველა ერთი აზრის არაა. მაგალითად, ასეთი ფილოსოფიის ფუძემდებელი თალესი საწყისად წყალს ასახელებდა, ამიტომაც ამტკიცებდა, რომ დედამიწა წყალზე ცურავსო. ასეთ შეხედულებამდე, შესაძლებელია, ის იმიტომ მივიდა, რომ, ხედავდა, რომ ყოველი საკვები სინოტივს შეიცავდა, და თვით სითბოც კი მისგან იყო წარმოშობილი და მისთვის არსებობდა. ხოლო, ის, რისგანაც ყოველივე წარმოიშობა, საწყისია. ის ამ შეხედულებამდე მივიდა, როგორც ზემოთქმულიდან, ისე იქიდან, რომ ხედავდა ხომ ყოველგვარ თესლს ნოტიო ბუნება ჰქონდა, ხოლო სინოტივის საწყისი კი წყალია.

ზოგიერთის აზრით, ბუნების შესახებ ასეთივე შეხედულება ჰქონდათ იმათ, რომლებიც ცხოვრობდნენ ჩვენზე ბევრად ადრე და რომლებმაც პირველებმა მოჰკიდეს ხელი თეოლოგიას. მათ ოკეანე და ტეთიდა აქციეს წარმოშობის მამად, ხოლო წყალი,

რომლებსაც პოეტები სტოქს უწოდებენ – ღმერთების ფიცად. რადგან ყველაზე პატივსაცემი, ყველაზე უფროსია, ამიტომ ფიცი ყველაზე პატივსაცემი უნდა იყოს. არის თუ არა ბუნების შესახებ ეს შეხედულება პირველი და უძველესი, შეიძლება, არ იყოს ცხადი, ის კი ცხადია, რომ პირველი მიზეზის შესახებ თალესი ასე მსჯელობდა. ჰოპონს კი არავინ ჩათვლის მათს გვერდით ღირსად მისი შეხედულების უმნიშვნელობის გამო.

ანაქსიმე და დიოგენე კი ჰაერს თვლიდნენ წყალზე უადრეს და მარტივ სხეულთა შორის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან საწყისად.

ჰიფასოს მეტაპონტელი და ჰერაკლიტე ეთესელი საწყისად თვლიდნენ ცეცხლს, ემპედოკლე – ოთხ ელემენტს, უმატებდა რა ზემოჩამოთვლილ ელემენტებს მეოთხეს, – მიწას. მისი აზრით, ეს ელემენტები მუდმივად არსებობდნენ, და არ წარმოიქმნებოდნენ, არამედ მიმატებითა და დაკლებით ხან ერთიანდებიან და ხან იშლებიან. ანაქსაგორა კლადომენელი კი, რომელიც მასზე უფროსი იყო, მაგრამ მასზე გვიან გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე, ამბობდა, რომ საწყისები უსაზღვროდ ბევრი არიანო. თითქმის ყველა ერთნაირი ელემენტებისგან შემდგარი ნივთიერებანი, როგორცაა წყალი, ან ცეცხლი, ამბობდა ის, წარმოიშობიან და ისპობიან და არც ისპობიან, არამედ მარადიულად არსებობენო. აქედან გამომდინარენი, ერთადერთ მიზეზად მატერიის რაღაც სახეობას ასახელებდნენ. მაგრამ მიიწევდნენ რა წინ, თვით საქმე უჩვენებდა გზას და აიძულებდა კვლევას.

დავუშვათ, რომ ყოველი წარმოშობა და მოსპობა ყოველთვის ერთი ან მრავალი საწყისიდან წარმოებს. მაგრამ რატომ ხდება ეს ასე და რაა ამის მიზეზი? სუბსტრატი ხომ თავის თავს თვითონ ვერ შეცვლის? მე შემდეგს ვგულისხმობ: არც ხე და არც სპილენძი არ არის თავის თავის ცვალებადობის მიზეზი, რადგან არც ხე აკეთებს საწოლს და არც სპილენძი ქანდაკებას, არამედ რაღაც სხვაა ამ ცვალებადობის მიზეზი. მისი მოძებნა კი სხვა საწყისის მოძებნას მოითხოვს, რაც მოძრაობის საწყისია. ისინი, რომლებიც თავიდანვე კვლევის ამ გზას მიჰყვებოდნენ და ამბობდნენ, რომ სუბსტრატი ერთნაირიაო, არავითარ დაბრკოლებებს არ ხვდებოდნენ. მაგრამ ერთი საწყისის მოძებრეთაგან ზოგი კვლევა-ძიებით გატაცების შედეგად აცხადებდა, რომ ერთი მთელი თავისი ბუნებით უძრავიაო და არა მარტო წარმოშობისა და მოსპობის თვალსაზრისით (ამ ძველისძველ შეხედულებას ყველა იზიარებდა), არამედ ყოველგვარი ცვალებადობის თვალსაზრისითაც, რაშიც მდგომარეობს მათი თვალსაზრისის თავისებურება. იმათგან, რომლებიც სამყაროს ერთად თვლიდნენ, პარმენიდეს გარდა, ვერავინ ვერ შეძლო ამ მიზეზის დანახვა. იმანაც იმდენად, რამდენადაც როგორღაც უშვებდა არა მხოლოდ ერთ, არამედ ორ მიზეზს. იმათ კი, რომლებიც უფრო მეტად შესაძლებლად თვლიდნენ მრავალი საწყისის არსებობას, როგორცაა თბილი და ცივი ან ცეცხლი და მიწა, ცეცხლს იყენებდნენ, როგორც მოძრავი ბუნების მქონეს, წყალს, მიწას და სხვა ამდაგვარს კი, პირიქით, – როგორც უძრავი ბუნებისას.

ამდაგვარი კვლევისა და საწყისების შემდეგ, რაც არსებული საგნების, ბუნების ასახსნელად არ აღმოჩნდა საკმარისი, როგორც უკვე ვთქვით, იმავე ჭეშმარიტებით იძულებული ფილოსოფოსები სხვა საწყისის ძიებას შეუდგნენ; არსებულ მოვლენათა სიკეთისა და მშვენიერების მიზეზი არ აღმოჩნდა არც ცეცხლი, არც მიწა, არც სხვა

რაიმე ამდაგვარი. ამას, ალბათ, არც ისინი ფიქრობდნენ, მაგრამ არც ის იყო კარგი, რომ ასეთი მოვლენები მიენდოთ თვითდინებისა და შემთხვევისთვის.

დაუფიქრებლად მოლაპარაკე წინაპართა შორის გონიერად მოჩანდა ის, ვინც გონება გამოაცხადა როგორც მთელი სამყაროს, ასე მისი წესრიგის მიზეზად, როგორც ცხოველებში, ისე მთელს ბუნებაში ჩვენ გარკვევით ვიცით, რომ ამ შეხედულების მატარებელი ანაქსაგორა იყო. მაგრამ არსებობს საფუძველი იმისთვის, რომ ვიფიქროთ, რომ ეს შეხედულება უფრო ადრე ჰერმოტიმე კლამომენელმა გამოთქვა. ამ თვალსაზრისის მომხრენი არსებულის თავდაპირველ მიზეზად ერთსა და იმავე დროს თვლიდნენ, როგორც მშვენიერების, ისე მოძრაობის საწყისს.

წიგნი I

თავი მეოთხე

საფიქრებელია, რომ რაღაც ასეთ მიზეზს თავდაპირველად ეძებდა ჰესიოდე, ვიღაც სხვა კი ისევე, როგორც პარმენიდე, არსებულის საწყისად სიყვარულს, თუ ვნებას თვლიდა. პარმენიდე ხსნიდა რა სამყაროს წარმოშობას, აღნიშნავდა, რომ „ყველა ღმერთზე ადრე სიყვარული შეიქმნაო“. ჰესიოდეს აზრით კი: „ყველაზე ადრე ქაოსი გაჩნდა, შემდეგ ფართემკერდიანი დედამიწა და ეროსი, ყველაზე მეტად შესანიშნავი უკვდავთა შორის“, როგორც სამყაროს საგანთა მოძრაობის და წესრიგის აუცილებელი მიზეზი. თუ რომელიც ამ მოაზროვნეთა შორის პირველი, ამაზე ქვემოთ გვექნება მსჯელობა.

რადგან ბუნებაში სიკეთის საწინააღმდეგოც აღმოჩნდა, ესე იგი, არა მარტო წესრიგი და მშვენიერება, არამედ უწესრიგობა და სიმახინჯე, სიკეთეზე ჭარბი ბოროტება და სილამაზეზე ჭარბი სიმახინჯე, ამიტომ ერთმა მოაზროვნემ შემოიტანა მეგობრობა და მტრობა, როგორც თითოეულ ზემოხსენებულ მოვლენათა მიზეზი. ის, ვინც მიჰყვება და გაიაზრებს ემპედოკლეს შეხედულებათა მთავარ აზრს და არ მიაქცევს ყურადღებას მის ბუნდოვან გამოთქმებს, აღმოაჩენს, რომ მეგობრობა მასთან სიკეთის მიზეზია და მტრობა – ბოროტებისა. ამგვარად, ვინც პირველი ამტკიცებდა როგორღაც, რომ ბოროტება და სიკეთე საწყისებიაო, სწორი იქნება, რადგან მასთან თავისთავად სიკეთე ყოველგვარი სიკეთის მიზეზია და თავისთავად ბოროტება კი – ბოროტებისა.

ეს მოაზროვნენი, როგორც აქ ვთქვით და უფრო ადრე განვსაზღვრეთ წიგნებში `ბუნების შესახებ~, ასახელებდნენ, თუმცა გაურკვეველად და ბუნდოვნად, ორ მიზეზს – მატერიას და მოძრაობის საწყისს. ისე, როგორც გამოუცდელი იქცევიათ ბრძოლაში, აქეთ-იქით აწყდებიან და ხშირად კარგადაც ურტყამენ მახვილს, მაგრამ არა ცოდნის შედეგად. როგორც ეტყობა, არც ამ ფილოსოფოსებს გაეგებათ რა იმისა, რასაც ამბობენ, რადგან, ცხადია, რომ ისინი ან სრულებით არ სარგებლობენ ამ საწყისებით, ანდა იშვიათად.

ანაქსაგორა კი, როდესაც დასჭირდება ხოლმე რაიმე აუცილებელია მიზეზი, მაშინ მოიშველიებს ხოლმე გონებას, როგორც სამყაროს შემოქმედების საშუალებას, მაგრამ

დანარჩენ შემთხვევებში კი ყველაფერს იყენებს არსებული მოვლენების მიზეზად, გარდა გონებისა.

ემპედოკლე თუმცა მასზე უფრო ხშირად სარგებლობს ამ მიზეზებით, მაგრამ მაინც არასაკმარისად და არც თანმიმდევრულად. მასთან მეგობრობა ხშირად აშორებს საგნებს ერთმანეთს, მტრობა კი აკავშირებს. როდესაც მტრობის ზეგავლენით ყოველივე საწყის ელემენტებად იშლება, მაშინ ცეცხლი და ყველა სხვა ელემენტი გროვდება და როდესაც მეგობრობის ზეგავლენით კვლავ ერთიანდებიან, ისევ აუცილებელი ხდება ყველა ამ ელემენტთა ნაწილის გამოყოფა. ამრიგად, ემპედოკლემ წინამორბედთა განსხვავებით, პირველად შემოიტანა დაშორების მიზეზი, რომელიც არა მარტო მოძრაობის, არამედ არამედ განსხვავებისა და დაპირისპირების საწყისად აქცია. ამას გარდა, პირველად მან მიუთითა ეგრეთ წოდებულ მატერიალურ საწყისებზე. მაგრამ ის იყენებდა მათ არა როგორც ობს, არამედ როგორც ორს. სახელდობრ, ერთი მხრივ, იყო ცეცხლი თავისთავად და, მეორე მხრივ, მისდამი დაპირისპირებული, როგორც ერთი ბუნების მქონე, მიწა, ჰაერი და წყალი. ამის ამოკითხვა შეიძლება მისი ლექსებიდან. ამგვარად, როგორც ვთქვით, ის ასეთ და ამ რაოდენობის საწყისებზე მიუთითებდა.

ლევკიპე და მისი მეგობარი დემოკრიტე ამბობდნენ, რომ საწყისები სავსე და ცარიელიაო. პირველს არსებულს უწოდებდნენ და მეორეს არარსებულს, რომელთაგან პირველი – სავსე და მაგარი არსებულია, ხოლო ცარიელი – არარსებული. მიუხედავად ამისა, მათთან არსებული არ არსებობს უფრო მეტად, ვიდრე არარსებული და სხეული უფრო მეტად, ვიდრე სიცარიელე, რადგან ისინი არსებულის მატერიალური საწყისები არიან. როგორც ის მოაზროვნეები, რომლებიც საწყის სუბსტრატად ერთს აცხადებდნენ და ყოველივეს მისი თვისებებიდან აწარმოებდნენ, ხოლო იშვიათსა და ხშირს თვისებათა საწყისებად თვლიდნენ, ასევე ისინი განსხვავებას ყოველივე დანარჩენის მიზეზად აცხადებდნენ. ეს განსხვავება კი სამია: ფორმა, წესრიგი და მდებარეობა. მაშასადამე, მათი აზრით, მოვლენები განსხვავდებიან ერთმანეთისგან მოძრაობით, განლაგებითა და ტრიალით. ამათგან მოძრაობა ფორმაა, განლაგება – წესრიგი და მიმართულება კი მდებარეობა. A განსხვავდება N-სგან ფორმით, AN NA-სგან წესრიგით, ხოლო NN-სგან – მდებარეობით. მაგრამ საკითხს იმის შესახებ, თუ მოძრაობა საიდან და როგორ ახასიათებს არსებულს, მათ მსგავსა სხვებისა, დაუდევრად აუარეს გვერდი.

ორი მიზეზის შესახებ, როგორც უკვე ვთქვით, ჩანს, ასეთი ხასიათის კვლევა-ძიება იქნა ჩატარებული წინამორბედი ფილოსოფოსების მიერ.

წიგნი I

თავი მეხუთე

ამათთან ერთად და მათზე ადრე პირველად ეგრეთ წოდებულმა პითაგორელებმა მოჰკიდეს ხელი მათემატიკურ მეცნიერებათ და წინ წასწიეს ის. ისინი, კარგად დაუფლებულნი მათემატიკას, ფიქრობდნენ, რომ მათემატიკის საწყისები ყველაფრის საწყისები არიანო, რადგან მათემატიკურ მეცნიერებებში რიცხვებს თავისი ბუნებით

პირველი ადგილი უკავიათ, ამიტომ ისინი მათში უფრო მეტ მსგავსებას ხედავდნენ არსებულისა და ქმნადთან, ვიდრე ცეცხლში, მიწაში და წყალში. რიცხვთა ერთი თვისება, ფიქრობდნენ ისინი, არის სამართლიანობა, მეორე – სული და გონება, მესამე – ზომიერება. ასევე მსჯელობდნენ ისინი ყველა სხვა დანარჩენი თვისებების შესახებაც. გარდა ამისა, ისინი რიცხვებში ხედავდნენ მსგავსებას ჰარმონიის თვისებებსა და კანონზომიერებებთან. რადგან მათ ეჩვენებოდათ, რომ ყოველივე სხვაც რიცხვებს ემსგავსებოდა თავისი ბუნებით და რიცხვები მთელ ბუნებას უსწრებდნენ წინ, ამიტომ ჩათვალეს მათ რიცხვთა ელემენტები ყოველივეს ელემენტებად, მთელი ცა კი – ჰარმონიად და რიცხვად. და რა მსგავსებასაც ხედავდნენ ისინი, ერთი მხრივ, რიცხვებსა და ჰარმონიასა და, მეორე მხრივ, ცის თვისებებსა, ნაწილებსა და მთელს სამყაროს შორის, ცდილობდნენ მათ გაერთიანებას და თუ სადმე რამე გამორჩებოდათ, ისწრაფოდნენ ისიც შეეთანხმებინათ მთელ თავის სისტემასთან

მხედველობაში მაქვს შემდეგი: რადგან, მათი აზრით, ათი დასრულებულია და მოიცავს ყველა რიცხვთა ბუნებას, ამიტომ ცაზე მოძრავ სხეულთა რიცხვიც ათი უნდა იყოსო, ამბობდნენ ისინი, რადგან ასეთი სხეული მხოლოდ ცხრა ჩანდა, ამიტომ მეათედ მათ დედამიწის მოპირდაპირე სხეული აქციეს . ეს ჩვენ უფრო ზუსტად სხვაგან დავადგინეთ. მიზეზი იმისა, თუ რატომ ვიხილავთ ამას, როგორც ვთქვით, იყო, როგორც ეს, ისე იმის დადგენა, თუ რა საწყისებს იღებდნენ ისინი და იმ მიმართებისა, რომელშიც იმყოფებოდნენ ეს საწყისები ზემოდასახელებულ მიზეზებთან. როგორც ჩანს, ისინი რიცხვებს როგორც არსის მატერიის, ისე თვისებებისა და მდგომარეობის საწყისებად თვლიდნენ. რიცხვთა ელემენტები კი მათი აზრით, იყო ლუწი და კენტი, რომელთაგან პირველი განსაზღვრულია, მეორე კი განუსაზღვრელი. ერთი კი შედგება ორივესგან, ის როგორც ლუწია, ისე კენტი, რიცხვი შედგება ერთისგან, მთელი ცა კი – რიცხვებისგან, როგორც ნათქვამი იყო.

სხვა მოაზროვნეები ათ საწყისს ანუ ეგრეთ წოდებულ ათ ელემენტს უშვებდნენ, რომლებიც გარკვეულ სისტემას ქმნიდნენ: საზღვარსა და უსაზღვროს, ლუწსა და კენტს, ერთსა და მრავალს, მარჯვენასა და მარცხენას, მამრობითსა და მდედრობითს, უძრავსა და მოძრავს, სწორსა და მრუდს, სინათლესა და სიბნელეს, სიკეთესა და ბოროტებას, ოთხკუთხედსა და მრავალკუთხედს.

როგორც ჩანს, ალკმეონ კროტონელიც ამ თვალსაზრისზე იდგა. ეს მოძღვრება ამ ამან იმათგან, ან იმათ ამისგან გადაიღეს. ალკმეონის დავაჟკაცების ასაკი პითაგორას მოხუცებულობას ემთხვევა, თუმცა ის დაახლოებით იმავე თვალსაზრისისა იყო, როგორისაც პითაგორელები. ის ამტკიცებდა, რომ ადამიანთა საქმეების უმრავლესობა ორ ერთმანეთისადმი დაპირისპირებულ პოლუსს ჰქმნისო. თუმცა მასთან ეს დაპირისპირებანი არ არიან განსაზღვრული, როგორც პითაგორელებთან. არამედ შემთხვევითი: მაგალითად, თეთრი და შავი, ტკბილი და მწარე, კეთილი და ბოროტი, დიდი და პატარა. ის ასევე გაურკვეველად მსჯელობს დანარჩენ საკითხებზეც. პითაგორელები კი აზრს გამოთქამდნენ დაპირისპირებულთა რაოდენობის, ისე თვისებების შესახებ. ამრიგად, ორივე ამ მოძღვრების მიხედვით, დაპირისპირებულნი არსებულის საწყისები არიან. ხოლო იმას, რუ რამდენია საწყისი და როგორი, ვიგებთ პითაგორელებთან. მაგრამ პითაგორელებმა გარკვევით არ თქვეს, თუ რა კავშირში

არიან ეს საწყისები ზემოხსენებულ მიზეზებთან. როგორც ჩანს, ისინი მათ მატერიალურ საწყისებად თვლიდნენ, ამტკიცებდნენ რა, რომ მათგან, როგორც შინაგანი შემადგენელი ნაწილებისგან, წარმოდგება და არსებობს საგანო.

ზემოთქმული საკმარისია იმისთვის, რათა წარმოდგენა ვიქონიოთ წინაპართა შეხედულებაზე იმის შესახებ, რომ ბუნებას მრავალი საწყისი ელემენტი აქვს. იყვნენ ისეთი ფილოსოფოსებიც, რომლებიც ამტკიცებდნენ, თუმცა არა ერთნაირი მეთოდით, არა ერთნაირად კარგად და ბუნებრივად, რომ ყოველივეს ერთი ბუნება აქვს. ამ ფილოსოფოსთა თვალსაზრისი არ ეთანხმება ზემომოტანილ კვლევას მიზეზების შესახებ. ისინი მსჯელობდნენ სხვაგვარად და არა ისე, როგორც ზოგი ბუნებისმეტყველი, რომლებიც უშვებდნენ რა ერთს, არსებულს აწარმოებდნენ ამ ერთისგან, როგორც მატერიისგან. ბუნებისმეტყველნი, უშვებდნენ რა მოძრაობას, ყოველივეს მისგან აწარმოებდნენ, ესენი კი ყოველივეს უძრავად აცხადებდნენ. მიუხედავად ამისა, ეს დაკავშირებულია იმ კვლევასთან იმდენად, რამდენადაც პარმენიდეს, როგორც ჩანს, ერთი ცნებად მიაჩნდა, მელისოს კი – მატერიალ. მაშასადამე, პირველი მას განსაზღვრულად თვლიდა, მეორე კი უსაზღვროდ.

ქსენოფანემ მათზე ადრე დაადგინა ეს ერთიანობა (რადგან, როგორც ამბობენ, პარმენიდე მისი მოწაფე ყოფილა), თუმცა ვერ ნათელყო იგი და არც ერთ ამ ბუნებათაგანს არ შეეხო, არამედ, შეხედა რა ცას, თქვა, რომ ერთი ღმერთიაო.

ისინი, როგორც ვთქვით, ამ კვლევა-ძიებას ახალს არაფერს მატებენ, ქსენოფანე და მელისო, რომლებიც თავიანთ აზროვნებით სრულიად მოუქნელნი არიან, პარმენიდე კი, როგორც ჩანს, უკეთ ჰვრეტდა მსჯელობის საგანს, მისი აზრით, არსებულის გვერდით არარსებულს არავითარი ფასი აქვთ, რომ აუცილებლად არსებობს ერთი და რომ მხოლოდ ისაა არსებული და არაფერი სხვა (რის შესახებ ჩვენ გაცილებით ნათლად გვაქვს ნათქვამი წიგნებში `ბუნების შესახებ`), მაგრამ იძულებული იყო რა ანგარიში გაეწია მოვლენებისთვის, ამბობდა, რომ ის გონებისთვის ერთია, შეგრძნებებისთვის კი მრავალი და დაუშვა ორი მიზეზი, ანუ საწყისი, თბილი და ცივი, რომელთაც მან ცეცხლი და მიწა უწოდა. ამათგან ცეცხლი არსებულად ჩათვალა, მიწა კი – არარსებულად.

ზემოთქმულიდან და იმ ბრძენთა შეხედულებებიდან, რომლებიც ამ საკითხს ეხებოდნენ, ვასკვნით, რომ პირველ მოაზროვნეთა მიხედვით საწყისი მატერიალური იყო: წყალი, ცეცხლი და სხვა ამდაგვარი სხეული. ამათგან ერთი უშვებდნენ ერთ, სხვები კი მრავალ სხეულებრივ საწყისს, მაგრამ ორივე მხარე მას სხეულებრივად თვლიდა. ზოგი კი უშვებდა, როგორც ამ მიზეზს, ასევე ამას გარდა, მოძრაობის საწყისს, ოღონდ, ზოგიერთის აზრით, არსებობდა ერთი ასეთი საწყისი, ზოგის აზრით, კი – ორი. იტალიელებამდე და მათგან დამოუკიდებლად სხვა ფილოსოფოსნი ამის სეხებ ბევრად უფრო ბუნდოვნად მსჯელობდნენ. ოღონდ, როგორც ვთქვით, ისინიც იყენებდნენ ორ მიზეზს. აქედან მეორე საწყისი, საწყისი მოძრაობისა, ზოგმა ერთი დაუშვა, ზოგმა კი – ორი, პითაგორელები ამავე ხერხით ორ საწყისს ასახელებდნენ., მაგრამ დაუმატეს ის, რაც დამახასიათებელი იყო მათი მოძღვრებისთვის, რომ ერთი განსაზღვრულია, მეორე კი – განუსაზღვრელი. და რომ განსაზღვრული, განუსაზღვრელი და ერთი სხვადასხვა ბუნებები კი არ არიან, როგორც მიწა, წყალი და

რაიმე სხვა ამდაგვარი, არამედ განუსაზღვრელი და დამოუკიდებელი ერთი შეადგენდნენ ერთ არსებას იმისას, რაზედაც ითქმიან. ამიტომაც მათთან რიცხვიც ყოველივეს სუბსტრატად იქცა.

ასეთია მათი შეხედულება ამ საკითხზე. მათ დაიწყეს მსჯელობა აგრეთვე არსების შესახებ და შეეცადნენ მის განსაზღვრებას, მაგრამ მიმართავდნენ უალრესად მარტივ ხერხებს, იძლეოდნენ ზერელე განსაზღვრებებს და, რასაც ეს განსაზღვრება პირველად მიუდგებოდა, იმას თვლიდნენ ამ საგნის არსებად. როგორ ვინმეს რომ ეთქვა, რომ ორმაგი და ორი იგივეობრივია იმის გამო, რომ ორს პირველ რიგში ორმაგობა ახასიათებს. მაგრამ, რა თქმა უნდა, ორმაგი და ორი ერთი და იგივე არაა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ერთი მრავალი იქნებოდა, რაც მათ კიდევ მიიღეს შედეგად.

აი, ყველაფერი ის, რაც შეიძლება გავიგოთ, როგორც სულ პირველ, ისევე სხვა ფილოსოფოსთაგან.

წიგნი I

თავი მეექვსე

აღნიშნულ ფილოსოფიურ სისტემათა შემდეგ წარმოიშვა პლატონის მოძღვრება, რომელიც ბევრ რაიმეში ენათესავება ზემოდასახელებულ ფილოსოფიურ სისტემებს. თუმცა ბევრი რამ იტალიელთა ფილოსოფიისგან განსხვავებული ჰქონდა. ახალგაზრდობიდანვე გაეცნო ის კრატელოსისა და ჰერაკლიტელთა შეხედულებას იმის შესახებ, რომ ყველა შეგრძნებადი მოვლენა განუწყვეტლივ იცვლება და მათ შესახებ ცოდნაც არ არსებობს, ეს შეხედულება შემდეგში მანაც გაიზიარა.

სოკრატე კი ეთიკაში მუშაობდა და ბუნების საკითხები არ აინტერესებდა. ის ზოგადს იკვლევდა და აზროვნება, უპირველესად ყოვლისა, განსაზღვრებებისკენ წარმართა. პლატონმა ეს სოკრატესგან აიღო, მაგრამ ფიქრობდა, რომ განსაზღვრებებს ობიექტად აქვთ არა შეგრძნებადი, არამედ რაღაც სხვა, რადგან მისი აზრით, შეუძლებელია, რომ რაიმე შეგრძნებადს, რომელიც მუდმივ ცვალებადობაში იმყოფება, ზოგადი განსაზღვრა ჰქონდეს. მან არსებულის ამ სახეობას იდეები უწოდა. ყველა შეგრძნებად მოვლენაზე კი, მისი აზრით, მათი მიხედვით და მათ შესაბამისად შეიძლება მსჯელობა. იდეათა სინონიმები კი იდეებთან ზიარების შედეგად არსებობენ. „ზიარება“ მასთან მხოლოდ ახალი სიტყვა იყო. რადგან პითაგორელები ამბობდნენ, რომ საგნები რიცხვების მიბაძვის შედეგს წარმოადგენენო, პლატონმა კი თქვა, რომ „ზიარების შედეგსო“, ესე იგი, მხოლოდ სიტყვა შეცვალა, მაგრამ თუ რას ნიშნავს იდეებთან „ზიარება“ ან „მიბაძვა“ მათ, საერთოდ, უყურადღებოდ დატოვეს.

გარდა ამისა, პლატონი ამტკიცებდა, რომ შეგრძნებად საგნებსა და იდეებს გარდა, მათ შორის არსებობენ რიცხვები, რომლებიც შეგრძნებადი მოვლენებისგან მუდმივობითა და უძრავობით განირჩევიან, ხოლო იდეებისგან იმით, რომ ერთმანეთის მსგავსი რიცხვები ბევრია, იდეა კი ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ერთი. ის ფიქრობდა, რომ რადგან იდეები ყოველივე დანარჩენის მიზეზები არიან, ამიტომ იდეების ელემენტები არსებულის ელემენტებიანო. ამრიგად, მატერიალურ საწყისად ის თვლიდა დიდსა და პატარას, არსების მიხედვით კი ერთს, რადგან მათთან და ერთთან ზიარებით წარმოიშვებიან იდეები, რომლებიც რიცხვები არიანო, მაგრამ ის

დაახლოებით ისევე, როგორც პითაგორელები, ამბობდა, რომ ერთი არის სუბსტანცია და არა არსებულის რაიმე სხვა სახეობა, რომელსაც ერთი ეწოდება. რიცხვები კი ყოველივე სხვა არსებულის მიზეზი არიანო. მაგრამ რომ მან განუსაზღვრელს, როგორც ერთს, დაუპირისპირა ორი, ხოლო განუსაზღვრელი დიდსა და პატარისგან წარმოშობილად მიიჩნია, ეს მისი მოძღვრებისთვის სპეციფიკურია. გარდა ამისა, შეგრძნებადი მოვლენების გარდა, რიცხვები შემოიტანა. პითაგორელები კი ამბობდნენ, რომ რიცხვები იგივე საგნებიაო და მათ შორის მათემატიკურ რიცხვებს არ ათავსებდნენ. განსხვავებით პითაგორელებისგან, საგნების გარდა, ერთისა და რიცხვის დაშვება და იდეების შემოტანა მის მიერ ცნებების კვლევით იყო გამოწვეული. წინამორბედი ფილოსოფოსნი კი დიალექტიკას არ იცნობდნენ, ხოლო ორიანი საგნებისგან განსხვავებულ ბუნებად იმიტომ მიიჩნია, რომ მისგან, როგორც ერთგვარი ცვილის მასისგან, ადვილად გამოიყვანებოდა ყველა რიცხვი, გარდა პირველი რიცხვებისა. მაგრამ ეს გზა არ იყო გონივრული, რადგან სინამდვილეში პირიქით ხდება: რიცხვები მატერიისგან სიმრავლეს წარმოშობენ, იდეა კი მხოლოდ ერთხელ აღბეჭდავს. სინამდვილეში კი, როგორც ჩანს, ერთი მასალისგან ერთი მაგიდა მზადდება, იდეა კი, არის რა თვითონ ერთი, ბევრსა ჰქმნის. ასეთსავე მიმართებაში მამრობითი მდედრობითისადმი. ეს უკანასკნელი ერთი კავშირით შეიძლება განაყოფიერდეს, მამრობითს კი მრავალის განაყოფიერება ძალუმს, რაც იმ საწყის ელემენტს გვაგონებს. ასე განსაზღვრა პლატონმა ჩვენი მსჯელობის საგანი.

ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ ის მხოლოდ ორ მიზეზს იყენებს: პირველს, რომელიც განსაზღვრავს საგნის არსებას, მეორეს – მატერიალურს. იდეები საგანთა არსებობის მიზეზია. იდეის მიზეზი კი ერთია. ის ადგენდა აგრეთვე იმას, თუ რას წარმოადგენს მატერიალური სუბსტრატი, რომლის საშუალებითაც ხორციელდება იდეა შეგრძნებად საგნებში, ერთი კი იდეებში, რაც იგივე ორიანია, ანუ დიდი და მცირე. ამას გარდა, საწყის მიზეზებს მან დაუმატა სიკეთე და ბოროტება და ერთი ერთ რიგს მიაკუთვნა, მეორე – მეორეს; რასაც როგორ უკვე ვთქვით, იკვლევდა ზოგიერთი წინამორბედი ფილოსოფოსი, როგორც, მაგალითად, ემპედოკლე და ანაქსაგორა.

წიგნი I

თავი მეშვიდე

ჩვენ მოკლედ და ძირითად ხაზებში განვიხილეთ, თუ საწყისებისა და ჭეშმარიტების შესახებ ვის როგორი შეხედულება ჰქონდა. საიდანაც, ყოველ შემთხვევაში, შეიძლება დასკვნის გაკეთება, რომ იმათ, ვინც საწყისებსა და მიზეზებზე მსჯელობდნენ, არაფერი თქვეს იმაზე მეტი, რაც ჩვენ უკვე გვქონდა განსაზღვრული წიგნებში `ბუნების შესახებ`. პირიქით, როგორც ჩანს, ესენიც შეეხნენ იმავე საკითხს, მაგრამ ბუნდოვნად. ზოგი მათგანი ასახელებდა ერთ, ზოგი მრავალ, ზოგი სხეულებრივ, ზოგი კი უსხეულო მატერიალურ საწყისს. მაგალითად, პლატონი ასეთად თვლიდა დიდსა და მცირეს, იტალიელები – აპერონს, ემპედოკლე – ცეცხლს, მიწას, წყალსა და ჰაერს ანაქსაგორა – მსგავსი ნაწილებისგან შემდგარ უსაზღვრობას. ასეთ მიზეზებს ასახელებდნენ ყველა ეს მოაზროვნეები.

ამათ გარდა იყვნენ სხვა მოაზროვნეები, რომლებიც ჰაერს, ცეცხლსა და წყალს

შეეხნენ, ან იმას, რაც ცეცხლზე ხშირია და ჰაერზე სიფრიფანა და ისეთნიც, რომლებიც ამას პირველ ელემენტად თვლიდნენ. ესენი მხოლოდ ასეთ მიზეზებს უშვებდნენ. ზოგნი კი – მოძრაობის საწყისსაც. ისინი საწყისად ხან მეგობრობას, ხან მტრობას ხან გონებას და ხან სიყვარულს აქცევენ. არსება და სუბსტანცია კი არავინ გაარკვია ნათლად. სხვებზე მეტად მას ისინი შეეხნენ რომლებიც იდეებს უშვებდნენ მაგრამ ისინი იდეებს არ თვლიდნენ გრძნობადი მოვლენების და ერთს იდეების მატერიალად. არც მოძრაობის საწყისად მიაჩნდათ იდეები რადგან ფიქრობდნენ რომ იდეა უფრო მეტად უძრაობისა და სიმშვიდის მიზეზია და რომ ის ყველა დანარჩენი საგნების არსებას შეადგენს, იდეების არსება კი ერთია. მოქმედების, ცვალებადობისა და მოძრაობის მიზანს ზოგიერთი როგორღაც მიზეზს უწოდებს. თუმცა ისინი ამას არც ამ სახით ამბობენ და არც ისე, როგორც საქმეს შეჰფერის. ზოგიერთი ასეთ მიზეზად თვლის გონებას ან მეგობრობას, როგორც სიკეთეს, მაგრამ მასში გულისხმობს არა რაიმე არსებულის ან წარმოშობილის მიზანს, არამედ მოძრაობის საწყისს. ასე იქცევიან ისინიც, რომლებიც ერთს ანუ არსებულს, როგორც ერთსა და იმავე ბუნებას, თვლიან სუბსტანციის მიზეზად და არა რაიმეს არსებობის ან წარმოშობის მიზნად. ისინი მას აცხადებენ სიკეთის მიზეზად, მაგრამ არ ამბობენ, თუ როგორ ხდება ეს. რადგან ისინი ამას პირდაპირ კი არ ამტკიცებენ, არამედ ეს მათი მოძღვრებიდან გამომდინარეობს.

ჩვენ რომ სრულიად სწორად განვსაზღვრეთ მიზეზთა რაოდენობაცა და თვისებრიობაც, ამას იმედია, დაგვიდასტურებენ ყველა ის მოაზროვნენი, რომლებმაც ვერ შეძლეს სხვა მიზეზთა დასახელება. ამას გარდა, ნათელი, რომ ყველა მიზეზი ასე ან როგორღაც ამგვარად უნდა იქნეს შესწავლილი. მაგრამ თვითოეული მათგანის თვალსაზრისს და საწყისების საკითხთან დაკავშირებით მოსალოდნელ სიძნელებებს ჩვენ ქვემოთ შევხებით.

წიგნი I

თავი მერვე

ისინი, რომლებიც სამყარო ერთად თვლიან და რაღაც ერთ მატერიალურ ბუნებას უშვებენ, მიაჩნიათ რა ეს სხეულებრივად და სიდიდის მქონედ, ცხადია, მრავალგზის სცდებიან, რადგან ისინი ადგენენ სხეულებრივ მოვლენათა ელემენტებს, უსხეულოთათვის – კი არა. მაშინ როდესაც არსებობენ უსხეულონიც. ამტკიცებენ რა წარმოშობისა და დაღუპვის მიზეზებს, ყოველივეს ბუნებრივ ახსნას ცდილობენ და მოძრაობის მიზეზს უარყოფენ. გარდა ამისა, სუბსტანციას და არსებას არაფრის მიზეზად თვლიან. აგრეთვე ნებისმიერ მარტივ სხეულს, გარდა მიწისა, ადვილად მიიჩნევენ საწყისად ისე, რომ არ იკვლევენ თუ როგორ ხდება მათი ერთიმეორისგან წარმოშობა. მე ვგულისხმობ ცეცხლს, წყალს, მიწას და ჰაერს, რომელთაგან ზოგი ერთმანეთთან შეკავშირებით წარმოიშობა, ზოგი კი – დაცილებით. ეს კი უმეტესად საჭიროა იმის გასარკვევად, თუ რაა ადრე და რა გვიან .

ერთი მხრივ, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ უპირველესი საწყისი ელემენტი ისაა, საიდანაც, როგორც პირველიდან, შეერთების გზით ხდება წარმოშობა. ის ამავე დროს სხეულთა შორის ყველაზე პატარა და სიფრიფანა ნაწილებისგან არის შედგენილი.

ამიტომაც ისინი, რომლებიც საწყისად ცეცხლს იღებენ, ყველაზე უფრო მეტად ამ თვალსაზრისს ემხრობიან. ყველა დანარჩენიც სხეულთა ასეთ საწყის ელემენტებს ასახელებენ. მაგრამ არც ერთი მათგანი, რომლებიც ერთ საწყის ელემენტს ასახელებდნენ, ასეთად არ თვლიდნენ მიწას, ცხადია, შემადგენელი ელემენტების სიდიდის გამო. სამ დანარჩენ ელემენტთაგან თითოეულს თავისი მომხრეები ჰყავს: ზოგის აზრით, ის ცეცხლია, ზოგის აზრით – წყალი და ზოგის აზრით კი – ჰაერი. მაგრამ რატომ არ ასახელებენ მიწასაც, როგორც ამას ადამიანთა უმრავლესობა სჩადის, რომლებიც ყველაფერს მიწად თვლიან. პესიოდეც ხომ იმას ამტკიცებდა, რომ სხეულთა შორის პირველად მიწა გაჩნდაო. ამდენად ძველი და საყოველთაოდ ცნობილია ეს შეხედულება. ამ თვალსაზრისის მომხრეთა აზრით, ის, ვინც ცეცხლის გარდა, სხვა რაიმე საწყისს დაასახელებდა, ჰაერზე უფრო მკვრივს და წყალზე უფრო სიფრიფანას, სწორი არ იქნებოდა. და თუ არსებობს ასეთი რაიმე, რაც გვიან წარმოიშობა, ხოლო ბუნებით პირველია (მაგალითად, გადამუშავებული და ნაერთი წარმოშობის თვალსაზრისით უფრო გვიანაა), მაშინ, პირიქით, წყალი ჰაერზე ადრე იქნებოდა და მიწა – წყალზე.

ყოველივე, რაც ზემოთ ვთქვით, ერთი საწყისის მომხრეთ ეხებათ. მაგრამ, იგივე შეიძლება ითქვას იმათზეც, რომლებიც მრავალ საწყისს ასახელებენ. მაგალითად, ემპედოკლე, რომელიც ოთხ მატერიალურ საწყისს ასახელებდა, აუცილებლად ნაწილობრივ იგივე, ნაწილობრივ, მხოლოდ მისთვის სპეციფიკურ შედეგებს იღებდა. ჩვენ ვხედავთ, რომ მუდამ ცვალებადი სხეულები, ცეცხლი, წყალი და მიწა ერთიმეორისგან წარმოიშობიან. ამას ჩვენ ვეხებით წიგნებში `ბუნების შესახებ`. მოძრაობის მიზეზიც, არის ის ერთი, თუ ორი, ჩანს, რომ მათ სრულებით არაფერი აქვთ სწორად და გონივრულად ნათქვამი. საერთოდ კი, ამ შეხედულებათა მომხრეები აუცილებლად სპობენ ცვალებადობას, რადგან, მათი აზრით, არც თბილი წარმოიშვება ცივისგან და არც ცივი თბილისგან. თუ რაა ის, რაც ამ საწინააღმდეგო თვისებებს განიცდის, ანდა რაა ის ერთი ბუნება, რაც ხან ცეცხლად იქცევა, ხან კი წყლად, ამაზეც არაფერი აქვთ მათ ნათქვამი.

ხოლო ის, ვინც ანაქსაგორას შესახებ ამტკიცებს, რომ ორ საწყის ელემენტს უშვებსო, გულისხმობს, უპირველესად ყოვლისა, იმ შეხედულებას, რაც ანაქსაგორას გარკვევით არ გადმოუცია, მაგრამ, რასაც აუცილებლად მიიღებენ შედეგად მისი მოძღვრებიდან ისინი, რომელიც ბოლომდე გაადევნებენ ამ მოძღვრებას თვალს. უაზრობა იქნებოდა აგრეთვე იმის მტკიცება, რომ ყველა საწყისი ელემენტი ერთმანეთში შერეული იყო. როგორც აქედან გამომდინარე იმ შედეგის გამო, რომ ადრე ისინი შეურეველი უნდა ყოფილიყვნენ, აგრეთვე იმის გამო, რომ ბუნებრივად ნებისმიერი ელემენტი ნებისმიერს ვერ დაუკავშირდებოდა და საგნის თვისებანი და მდგომარეობანი სუბსტანციისგან დამოუკიდებელი უნდა ყოფილიყვნენ. დაკავშირება და დაცილება კი მხოლოდ სუბსტანციებს შეუძლიათ. ასევე, ვინც გაანალიზებს და ბოლომდე მიჰყვება იმას, რის თქმაც მას უნდოდა, დარჩება შთაბეჭდილება, რომ ის რაღაც ახალს ამბობს, რადგან მაშინ, როდესაც არაფერი იყო გამოცალკევებული, ცხადია, არაფერი ჭეშმარიტის თქმა შეიძლებოდა ამ სუბსტანციაზე. მე ვგულისხმობ იმას, რომ არ იქნებოდა არც თეთრი, არც შავი, არც ნაცრისფერი, არც რაიმე სხვა ფერი.

არამედ, რომ ის აუცილებლად უფერული იქნებოდა, თორემ რომელიმე ამ ფერთაგანი ექნებოდა. ამავე თვალსაზრისის მიხედვით, ის უნდა ყოფილიყო უგემური და სხვა გარკვეულობათა არმქონე. არ უნდა ჰქონოდა მას არც თვისებრიობა, არც რიცხოვრიობა და არც სუბსტანციალობა, ესე იგი, შეუძლებელი, რომ მას ამ ფორმათა რაიმე ნაწილი მაინც ჰქონოდა, რადგან ყოველივე შერეული იყო და ზემოთქმული კი მისი გამოცალკევების მომასწავებელი იქნებოდა. ის კი ამტკიცებს, ყველაფერი შერეული იყო, გონების გარდა, რომელიც ერთადერთი რამაა შეურეველი და წმინდა. აქედან გამომდინარეობს შემდეგი, რომ საწყისია ერთი, რომელიც მარტივი და შეურეველია და სხვა, რომელიც როგორც დავადგინეთ, განუსაზღვრელია, მანამ, სანამ განისაზღვრებოდეს და რაიმე ფორმას მიიღებდეს.

ამრიგად, ის არც სწორად მსჯელობს და არც ნათლად, თუმცა მისი მიზანდასახულობა უახლოვდება მომდევნო დროის მოაზროვნებისას და განსაკუთრებით უკანასკნელ ხანს გამოჩენილი მოაზროვნების მიზანდასახულობას. აღმოჩნდა, რომ ეს ფილოსოფოსნი ეხებოდნენ მხოლოდ წარმოშობის, მოსპობისა და მოძრაობის საკითხებს. ისინი მხოლოდ დაახლოებით ასეთ სუბსტანციებს, საწყისებსა და მიზეზებს იკვლევდნენ. ხოლო იმათ, რომლებიც ყოველივე არსებულს იკვლევენ და ნაწილს შეგრძნებადად და ნაწილს კი არაშეგრძნებადად თვლიან, ცხადია, ორივე ამ სახეობის განხილვა უხდებათ, ამიტომ საჭიროა უფრო მეტად შეჩერება მათზე და გარკვევა იმისა, თუ რად ამბობენ ისინი კარგად, თუ ავად ჩვენს მიერ ახლახან დაყენებულ პრობლემაზე.

ეგრეთ წოდებული პითაგორელები კი ბუნებისმეტყველებთან შედარებით, უაღრესად უჩვეულო საწყისებითა და ელემენტებით სარგებლობენ. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ ისინი მათ არ იღებენ შეგრძნებებიდან. რადგან ყველა მათემატიკური ხასიათის მოვლენა, გარდა ასტრონომიულისა, უძრავია. მაგრამ ისინი მაინც მსჯელობენ მთელს ბუნებაზე და იკვლევენ მას: აკვირდებიან ცის წარმოშობას, მის ნაწილებს, თვისებებსა და მასზე მიმდინარე პროცესებს, რისთვისაც იყენებენ საწყისებსა და მიზეზებს და ეთანხმებიან სხვა ბუნებისმეტყველთ იმაში, რომ არსებულია ის, რის შეგრძნებაც შეიძლება და რაც ეგრეთ წოდებულ ცასაც მოიცავს. მიზეზები და საწყისები, როგორც ვთქვით, მათი აზრით, საკმარისია იმისთვისაც, რომ ავხსნათ ისიც, რაც ზემოთ არსებობს და უფრო მეტად უდგება მას, ვიდრე ბუნებისმეტყველური შეხედულებები. მაგრამ არაფერს ამბობენ იმის შესახებ, თუ როგორც წარმოიშობა მოძრაობა, როდესაც სუბსტრატის მხოლოდ განსაზღვრული და განუსაზღვრელი, ლუწი და კენტია. ან როგორაა შესაძლებელი წარმოშობა და მოსპობა და ცაზე მიმდინარე პროცესები მოძრაობისა და ცვლილებების გარეშე? შემდეგ, მათ რომ დათანხმებოდა კიდევაც ვინმე და შესაძლებელი ყოფილიყო იმის დამტკიცება, რომ სიდიდე მათგან წარმოიშობა, მაინც როგორც არის ზოგი სხეული მსუბუქი, ზოგი კი მძიმე? ამას ისინი არა ნაკლებ მათემატიკური მოვლენებისა, ამტკიცებენ შეგრძნებად მოვლენებზე, ხოლო ცეცხლზე, მიწაზე და სხვა ამდაგვარ სხეულებზე არაფერი აქვთ ნათქვამი, მე ვფიქრობ იმიტომ, რომ ისინი არაფერს ამბობენ შეგრძნებადი მოვლენების თავისებურებაზე. გარდა ამისა, როგორ უნდა გავიგოთ მათი ნათქვამი, რომ რიცხვის თვისება და რიცხვი ციური სხეულებისა და პროცესების მიზეზია, როგორც ახლა, ისე

წინათ. მაშინ, როდესაც იმ რიცხვის გარდა, რისგანაც კოსმოსი შედგება, სხვა რიცხვი არ არსებობს, ან როცა ამბობენ, რომ ამა თუ ამ ადგილას შეხედულება და ზომა არსებობს, ცოტა ზემოთ ან ცოტა ქვემოთ უსამართლობა და დაცილება, ან შეკავშირება და ამტკიცებენ, რომ თითოეული მათგანი რიცხვიაო, აქედან გამომდინარეობს, რომ ადგილი წარმოადგენს შემადგენელ სიდიდეთა სიმრავლეს, რაზედაც დამოკიდებულია თითოეული ასეთი ადგილის თვისება. რა უნდა დავუშვათ, ის რომ თითოეული ამათგანი ის რიცხვია, რომელიც ცაზეა, თუ რაიმე სხვა რიცხვი? პლატონი ამბობდა, რომ ის სხვააო. თუმცა მისთვისაც, როგორც საგნებია რიცხვი, ისე საგნების გამომწვევი მიზეზები. ოღონდ რიცხვი – მიზეზი გონებით მისაწვდომად მიაჩნდა. საგნებთან გაიგივებული კი – გონებით მისაწვდომად მიაჩნდა. საგნებთან გაიგივებული კი – გრძნობით მისაწვდომად.

წიგნი I

თავი მეცხრე

პითაგორელებს ამჟამად თავი უნდა დავანებოთ, რადგან სრულიად საკმარისია ის, რამდენადაც შევცხეთ მათ.

იდეებზე მოძღვრების მიმდევრებს არსებული საგნების შეცნობის მიზნით შემოჰქონდათ იმავე რაოდენობის მიზეზები და ისე იქცეოდნენ, როგორც ადამიანი, რომელსაც სურს დათვლა, მაგრამ ჰგონია, რომ მცირე რაოდენობის საგნებს ვერ დათვლის ისე, რუ მათი რიცხვი არ გაადიდა. იდეები, ხომ დაახლოებით იმდენია, ან არანაკლები, რაც საგნები, რომელთა მიზეზების ძიებამ ისინი საგნებიდან იდეებამდე მიიყვანა. თითოეული იდეა ხომ რაღაც ომონიშია, რომელიც იმავე დროს სუბსტანციებისგან (იქნება ის ამქვეყნიური თუ მარადიული) დამოუკიდებელია და ყოველისადმი ისეთსავე მიმართებაშია, როგორც ერთი მრავალთან.

ამას გარდა, არც ერთი იმ არგუმენტით, რომლითაც იდეების არსებობას ვამტკიცებთ, არ ჩანს, რომ ეს ასეა. ზოგიერთი არგუმენტით სილოგიზმს ვერ მივიღებთ, ზოგიერთით კი ვიღებთ იდეას იმ საგნებისთვისაც, რომლებსაც, ჩვენი აზრით, იდეა არა აქვთ. მეცნიერული ხასიათის არგუმენტებით კი უნდა არსებობდეს იდეა ყველა იმ საგნებისთვის, რომლის შესახებაც ცოდნა გვაქვს. ერთის სიმრავლისადმი მიმართების არგუმენტით კი – უარყოფითი მოვლენებისაც. დაღუპულ საგანთა გააზრების შესაძლებლობის გამო უნდა არსებობდეს მათი იდეაც, რადგან მათ შესახებ რაღაც წარმოდგენა გვრჩება. ყველაზე ზუსტი არგუმენტები შესაძლებელს ხდის მიმართებათა იდეების არსებობას, რასაც ჩვენ არა ვთვლით დამოუკიდებელ გვარად. ზოგნი კი მესამე ადამიანზე ლაპარაკობენ. საერთოდ კი, არგუმენტები, რომლითაც იდეების არსებობას ვამტკიცებთ, უარყოფენ იმას, რის არსებობასაც ჩვენთვის, იდეების მომხრეებისთვის, იდეების არსებობაზე უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს. რადგან აქედან გამომდინარეობს, რომ რიცხვი წინ უსწრებს ორიანს და მიმართება – თავისთავად არსებულს მოვლენებს. ასევეა ყველა სხვა შემთხვევაშიც, სადაც კი იდეების მოძღვრების თანმიმდევარი მომხრენი წინააღმდეგობაში ექცევიან საწყისებთან. გარდა ამისა, იმ თვალსაზრისის მიხედვით, რომლითაც იდეების არსებობას ვამტკიცებთ,

უნდა არსებობდნენ არა მარტო სუბსტანციათა იდეები, არამედ მრავალი სხვა მოვლენისაც. რადგან ერთი აზრი შეიძლება გვექონდეს არა მარტო სუბსტანციის შესახებ, არამედ ყოველივე დანარჩენის შესახებაც. ასევე არა მარტო სუბსტანციის ცოდნაა შესაძლებელი, არამედ სხვა მოვლენებისაც და ათასი სხვა ამდაგვარი შედეგი გამომდინარეობს აქედან. მაგრამ, როგორც აუცილებლობის, ისე იდეების შესახებ არსებული შეხედულების მიხედვით, თუ იდეებში მონაწილეობა შეიძლება, მაშინ აუცილებლად უნდა არსებობდეს მხოლოდ სუბსტანციათა იდეები, რადგან თითოეული მოვლენა მონაწილეობს არა შემთხვევითში, არამედ იმაში, რაც სხვის შესახებ არ ითქმის. მე მხედველობაში მაქვს ის, რომ თუ რაიმე ეზიარება თავისთავად ორმაგობის იდეას, ის მარადიულობის იდეასაც ეზიარება, თუმცა შემთხვევით, რადგან ორმაგობის იდეა შემთხვევითაა მარადიული. ასე რომ, იდეაც სუბსტანცია იქნება, მაგრამ სუბსტანციას `აქაც` და `იქაც` ერთი და იგივე მნიშვნელობა აქვს. ან ამას გარდა, სხვას რას უნდა ნიშნავდეს გამოთქმა ერთის მრავლისადმი მიმართების შესახებ? და თუ იდეებიც და მასში მონაწილე საგნების ერთი და იმავე გვარისა არიან, მაშინ მათ რაღაც საერთო უნდა ჰქონდეთ. მაგრამ წარმავალ ორიანებსა და მრავალ მარადიულ ორიანებს შორის რატომ უნდა იყოს ორიანობა უფრო მეტად ერთი და იგივე, ვიდრე თავისთავად ორიანსა და რომელიმე კონკრეტულ ორიანს შორის? თუ მათ საერთო გვარი არა აქვთ, მაშინ ისინი მხოლოდ ჰომონიმები ყოფილან. ისევე, როგორც ვინმე რომ უწოდებდეს ადამიანს, როგორც კალიას, ისე ხეს და არ ხედავდეს მათ შორის არაფერს საერთოს.

ყველაზე მეტ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული საკითხი იმის შესახებ, თუ რას მატებენ იდეები შეგრძნებად მოვლენებში მარადიულს, ანდა წარმოშობადასა და დაღუპვადს? იდეები ხომ არც მათი მოძრაობისა და არც სხვა რაიმე ცვალებადობის მიზეზნი არიან. მაგრამ ისინი არც საგანთა შემეცნებას უწყობენ ხელს (რადგან ისინი არ არიან მათი არსება, თორემ მათშივე იარსებებდნენ) და არც მათ არსებობას, რადგან იდეები მათ მოზიარე საგნებში არ არსებობენ. ისინი იმავე აზრით შეიძლება ჩაგვეთვალა მიზეზებად, როგორც სითეთრე იმ საგნისთვის, რომელიც ამ ფერად იღებება. მაგრამ ეს შეხედულება რომელსაც ჯერ ანაქსაგორა და შემდეგ ევდოქსე და ზოგიერთი სხვა იზიარებდა, უარესად საეჭვოა. რადგან ამ შეხედულებისთვის შეიძლება მისგან გამომდინარე მრავალი შეუსაბამო დასკვნის დაპირისპირება. არც იდეებიდან შეიძლება ყოველივე დანარჩენის მიღება არც ერთი ზემოდასახელებული გზით. ხოლო იმის თქმა, რომ ისინი არიან ნიმუშები და ყოველივე სხვა მათ ეზიარება, ან უაზრობაა, ან პოეტური გამოთქმაა. ან ვინაა ის, ვინც მუშაობს იდეების შემყურე? მაშინ როდესაც შეიძლება, რომ ნებისმიერი საგანი იყოს ან ხდებოდეს იდეების მსგავსი ისე, რომ იდეებს არ ბაძავდეს. მაგალითად, მიუხედავად იმისა, არსებობს თუ არა სოკრატე, შეიძლება სოკრატეს მსგავსი ვინმე არსებობდეს, ცხადია, ასევე იქნებოდა სოკრატეს უკვდავების შემთხვევაშიც. აგრეთვე ერთსა და იმავე საგანს ექნებოდა, როგორც მრავალი ნიმუში, ისე იდეა. მაგალითად, ადამიანს – ცხოველიც და ორფეხობაც და ამავე დროს თავისთავად ადამიანობაც.

შემდეგ, იდეები არა მხოლოდ შეგრძნებადი საგნების ნიმუშებია, არამედ იდეებისაც, როგორც, მაგალითად, გვარი არის გვარი სახეებისთვის. ასე რომ, ერთი და

იგივე იქნებოდა, როგორც ნიმუში, ისე ასლი.

შემდეგ, მე მგონია, რომ შეუძლებელია, არსება იმისგან დამოუკიდებლად არსებობდეს, რის არსებობასაც ის წარმოადგენს. ამ შემთხვევაში როგორღა იქნებოდნენ საგანთაგან დამოუკიდებლად არსებული იდეები საგანთა არსებები? 'ფედონში' ნათქვამია, რომ იდეა არის საგანთა არსებობისა და წარმოშობის მიზეზი. მაგრამ მიუხედავად იდეების არსებობისა, მათი მოზიარე საგნები ვერ წარმოიშობიან ისე, თუ არ არსებობს მამომრავებელი მიზეზი, მაგრამ ბევრი რამ სხვა კი წარმოიშვება, მაგალითად, სახლი ან ბეჭედი, რომელთა იდეებს უარვყოფთ. ასე რომ, ცხადია, შესაძლებელია ამავე მიზეზით, როგორც იმ საგნების არსებობა და წარმოშობა, რომელთა შესახებაც ახლახან ვილაპარაკეთ, ისე სხვისა.

შემდეგ, თუ იდეები რიცხვები არიან როგორ იქნებიან ისინი მიზეზები? იქნებ იმ გაგებით, რომ არსებული საგნები სხვა რიცხვებს წარმოადგენენ. როგორც, მაგალითად, ეს რიცხვი არის ადამიანი, ის სოკრატე, ის კი კალიასი? მაგრამ როგორ არიან ისინი ამათი მიზეზები? რომ ერთნი მარადიული არიან: მეორენი კი წარმავალი, ეს მათ შორის არავითარ განსხვავებას არ ქმნის. თუ საგნები რიცხვთა სიმფონიისმაგვარ მიმართებას წარმოადგენენ, ცხადია, რომ უნდა არსებობდეს რაღაც ერთი, რომლის მიმართებასაც ისინი წარმოადგენენ. თუ ეს მატერიაა, ცხადია, რომ თვით რიცხვები რაღაც მიმართებაში იქნებიან ერთმანეთთან. მე ვგულისხმობ იმას, რომ თუ კალიასი არის ცეცხლის, მიწის, წყლის, ჰაერისა და რაღაც სხვა სუბსტანციათა რიცხობრივი დამოკიდებულება, მაშინ იდეაც რაღაც სუბსტრატის რიცხვი იქნებოდა და თავისთავადი ადამიანიც, იარსებებდა თუ არა რაიმე რიცხვი, რაღაც მოვლენათა რიცხვობრივი დამოკიდებულება იქნებოდა და არა რიცხვი. ამიტომაც რიცხვი აღარ იარსებებდა.

შემდეგ, მრავალი რიცხვიდან კი იქნება ერთი რიცხვი, მაგრამ მრავალი იდეიდან როგორ იქმნება ერთი იდეა? თუ იდეები იქმნებიან არა რიცხვებიდან, არამედ რიცხვების შემადგენელი ნაწილებისგან, როგორიცაა ათასის შემადგენელი ელემენტები, რა მდგომარეობაა მაშინ ამ ერთიანებში? თუ ისინი ერთგვაროვანნი არიან, აქედანაც მრავალი შეუსაბამო შედეგი გამომდინარეობს. მაგრამ თუ არც ესენი არიან ერთმანეთის მსგავსნი და არც სხვები, მაშინ ისინი, როგორც უთვისებონი, როგორ იქნებოდნენ ერთმანეთისგან განსხვავებული? ეს კი არც ლოგიკურია და არც აზროვნებას ეთანხმება. გარდა ამისა, ამ შემთხვევაში აუცილებელი გახდებოდა, როგორც რაღაც სხვაგვარი რიცხვის დადგენა, რომელსაც არითმეტიკა სწავლობს, ისე ზოგიერთის მიერ შუალედად წოდებული ობიექტებისა. როგორ და რომელი საწყისებისგან იქნებოდნენ შემდგარი ეს უკანასკნელნი? ან რატომ არიან ისინი ამქვეყნიურ საგნებსა და იდეალურ რიცხვებს შორის? შემდეგ, ორიანში შემავალი თვითეული ერთიანი რაღაც სხვა წინამორბედი ორიანისგან უნდა იყოს წარმოებული, მაგრამ ეს შეუძლებელია. გარდა ამისა, ზემოთქმულის მიხედვით, თუ ერთიანები განსხვავებული არიან, მაშინ ისე უნდა გვემსჯელა, როგორც მსჯელობენ ოთხი, ან ორი საწყისის მომხრენი, თუმცა არც ერთი მათგანი არ ასახელებს ისეთ საერთო ელემენტს, როგორიცაა სხეული, არამედ ცეცხლსა და მიწას, მიუხედავად იმისა, აქვთ თუ არა მათ რაღაც საერთო სხეული. ისინი კი ისე მსჯელობენ, თითქოს საქმე ჰქონდეთ

ერთგვაროვანი ნაწილებისგან შემდგარ ერთ საწყისთან, როგორცაა ცეცხლი ან წყალი. მაგრამ ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ რიცხვები სუბსტანციები არ იქნებოდნენ და ცხადია, რომ თუ არსებულა რაღაც თავისთავადი ერთი, როგორც საწყისი, მაშინ ერთს მრავალი მნიშვნელობა ჰქონია, სხვაგვარად შეუძლებელია.

გვსურს რა, რომ სუბსტანციებს საწყისები გამოვუნახოთ, სიგრძეს ვაწარმოებთ მოკლესა და გრძელისგან, რაღაც მცირესა და დიდისგან, სიბრტყეს – ფართოსა და ვიწროსგან, სხეულს – ირმისა და არალრმისგან. მაგრამ როგორ შედგება სიბრტყე ხაზისგან, და სხეული ხაზისა და სიბრტყისგან? რადგან, ერთი მხრივ, ბრტყელი და ვიწრო და მეორე მხრივ, ღრმა და არალღრმა სხვადასხვა გვარისანი არიან და იმავე მიზეზით, რის გამოც რიცხვი არაა მათში, ე. ი. მეტისა და ნაკლების მათგან განსხვავების გამო, ცხადია, ამიტომ არც მაღალი და არც სხვა რაიმე შეიძლება შედიოდეს დაბალში. მაგრამ არც ფართოა გვარი ღრმისთვის, რადგან ამ შემთხვევაში, სხეული რაღაც სიბრტყე იქნებოდა და წერტილებიც რაღაც ნაწილებისგან იქნებოდნენ შემდგარი. მაგრამ პლატონი ებრძოდა ამ შეხედულებას, როგორც გეომეტრიულს და საწყისად ხაზებსა თვლიდა, რომელთაც იგი ხშირად ატომურ ხაზებს უწოდებდა. მაგრამ აუცილებელია, რომ მათ რაიმე საზღვარი ჰქონდეთ. ასე რომ, იმავე საფუძვლით, რომლითაც ხაზი არსებობს, უნდა არსებობდეს წერტილიც.

საერთოდ, ჩვენ განუხილველად დავტოვეთ საკითხი იმ სიბრძის შესახებ, რომელიც ხილვადი საგნების მიზეზებს იკვლევს. რადგან ჩვენ არაფერს არ ვამტკიცებთ იმ მიზეზების შესახებ, საიდანაც მოძრაობა იწყება. და გვგონია რა, რომ საგანთა არსებაზე ვმსჯელობთ, ვამტკიცებთ, რომ ისინი მათგან სრულიად განსხვავებული არიან. მაგრამ იმის შესახებ, თუ როგორ არიან იდეები, ამათი არსება, ტყუილად ვყბედობთ, რადგან „მონაწილეობა“, როგორც ზევითაც ვთქვით, არაფერი არაა. როგორც ვხედავთ, იდეები არც მეცნიერული ხასიათის მიზეზები არიან, რომლის მიხედვითაც მოქმედებს მთელი გონება და ბუნება და არც იმ მიზეზებთან აქვთ რაიმე საერთო, რომელიც, როგორც ვთქვით, ერთადერთ საწყისს წარმოადგენენ. ამგვარად, თანამედროვე ფილოსოფოსებისთვის ფილოსოფიის ადგილი მათემატიკამ დაიკავა, რომელსაც, მათი აზრით, სხვა მეცნიერებათა გულისთვის უნდა მივსდევდეთ.

საფუძველში მყოფი სუბსტრატის ვინმემ შეიძლება უაღრესად მათემატიკური ხასიათის მატერიალად გაიგოს, მაგრამ ის სხვაზე ითქმის და სუბსტანციისა და მატერიის თვისებას წარმოადგენს, როგორც დიდი და პატარა, ვიდრე მატერიას. იმავე აზრით, რა აზრითაც ფიზიოლოგები იშვიათსა და ხშირზე ამბობენ, რომ ისინი სუბსტრატის სახესხვაობანი არიანო, რაც იგივე სიჭარბე და ნაკლებობაა.

რაც შეეხება მოძრაობას, თუ აქ არის მოძრაობა, ცხადია, იდეებიც უნდა მოძრაობდნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში საიდან წარმოიშვება მოძრაობა? მაგრამ მაშინ ბუნების შესახებ მთელი მათი გამოკვლევა აზრს დაკარგავდა. იმის დამტკიცება კი, რომ ყოველივე ერთია, ადვილი ჩანს, მაგრამ სინამდვილეში არ ხერხდება, რადგან აბსტრაქციის გზით ყველაფერი არ ერთიანდება, არამედ ვიღებთ რაღაც თავისთავად ერთს. თუ ყოველივე ზემოთქმულს გავითვალისწინებთ, ამასაც ვერ მივიღებთ, თუ არ დავუშვებთ ზოგად გვარს, მაგრამ ზოგჯერ ეს შეუძლებელია.

არაფერი აქვთ ნათქვამი აგრეთვე იმის შესახებ, რაც რიცხვებს მოსდევს: სიგრძის,

სიბრტყისა და სხეულების შესახებ, თუ როგორ არსებობენ, ან იარსებებენ ისინი, ან მათი უნარის შესახებ. ისინი ხომ არც იდეები არიან, რადგან არ არიან რიცხვები, არც შუაში არსებული მოვლენები, რადგან ასეთი არიან მათემატიკური რიცხვები. არც წარმავალი საგნები არიან, არამედ, როგორც ეტყობა, აქ რაღაც სხვა მეოთხე გვართან გვაქვს საქმე,

საერთოდ, არსებული მოვლენების ელემენტების კვლევაზე მათ არც უფიქრიათ, რადგან მისი მნიშვნელობათა მრავალრიცხოვნების გამო, მათი გამოვლენა შეუძლებელია, განსაკუთრებით კი იმის დადგენა, რაც ელემენტებისგან იყო წარმოებული. თუ რისგან შედგება მოქმედება, ვნება ან სწორი ხაზი, ამას მათგან ვერ გავიგებთ და თუ გავიგებთ, ისიც მხოლოდ სუბსტანციების შესახებ.

ამრიგად, ყველა საგანთა ელემენტების კვლევა ან იმედი იმისა, რომ მათ მომავალში დავადგენთ, არაა სწორი. ან როგორ შეიცნობდა ვინმე ყველაფრის საწყის ელემენტებს, რადგან, ცხადია, რომ მათზე ადრე არაფერი არ ეცოდინებოდა. მაგალითად, ვინც გეომეტრიას სწავლობს, შეიძლება სხვა რამ იცოდეს წინასწარ, მაგრამ არაფერი არ ეცოდინება არც ამ მეცნიერების ობიექტისა და არც იმის შესახებ, რის შესწავლასაც აპირებს. ასევე სხვა შემთხვევაშიც. ამრიგად, როგორც ზოგიერთი ამბობს, მას წინასწარ არაფერი არ ეცოდინებოდა. მაგრამ ყოველგვარი შესწავლა წარმოებს ობიექტთა მთლიანი, ან ნაწილობრივი წინასწარი ცოდნის საფუძველზე, სულ ერთია, იქნება ეს ის ცოდნა, რომელიც მტკიცებას მიმართავს, თუ რომელიც მიმართავს განსაზღვრებებს. საჭიროა როგორც იმ ელემენტების წინასწარი ცოდნა, რისგანაც განსაზღვრება შედგება, ასევე, მათი შეცნობადობა. ასევეა ინდუქციის შემთხვევაშიც. ის თანდაყოლილიც რომ ყოფილიყო, საკვირველი იქნებოდა, თუ როგორ არ უნდა გვცოდნოდა, რომ ყველაზე საუკეთესო ცოდნასა ვფლობთ. შემდეგ, როგორ შესძლებდა ვინმე საგნის შემადგენელი ელემენტების გაგებას, ან ამის ცხადყოფას? ესეც ძნელი გადასაწყვეტია, რადგან ამაზეც ისევე შეიძლება დავა, როგორც ზოგიერთ მარცვალზე. მაგალითად, ზოგი ამტკიცებს, რომ მარცვალი ζ შედგება σ -ისა, δ -ისა და α -სგან. ზოგი სხვა სრულიად უცნობ ბგერას ასახელებს. ასევე, როგორ ეცოდინებოდა შეგრძნებადი საგნები იმას, ვისაც შეგრძნების უნარი არა აქვს? ეს კი აუცილებელია, თუ ყოველივე ერთი და იმავე ელემენტებისგან არის შემდგარი, როგორც რთული ბგერა შედგება უკვე ცნობილი ელემენტებისგან.

წიგნი I

თავი მეათე

როგორც ირკვევა, ყველა ეს მოაზროვნენი იმ მიზეზებს იკვლევდნენ, რაზეც ჩვენ უკვე გვქონდა მსჯელობა წიგნებში „ბუნების შესახებ“ და ჩვენ ამაზე მეტს ვერაფერს ვერ დავუმატებთ, როდესაც ზემოთქმული ისეც ნათელია. მაგრამ ყველა ისინი ბუნდოვნად მსჯელობდნენ და, ერთი მხრივ, ყველა ამ მიზეზებს იკვლევდნენ, მეორე მხრივ კი, არც ერთ მათგანს. პირველი ფილოსოფია, როგორც ჩანს, ყოველივეს ბუნდოვნად განსჯის იმის გამო, რომ ახალგაზრდაა და დასაწყის სტადიაშია. როგორც ემპედოკლეს აზრით, ძვალი სხეულისთვის იგივეა, რაც საგნისთვის არსება და ის,

რასაც საგანი წარმოადგენს, ასევე აუცილებლად ელემენტთა მიმართება უნდა იყოს სხეულიცა და ყოველივე სხვაც ანდა არც ერთი მათგანი. როგორც ხორცი, ისე ძვალი და ყოველივე დანარჩენი არსებობს ამის გამო, მატერიის გამო, რასაც ის ცეცხლს, წყალს, მიწასა და ჰაერს უწოდებს. სხვას რომ ემტკიცებია ეს, ის აუცილებლად დაეთანხმებოდა, თუმცა თვითონ ამას გარკვევით არ ამბობს, რაც ადრევე ნათელვყავით. იმ დაბრკოლებებს კი, რაც ამ საკითხებს ახლავს თან, ჩვენ კვლავ დავუბრუნდებით, რათა მათი საშუალებით გადავჭრათ მოსალოდნელი სიმნელები.

წიგნი მეორე თავი პირველი

ჭეშმარიტების განხილვა, ერთი მხრივ, ძნელია, მაგრამ, მეორე მხრივ, ადვილი, რაც იქიდანაც ჩანს, რომ მას ცალკე მოაზროვნე ვერ წვდება ისე, როგორც საჭიროა მაგრამ არც სავსებით მარცხს განიცდის, არამედ თვითთული რაღაცას ამბობს ბუნების შესახებ და ან სრულებით არაფერს, ან ცოტა რამეს უმატებს მას. ყოველივე ეს ერთად აღებული კი ქმნის რაღაც სიდიდეს. ასე რომ, თუ აქ დაახლოებით იგივე მდგომარეობაა, როგორც ანდაზა ამბობს: „ვინ ვერ შესძლებდა კარში მოხვედრას?“ მაშინ ეს ადვილი ყოფილა. მაგრამ სიძნელე იმაში მდგომარეობს, რომ მთელი იცი, ნაწილი კი არა. ეს სიძნელე კი შესაძლებელია ორგვარი იყოს, რის მიზეზიც არის არა საგნებში, არამედ თვით ჩვენში. რადგან როგორ მიმართებაშიცაა ღამურას თვალები დღის სინათლისადმი, ასეთსავე მიმართებაშია ჩვენი სულის გონება ბუნებით ყველაზე ნათელი მოვლენებისადმი. ამიტომ სამართლიანობა მოითხოვს პატივი ვცეთ არა მხოლოდ იმათ, რომელთა თვალსაზრისიც გავიზიარეთ, არამედ იმათაც, რომლებიც შედარებით ზერელედ მსჯელობდნენ, რადგან იმათაც რაღაც მიუმატეს ჭეშმარიტებას, ჩვენი შემეცნების უნარის წინასწარი გავარჯიშებით, მაგალითად, რომ არ დაბადებულიყო ტიმოთე, არ გვექნებოდა მრავალი ლირიკული თხზულება, ხოლო რომ არ ყოფილიყო თრიუნე, არ გაჩნდებოდა ტიმოთე. ასეთივე მდგომარეობაა იმათთანაც, რომლებმაც რაიმე აზრი გამოთქვეს ჭეშმარიტების შესახებ: ჩვენ ზოგი ჩვენი შეხედულება, ზოგი მათგანისგან ავიღეთ, ზოგი კი ამ შეხედულების წარმოშობის მიზეზი იყო.

სწორი იქნებოდა აგრეთვე, თუ ფილოსოფიას ვუწოდებდით მეცნიერებას ჭეშმარიტების შესახებ. რადგან თეორიულ მეცნიერებათა მიზანია ჭეშმარიტება, პრაქტიკულთა კი – საქმე. მართლაც, როცა პრაქტიკოსები აკვირდებიან საგნის მდგომარეობას, იკვლევენ არა მის მუდმივ მხარეებს, არამედ მიმართებას და იმას, რასაც ის ახლა წარმოადგენს. ჭეშმარიტება კი არ გვეცოდინება, მიზეზების ცოდნის გარეშე. რადგან ყველაზე მეტად მოვლენა იმ ბუნებისაა, რომლის მიხედვითაც მიეწერებათ დანარჩენებს ეს თვისება. მაგალითად, ცეცხლი ყველაზე ცხელია, რადგან ის სხვების სითბოს მიზეზია. ასევე ყველაზე მეტად ჭეშმარიტია ის, რაც სხვა მოვლენების ჭეშმარიტების მიზეზია. მარადიული მოვლენების საწყისები ყოველთვის ყველაზე ჭეშმარიტნი იმიტომ არიან, რომ ისინი ხანდახან არ არიან ჭეშმარიტნი და არც არსებობის რაიმე სხვა მიზეზი აქვთ. პირიქით, ისინი არიან სხვათა მიზეზნი. ამრიგად, თვითთული იმდენადაა ჭეშმარიტი, რამდენადაც არსებობს.

თავი მეორე

ცხადია ისიც, რომ არსებობს რაღაც საწყისი და როგორც ერთი და იმავე გვარის, ისე სხვადასხვა გვარის მოვლენების მიზეზები უსაზღვროდ ბევრი არ შეიძლება იყოს. რადგან, ერთი მხრივ, შეუძლებელია მოვლენების დაუსრულებელი წარმოშობა მატერიისგან, როგორც სხეულისა მიწისგან, მიწისა ჰაერისგან, ჰაერისა ცეცხლისგან და ასე შემდეგ დაუსრულებლად. მეორე მხრივ, – მოძრაობის საწყისიდან, მაგალითად, ადამიანს ამოძრავებს ჰაერი, ჰაერს მზე, მზეს მტრობა და ამ პროცესს საზღვარი რომ არსად არ ჰქონდეს.

ასევე არც მიზნის მიმართულებით შეიძლება პროცესი დაუსრულებელი იყოს: მაგალითად, ადამიანი დასეირნობდეს ჯანმრთელობისთვის, ჯანმრთელობა სურდეს ბედნიერებისთვის, ბედნიერება სხვა მიზნისთვის და ასე მუდმივად ერთი მეორისთვის არსებობდეს.

ასეთივე მდგომარეობაა სუბსტრატშიც. ყოველ შუას აქვს რაიმე მომდევნო და რაიმე წინამორბედი. სადაც წინამორბედი აუცილებლად მომდევნოს მიზეზია. ჩვენ რომ ვინმემ დაგვავალოს ვთქვათ, რომელია ამ სამში მიზეზი, ჩვენ პირველს დავასახელებდით, რადგან მიზეზი არ შეიძლება უკანასკნელი იყოს, რომელიც არაფრის მიზეზი არაა. არც შუა, რომელიც მხოლოდ ერთის მიზეზია. მნიშვნელობა არა აქვს იმას, ერთია ის, თუ ბევრი, განსაზღვრული, თუ განუსაზღვრელი. როგორც ამგვარი, ისე საერთოდ, ყოველგვარი უსასრულობის ყველა ნაწილი ერთნაირად შუაში მდებარეობს პირველ წევრამდე. ასე რომ, პირველი წევრი რომ არ არსებობდეს, არც მიზეზი იარსებებდა.

მაგრამ არც დაბლა სვლა შეიძლება ასევე დაუსრულებლად ზემო საწყისიდან. მაგალითად, ცეცხლიდან წარმოიშვას წყალი, წყლიდან მიწა და ასე მუდამ რაღაც სხვადასხვა სახეობა. ერთიმეორისგან წარმოშობა კი ორგვარად ხდება. ერთიმეორის შემდეგ ვამბობთ ან იმ აზრით, როგორც ისტორიული თამაშობების შემდეგ ოლიმპიური თამაშობებია, ან ბავშვის მამაკაცად და წყლის ჰაერად გარდაქმნის აზრით. რა აზრითაც ვამბობთ, რომ ბავშვიდან მამაკაცი წარმოიშობა, ამავე აზრით ვამბობთ, რომ ქმნადობის პროცესში მყოფიდან წარმოიქმნება ქმნილი და დასრულების პროცესში მყოფიდან დასრულებული. რადგან შუალედი ყველგანაა, როგორც არსსა და არარსს შორის იმყოფება წარმოშობა, ასევე არსებულსა და არარსებულს შორის – წარმოშობის პროცესში მყოფი. მოსწავლე ხომ წარმოშობის პროცესში მყოფი მცოდნეა, რაც იმას ნიშნავს, რომ მოსწავლიდან მცოდნე წარმოიშვება. ისეთი წარმოშობის დროს კი, როგორც ჰაერიდან წყლის წარმოშობაა, მეორე მხარე ისპობა. პირველ შემთხვევაში პროცესის შებრუნება არ შეიძლება, რადგან მამაკაცი ბავშვად არასოდეს არ გარდაიქმნება. წარმოშობილიდან წარმოშობის პროცესში მყოფი კი არ წარმოიქმნება, არამედ ის, რაც წარმოშობის პროცესის დასრულებას მოსდევს შედეგად. როგორც დღე წარმოიშვება დილიდან, რადგან მას მოსდევს, და დილა კი დღიდან არ წარმოიშვება. მეორე შემთხვევაში პროცესი შებრუნებადია. მაგრამ როგორც პირველ, ისე მეორე შემთხვევაში პროცესი დაუსრულებელი არაა. იმათ, რომლებსაც შუალედი საფეხური აქვთ, აქვთ დასასრულიც. მეორე შემთხვევაში კი მხარეები ერთიმეორეს ენაცვლებიან

და ერთი მხარის სიკვდილი მეორის წარმოშობას ნიშნავს.

ამავე დროს შეუძლებელია, რომ პირველი წევრი, რომელიც მარადიულია, მოისპოს. მაგრამ თუ წარმოშობა ზევიდან არაა დაუსრულებელი, აუცილებელია, რომ ის პირველი, რომლის დაღუპვით რაიმე წარმოიშვა, მარადიული არ იყოს. ამას გარდა, მიზანი ანუ ის „რისთვისაც რაიმე ხდება“, ისეთია, რომელიც სხვისთვის კი არ არსებობს, არამედ რომლისთვისაც სხვა არსებობს. ამრიგად, თუ არსებობს რაღაც ასეთი კიდური წევრი, პროცესი აღარ იქნება დაუსრულებელი. და თუ ასეთი არ არსებობს, არც მიზანი იარსებებს. ისინი კი, რომლებიც ამ პროცესს დაუსრულებელსა ხდიან, ივიწყებენ იმას, რომ ამით სიკეთის ბუნებას სპობენ, მაგრამ მიზნის მიღწევის იმედი რომ არ იყოს, არავინ არ მოჰკიდებდა ხელს რაიმე საქმეს და არც არსებობას ექნებოდა აზრი. რადგან გონიერი ყოველთვის რაიმე მიზნისთვის მოქმედებს, რაც საზღვარს წარმოადგენს. მიზანი ხომ იგივე საზღვარია. „არსებობის“ ცნების სხვა განსაზღვრებაზე დაყვანით ცნებათა გამრავლება არაა საჭირო. წინამორბედი კი ყოველთვის უფრო მეტად არსებობს, ვიდრე მომდევნო, რადგან ის არსებობს მაშინაც, როცა მომდევნო არაა. მაგრამ თუ წინამორბედი არაა, არც მომდევნო იარსებებს.

ცოდნას სპობენ ისინიც, რომლებიც ასე მსჯელობენ: ცოდნა შეუძლებელია, სანამ არ მივაღწევთ დაუნაწევრებელ ელემენტებს, მაგრამ რადგან უსასრულოს გააზრება არ შეიძლება, არც შემეცნება იქნება შესაძლებელი.

ასეთი მდგომარეობა არაა ხაზებში, სადაც დაყოფას საზღვარი არა აქვს. აზროვნება კი შეუძლებელია საზღვართან შეჩერების გარეშე, რადგან ნაწილების დაუსრულებელ რაოდენობას ვერ დავთვლით. ამიტომ აუცილებელია მთელის უძრაობის დაშვება და განუსაზღვრელის არსებობის უარყოფა. წინააღმდეგ შემთხვევაში განუსაზღვრელს არსება განუსაზღვრელი არ ექნება. მიზეზთა სახეები რიცხვით რომ განუსაზღვრელი ყოფილიყო, შემეცნებას არ ექნებოდა ადგილი, რადგან ჩვენი აზრით, ვიცით მაშინ, როდესაც შევიცნობთ მიზეზებს. განსაზღვრულ დროში კი იმის განხილვა, რასაც წევრთა განუსაზღვრელი რაოდენობა შეიძლება მიემატოს, შეუძლებელია.

წიგნი II

თავი მესამე

ლექციის გაგების ხარისხი დამოკიდებულია მსმენელთა ჩვეულებებზე, რადგან მსჯელობაში ის მოგვწონს, რასაც მიჩვეულნი ვართ, ყველაფერი სხვა კი შეუჩვეულობის გამო გვეჩვენება არა ასეთად, არამედ გაუგებრად და უცხოდ. და ჩვენთვის ისაა გასაგები, რასაც მივეჩვიეთ. თუ რა ძალა აქვს ჩვეულებას, ეს კარგად ჩანს კანონებში, სადაც მითიური და ბავშვური მხარე, ჩვეულების გამო, ბევრად ჭარბობს მათს ცოდნას. ზოგს არაფერი არ ესმის ორატორისა, თუ ის ისე არ მსჯელობს, როგორც მათემატიკოსი, ზოგი მაგალითების მოტანას მოითხოვს ორატორისგან, ზოგი კი პოეტთა აზრების დამოწმებას. ზოგს ყველაფერში სიზუსტე მოსწონს, ზოგი კი უფრო ხის სიზუსტეს, ან იმიტომ რომ ჰგონია, რომ ფაქტთა გაერთიანებას ვეღარ შესძლებს, ანდა ის უმნიშვნელოდ მიაჩნია. მართლაც, სიზუსტეს ახასიათებს რაღაც ისეთი, რასაც ხელშეკრულებების დადებისას და მონების მსჯელობაში ვხვდებით.

მაგრამ, საჭიროა შევისწავლოთ, რამდენად მისაღებია თვითეული ამ მეთოდთაგანი, რადგან უაზრობაა ერთდროულად როგორც მეცნიერული, ისე მეთოდოლოგიური ხასიათის კვლევის წარმოება. მაგრამ არც თვითეული ზემოხსენებული მეთოდის გამოყენებაა ადვილი, მაგალითად, მათემატიკური სიზუსტის მოთხოვნა შეიძლება არა ყველგან, არამედ მხოლოდ არამატერიალურ საგნებში. მაშასადამე, ეს მეთოდი გამოუსადეგია ბუნების მიმართ, რადგან ბუნება მთლიანად მატერიალურია. ამრიგად, პირველ რიგში საკვლევაა, თუ რაა ბუნება. მაშინ ცხადი გახდება, თუ რას სწავლობს ბუნებისმეტყველება და ერთი, თუ მრავალი მეცნიერება უნდა სწავლობდეს საწყისებსა და მიზეზებს.

წიგნი მესამე თავი პირველი

უპირველესად ყოვლისა, უნდა დავადგინოთ, თუ პირველ რიგში რა უნდა იკვლიოს საძიებელმა მეცნიერებამ. ეს ის საკითხებია, რაც ზოგიერთმა სხვაგვარად გაიგო, ან რაც შემთხვევით გამორჩა. ვისაც სიძნელეების გადაჭრა სურს, მისთვის მიზანშეწონილია მათი კარგად გათვალისწინება. რადგან წინამორბედი საკითხების გადაჭრა მომდევნოთა ამოხსნაც არის. მაგრამ ამოხსნა შეუძლებელია საკვანძო საკითხების გათვალისწინების გარეშე, რასაც ჩვენი აზროვნებითი ძიება ნათელყოფს ფაქტებზე. დაბრკოლებაში მყოფი დაახლოებით იმას განიცდის, რასაც შებორკილი ადამიანი, რადგან ორივე შემთხვევაში წინსვლა შეუძლებელია. მამასადამე, საჭიროა წინასწარ მთელი სიძნელეების გათვალისწინება, როგორც ამ მიზნით, ისე იმიტომაც, რომ მკვლევარმა, რომელმაც თავიდანვე არ გაითვალისწინა სიძნელეები, ჰგავს ადამიანს, რომელმაც არ იცის, საით წავიდეს. გარდა ამისა, ის ვერ იპოვის იმას, რასაც ეძებს და თუ იპოვის, ვერ მიხვდება, რადგან ასეთი ადამიანისთვის მიზანი ნათელი არაა. ის ნათელია იმისთვის, ვინც სიძნელეები წინასწარ გაითვალისწინა. ამას გარდა, დასკვნის გაკეთება ყველაზე უკეთესად იმას შეუძლია, ვინც როგორც ბრალმდებელმა, ყველა მოწინააღმდეგე მხარეს მოუსმინა.

პირველი საკითხი, რომელსაც ჩვენ უკვე შევხებით შესავალში, შემდეგია: მიზეზებს ერთი მეცნიერება სწავლობს, თუ მრავალი? აგრეთვე ამ მეცნიერებამ მხოლოდ არსთა პირველი საწყისები უნდა განიხილოს, თუ ყოველივეს მტკიცების საფუძვლებიც? მაგალითად, დასაშვებია ერთდროულად ერთი და იგივეს მტკიცებაცა და უარყოფაც, თუ არა? და ასევე ყველა სხვა ამდაგვარი საკითხები.

თუ არსებობს მეცნიერება სუბსტანციის შესახებ, საჭიროა გაირკვეს ასეთი მეცნიერება ერთია თუ მრავალი? თუ ბევრია, მონათესავენი არიან, თუ ზოგი მათგანი სიბრძნეს განეკუთვნება და ზოგი კი სხვა რამეს?

გადაუდებელ კვლევას მოითხოვს აგრეთვე კითხვა იმის შესახებ, რომ მხოლოდ შეგრძნებადი სუბსტანციები არსებობს, თუ ამათ გარდა, სხვაც და ერთგვარნი არიან ისინი, თუ მრავალგვარნი? როგორც იდეების თეორიის მომხრენი უშვებდნენ იდეებს და მათემატიკურ რიცხვებს, იდეებსა და შეგრძნებად საგნებს შორის. ყველაფერი ეს მოითხოვს მოფიქრებას, როგორცა ვთქვით და აგრეთვე ის, შემეცნება ეხება მხოლოდ სუბსტანციებს, თუ მათ შემთხვევით ნიშნებსაც. ამას გარდა, რა სწავლობს ერთსა და იგივეს და სხვას, მსგავსსა და განსხვავებულს, დაპირისპირებულს, წინამორბედსა და მომდევნოს და ყოველივე სხვა ამდაგვარს, რომელთა გარკვევასაც ცდილობენ დიალექტიკოსები მხოლოდ საყოველთაოდ ცნობილ დებულებებზე დაყრდნობით.

გარდა ამისა, უნდა გაირკვეს არა მხოლოდ თავისთავად არსთა შემთხვევით ნიშანთა არსი, არამედ მათ შორის არსებული წინააღმდეგობაც. აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენენ საწყისები და ელემენტები, გვარებს თუ იმ ნაწილებს, რაზეც ყოველი. საგანი დაიშლება? თუ ეს გვარებია, არიან ისინი უკანასკნელნი, რაც ერთეულ საგნებზე ითქმის, თუ პირველნი? მაგალითად, რომელია უფრო მეტად საწყისი და ინდივიდუალურ საგნებზე უფრო მეტად არსებული, ცხოველი თუ ადამიანი?

განსაკუთრებით უნდა შესწავლილ და დამუშავებულ იქნას საკითხი იმის შესახებ, არსებობს თუ არა მატერიის გარდა, სხვა თავისთავადი მიზეზი და დამოუკიდებლად არსებობს ის, თუ არა? რიცხობრივად ერთია ის, თუ მრავალი? არსებობს თუ არა მთელის გარდა სხვა რაიმე (მთელში მე ვგულისხმობ მატერიის ნებისმიერ განსაზღვრებას). თუ ზოგჯერ არსებობს და ზოგჯერ არა და არსებულის როგორი სახეა ის?

შემდეგ, ლოგიკური და მატერიალური საწყისები რიცხობრივად არიან განსაზღვრული, თუ თვისობრივად? როგორია მოკვდავ და უკვდავ საგანთა საწყისები? ერთი და იგივეა, თუ სხვადასხვა? ე. ი. ყველას უკვდავი საწყისი აქვს, თუ მოკვდავთ მოკვდავი?

შემდეგ, ყველაზე ძნელი და დიდად სადავოა საკითხი იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენს ერთი და არსი? არის ის არსებულთა არსება, როგორც პითაგორელები და პლატონი ამბობდნენ, თუ რაღაც სხვა სუბსტრატი, როგორც ემპედოკლე ასახელებდა მეგობრობას, სხვები კი ზოგი ცეცხლს, ზოგი წყალსა და ჰაერს? საკვლევაა აგრეთვე, თუ როგორი საწყისებია ისინი: ზოგადი თუ ისეთი, როგორც ინდივიდუალური საგნები და არსებობენ ისინი შესაძლებლობაში, თუ სინამდვილეში? შემდეგ იმყოფებიან ისინი მოძრაობაში, თუ სხვა რამენაირად არსებობენ? ამ საკითხსაც დიდი დავის გამოწვევა შეუძლია. ამას გარდა, რიცხვები, ხაზები, ფორმები და წერტილები წარმოადგენენ რაღაც სუბსტანციას, თუ არა? თუ სუბსტანციას წარმოადგენენ, დამორებული არიან ისინი გრძნობადი მოვლენებისგან, თუ მათშივე არსებობენ? ყველა ამ საკითხში არა მხოლოდ ძნელია ჭეშმარიტების მიკვლევა, არამედ ადვილი არაა ყველა მათგანის ხეირიანად სიტყვით გადმოცემაც კი.

წიგნი III

თავი მეორე

როგორც თავდაპირველად ვთქვით, უპირველესად ყოვლისა, დასადგენია ყველა სახის მიზეზებს ერთი, თუ რამოდენიმე მეცნიერება სწავლობს. ერთი მეცნიერება როგორ შეისწავლიდა იმ საწყისებს, რომლებიც ერთმანეთს არ უპირისპირდებიან და არც მრავალი არსის საწყისები არიან? მაგალითად, როგორ შეიძლება, რომ უძრავ საგნებს მოძრაობის საწყისი ან სიკეთის ბუნება ჰქონდეთ, თუ ყოველივე, რაც არსებობს, თავისთავად სიკეთეა და ამ ბუნების გამო იმ მიზეზსა და მიზანს წარმოადგენს, რომლისთვისაც იქმნება და არსებობს სხვა. მიზანი ანუ ის, რისთვისაც არსებობს სხვა, არის მიზანი რაღაც მოქმედების, ხოლო ყოველგვარი მოქმედება მოძრაობის შედეგად არსებობს. ასე რომ, უძრავ საგნებს არ შეიძლება ასეთივე საწყისი ჰქონდეთ და არც თავისთავად სიკეთეს შეიძლება წარმოადგენდნენ. ამ მიზეზის საშუალებით არც მათემატიკაში მტკიცდება რამე და არც სხვა რამე უკეთესი ან უარესი მტკიცება არსებობს. არც ვინმე ოდესმე ახსენებს რაიმე ამგვარს. რადგან მათემატიკაში არავინ არ მსჯელობს სიკეთესა და ბოროტებაზე. ამიტომ ზოგიერთ სოფისტს, მაგალითად, არსიტისეს, სძულთ ის. ყველა სხვა მეცნიერებაში და ხელობაშიც კი, როგორცაა დურგლობა და მეწაღეობა, მსჯელობა ყოველთვის ეხება იმას, თუ რაა

უკეთესი და უარესი. მაგრამ თუ მიზეზების შესახებ არსებობს მრავალი მეცნიერება და თვითთული მათგანი სხვადასხვა საწყისს ეხება, რომელი ამათგანია ის მეცნიერება, რომელსაც ვეძებთ? ან იმ ობიექტს, რომელსაც ვიკვლევთ, რომელი შეისწავლის ყველაზე უფრო მეტად? შესაძლებელია, რომ ერთსა და იმავე საგანს მიზეზთა ყველა სახე ახასიათებდეს, როგორც მაგალითად, სახლის მამოძრავებელია მშენებლობა და მშენებელი, მიზანია შენობა, მატერია მიწა და ქვა, ფორმაა სახლის ცნება. სიბრძნის ჩვენს მიერ ზემომოტანილი განსაზღვრება უდგება ყველა მეცნიერებას. ის მეცნიერება კი, რომელიც უმთავრესი და წარმმართველია, რომლისადმი წინააღმდეგობის გაწევა ისევე არ შეუძლიათ სხვა მეცნიერებებს როგორც მონებს, ის მეცნიერება, რომელიც ერთსა და იმავე დროს სწავლობს როგორც მიზანს და სიკეთეს, ე. ი. იმას, რისთვისაც არსებობს ყოველივე სხვა, ასევე პირველ მიზეზებსა და ყველაზე მეტად შეცნობად ობიექტებს, არის მეცნიერება არსების შესახებ.

ერთსა და იმავე საგანს მრავალნი სწავლობენ, მაგრამ ამათგან ყველაზე უფრო მცოდნეს ვუწოდებთ იმას, ვინც იცის, თუ რას წარმოადგენს, ან რას არ წარმოადგენს საგანი. შესაძლებელია საგანი ერთმა მეორეზე უკეთ იცოდეს, მაგრამ ყველაზე უკეთ იცის იმან, ვინც იცის არსება და არა იმან, ვინც იცის საგნის რაოდენობრივი ან თვისობრივი მხარე, მოქმედება, ან ვნება. ყველა დანარჩენ შემთხვევაშიც, მაშინაც კი, სადაც მტკიცება შეიძლება, ჩვენი აზრით, მაშინ ვიცით საგანი, როდესაც ვიცით, თუ რას წარმოადგენს ის. მაგალითად, რას ნიშნავს კვადრატის აგება? ეს ნიშნავს საშუალო პროპორციულის დაძებნას. ასევე სხვა შემთხვევებშიც. წარმოშობა, მოქმედება და ცვალებადობა მაშინ ვიცით, როდესაც ვიცით მოძრაობის საწყისი, რომელიც განსხვავდება მიზნისგან და ეწინააღმდეგება მას. ასე რომ, საფიქრებელია. რომ თვითთულ ამ მიზეზს სხვადასხვა მეცნიერება სწავლობს.

სადავოა აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, რომ ერთი და იგივე, თუ რამოდენიმე მეცნიერების ობიექტია მტკიცებათა საფუძვლები. საფუძვლებს იმ ზოგად შეხედულებებს ვუწოდებთ, საიდანაც მტკიცდება ყოველივე. დებულებას იმის შესახებ, რომ აუცილებელია ყოველივეს ან მტკიცება, ან უარყოფა, რომ ერთსა და იმავე დროს ყოფნა და არყოფნა შეუძლებელია და სხვა ამგვარს სწავლობს იგივე მეცნიერება, რომელიც სწავლობს სუბსტანციებს, თუ სხვა? თუ იგივე, რა უნდა ვუწოდოთ იმ მეცნიერებას, რომელსაც ახლა ვიკვლევთ? არ იქნებოდა გონივრული, ის რომ ერთი და იგივედ ჩაგვეთვალა. მაგალითად, რატომ უნდა იყოს ეს საფუძვლები უფრო მეტად გეომეტრიის ან სხვა ნებისმიერი მეცნიერების დაკვირვების საგანი? როგორიც არ უნდა იყოს ეს საფუძვლები, შეუძლებელია, რომ ის ყველა მეცნიერების ობიექტი იყოს. არც სუბსტანციის შემსწავლელი და არც სხვა მეცნიერება შეიძლება იყოს ეს. ან როგორ უნდა იყოს შესაძლებელი მათი შემეცნება? თუ რას წარმოადგენს თვითთული ეს საწყისი, ჩვენ ეს ახლა ვიცით, მათ, როგორც ცნობილთ, სხვა მეცნიერებანიც იყენებენ. თუ ისინი მტკიცებას ექვემდებარებიან, მათ ექნებათ რაღაც სხვა საფუძველიც და მაშინ პირველნი თვისებები იქნებოდნენ, ესენი კი აქსიომები. რადგან შეუძლებელია ყველაფრის მტკიცების არსებობა, არამედ აუცილებელია, რომ მტკიცება იწყებოდეს სადაღაც, რაღაცას ეხებოდეს და რაღაც მიზანი ჰქონდეს.

ამრიგად, ყოველივეს, რაც მტკიცდება, რაღაც ერთი გვარი აქვს, რადგან ყოველ მტკიცებაში მეცნიერება აქსიომებს ემყარება.

მაგრამ თუ მტკიცებათა საფუძვლების და არსებათა მეცნიერება სხვადასხვაა, მაშინ რომელი ამათგანია უმთავრესი და პირველი? აქსიომები ყველაზე მეტად ზოგადნი და ყველაფრის საწყისები არიან. და თუ არა ფილოსოფოსმა, სხვამ ვინ უნდა გაარკვიოს მათ შესახებ ჭეშმარიტება და სიცრუე?

საერთოდ, ყველა არსებას ერთი მეცნიერება სწავლობს, თუ მრავალი? თუ ერთი არა, მაშინ რომელ არსებას სწავლობს ის მეცნიერება, რომელსაც ვიკვლევთ? მაგრამ ყველა არსებისთვის ერთი მეცნიერების დაშვება არ იქნებოდა გონივრული. ამ შემთხვევაში ყველა შემთხვევითი ნიშნის შესახებაც ერთი მტკიცებითი ხასიათის მეცნიერება იარსებებდა, თუ ყველა მტკიცებითი მეცნიერება რომელიმე სუბსტრატის შემთხვევით ნიშნებსაც ზოგად დებულებებზე დაყრდნობით იკვლევს. ამრიგად, ერთი გვარის ნიშნებს უნდა სწავლობდეს ერთი მეცნიერება იმავე დებულებებზე დაყრდნობით და საგანსა და მის შემადგენელ ნაწილებს უნდა სწავლობდეს ან იგივე, ან სხვა მეცნიერება, ასე რომ, ამ საგნის შემთხვევით ნიშნებსაც ან იგივე მეცნიერებანი განიხილავენ, ანდა ამათგან ერთ-ერთი.

შემდეგ, ერთი მეცნიერება სწავლობს მხოლოდ სუბსტანციებს, თუ სწავლობს მათ შემთხვევით ნიშნებსაც? მე მხედველობაში მაქვს ის, რომ თუ სხეული, ხაზი და სიბრტყე რაღაც სუბსტანციებს წარმოადგენენ, ერთი და იგივე, თუ სხვადასხვა მეცნიერება სწავლობს როგორც ამათ, ისე თვითეული ამ გვარის შემთხვევით ნიშნებს, რომელთა შესახებ მტკიცებებს მათემატიკურ მეცნიერებებში ვხვდებით? თუ ერთი და იგივე მეცნიერება სწავლობს, მაშინ მეცნიერება სუბსტანციის შესახებ რაღაც მტკიცებითი მეცნიერებაც იქნება. მაგრამ არა მგონია, რომ არსების მტკიცება შეიძლებოდეს. მაგრამ თუ მათ სხვადასხვა მეცნიერება ეხება, რომელი სწავლობს არსების შემთხვევით ნიშნებს? ამის ახსნა უადრესად ძნელია.

შემდეგ, მხოლოდ შეგრძნებადი სუბსტანციები არსებობენ, თუ მათ გარდა რაღაც სხვაც? აგრეთვე სუბსტანციათა ერთი, თუ მრავალი გვარი არსებობს, როგორც ამტკიცებენ ისინი, რომლებიც უშვებენ იდეებსა და შუალედს, რაც, მათი აზრით, მათემატიკის შესწავლის ობიექტია. თუ რას ნიშნავს ის, რომ იდეები არიან მიზეზები და თავისთავადი სუბსტანციები, ამის შესახებ უკვე ნათქვამია ზემოთ.

ამ მრავალ სიძნელეთა შორის არა ნაკლებ საკვირველია მტკიცება იმის შესახებ, რომ ცის ქვეშ არსებულთა გარდა, არსებობენ რაღაც სხვა მოვლენები, რომლებიც იგივე შეგრძნებადი საგნები არიან, იმ განსხვავებით, რომ ერთნი მარადიულნი არიან, მეორენი კი წარმავალნი. ისინი იმის მეტს არაფერს არ ამბობენ, რომ უშვებენ თავისთავად ადამიანს, ცხენსა და ჯანმრთელობას. დაახლოებით ისე, როგორც ისინი, რომლებიც ამტკიცებენ. რომ არსებობენ ღმერთები, რომლებიც ადამიანებისმაგვარნი არიანო. ესენიც არაფერს არ აკეთებენ იმის გარდა, რომ ადამიანს ამარადიულეებენ. ასევე იდეების მომხრენიც მხოლოდ გრძნობად საგნებს ამარადიულეებენ.

მრავალ სიძნელეებს წააწყდება ისიც, ვინც იდეებისა და გრძნობადი საგნების გარდა, რაღაც შუალედ მოვლენებს დაუშვებს. ცხადია, რომ როგორც თავისთავადსა და გრძნობად ხაზებს შორის არსებობენ რაღაც სხვა ხაზები, ასევე უნდა არსებობდეს

ყოველ სხვა გვარშიც. თუ ყოველივე ამას მხოლოდ ასტრონომია ეხება, მაშ, გრძნობადი ცის გარდა უნდა არსებობდეს რაღაც ცა, აგრეთვე მზე, მთვარე და სხვა ამგვარი ციური სხეულები. როგორ დავიჯეროთ ეს? უაზრობაა რომ ის უძრავი ყოფილიყო, მაგრამ ყოველად შეუძლებელია, რომ მოძრავი ყოფილიყო. ასევეა იმ საგნებში, რომლებსაც ოპტიკა იკვლევს და მათემატიკური მოძღვრება ჰარმონიის შესახებ. ამავე მიზეზით შეუძლებელია, რომ ეს მოვლენები გრძნობადი საგნებისგან დამოუკიდებლად არსებობდნენ. თუ შეგრძნებადნი და შეგრძნებები არსებობენ შუაში, მაშინ თავისთავად და მოკვდავ ცხოველს შორის რაღაც ცხოველები იქნებოდნენ.

სიძნელეს წარმოადგენს აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, თუ არსებულის რომელ სფეროს უნდა იკვლევდნენ ეს მეცნიერებანი? თუ გეომეტრია ნიადაგმცოდნეობისგან მხოლოდ იმით განსხვავდება, რომ პირველის ობიექტია არაგრძნობადი. მეორისა კი გრძნობადი, მაშინ ცხადია, რომ მედიცინის გვერდით უნდა ყოფილიყო რაღაც სხვა მეცნიერება, თავისთავად მედიცინასა და ჩვენს მედიცინას შორის და ასევე ყველა სხვა შემთხვევებშიც. მაგრამ რამდენად დასაშვებია ეს? რადგან ამ შემთხვევაში უნდა ყოფილიყო რაღაც ჯანმრთელი არსებები შეგრძნებადთა და თავისთავად ჯანმრთელთა შორის. ამავე დროს არც ისაა ჭეშმარიტი, რომ თითქოს ნიადაგმცოდნეობა იყოს მეცნიერება გრძნობადი და წარმავალი სიდიდეების შესახებ, რადგან ის მათ მოსპობისთანავე მოისპობოდა. არც ასტრონომია უნდა სწავლობდეს გრძნობად სიდიდეებს და ციურ სხეულებს. არც შეგრძნებადი ხაზებია ისეთი, რომლის შესახებ გეომეტრი მსჯელობს, რადგან გრძნობად საგნებში არაფერია ზუსტად სწორხაზოვანი ან მრგვალი. რადგან წრე ეხება სწორ ხაზს არა წერტილში, არამედ ისე, როგორც ამას პროტაგორა ამტკიცებდა, როდესაც გეომეტრებს ებრძოდა. არც ცის მოძრაობა და ბრუნვა ჰგავს იმ საგანს, რაზეც ასტრონომია მსჯელობს. და არც მნათობებზე მიმდინარე პროცესებს აქვთ ასეთი ბუნება.

არიან ისეთი მოაზროვნენიც, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ იდეებსა და გრძნობად საგნებს შორის არსებობს რაღაც, რომელიც გრძნობადი საგნებისგან კი არ არის დაშორებული, არამედ თვით მათშივეა. მაგრამ ყველა იმ შედეგების დაწვრილებით განხილვა, რაც აქედან გამომდინარეობს, შორს წაგვიყვანდა. საკმარისია იმის გათვალისწინებაც, რომ მხოლოდ ეს კი არაა არაგონივრული, არამედ ცხადია, იდეების გრძნობად საგნებში არსებობაც. ამ თვალსაზრისიდან გამომდინარეობს ორი შედეგი: ერთსა და იმავე ადგილას აუცილებლად ორი სხეული იქნება და გრძნობად საგნებში მოთავსებული, უძრავი აღარ იქნება. საერთოდ კი, რა მიზანი აქვს გრძნობად საგნებში მის მოთავსებას?

აქ მოტანილი მოძღვრებიდან გამომდინარეობს ისეთი შეუსაბამობა, რომ არსებული ცის გარდა უნდა არსებობდეს კიდევ სხვა რაღაც ცა, მაგრამ არა მისგან დამოუკიდებელი, არამედ იმავე ადგილზე, რაც კიდევ უფრო მეტად შეუძლებელია.

თავი მესამე

დიდ სიძნელეს წარმოადგენს აგრეთვე კითხვა იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოვიქცეთ, რომ ჭეშმარიტებას მივწვდეთ და რა უნდა ჩავთვალოთ ელემენტებად და საწყისებად, გვარი, თუ ის პირველსაწყისები, რისგანაც თვითიული მოვლენა შედგება. მაგალითად, ჩვენი აზრით, მარცვლის საწყისები და ელემენტებია მისი კონკრეტული შემადგენელი ნაწილები და არა მარცვალი ზოგადად. ასევე მსჯელობის ელემენტებსაც ვუწოდებთ დასაბუთების შემადგენელ ნაწილებს, რაც ყველა დანარჩენი, ან უმრავლესი დასაბუთებათა ნაწილებიცაა. როგორც იმათ, რომლებიც სხეულთა ერთ საწყის ელემენტს ასახელებდნენ, ისე იმათ, რომლებიც ასახელებდნენ ბევრს, ასეთ საწყისებად მიაჩნდათ ის, რისგანაც წარმოიშვება, თუ შედგება საგანი. მაგალითად, ემპედოკლე არსებულის ელემენტებად ასახელებდა ცეცხლს, წყალს და იმას, რაც მათ მოსდევს შედეგად, მაგრამ ის მათ არსებულის გვარებად არ თვლიდა, ამას გარდა, როდესაც ვინმე სხვა საგნის ბუნების, მაგალითად, საწოლის შეცნობას მოისურვებს, მაშინ შესძლებს ამას, როცა ეცოდინება, თუ რა ნაწილებისგან არის ის შემდგარი და როგორ არიან ისინი განლაგებულნი.

ამ მოსაზრებათა მიხედვით, გვარები არ არიან არსებულთა საწყისები. მაგრამ თუ ყოველივეს განსაზღვრებების საშუალებით შევიცნობთ, ხოლო განსაზღვრებების საფუძვლები კი გვარეობითი ცნებებია, აუცილებელია, რომ გვარეობითი ცნებები განსაზღვრულ საგანთა საწყისებიც იყვნენ. რადგან როცა შესაცნობია არსებული საგნები, ჯერ ის სახეები უნდა შევიცნოთ, რომლითაც ამ საგნებს აღვნიშნავთ. სახეების საწყისები კი გვარებია. როგორც ჩანს, არიან მოაზროვნენი, რომლებიც არსებულის საწყისებად გვარის მნიშვნელობით იყენებენ ხან „ერთს“, ანუ არსებულს, ხან „დიდსა და მცირეს“. მაგრამ შეუძლებელია ორივე შემთხვევაში საწყისთან გვეკონდეს საქმე, რადგან სუბსტანციის არსებას ერთი ცნება გამოხატავს, განსაზღვრება გვარის მიხედვით და შემადგენელი ნაწილების მიხედვით კი სხვაა.

გარდა ამისა, თუნდაც გვარები, მართლაც, საწყისები იყვნენ, რომელია საწყისი, ის, რომელიც პირველია გვართა შორის თუ რომელიც უკანასკნელად ითქმის საგანზე? მაგრამ ესეც სადაოა, რადგან, თუ ყოველთვის, უპირველესად ყოვლისა, საწყისია ზოგადი, მაშინ საწყისი უზოგადესი გვარი უნდა იყოს, რადგან ის ყოველივეს შესახებ ითქმის. ამ შემთხვევაში არსებულის იმდენი საწყისი იქნება, რამდენიც პირველი გვარია. ასე რომ, არსებული და ერთი საწყისიც იქნება და სუბსტანციაც, რადგან ისინი სხვებზე უფრო მეტად ეხებიან ყველა არსებულს. მაგრამ არსებულთა გვარს არ წარმოადგენს არც „ერთი“ და არც „ერთი“ და „არსებული“, ერთად აღებული. რადგან აუცილებელია თვითიულ გვარს თავისი სახეობითი სხვაობა ჰქონდეს და ამავე დროს ერთი გვარის სახესხვაობა არ შეიძლება თავის სახესხვაობაზე იხმარებოდეს და ან გვარი არსებობდეს სახეების გარეშე. ასე რომ, თუ გვარი ან „ერთია“, ან „არსებული“, მაშინ არცერთი სახესხვაობა არ იქნება „არსებული“ ან „ერთი“. მაგრამ თუ ისინი გვარები არ არიან, არც საწყოსები იქნებიან იმ შემთხვევაში, თუ საწყისები იგივე გვარები არიან.

ასევე შუალობითი ცნებები სახესხვაობასთან კონკრეტულ საგნებამდე გვარები იქნებიან. აქედან ნაწილი სწორია, ნაწილი კი არა. გარდა ამისა, სახესხვაობანი უფრო მეტად უნდა საწყისები, ვიდრე გვარები, მაგრამ თუ გვარებიც საწყისები არიან, მაშინ, როგორც ვთქვით, საწყისთა რაოდენობა უსაზღვრო იქნება. მაშინ, თუ ვინმე ყველაზე უზოგადეს გვარს ჩათვლიდა საწყისად.

შემდეგ, თუ ყველაზე უფრო მეტად ერთია საწყისი, რომელიც განუყოფელია, მაშინ ყოველივე განუყოფელი იქნებოდა ან რიცხობრიობის, ან თვისობრიობის მიხედვით. პირველ რიგში კი თვისობრივად. გვარი კი სახეებად იყოფა. ამიტომ ყველაზე უფრო მეტად „ერთი“ იქნებოდა უკანასკნელი გვარეობითი ცნება, რადგან „ადამიანი“ აღარ წარმოადგენს გვარს რომელიმე ადამიანისთვის. ამას გარდა, სადაც არის წინამორბედი და მომდევნო, იქ არ შეიძლება ამათ გარდა რაიმე არსებობდეს. მაგალითად, თუ რიცხვში ორიანია პირველი, მათ აღარ ექნებათ რაღაც სხვა რიცხვი, დამოუკიდებელი რიცხვთა სახეებისგან. ასევე არც რაიმე ფორმა იქნებოდა სხვადასხვა კონკრეტული ფორმების გვერდით. და თუ ამ შემთხვევებისთვის არ არსებობს სახეებისგან დამოუკიდებელი გვარი, მით უმეტეს არ იარსებებს ის სხვა შემთხვევებისთვის. როგორც ჩანს, უფრო მეტად ზემოხსენებულ მოვლენებს უნდა ჰქონდეს ასეთი გვარი. ინდივიდუალურ საგნებში კი წინამორბედი და მომდევნო არ არის. გარდა ამისა, სადაც ერთი უკეთესია და მეორე უარესი, იქ ყოველთვის უკეთესია წინამორბედი. ასე რომ, არც ამათ ექნებათ გვარები.

ყოველივე აქედან ჩანს, რომ რაც საგანზე პირველად ითქმის, ის უფრო მეტად არის საწყისი, ვიდრე გვარეობითი ცნებები. მაგრამ არც იმის თქმაა ადვილი, თუ როგორ უნდა ჩავთვალოთ ესენი საწყისებად. რადგან საწყისი და მიზეზი უნდა არსებობდეს იმ საგანთა გვერდით და იმათგან დამოუკიდებლად, რომელთა საწყისიც ის არის. მაგრამ სხვა რა მიზეზით უნდა უშვებდნენ ისინი რაიმეს კონკრეტული საგნებისგან დამოუკიდებელს, თუ არა იმიტომ, რომ ის ზოგადად ითქმის ყოველივეზე. მაგრამ თუ ამ მიზეზით ყველაზე უფრო მეტად ზოგადი უნდა ყოფილიყო საგანთა საწყისი. ასე რომ, საწყისები ყველაზე მეტად უზოგადესი გვარები იქნებოდნენ.

წიგნი III

თავი მეოთხე

ამათ მოსდევს ყველაზე უფრო ძნელი და ყველაზე უფრო აუცილებლად განსახილველი საკითხი, რაზეც ახლახანს შევჩერდით: თუ არ არსებობს ერთეული საგნებისგან დამოუკიდებელი არაფერი, ერთეული საგნები კი უსაზღვროდ ბევრი არიან, როგორ შევიცნობთ ამ განუსაზღვრელი რაოდენობის საგნებს? ჩვენ კი ყოველივეს შევიცნობთ რაღაც ერთი და იგივეთი, რასაც ზოგადობა ახასიათებს. მაგრამ თუ აუცილებელია ერთეული რაღაც დამოუკიდებელის არსებობა, მაშინ აუცილებელია, რომ ეს იყოს ერთეული საგნებისგან დამოუკიდებელი პირველი ან უკანასკნელი გვარი. მაგრამ რომ ეს შეუძლებელია, ახლახანს გავარკვიეთ.

შემდეგ, თუ ერთეული საგნისგან დამოუკიდებლად, რომლისგან მატერია მიიღო განსაზღვრება და მასზე უფრო მეტად არსებობს რაღაც, როგორ არსებობს: ე. ი. ყველასთვის არსებობს, თუ ზოგისთვის არსებობს და ზოგისთვის კი არა, არ არსებობს არც ერთისთვის? მაგრამ თუ კონკრეტული საგნების გარდა არაფერი არსებობს, მაშინ ყველაფერი შეგრძნებადი იქნებოდა და არავითარი აზრობრივი, არც არავითარი ცოდნა არ იარსებებდა, თუ ვინმე შეგრძნებებს ცოდნად არ ჩათვლიდა. გარდა ამისა, აღარაფერი არ იქნებოდა მარადიული და უძრავი, რადგან ყოველი შეგრძნებადი მოძრაობს და ისპობა. მაგრამ თუ მარადიული არაფერია, არც წარმოშობა იქნებოდა შესაძლებელი. აუცილებელია არსებობდეს ის, რაც წარმოიშობა და ისიც, რისგანაც ის წარმოიშობა. ეს უკანასკნელი კი წარმოუქმნელი უნდა იყოს, თუ წარმოშობის პროცესი წყდება და არარსებულისგან კი წარმოშობა შეუძლებელია. შემდეგ, თუ წარმოშობა და მოძრაობა არსებობს, აუცილებელია არსებობდეს საზღვარიც, რადგან არცერთი მოძრაობა არ არის უსაზღვრო, არამედ ყოველივეს თავისი დასასრული აქვს. და არ წარმოიშობა ის, რასაც წარმოშობა არ ძალუძს. წარმოშობილი კი აუცილებლად წარმოშობის უმაღლეს უნდა არსებობდეს. შემდეგ მატერია არსებობს იმის გამო, რომ ის წარმოუქმნელია, უფრო მეტად გონივრული იქნებოდა ეს გვეთქვა სუბსტანციის შესახებ, რაღაც მატერია გარდაიქმნება. და თუ არ არსებობს არც ეს, არც ის, მაშინ არაფერი იქნებოდა მაგრამ თუ ეს შეუძლებელია, მაშინ აუცილებელია, რომ მთელის გარდა, არსებობდეს რაღაც ფორმა და სახე.

მაგრამ თუ ამას დავუშვებთ, მაშინ ძნელი გადასაწყვეტი იქნება ის, თუ რომელი საგნებისთვის ის და რომელთათვის არა. რომ ეს შეუძლებელია ყველა საგნისთვის, ცხადია, რადგან, მაგალითად, ჩვენ ვერ დავუშვებთ რაღაც სახლს კონკრეტული სახლების გვერდით. გარდა ამისა, ყველას, მაგალითად, ადამიანებს ერთი არსება ექნებოდათ. ეს კი შეუძლებელია, რადგან ყველა ისინი, რომლებსაც ერთი არსება აქვთ, ერთნიც არიან, მაგრამ ისიც უაზრობაა, თუ არსებები ბევრი და განსხვავებულია, მაშინ როგორ იქცევა მატერია ერთდროულად თვითეულ ამ საგნად და მთელი როგორაა ორივე?

ამას გარდა, საწყისების შესახებ სადავოა შემდეგი: თუ საწყისები სახით ერთნი არიან, მაშინ არაფერი არ იქნებოდა არც რიცხვით ერთი, არც თავისთავადი ერთი და არც არსებული. მაშინ როგორღა იქნებოდა შესაძლებელი შემეცნება, თუ არ იქნებოდა რაიმე ყველასთვის საერთო?

მაგრამ თუ საწყისები რიცხობრივად ერთნი არიან, მაშინ თვითეული მათგანი რიცხვით ერთია და სხვადასხვა გრძნობად მოვლენას სხვადასხვა საწყისი არ ექნებათ. როგორც ერთი და იგივე სახის მარცვალთ სახით ერთი, მაგრამ რიცხვით სხვადასხვა საწყისები აქვთ. მაგრამ თუ ეს ასე არაა და არსთა საწყისები რიცხვით ერთნი არიან. მაშინ საწყისებს გარდა სხვა არაფერი იარსებებდა, რადგან არავითარი განსხვავება არ იქნებოდა, ვიტყოდით ჩვენ რიცხობრივად ერთს, თუ „ერთეულ საგანს“. სწორედ ამ აზრით ვამბობთ ჩვენ, რომ ერთეული საგანი რიცხობრივად ერთია, ზოგადი კი მასზე ითქმის. თუ ბერათა ელემენტები რიცხვით განსაზღვრულია, აუცილებელია ასოთა რაოდენობა იმდენი იყოს, რამდენიც ელემენტია და არა ორი ან მეტი.

რაა მოკვდავ და უკვდავ მოვლენათა საწყისი – ერთი და იგივე, თუ სხვადასხვა, ესეც არანაკლებად ძნელად გადასაწყვეტი კითხვაა. რაც როგორც თანამედროვე, ისე წინამორბედმა მოაზროვნეებმა უპასუხოდ დატოვეს. თუ ერთი და იგივეა, როგორ არიან ერთნი მოკვდავნი, მეორენი უკვდავნი და რაა ამის მიზეზი?

ჰესიოდეს მიმდევრები და ყველა თეოლოგი ზრუნავდა მხოლოდ იმაზე, რაც მათთვის სარწმუნო იყო, ჩვენზე კი ნაკლებ ფიქრობდნენ. მათ საწყისად ღმერთი აქციეს და ყოველივე მისგან აწარმოვეს. ისინი ამბობდნენ, რომ იმათ, რომლებმაც არ იგემეს ამბროსია და ნექტარი, მოკვდავნი შეიქმნენ. ცხადია, ისინი ამ სიტყვებს ხმარობდნენ, როგორც მათთვის ცნობილს. მაგრამ ამ მიზეზების შესახებ მსჯელობით ისინი ჩვენი წარმოდგენის სფეროს გასცილდნენ. თუ ღმერთები ამბროსიას და ნექტარს სიამოვნებისთვის იყენებდნენ, მაშინ ეს სასმელები არაფრის საწყისები იქნებიან. და თუ იყენებენ არსებობისთვის, როგორღა იქნებიან უკვდავნი ისინი, რომლებიც საკვებს საჭიროებენ. მაგრამ არ ღირს იმათი შეხედულებების სერიოზული კვლევა, რომლებიც თავის აზრებს მითიურ ფორმაში ხვევენ.

იმათგან კი, რომლებიც მტკიცებას იყენებენ, უნდა შევეცადოთ გავიგოთ, თუ რატომაა, რომ ერთი და იმავე მიზეზისგან წარმოშობილი, ზოგი არსებული მარადიული ბუნებისაა, ზოგი კი წარმვალის. თუ ისინი არც მიზეზებს ასახელებენ და არც გონივრულია ამის თქმა, ცხადია, რომ არ შეიძლება ამათ ერთი და იგივე საწყისები და მიზეზები ჰქონდეთ.

ემპედოკლესაც კი, რომლის თანმიმდევრობის იმედი ყველაზე მეტად შეიძლება გვექნოდეს, იგივე დაემართა. მან დაუშვა მოვლენათა წარმავლობის რაღაც თავდაპირველი მიზეზი, მტრობა და ფიქრობდა, რომ ამასაც შეუძლია, ერთის გარდა, ყველაფრის წარმოშობა. მისი აზრით, ღმერთის გარდა, ყველაფერი მისგან არის წარმოშობილი. ემპედოკლე ამბობდა: „ყოველივე მისგანაა, რაც იყო, რაც არის და რაც იქნება, მისგან წარმოიშობიან ხეებიც, ქალებიცა და მამაკაცებიც, ცხოველებიც, ფრინველებიც, ზღვის მკვიდრი – თევზები და უკვდავი ღმერთებიც“. რაც უმისოდაც ცხადია, რადგან როგორც ის ამბობს, მტრობა რომ არ ყოფილიყო საგნებში, ყოველივე ერთი იქნებოდა. და როდესაც ყოველივე ერთი იყო, მაშინ შური განაპირას იდგა. ამიტომაც აქედან გამომდინარეობს, რომ ღმერთი, რომელიც ყველაზე ბედნიერია, ყველაზე ნაკლებ გონიერია იმის გამო, რომ ყოველივეს ვერ შეიცნობს, იმას ხომ შური არა აქვს. შემეცნება კი მსგავსის მსგავსით შეცნობის გზით ხორციელდება. ის ამბობს: „მიწით მიწას ვხედავთ, წყლით – წყალს, ეთერით – ღვთაებრივ ეთერს, ცეცხლით – გამანადგურებელ ცეცხლს, სიყვარულით – სიყვარულს, მტრობით კი საშინელ მტრობას“. საიდანაც აშკარად გამომდინარეობს შემდეგი: რომ მასთან შური არსებობაზე არა ნაკლებ განადგურების მიზეზია. ისევე, როგორც მეგობრობა მხოლოდ არსებობის მიზეზი არაა, რადგან აერთიანებს რა მოვლენების ერთ ნაწილს, დანარჩენს ღუპავს. ამას გარდა, ცვალებადობის მიზეზიც სხვას არას ნიშნავს, იმის გარდა, რომ ეს ბუნებრივია. „მაგრამ როდესაც ძლიერი მტრობა თავის ნაწილებით გაიზარდა, გარკვეული დროის შემდეგ პატივისცემა მოიპოვა, რაც მას ცვალებადობაში მტკიცე ფიცმა განუსაზღვრა“. ამრიგად, ემპედოკლე ცვალებადობის აუცილებლობას ამტკიცებს. მაგრამ ამ აუცილებლობის არავითარ მიზეზს არ ნათელყოფს. ამისდა

მიუხედავად, ის თანმიმდევარია, როდესაც ელემენტებს გარდა, ყველა არსებულ საგანს წარმავლად აცხადებს და არა ზოგს წარმავლად და ზოგს წარუვლად. ის სიძნელე კი, რომელიც ახლახანს აღვნიშნეთ, მდგომარეობს იმაში, თუ რატომ არიან ერთნი ასეთნი, მეორენი კი არა, თუ ყველა ისინი ერთი და იგივე საწყისებიდან არიან წარმოშობილი.

რომ საწყისები მათ ერთი და იგივე არ შეიძლება ჰქონდეთ, ამაზე უკვე ვთქვით. თუ საწყისები განსხვავებულია, მაშინ სიძნელეს წარმოადგენს კითხვა იმის შესახებ, წარმავალნი არიან ისინი თუ წარუვალნი? თუ წარმავალნი არიან, ცხადია, ისინიც რაღაცისგან უნდა იყვნენ შედგენილნი, რადგან ყველაფერი იშლება იმ ელემენტებად, რისგანაც შედგება. ამრიგად, გამოდის, რომ საწყისებს სხვა საწყისები უსწრებენ წინ, ეს კი შეუძლებელია, ამ მწკრივის როგორც დაუსრულებლობის, ისე დასრულებულობის შემთხვევაში.

შემდეგ, როგორ არიან საგნები წარმავალნი თუ საწყისებიც წარმავალი აქვთ? მაგრამ თუ საწყისები მარადიული არიან, რატომ წარმოიშვებიან ამ უკვდავ საწყისთა ერთი ნაწილისგან მოკვდავი, მეორე ნაწილისგან კი – უკვდავი საგნები. ეს უაზრობა კი არაა, არამედ ან შეუძლებელია, ან დიდ ახსნა-განმარტებას საჭიროებს. ამათ გარდა, სხვა საწყისების დაძებნას არავინ არ ცდილა, არამედ ყველაფრის საწყისად ყველა მათ ასახელებდა. ანდა პირველი სიძნელის შეხვედრისთანავე ისე იქცეოდნენ, თითქოს ეს რაღაც უმნიშვნელო ყოფილიყო.

განსახილველად ყველაზე უფრო ძნელი და ჭეშმარიტების შემეცნებისთვის ყველაზე უფრო აუცილებელია გადაწყვეტა საკითხისა იმის შესახებ, რომ არსებული და ერთი არიან თუ არა საგანთა არსება, და თვითეული მათგანი არ არიან ერთმანეთისგან დამოუკიდებელნი, ერთ შემთხვევაში ერთი, მეორე შემთხვევაში არსებული, თუ საჭიროა ვიკვლიოთ, თუ რას წარმოადგენს არსი და ერთი, როგორც სხვადასხვა ბუნების მქონე სუბსტრატი? ზოგს ისეთი და ზოგს კი ასეთი შეხედულება აქვს მათს ბუნებაზე.

პლატონი და პითაგორელები ამბობენ, რომ არსი და ერთი არის არა სხვადასხვა არამედ ერთი და იგივე ბუნებისა, თითქოს ერთსა და იმავე სუბსტანციას წარმოადგენდეს. ბუნებისმეტყველებმა კი, მაგალითად, ემპედოკლემ, რომ უფრო ნათელი გახადონ ეს, განმარტეს, თუ რას წარმოადგენს ერთი. როგორც ჩანს, „ერთი“ ემპედოკლეს მეგობრობად მიაჩნია, რადგან ის მას ყოველივეს გაერთიანების მიზეზად თვლის. სხვები კი ერთად და არსად ზოგი ცეცხლს თვლის, ზოგი ჰაერს, რისგანაც შედგება და წარმოიშვა, მათი სიტყვით, ყოველი არსებული. ასევე ისინიც, რომლებიც მრავალ საწყის ელემენტს უშვებენ, ამბობენ, რომ ერთი და არსი აუცილებლად იმდენია, რამდენიც საწყისი. გამოდის, რომ თუ ვინმე ერთსა და არსს არ ჩათვლიდა სუბსტანციად, მაშინ არც სხვა რამ ზოგადი იარსებებდა, რადგან ისინი ყველაზე უფრო ზოგადნი არიან და თუ არ არსებობს რაიმე ერთი და არსი თავისთავად, ძნელი იქნებოდა ერთეული საგნების გარდა სხვა რაიმეს არსებობა, გარდა ამისა, თუ ერთი არაა სუბსტანცია, მაშინ ცხადია, არც რიცხვი იქნებოდა საგნებისგან დამოუკიდებელი რაღაც ბუნება, რადგან რიცხვი ერთეულებისგან შედგება, ერთეული კი რაღაც ერთია. მაგრამ თუ არსებობს რაღაც თავისთავადი ერთი და არსებული, აუცილებელია, რომ რიცხვთა არსება სწორედ „ერთი“ და „არსებული“ იყოს, რადგან სხვა ზოგადი აღარ

იქნება ამათ გარდა.

მაგრამ თუ არსებობს რაღაც თავისთავადი ერთი და არსებული, ძნელი გადასაწყვეტია საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორ არსებობს ამათ გარდა რაღაც სხვა. ვგულისხმობ იმას, თუ როგორ არსებობს ერთზე მეტი საგანი, რადგან არსებულისგან განსხვავებული სხვა რამ არ უნდა არსებობდეს, რაც გამომდინარეობს პარმენიდეს მოძღვრებიდან, რომ ყოველი არსებული აუცილებლად ერთია და ესაა არსი. მაგრამ ორივე შემთხვევაში გვაქვს სიძნელე, როგორც იმ შემთხვევაში, თუ ერთი არაა სუბსტანცია, ისევე მაშინ, თუ არსებობს თავის თავადი ერთი, რადგან შეუძლებელია, რომ რიცხვი სუბსტანცია იყოს. თუ რატომ არაა ეს სუბსტანცია, ამის შესახებ უკვე ვთქვით. მაგრამ თუ ის არსებობს, მაშინ იგივე სიძნელეები გვექნება არსებულის მიმართ. მაგალითად, თავისთავადი ერთის გარდა რისგან შეიძლება წარმოიშვას სხვა ერთიანი? ამ შემთხვევაში აუცილებელია არაერთის არსებობა. ყოველი არსებული კი არის ან ერთი, ან ბევრი, რომელთა თვითეული შემადგენელი ნაწილი ერთიანია.

შემდეგ, თუ თავის თავადი ერთი განუყოფელია, მაშინ ზენონის აქსიომის მიხედვით, ის არც იარსებებდა, რადგან არც მომატება და არც დაკლება არ გაადიდებდა ან დაამცირებდა მას. ის არ შეიძლება რაიმე არსებული იყოს, რადგან, როგორც ის ამბობს, არსებულს სიდიდე უნდა ჰქონდეს და თუ სიდიდე ექნება, სხეულებრივიც იქნება. ასეთი კი ჭეშმარიტად არსებობს. ყოველივე დანარჩენი კი მომატების შედეგად ზრდის მას ან არა. პირველის მაგალითია სიბრტყე და ხაზი, მეორისა – წერტილი და ერთიანი. მაგრამ რადგან ის ასე უხეშად მსჯელობს, ამიტომ საჭირო ხდება რაღაც განუყოფელის დაშვება. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც შეიძლებოდა როგორღაც პასუხის გაცემა, რომ მისი მომატება საგანს კი არ გაადიდებდა, არამედ რიცხობრივად გაზრდიდა.

მართლაც, როგორ წარმოიშვება სიდიდე ასეთი ერთისგან ან ასეთი მრავალი ერთიანისგან? ეს იგივე იქნებოდა, რომ ხაზი წერტილებისგან წარმოშობილიყო. მაგრამ თუ ვინმე გაიზიარებს ამ თვალსაზრისს, მიიღებს იმავე შედეგს, რასაც ამტკიცებს ზოგი, რომ რიცხვს ვიღებთ თავისთავადი ერთისგან და სხვისგან ანუ არაერთისგან. მიუხედავად ამისა, საკვლევეია ის, თუ რატომ და როგორ ვიღებთ ერთ შემთხვევაში რიცხვს, მეორე შემთხვევაში კი სიდიდეს ისე, თითქოს არაერთი იყოს, როგორც განსხვავებული, ისე ერთი და იმავე ბუნებისა.

ამრიგად, არაა ნათელი, თუ სიდიდე როგორ წარმოიშობა ერთისა და სხვისგან, ან რიცხვისა და სხვისგან.

წიგნი III

თავი მეხუთე

ამას მოსდევს საკითხი იმის შესახებ, რომ რიცხვები, სხეულები, სიბრტყეები და წერტილები არიან რაღაც სუბსტანციები თუ არა? თუ არ არიან, მაშინ ხელიდან გვისხლტება შესაძლებლობა საკითხის გადაწყვეტისა, თუ რაა არსებული და რა არის არსებული საგნების არსება? თვისება, მოძრაობა, მიმართება, მდებარეობა და აზრები არ წარმოადგენენ რაღაც სუბსტანციას, რადგან ყველა ისინი ითქმიან რაღაც

სუბსტრატის შესახებ და თვითონ კი არასოდეს არ არიან რაიმე კონკრეტული საგანი. მაგრამ საფიქრებელია, რომ სუბსტანციას ყველაზე უფრო მეტად უნდა წარმოადგენდეს წყალი, მიწა, ცეცხლი და ჰაერი, რომელთაგანაც არიან შემდგარი რთული სხეულები. მათი თვისებები კი სითბო, სიცივე და სხვა ამგვარი არაა სუბსტანცია. მხოლოდ სხეული, რომელიც ყოველივე ამას განიცდის, რჩება როგორც რაღაც არსებული და სუბსტანცია; მაგრამ სხეული ნაკლებ არის სუბსტანცია, ვიდრე სიბრტყე, სიბრტყე ნაკლებ, ვიდრე ხაზი, ხაზი ნაკლებ, ვიდრე ერთი და წერტილი. რადგან ისინი სხეულს განსაზღვრავენ და როგორც ჩანს, შეუძლიათ უსხეულოდ არსებობა. სხეულს კი უამათოდ არსებობა არ შეუძლია. ამიტომაც წინამორბედი მოაზროვნეების უმრავლესობა სუბსტანციად და არსად თვლიდნენ სხეულს, ყოველივე სხვას კი მის თვისებებად. ამრიგად, მათ სხეულთა საწყისები ყოველივე არსებულის საწყისებად მიაჩნდათ, ხოლო მოგვიანო და ამათზე ბრძენი მოაზროვნენი საწყისებად თვლიდნენ რიცხვებს. მაშინ აღარ იქნება არავითარი სუბსტანცია და არსებული, რადგან მათი შემთხვევითი თვისებები არ იმსახურებენ ამ სახელს. მაგრამ თუ მივიღებთ, რომ სუბსტანციას სხეულზე უფრო მეტად სიგრძე და წერტილი წარმოადგენს, და იმას კი აღარ ვაქცევთ ყურადღებას, თუ როგორი სხეულები არიან ისინი რადგან შეუძლებელია, რომ ისინი შეგრძნებადი სხეულები იყვნენ, მაშინ აღარ იარსებებს არავითარი სუბსტანცია. როგორც ჩანს, ყველა ისინი სხეულის დანაყოფებს უფრო წარმოადგენენ, ერთი სიბრტყით, მეორე სიღრმით, მესამე სიგრძით. გარდა ამისა, სხეულში შეიძლება მოთავსდეს ნებისმიერი ფორმა. ამრიგად, თუ ქვაში არაა ჰერმესი, არც კუბის ნახევარი იქნება კუბში, როგორც რაღაც განსაზღვრული სიდიდე და არც სიბრტყე. და თუ მასში ნებისმიერი ფორმაა, მაშინ მასში კუბის ნახევარის გამომხატველი ფორმაც იქნება. იგივე შეიძლება ითქვას ხაზის, წერტილისა და ერთის შესახებ.

ამრიგად, თუ ყველაზე მეტად სხეულია სუბსტანცია, მაშინ ამაზე უფრო მეტად ესენი იქნებიან. მაგრამ თუ ესენი არ არიან სუბსტანცია და არც რაიმეს არსებას წარმოადგენენ, ამ შემთხვევაში ჩვენ ხელიდან გვისხლტება, თუ რაა არსებული და საგანთა არსება. გარდა ზემოთქმულისა, ამ თეორიიდან წარმოშობისა და დაღუპვის შესახებ მრავალი შეუსაბამო შედეგი გამომდინარეობს: საფიქრებელია, რომ თუ სუბსტანცია წინათ არ არსებობდა, ახლა კი არსებობს, ან ადრე იყო და შემდეგში კი აღარ იქნება, ეს ხდება წარმოშობისა და დაღუპვის გამო. წერტილები, ხაზები და სიბრტყეები კი თუმცა ხან არსებობენ და ხან კი არა, მაგრამ მათი არც წარმოშობა და არც მოსპობა არ შეიძლება, სხეულები ხან უკავშირდებიან და ხან შორდებიან ერთმანეთს, ამავე დროს შეკავშირებისას ერთი ხდებიან, დაშორებისას კი – ორი. ამრიგად, შეკავშირებისას აღარ არსებობენ, არამედ მოისპნენ, ხოლო დაშორებისას არსებობენ არა ისე, როგორც წინათ, რადგან განუყოფელი წერტილი ორად ვერ გაიყოფება. მაგრამ თუ წარმოშობიან და ისპობიან, რაიმესგან უნდა წარმოიშვნენ. დაახლოებით, იგივე მდგომარეობაა დროში „ახლას“ მიმართ, არც ის წარმოიშობა და ისპობა, მაგრამ არ წარმოადგენს, რა რაიმე სუბსტანციას, ისე მოჩანს რომ თითქოს ყოველთვის სხვა იყოს. ცხადია, რომ იგივე მდგომარეობაა წერტილებსა, ხაზებსა და სიბრტყეებში. მათზე იგივე შეიძლება ითქვას, რომ ყველა ისინი ერთნაირად ან საზღვრებია, ან დანაყოფები.

თავი მეექვსე

საერთოდ, შეიძლება ვინმემ დასვას კითხვა იმის შესახებ, რომ რატომ უნდა ვეძიოთ შეგრძნებადი საგნებისა და შუალედი სფეროს გარდა, სხვა რამ, როგორც მაგალითად, იდეა. შეიძლება იმიტომ, რომ მათემატიკური რიცხვები და აქ არსებული საგნები განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, მაგრამ არა იმიტომ, რომ ისინი ერთი სახისანი მრავალნი არიან. ასე რომ, მათ განსაზღვრული რაოდენობის საწყისები არ ექნებათ, როგორც ჩვენი ასობის საწყისები სახით არიან განსაზღვრული და არა რიცხვით. თუ არ მივიღებთ მხედველობაში გარკვეული მარცვლის ან გარკვეული ბგერის საწყისებს, რომელთა საწყისები რიცხობრივადაც განსაზღვრული არიან. ასევეა შუალედ სფეროშიც, სადაც ერთი და იმავე სახის მოვლენები განუსაზღვრელად ბევრნი არიან.

ამრიგად, თუ შეგრძნებადი საგნებისა და მათემატიკური რიცხვების გარდა სხვა რამ არ არსებობს, მაგალითად, იდეები, რასაც ზოგიერთი ამბობს, მაშინ გვექნება არა რიცხვით, არამედ სახით ერთი საწყისი. და ასევე არსებულ საგანთა საწყისებიც რიცხვით კი არ იქნებიან განსაზღვრული, არამედ სახით. მაგრამ თუ ეს აუცილებელია, მაშინ აუცილებელია იდეების დაშვებაც, თუმცა ისინი გარკვევით არ ამბობენ ამას, მაგრამ ის, რაც მათ სურთ თქვან, აუცილებლად შემდეგია: თვითეული იდეა რაღაც სუბსტანციაა, თანაც არა შემთხვევითი. მაგრამ თუ დავუშვებთ იდეებს, როგორც ერთს რიცხვით და არა სახით, აქედან აუცილებლად გამომდინარეობს ის დაბრკოლებები, რომელთა შესახებ უკვე ვილაპარაკეთ.

ამას უკავშირდება კითხვა იმის შესახებ, საწყისები შესაძლებლობაში არსებობენ, თუ როგორღაც სხვაგვარად, მაშინ საწყისებზე უფრო ადრე სხვა რაღაც იარსებებს. მაგალითად, ეს მიზეზები თავდაპირველად შესაძლებლობაში არსებობენ, თუმცა აუცილებელი არაა ყოველნაირი შესაძლებლობის არსებობა. თუ ელემენტები შესაძლებლობაში არსებობენ, შეიძლება მოხდეს ის, რომ არც ერთი მათგანი არ გადავიდეს რეალურ არსებობაში. შესაძლებლობაში კი ისიც არსებობს, რაც ჯერ არ არსებობს. ხოლო წარმოიშვება ის, რაც არ არსებობს, მაგრამ ის, რაც შეუძლებელია, არასოდეს არ წარმოიშვება.

საწყისების შესახებ გადასაწყვეტია ეს საკითხი და აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, ზოგადნი არიან ისინი, თუ როგორც ვთქვით, კონკრეტულნი? თუ ისინი ზოგადნი არიან, სუბსტანციები არ იქნებიან, რადგან არც ერთი ზოგადი არ ნიშნავს საგანს, არამედ თვისებას. სუბსტანცია კი კონკრეტული საგანია. თუ ზოგადი რაიმე კონკრეტული საგანია, მაშინ სოკრატე რამდენიმე ცოცხალ არსება იქნება, თვით სოკრატე, ადამიანი და ცხოველი, რადგან თვითეული ამათგანი გამოხატავს რაღაც საგანსა და ერთს.

ამრიგად, თუ საწყისები ზოგადნი არიან, აქედან ასეთი შედეგები გამომდინარეობს. მაგრამ თუ არ არიან ზოგადნი, არამედ კონკრეტულ საგნებს წარმოადგენენ, მაშინ შეუცნობელნი იქნებოდნენ, რადგან ყოველგვარი ცოდნის ობიექტი ზოგადია. ასე რომ, თუ საწყისების ცოდნა საჭიროა, ამ შემთხვევაში საწყისებზე წინ უნდა ყოფილიყო სხვა საწყისები ზოგადი ხასიათისა.

წიგნი მეოთხე

თავი პირველი

არსებობს რაღაც მეცნიერება, რომელიც განიხილავს არსებულს, როგორც არსებულს და იმას, რაც მას თავისთავად ახასიათებს. ის არაა არც ერთი კერძო მეცნიერებათაგანი, რადგან არც ერთი მათგანი არ სწავლობს ზოგადად არსებულს, როგორც არსებულს, არამედ გამოჰყოფს მის რომელიმე ნაწილს და იკვლევს მის შემთხვევით ნიშნებს, როგორც, მაგალითად, მათემატიკური მეცნიერებანი. რადგან საწყისებსა და უკანასკნელ მიზეზებს ვეძებთ, ცხადია, რომ ისინი რაღაც თავისთავად ბუნებას უნდა წარმოადგენდნენ. ამრიგად, ვინც არსებულთა ელემენტებს ეძებს, ის აუცილებლად ისეთ საწყისებს ეძებს, რაც არა შემთხვევით, არამედ ჭეშმარიტად არსებული საგნების ელემენტებია. ასევე ვეძებთ ჩვენც არსებულის, როგორც არსებულის, პირველ მიზეზებს.

წიგნი IV

თავი მეორე

არსებულს მრავალი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ის ყოველთვის ერთსა და იმავე ბუნებას ნიშნავს და არა ჰომონიმებს, როგორც მაგალითად, ყოველი მსჯელობა ჯანმრთელობაზე ეხება ჯანმრთელობას თავისთავად: ან ჯანმრთელობის დაცვას, ან მის აღდგენას, ან მის გამოვლენასა და ადამიანის გამოჯანმრთელების უნარს. ასეთსავე მიმართებაშია მსჯელობა მკურნალობის შესახებ მკურნალობის ხელოვნებასთან. ერთ შემთხვევაში ის ეხება მკურნალობის ხელოვნებას, როგორც ასეთს, მეორე შემთხვევაში მისდამი მიდრეკილებას, მესამე შემთხვევაში ამ ხელოვნების შედეგებს. ასევე ყველა სხვა ამგვარ შემთხვევაში.

არსებულზე მრავალი მნიშვნელობით შეიძლება ვილაპარაკოთ, მაგრამ ყოველთვის ერთი საწყისი გვაქვს მხედველობაში. ის შეიძლება ნიშნავდეს სუბსტანციას, მის მდგომარეობას, მისკენ მისასვლელს, მის მოსპობას, მის რაიმე ნაკლს, თვით სუბსტანციის შემქმნელს და წარმომშობს, მასთან დამოკიდებულებაში მყოფს, სუბსტანციის რაიმე თვისების ან თვით სუბსტანციის უარყოფას. ასევე არარსებულის შესახებ ვამბობთ, რომ ის არსებობს, როგორც არარსებული. ისე როგორც ყოველივე, რაც ჯანმრთელობას შეეხება, ერთი მეცნიერების საგანია, ასევე ყველა სხვა შემთხვევაშიც. რადგან ერთი მეცნიერების შესწავლის ობიექტია არა მხოლოდ თავისთავადი ერთი, არამედ ისიც, რაც ამ ერთის ბუნებას ეხება და ყოველივე ზემოთქმულიც ხომ როგორღაც ერთს ეხებოდა. ცხადია, რომ არსებული როგორც არსებული, ერთი მეცნიერების საგანია. მეცნიერება კი ყოველთვის პირველს ეხება, უმთავრესად იმას, საიდანაც გამომდინარეობს ყოველივე სხვა და რომელზედაც ითქმიან ისინი. და თუ ეს სუბსტანციაა, მაშინ ფილოსოფოსმა უნდა იცოდეს სუბსტანციათა საწყისები და მიზეზები.

ერთი გვარის ყველა მოვლენას ეხება ერთი შეგრძნების ორგანო და ერთი მეცნიერება. მაგალითად, გრამატიკა ერთია, მაგრამ ყველა ბგერას სწავლობს. ამიტომაც არსებულის, როგორც არსებულის სახეებს კი ამ მეცნიერების – სახეები. არსებული და

ერთი ერთი და იმავე ბუნებისა არიან, რადგან ერთიმეორეს მისდევენ, როგორც საწყისი და მიზეზი და არა როგორც მხოლოდ ერთი და იმავე სახელწოდების მქონენი. არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს იმას, თუ ჩვენ მათ ასეთად არ ჩავთვლით. პირიქით, ეს ჩვენთვის უფრო მეტად ხელსაყრელია. რადგან სულ ერთია, ვიტყვით ჩვენ „ერთ ადამიანს“ და „ადამიანს“, თუ „არსებულ ადამიანს“ და „ადამიანს“. ასევე „ერთი ადამიანის“ გაორმაგებული გამოთქმა „ერთი არსებული ადამიანი“ სხვას არას ნიშნავს, თუ არა იმასვე. ცხადია, იგივე უნდა ითქვას არსებულის წარმოშობისა და დალუპვის შემთხვევაში და „ერთის“ მიმართაც. ამრიგად, ცხადია, ასეთ შემთხვევებში სიტყვა „არსებულის“ მიმატება მნიშვნელობას არ ცვლის და „ერთი“, „არსებულის“ გარდა, სხვა არა არის რა. ასევე თვითთელი სუბსტანცია შემთხვევით არაა არც „ერთი“ და არც „არსებული“. ასე რომ რამდენი გვარიცა აქვს ერთს, იმდენივე არსებულს. არსებულის გვარებს კი მაგალითად, იგივეობას, მსგავსებას და სხვა ამდაგვარს ერთი მეცნიერება სწავლობს, თითქმის ყველა სახის წინააღმდეგობაც იმავე საწყისებზე დაიყვანება – ეს მე დადგენილი მაქვს ჩემს „წინააღმდეგობათა მიმოხილვაში“ და ფილოსოფიასაც იმდენივე ნაწილები აქვს, რამდენიც სუბსტანციებია. ასე რომ, მათ აუცილებლად უნდა ჰქონდეთ რაღაც პირველი და მომდევნო. რადგან არსებული და ერთი იყოფიან გვარებად, ამიტომ არსებობენ მათი შესატყვისი მეცნიერებანიც. ფილოსოფიაზე იგივე ითქმის, რაც მათემატიკაზე, მათემატიკასაც აქვს ნაწილები: პირველი, მეორე და ასე შემდეგ.

რადგან ერთი და იგივე მეცნიერება სწავლობს მოპირდაპირე მოვლენებს, ერთს კი სიმრავლე უპირისპირდება, ამიტომ როგორც უარყოფას, ისე ნაკლს ერთი მეცნიერება ეხება, რადგან ორივე შემთხვევაში განსახილველია ერთი, რომელსაც ეხება უარყოფაცა და ნაკლიც. ჩვენ ან მარტივად ვამბობთ, რომ არ არსებობს ის, ან რომელიმე გვარის მიხედვით, სადაც ერთს ახასიათებს რაიმე სახესხვაობა. ეს მას უარყოფასთან ერთად აქვს. არქონება ხომ უარყოფაა. ხოლო თვისების დაკარგვისას კი რჩება რაღაც სუბსტრატის – ბუნება, რომელზეც ვამბობთ, რომ თვისება დაკარგა. ერთს კი ბევრი რამ უპირისპირდება. ამრიგად, ზემოთქმულის საწინააღმდეგო ცნებებიც: სხვა, არამსგავსი, არატოლი, და ყოველივე სხვა, რაც ან ამავე საწყისებს, ან ერთსა და მრავალს ეხება, არის ზემოდასახელებული მეცნიერების საგანი. იგულისხმება აგრეთვე დაპირისპირება. დაპირისპირება კი რაღაც განსხვავებაა. განსხვავება კი სხვად ყოფნას ნიშნავს. ამრიგად, როდესაც ვამბობთ, რომ ერთს მრავალი მნიშვნელობა აქვს, ის მრავალნაირადაც გამოითქმის. მაგრამ ყველაფერს ამას ერთი მეცნიერება სწავლობს. ის მაშინ კი არ არის მრავალი მეცნიერების ობიექტი, როდესაც მას მრავალი მნიშვნელობა აქვს, არამედ მაშინ, როდესაც მსჯელობა არ ეხება „ერთს“ ან „ერთზე“ არ დაიყვანება. მაგრამ რადგანაც ყოველივე პირველზე დაიყვანება, მაგალითად, რაც ერთზე ითქმის, დაიყვანება პირველ ერთზე, ამიტომ იგივე უნდა ვთქვათ ერთსა და იმავეზე, სხვაზე და საწინააღმდეგოზე. ამრიგად, განვიხილავთ რა, თუ რამდენი მნიშვნელობა აქვს თვითთელ ამათგანს, უნდა განვსაზღვროთ, თუ რა დამოკიდებულებაშია ერთი თვითთელ ამ კატეგორიასთან და რა მნიშვნელობით იხმარებიან ისინი მასზე. ისინი გამოხატავენ ან მის ქონებას, ან მოქმედებას, ასევე სხვა შემთხვევაშიც.

ცხადია, როგორც ეს უკვე ნათქვამი იყო „პრობლემებში“, რომ როგორც ამას, ისევე

სუბსტანციებსაც ერთი მეცნიერება სწავლობს. ეს განხილულია „პრობლემებში“. ყოველივე ამის შესწავლის უნარი უნდა ჰქონდეს ფილოსოფოსს. მაგრამ თუ ეს ფილოსოფოსის საქმე არაა, მაშინ ვინ უნდა იკვლიოს, რომ „მჯდარი სოკრატე“ და „სოკრატე“ ერთი და იგივეა, თუ ერთმანეთისადმი დაპირისპირებული? ან ის, თუ რაა დაპირისპირება და რამდენი მნიშვნელობა აქვს მას? ასევე ყველა სხვა ამდაგვარი მოვლენები. თუ ყველა ისინი არიან თვისებები თავისთავად ერთისა და არსებულის, როგორც ასეთის და არა რამდენადაც ის ან რიცხვებია, ან ხაზებია, ან ცეცხლი, ცხადია, რომ ზემოთქმულ მეცნიერებას ეხება როგორც არსების, ისე მისი თვისებების შესწავლა. ისინი, ვინც ამას იკვლევდნენ, იმაში კი არ სცდებოდნენ, რომ ისინი მათ არ იკვლევდნენ, როგორც ფილოსოფოსნი, არამედ იმაში, რომ პირველ სუბსტანციას არ აქცევდნენ ყურადღებას, მაშინ როდესაც რიცხვს, როგორც რიცხვს, აქვს მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი თვისებები: სიკენტე – სილუწე, ფარდობითობა, ტოლობა-მეტ-ნაკლებობა. ეს თვისებები ახასიათებთ რიცხვებს, როგორც თავისთავად, ისე ერთმანეთთან მიმართებაში. ასევე სხეულს, როგორც უძრავს, ისე მოძრავს, როგორც უწონადს, ისე წონის მქონეს სხვა თავისებურებებიც აქვს. არსებულსაც, როგორც არსებულს, აქვს რაღაც თავისებურებები და სწორედ ესაა ის, რის შესახებაც უნდა დაადგინოს ჭეშმარიტება ფილოსოფოსმა. ამას ამტკიცებს ის, რომ როგორც დიალექტიკოსები, ისე სოფისტები ფილოსოფოსის ნიღაბს ატარებენ, მაგრამ სოფისტიკა მხოლოდ მოჩვენებითი სიბრძნეა, დიალექტიკოსები კი ყველაფერზე მსჯელობენ, ყველაფრისთვის კი საერთოა არსებობა და მასზე იმიტომ მსჯელობენ, რომ ეს ფილოსოფიისთვის სპეციფიკური ობიექტია. დიალექტიკა და სოფისტიკა იმავე სფეროს ეხებიან, რასაც ფილოსოფია, მაგრამ ფილოსოფია განსხვავდება დიალექტიკისგან კვლევის მეთოდით, სოფისტიკისგან ცხოვრების პრინციპების შერჩევით. დიალექტიკა ცდებს აკეთებს იმ ობიექტებზე, რასაც ფილოსოფია შეიცნობს, სოფისტიკა კი მოჩვენებითი და არა ნამდვილი მეცნიერებაა.

შემდეგ, ერთმანეთისადმი დაპირისპირებულ წყვილთა ერთ-ერთი მხარეა „ნაკლი“, მაგრამ ყველა ისინი დაიყვანებიან არსებულსა და არარსებულზე, ერთსა და მრავალზე; მაგალითად, უძრაობა – ერთზე, მოძრაობა – მრავალზე. ყველა დაახლოებით ერთი აზრისაა იმის შესახებ, რომ არსებული და არსება ყოველთვის დაპირისპირებულ ელემენტთაგან შედგება. ყოველ შემთხვევაში, ყველა აღიარებს ასეთ დაპირისპირებულ საწყისებს: ზოგი – კენტსა და ლუწს, ზოგი – თბილსა და ცივს, ზოგი – საზღვარსა და უსაზღვროს, ზოგი – მეგობრობასა და მტრობას. ყველა სხვა საწყისებიც, როგორც ჩანს, ერთსა და მრავალზე დაიყვანებიან. მე მხედველობაში მაქვს ჩემს მიერ მიკვლეული დაყვანა. ის საწყისებიც, რომლებიც სხვებმა დაუშვეს, მთლიანად ამ გვარში ექცევა. აქედან ცხადია, რომ არსებულს, როგორც არსებულს, ერთი მეცნიერება სწავლობს, რადგან ყველაფერი არის ან წინააღმდეგობა, ან წინააღმდეგობისგან შესდგება. წინააღმდეგობის საწყისები კი ერთი და სიმრავლეა, რაც ერთი მეცნიერების ობიექტია, სულ ერთია, აქვს მას ერთი მნიშვნელობა, თუ არა, რასაც სინამდვილეშიც აქვს ადგილი. მაგრამ თუ ერთს მრავალი მნიშვნელობა აქვს, ყოველივე, თვით ერთმანეთის საწინააღმდეგო ცნებებიც კი ითქმის მასზე, როგორც პირველზე. ამიტომ, თუ არ არსებობს ზოგადი და ერთი, მოცემული საგნებში ან მათგან

დამოუკიდებლად, მაშინაც ზოგი რამ მაინც ერთს ეხება, ზოგი კი მისგან გამომდინარეობს. ამიტომაც გეომეტრი არ იკვლევს იმას, თუ რა არის დაპირისპირება, დასრულებული ერთი არსებული, იგივეობრივი და განსხვავებული და თუ განიხილავს, განიხილავს პირობითად.

ამრიგად, ერთი მეცნიერების საქმეა არსებულის, როგორც არსებულის და მისი, როგორც არსებულის, თვისებების შესწავლა. ისიც ცხადია, რომ ის არა მხოლოდ სუბსტანციებს სწავლობს, არამედ მის თვისებებსაც, როგორც ზემოთქმულთ, ისე წინამორბედთა და მომდევნოთ, გვარებსა და სახეებს, მთელსა და ნაწილებს და ყოველივე სხვა ამდაგვარს.

წიგნი IV

თავი მესამე

ახლა უნდა შევეხოთ საკითხს იმის შესახებ, რომ ერთი და იგივე, თუ სხვადასხვა მეცნიერების საგანია ე. წ. მათემატიკური აქსიომები და მათემატიკური ხასიათის მოვლენები. ცხადია, რომ მათი განხილვა არის ერთი მეცნიერების საგანი, კერძოდ, იმ მეცნიერებისა, რომელიც ფილოსოფოსს ეკუთვნის და სწორედ ამის განხილვაა საჭირო. ეს აქსიომები ახასიათებს ყველა სახის სუბსტანციას და არა სხვებისგან დამოუკიდებლად არსებულ რაღაც განსაკუთრებულ გვარს. ყველა იყენებს მათ, რადგან ისინი ახასიათებენ არსებულს, როგორც არსებულს. ყოველი გვარი კი არსებულია, და იყენებენ მათ იმდენად, რამდენადაც ეს საკმარისია მათთვის იმ გვარის ფარგლებში, სადაც მტკიცებას მიმართავენ. ამრიგად, ცხადია, რომ რადგან არსებობა ყველას ახასიათებს, ამიტომ ის ყველასთვის საერთო უნდა იყოს და ამიტომ ვინც სწავლობს არსებულს, როგორც არსებულს, მან ეს აქსიომებიც უნდა შეისწავლოს. ამიტომაც არც ერთი სპეციალური მეცნიერების წარმომადგენელი, ვერც გეომეტრი, ვერც მათემატიკოსი, გარდა ზოგიერთი ფიზიკოსისა, ვერ ბედავს იმის თქმას, ჭეშმარიტნი არიან თუ არა ისინი. და ეს სრულიად მართებულია. რადგან მათ ეგონათ რომ დაკვირვებას აწარმოებდნენ მთელს ბუნებასა და არსებულზე. მაგრამ არსებობს ფიზიკაზე მაღლა მდგომი რაღაც მეცნიერება (რადგან ბუნება არსებულის ერთ-ერთი სახეა), ზოგადი და პირველი სუბსტანციის შემსწავლელი, რომელიც აქსიომებსაც იკვლევს. ფიზიკა კი, თუმცა რაღაც სიბრძნეა, მაგრამ არა პირველი. ისინი კი, რომლებიც ცდილობდნენ დაედგინათ, თუ როგორ ვიღებთ ჭეშმარიტებას, არ ითვალისწინებენ „ანალიტიკებს“. საჭირო კია, რომ მათ ხელი მოჰკიდონ ამას „ანალიტიკების“ წინასწარი შესწავლის შემდეგ და არ აწარმოებდნენ კვლევას მხოლოდ მის შესახებ განაგონით. რომ ფილოსოფოსის საქმეა, როგორც ყოველგვარი სუბსტანციის ბუნების შესწავლა, ისე სილოგიზმის საფუძვლების კვლევა, ეს ცხადია, რადგან ყველაზე უკეთ მცოდნეს შეჰფერის, როგორც ყველა გვარის, ისე არსებულის, როგორც არსებულის, ყველაზე მყარი საწყისების კვლევა. ასეთი კი ფილოსოფოსია. ყოველივეს ურყევი საწყისები კი ისინია, რომელთა შესახებ შეცდომა შეუძლებელია. ისინი ყველაზე უკეთ შეცნობადნი (რადგან ყველა სცდება იმაში, რასაც ვერ შეიცნობს) და უპირობო არიან. რომ ამ საწყისების ცოდნა აუცილებელია იმისთვის, ვისაც ნებისმიერი არსებულის შეცნობა სურს, ჰიპოთეზა არაა. მაგრამ, თუ რის ცოდნაა

საჭირო მისთვის, ვინც რაიმეს სწავლობს, ეს მას თავიდანვე უნდა ჰქონდეს აუცილებლად გარკვეული. რომ ყველაფრის საწყისი ყველაზე უფრო მეტად მყარია, ეს ნათელია. მაგრამ თუ რას წარმოადგენს ის, ამის შესახებ ახლა ვიმსჯელებთ.

ერთი და იგივე ერთსა და იმავე დროს ერთსა და იმავე მიმართებაში ერთსა და იმავე საგანს არ შეიძლება ახასიათებდეს და არც [არ] ახასიათებდეს. რა განსაზღვრებებიც უნდა დამატებოდა ამ დებულებას ლოგიკური სიძნელეების თავიდან აცილების მიზნით, წინასწარ უკვე დავუმატეთ, ის ყველაზე ურყევი საფუძველია, რადგან ზემომოტანილი განსაზღვრება მას უდგება. მართლაც, რომელი საგანიც არ უნდა ავიღოთ, შეუძლებელია რომ ის არსებობდეს და არც არსებობდეს, როგორც ზოგიერთის აზრით, ამტკიცებენ ჰერაკლიტეს მიმდევრები. არაა აუცილებელი, რომ დავიჯეროთ ყველაფერი, ვინც კი რამეს იტყვის, რადგან შეუძლებელია, რომ ერთსა და იმავე მოვლენას საწინააღმდეგო თვისებები ახასიათებდეს. ამით ერთხელ კიდევ მტკიცდება ის, რაც ჩვენ წინასწარ ვარაუდით უკვე დავუშვით. მართალია, წინააღმდეგობის ერთი მხარე მეორეს უპირისპირდება, მაგრამ, ცხადია, შეუძლებელია დაუშვათ, რომ ერთი და იგივე არსებობს და არც არსებობს ერთსა და იმავე დროს, რადგან ვინც სცდება, მას ერთდროულად ორი ერთმანეთის საწინააღმდეგო აზრი აქვს. ამიტომ ყველა, ვინც რაიმეს ამტკიცებს, ამ უკიდურეს დებულებას ემყარება, რომელიც ბუნებრივად ყველა სხვა აქსიომების საფუძველია.

წიგნი IV

თავი მეოთხე

არსებობენ ისეთი მოაზროვნენიც, რომლებიც როგორცა ვთქვით, ამბობენ, რომ ერთი და იგივე არის და არც არის და სჯერათ კიდევაც ეს. ამ შეხედულებას ბევრი ბუნებისმეტყველიც იზიარებს. ჩვენ კი ახლახანს მივიღეთ, რომ არ შეიძლება არსებული ერთდროულად იყოს და არც იყოს, და ამიტომაც ეს დებულება საწყისთა შორის ყველაზე ურყევად მივიჩნიეთ. ზოგი კი უცოდინრობის გამო მოითხოვს ამ დებულების მტკიცებასაც. მართლაც, უვიცობაა არცოდნა იმისა, თუ რის მტკიცებაა საჭირო და რის არა. საერთოდ, ყველაფრის მტკიცება შეუძლებელია, რადგან ეს უსასრულობაში წაგვიყვანდა და დასაბუთება მაინც არ გვექნებოდა. მაგრამ თუ ზოგი რამის მტკიცება არაა საჭირო, ისინი ვერ გვეტყვიან, რომელია ყველაზე უფრო მეტად ასეთი საწყისი. მოკამათის ნათქვამში, თუ მას რაიმე გარკვეული აზრი აქვს, იმის მხილება, რომ ეს შეუძლებელია, არის არაპირდაპირი დასაბუთება. მაგრამ თუ ის არაფერს ამბობს, სასაცილოა აზრი ვეძებოთ იმაში, რაშიც, როგორც ასეთში, არავითარი აზრი არაა. ასეთი ადამიანი მცენარეს ჰგავს. არაპირდაპირსა და ჩვეულებრივ დასაბუთებას შორის ის განსხვავებაა, რომ ვინც ამ უკანასკნელს მიმართავს, როგორც ჩანს, დასაწყისიდანვე მტკიცებას იყენებს. პირველი კი ამავე მდგომარეობაში მიმართავს არა მტკიცებას, არამედ მხილებას. ყველა ასეთ შემთხვევაში უნდა დავიწყოთ არა იმის მოთხოვნით, რომ მოწინააღმდეგემ თქვას რაიმეზე, რომ ის არსებობს, ან არ არსებობს (ეს თავიდანვე იმის მიღება იქნებოდა, რასაც დასაბუთება სჭირდება), არამედ იმის მოთხოვნით, რომ ის როგორც თავისთვის, ისე სხვისთვის

რაღაც გარკვეულზე მსჯელობდეს. ეს კი აუცილებელია, თუ მას რაიმეს თქმა სურს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ვერც თავისთვის და ვერც სხვისთვის გარკვევით ვერაფერს იტყვის. ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელი იქნებოდა მტკიცებაც, რადგან მას რაღაც განსაზღვრული ექნებოდა მხედველობაში. მიზეზი ამისა ის კი არაა, ვინც ამტკიცებს, არამედ მოწინააღმდეგე, რომელიც იმ დებულებას იყენებს, რომელსაც უარყოფს. გარდა ამისა, ვინც ამას უშვებს, იმასაც უშვებს, რომ არსებობს რაღაც ჭეშმარიტება დასაბუთების გარეშე. მაგალითად, დებულება იმის შესახებ, რომ შეუძლებელია ყოველივე ასე იყოს და არც იყოს.

უპირველესად ყოვლისა, ცხადია, ჭეშმარიტია ის, რომ გამოთქმა „არსებობს“ ან „არ არსებობს“ რაღაცას ნიშნავს და არ შეიძლება, რომ ყოველივე ასე იყოს და არც იყოს. შემდეგ თუ „ადამიანს“ ერთი მნიშვნელობა აქვს, ის შესაძლებელია „ორფეხა ცხოველს“ ნიშნავდეს. ერთ მნიშვნელობაში შემდეგს ვგულისხმობ: თუ ის ნიშნავს „ადამიანს“, როგორც ადამიანს, ამ შემთხვევაში ეს „ადამიანად ყოფნა“ იქნება. მდგომარეობას არ ცვლის ის, თუ მას ბევრი მნიშვნელობა აღმოაჩნდება, მთავარია, რომ ამ მნიშვნელობათა რიცხვი განსაზღვრული იყოს, რადგან ყოველ მნიშვნელობას განსხვავებულ სახელს დავარქმევდით. მე იმის თქმა მინდა, რომ თუ ვინმე ამბობს, რომ „ადამიანს“ აქვს არა ერთი არამედ მრავალი მნიშვნელობა, რომელთაგან ერთი „ორფეხა ცხოველია“ და ამას გარდა, კიდევ სხვა მრავალი მნიშვნელობები, ოღონდ რიცხვით განსაზღვრული, მაშინ საჭირო იქნებოდა თვითოეული მნიშვნელობისთვის ცალკე სახელწოდების გამოჩვენება. ასე რომ არ მოვქცეულიყავით, არამედ დაგვეშვა, რომ ცნებებს. განუსაზღვრელი მნიშვნელობა აქვთ, ცხადია, რომ ურთიერთგაგება შეუძლებელი იქნებოდა. რადგან ერთი მნიშვნელობის არქონება არც ერთი მნიშვნელობის არქონებას ნიშნავს. ხოლო თუ სიტყვებს არავითარი მნიშვნელობა აქვთ, ისპობა ერთმანეთის და კიდევ მეტი, თავის თავის ჭეშმარიტი გაგების შესაძლებლობაც კი, რადგან აზროვნება შეუძლებელია რაღაც იგივეობრივის მოაზრების გარეშე. და თუ ეს ასეა, მაშინ ყოველ ცალკე აღებულ საგანს ცალკე სახელიც უნდა დაერქვას.

ამრიგად, როგორც თავიდანვე ვთქვით, თუ სიტყვას რაიმე მნიშვნელობა აქვს, ეს მნიშვნელობა ერთია და შეუძლებელია, რომ „ადამიანის არსებობა“. „ადამიანის არარსებობას“ ნიშნავდეს, თუ „ადამიანი“ არა მხოლოდ ერთთან მიმართებას გამოხატავს, არამედ ერთ აზრსაც. მაგრამ ერთი არაა იგივე, რაც ერთთან მიმართებაში ყოფნა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, როგორც „განათლებულს“, ისე „თეთრსა“ და „ადამიანს“ ერთი და იგივე მნიშვნელობა ექნებოდათ. და ამრიგად, ყველაფერი ერთი იქნებოდა, როგორც სინონიმები. არსებობა და არარსებობა, ერთი და იგივე არაა, არამედ ისინი მხოლოდ ომონიმები შეიძლება იყვნენ. მაგალითად, იმისთვის, რასაც ჩვენ „ადამიანს“ ვუწოდებთ, სხვებს შეიძლება „არაადამიანი“ ეწოდებიათ. მაგრამ სადაო ეს კი არაა, რომ ერთსა და იმავე მოვლენას შეიძლება თუ არა ვუწოდოთ ერთი და იგივე სახელი ადამიანისა, არამედ საგანი თვითონ. მაგრამ თუ „ადამიანს“ და „არაადამიანს“ სხვადასხვა მნიშვნელობა არა აქვთ, ცხადია, სხვადასხვა არ იქნებოდა „ადამიანად ყოფნა“ და „ადამიანად არყოფნა“. ასე რომ, „ადამიანად ყოფნა“ იგივე იქნებოდა, რაც „არყოფნა ადამიანად“, რადგან ობიექტი ერთი იქნებოდა. ერთად ყოფნა კი იმასვე ნიშნავს, რასაც ტანისამოსი და ქსოვილი, თუ ცნება ერთია. თუ ეს ერთი და

იგივეა, მაშინ ერთი და იგივე მნიშვნელობა ექნებათ „ადამიანად ყოფნას“ და „არყოფნას ადამიანად“. მაგრამ ჩვენ დავამტკიცეთ, რომ ეს სხვადასხვას ნიშნავს. თუმცა თუ გამოთქმა „ის ადამიანია“ ჭეშმარიტია, აუცილებელია „ის“ „ორფეხა ცხოველიც იყოს“. რადგან ეს „ადამიანის“ მნიშვნელობაში შედის. მაგრამ თუ ეს აუცილებელია, შეუძლებელია, რომ ადამიანი ამავე დროს „ორფეხა ცხოველიც“ არ იყოს. რადგან „აუცილებლად ყოფნა“ „ადამიანად არყოფნის“ შეუძლებლობას ნიშნავს. ამრიგად, შეუძლებელია, რომ ერთდროულად ჭეშმარიტი იყოს იმის თქმა, რომ ერთი და იგივე „არის ადამიანი“ და „არც არის ადამიანი“. იგივე უნდა ითქვას „ადამიანად არყოფნაზე“, რადგან „ადამიანად ყოფნა“ და „არყოფნა ადამიანად“ სხვადასხვა აზრს გამოხატავენ ისევე, როგორც სხვადასხვაა „თეთრად ყოფნა“ და „ადამიანად ყოფნა“, ოღონდ პირველ შემთხვევაში საგნები ერთიმეორეს უფრო მეტად უპირისპირდებიან ისე, რომ სხვადასხვას ნიშნავენ. მაგრამ თუ „თეთრი“ და „ადამიანი“ ერთსა და იმავე აზრს ატარებს, მაშინ იგივე შეიძლება ვთქვათ, რაც ადრევე იყო ნათქვამი, რომ ყოველივე ერთი იქნებოდა და არა მარტო დაპირისპირებული. და თუ ეს შეუძლებელია, მაშინ იმავე შედეგს მივიღებდით, რაც უკვე ვთქვით, თუ მოწინააღმდეგე მხოლოდ იმაზე პასუხობს, რასაც ეკითხებიან. მაგრამ თუ ის პასუხს კიდევ სხვა რამეს უმატებს, ის შეკითხვაზე პირდაპირ პასუხს არ იძლევა. და არაფერი არ უშლის ხელს იმას, რომ ერთი და იგივე იყოს, როგორც „ადამიანი“, ისე „თეთრი“ და სხვა ათასი რამ. მაგრამ მიუხედავად ამისა, კითხვაზე – „რომელია სწორი, რომ ის ადამიანია, თუ არა?“ ვპასუხობთ რაღაც ერთს და არ ვუმატებთ, რომ ის თეთრიცაა და დიდიც, რადგან შეუძლებელიცაა დაუსრულებელი რაოდენობის შემთხვევითი ნიშნების ჩამოთვლა, არამედ საჭიროა ან ყველა ნიშნის ჩამოთვლა, ან არც ერთისა. ასევე ერთი და იგივე თუნდა ათასჯერაც იყოს და არ იყოს ადამიანი, მოპასუხე კითხვაზე იმის შესახებ, არის ეს ადამიანი? – არ უმატებს, რომ ის ამავე დროს ადამიანი არაა, წინააღმდეგ შემთხვევაში მან უნდა ჩამოთვალოს ყველა სხვა შემთხვევითი ნიშანი, რაც აქვს, თუ არა აქვს ადამიანს. და თუ ის ასე არ მოიქცევა, შეუძლებელს გახდის საუბარს.

საერთოდ, ვინც ასე მსჯელობს, სპობს, როგორც სუბსტანციას, ისე მის არსებას. რადგან ყველაფერს თვისებად აცხადებს და უარყოფს თვით „ადამიანად ყოფნას“ ან „ცხოველად ყოფას“, მაგრამ თუ არსებობს რაიმე, რაც „ადამიანად ყოფნას“ ნიშნავს, მაშინ ის არ იქნება იმავე მნიშვნელობისა, რაც „არაადამიანად ყოფნა“, ანდა „არყოფნა ადამიანად“, რადგან ესენი პირველის უარყოფაა. ამრიგად, ამ გამოთქმას ერთი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს და რაიმეს არსებას უნდა გამოხატავდეს. არსება კი იმას ნიშნავს, რომ ის არ შეიძლება სხვა რამ იყოს. მაგრამ თუ ერთი და იგივეა, როგორც „ადამიანად ყოფნა“, ისე „არაადამიანად ყოფნა“, „არყოფნა ადამიანად“ და სხვა, მაშინ აუცილებელია ითქვას, რომ არც ერთი მათგანი არ გამოხატავს ცნებას, არამედ შემთხვევით ნიშნებს. არსება და შემთხვევითი ნიშნები შემდეგნაირად განსხვავდებიან: „თეთრი“ არის „ადამიანის“ შემთხვევითი ნიშანი, რადგან „ადამიანი“ თეთრია მხოლოდ თავისი ნიშნით და არა თავისი არსებით. მაგრამ, თუ ყოველივეზე ვილაპარაკეთ, როგორც შემთხვევითზე, მაშინ თავისთავად პირველი არაფერი იქნება, რომელზეც ითქმის ყველაფერი. შემთხვევითი ნიშანი ხომ ყოველთვის რაღაც სუბსტრატზე ითქმის. ამ შემთხვევაში აუცილებელი იქნება სვლა უსასრულობაში, რაც

შეუძლებელია, რადგან ორზე მეტი შემთხვევითი ნიშანი არ უკავშირდება ერთმანეთს. შემთხვევითი ნიშანი არ შეიძლება შემთხვევითის შემთხვევით ნიშანი იყოს, თუ ორივე რაღაც მესამის შემთხვევითი ნიშნები არ არიან. მაგალითად, „განათლებული თეთრი“ „თეთრი“, „თეთრი“ კი „განათლებული“, რადგან ორივე „ადამიანის“ შემთხვევითი ნიშნებია. „სოკრატე განათლებულია“ იმას კი არ ნიშნავს, რომ ორივე ეს რაღაც სხვის შემთხვევითი ნიშანი იყოს. შემთხვევითი ნიშნები არ შეიძლება ვიხმაროთ, როგორც ამ, ისე იმ აზრით, როგორც ვმსჯელობდით „სოკრატეს სითეთრის“ შესახებ, მაგრამ შეუძლებელია უსაზღვროთ ზევით სვლა ისე, რომ „სოკრატეს სითეთრეს“ სხვა შემთხვევითი ნიშანი აღმოაჩნდეს. რადგან ყველა ამათგან რაღაც ერთიანი არ მიიღება. და არც „თეთრს“ შეიძლება რაიმე სხვა შემთხვევითი ნიშანი ჰქონდეს, მაგალითად, „განათლებული“. ეს უკანასკნელი არ შეიძლება იყოს უფრო მეტად იმის შემთხვევითი ნიშანი, ან ის ამისა. ამავე დროს დავადგინეთ, რომ ზოგჯერ ასეთი ხასიათის შემთხვევითი ნიშნები გვაქვს, ზოგჯერ კი ისეთი, როგორც „სოკრატე განათლებულია“. თუ ეს ასეა, შემთხვევითი ნიშანი შემთხვევითი ნიშნის შემთხვევითი ნიშანი ვერ იქნება და მაშასადამე, როგორც ვთქვით, არ შეიძლება ყოველივეზე მსჯელობა როგორც შემთხვევითზე, არამედ, უნდა არსებობდეს რაღაც, რაც არსებას ნიშნავს. და თუ ეს ასეა, მაშინ დამტკიცდა, რომ შეუძლებელია ერთდროულად ორი ერთმანეთის საწინააღმდეგო დებულებათა გამოთქმა.

გარდა ამისა, თუ ერთი და იგივე მოვლენის შესახებ ერთსა და იმავე მიმართებაში ყველა საწინააღმდეგო მსჯელობა ჭეშმარიტია, ცხადია, რომ მაშინ ყველაფერი ერთი იქნებოდა: ტრიერაც, კედელიც და ადამიანიც. ე. ი. იმ შემთხვევაში, თუ შესაძლებელია ყოველივეზე ყველაფრის მტკიცებაც და უარყოფაც, რაც აუცილებელია პროტაგორას მოძღვრების მიმდევართა აზრით. თუ საწინააღმდეგო მსჯელობები ჭეშმარიტია, მაშინ მისთვის, ვისაც ჰგონია, რომ ადამიანი არ არის ტრიერა, ცხადია, რომ ის არის და არც არის ტრიერა. მაშინ შედეგად მივიღებთ იმას, რასაც ანაქსაგორა ასწავლიდა, რომ ყველა საგანი ერთია. ასე რომ, ჭეშმარიტად არაფერი აღარ იარსებებდა.

როგორც ჩანს, განუსაზღვრელს უნდა გულისხმობდნენ ისინი, რომლებიც არარსებულზე მსჯელობისას ფიქრობენ, რომ არსებულზე მსჯელობენ, რადგან შესაძლებლობაში და არა სინამდვილეშია არსებული განუსაზღვრელი. მათი აზრით, ყველაფრის შესახებ შეიძლება ყველაფრის მტკიცება და უარყოფა. მაგრამ შეუსაბამობაა, რომ რასაც უარყოფთ საგნის შესახებ, ის არსებობდეს და რასაც მივაწერთ, ის არ არსებობდეს. მე მხედველობაში მაქვს ის, რომ თუ ჭეშმარიტია ადამიანზე ვთქვათ, რომ „არაა ადამიანი“, ცხადია, რომ ასევე შეიძლებოდა გვეთქვა, რომ ის „არის“ ან „არ არის ტრიერა“. და თუ მის მიმართ შესაძლებელია მტკიცება, შესაძლებელი უნდა იყოს უარყოფაც. და თუ არ შეიძლება მტკიცება, მაშინ მისი უარყოფა უფრო მეტად იქნებოდა შესაძლებელი, ვიდრე თვით საგნისა. და თუ მისი უარყოფა შესაძლებელია, შესაძლებელი იქნება ტრიერის უარყოფაც. და თუ ეს შესაძლებელია, შესაძლებელი იქნებოდა მტკიცებაც.

ამ შედეგებამდე მიდიან ამ მოძღვრების მომხრენი და აგრეთვე ისინი, რომლებიც არ თვლიან აუცილებლად ან მხოლოდ მტკიცებას, ან მხოლოდ უარყოფას. რადგან, თუ ჭეშმარიტია, რომ ერთი და იგივე „არის“ და „არც არის ადამიანი“, ცხადია, რომ ის არც

„ადამიანი“. იქნებოდა და არც „არაადამიანი“. რადგან ორ მტკიცებას ორი უარყოფა უპირისპირდება. და თუ ორივესგან მივიღებთ ერთს, მაშინ ერთს ერთი უარყოფა დაუპირისპირდება.

შემდეგ, ან ყოველივეს შესახებ შეიძლება ითქვას, რომ „თეთრია“ და „არცაა თეთრი“, „არსებობს“ და „არც არსებობს“ და ასევე ყველა სხვა მტკიცებისა და უარყოფის შემთხვევაში, ან ზოგიერთის მიმართ ეს ასეა, ზოგიერთის მიმართ კი არა. რომ ეს ყველგან შეუძლებელია, ჩვენ ამას დავეთანხმებით, მაგრამ თუ ეს ყველგან შესაძლებელია, მაშინ ის, რაც მტკიცდება, შეიძლება უარყოფილ იქნას კიდევ და პირიქით, რაც უარყოფა, დამტკიცდეს და, სადაც მტკიცებაა, ის შეიძლება უარყოფილ იქნას კიდევ. მაგრამ სინამდვილეში სადაც მტკიცებაა, იქ ყველგან უარყოფა არაა. თუ ეს ასე არაა, მაშინ არ იარსებებდა რაიმე მყარი, მყარი შეხედულებაც კი და თუ არ არსებობს რაიმე მყარი და გასაგები, მაშინ ყველაზე მეტად გასაგები იქნებოდა ამის საწინააღმდეგო დებულება. ასევე ისინი, რომლებიც შესაძლებლად თვლიდნენ ყოველი მტკიცების უარყოფას, ან ჭეშმარიტებას ამბობდნენ, როცა ამტკიცებდნენ, რომ ეს საგანი „თეთრია“ და „არცაა თეთრი“, ანდა არ ამბობდნენ ჭეშმარიტებას. მაგრამ თუ ჭეშმარიტებას არ ამბობენ ისინი, ვინც ერთმანეთს აშორებს მტკიცებას და უარყოფას, მაშინ ის ვერც ამას იტყოდა და არც არაფერი იარსებებდა. არარსებული კი როგორ ილაპარაკებდა, ან როგორ ივლიდა; მაშინ, როგორც ზემოთაც ვთქვით, ყველაფერი ერთი იქნებოდა, ადამიანიც, ღმერთიც, ტრიერაც და მათი საწინააღმდეგოც. თუ ეს ასე იქნებოდა ყველგან, მაშინ საგნები ერთმანეთისგან არაფრით არ იქნებოდნენ განსხვავებული და თუ განსხვავდებოდნენ, მაშინ ეს იქნებოდა, როგორც ჭეშმარიტი, ისე საგნისთვის დამახასიათებელი. ამრიგად, თუ საწინააღმდეგო დებულებათა ერთს მიმართებაში გამოთქმა დასაშვებია, აქედან გამომდინარეობს ის, რაც ითქვა, რომ ყველანი ან ჭეშმარიტებას ამბობენ ან სცდებიან. ასევე ასეთ ადამიანს საკუთარი მსჯელობა შეცდომად უნდა გამოეცხადებია. ამავე დროს, ცხადია, რომ ასეთ ადამიანთან არაფრის შესახებ არ შეიძლებოდა კამათი, რადგან ის ვერაფერს ვერ იტყოდა, ვერც იმას, რომ ეს ასეა და ვერც იმას, რომ ეს ასე არ არის, არამედ იტყოდა, რომ ასეცაა და არცაა ასე და ამავე დროს ორთავეს უარყოფდა, რომ ეს არც ასეა და არც არაა ასე. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის რაღაც განსაზღვრულს დაუშვებდა.

ამას გარდა, როდესაც მტკიცება ჭეშმარიტია, უარყოფა მცდარი, ანდა თუ ეს უკანასკნელი ჭეშმარიტია, მტკიცება – მცდარი; მტკიცებაცა და უარყოფაც ერთდროულად ჭეშმარიტი ვერ იქნება. ეს კი ის დებულებაა, რომელიც ჩვენ თავდაპირველად წამოვაყენეთ.

შემდეგ, განა ის სცდება, ვინც ან მხოლოდ ამტკიცებს, ან მხოლოდ უარყოფს, ხოლო ვინც წინააღმდეგობის ორივე მხარეს იღებს, ის ჭეშმარიტებას ამბობს? თუ ეს უკანასკნელი ჭეშმარიტებას ამბობს, რა აზრი ექნებოდა ნათქვამს, რომ ასეთია არსებულ საგანთა ბუნება? და თუ არ ამბობს ჭეშმარიტებას, მაგრამ მაინც უფრო მეტ ჭეშმარიტებას, ვიდრე პირველი, მაშინ არსებულ საგნებს გარკვეული თვისებები ექნებოდათ, მისი ნათქვამი კი ჭეშმარიტიც იქნებოდა და არც იქნებოდა ჭეშმარიტი. მაგრამ თუ ყველანი ერთნაირად სცდებიან და ჭეშმარიტებას ამბობენ, ვერც ბგერას გაიღებენ და ვერც იტყვიან რაიმეზე, რომ ის არსებობს, რადგან ისინი ერთდროულად

ამბობენ რამეს და არც ამბობენ. მაგრამ თუ ისინი არაფერს არ ამტკიცებენ, არამედ ასეც ჰგონიათ და არცა ჰგონიათ, რით იქნებიან ისინი მცენარეებისგან განსხვავებული? აქედან ყველაზე მეტად ცხადია ის, რომ ამ მდგომარეობაში არავინ არ ყოფილა, არც სხვა ვინმე და არც ამ მოძღვრების მიმდევარი. რატომ ხდება, მეგარაში მიდის და არ ისვენებს ის, ვინც ფიქრობს, რომ წასვლა საჭიროა? ან დილითვე არ ვარდება, სადაც მოხვდება, ან ჭაში, ან ხრამში, არამედ როგორც ჩანს, ფრთხილობს, ფიქრობს რა, რომ არ უნდა იყოს ერთნაირად კარგი, ან ცუდი იქ ჩავარდნა. ცხადია, რომ ის ერთს კარგად თვლის, მეორეს კი არა. თუ ეს ასეა, მაშინ აუცილებელია, რომ ერთი მიაჩნდეს ადამიანად, მეორე არა, ერთი – ტკბილად, მეორე – არა. მართლაც, ის ყოველივეს ერთნაირად არ ეძებს და არ იღებს. მაგალითად, როდესაც ფიქრობს, რომ უკეთესია წყლის დაღვევა, ანდა ადამიანის ნახვა და შემდეგ ეძებს მათ. მაგრამ ის ერთნაირად უნდა მოქცეულიყო იმ შემთხვევაში, თუ ყველაფერი ერთი და იგივე იქნებოდა, ადამიანიც და არაადამიანიც. მაგრამ როგორც უკვე ვთქვით, არავინ არაა ისეთი, რომელიც ერთს უფრო ხოლმე და მეორეს არა. ასე რომ, როგორც ჩანს, ყველას ერთი მარტივი შეხედულება აქვს, თუ ყველაფერზე არა, უკეთესსა და უარესზე მაინც. და თუ ეს არის არა მათი ცოდნა, არამედ წარმოდგენა, მით უფრო მეტად საჭიროა ფიქრი ჭეშმარიტებაზე, როგორც ავადმყოფი, უფრო მეტად უნდა ზრუნავდეს ჯანმრთელობაზე, ვიდრე ჯანმრთელი. ასევე წარმოდგენის მქონე არაა ისეთსავე დამოკიდებულებაში ჭეშმარიტებასთან, როგორც მცოდნე. ამას გარდა, დაე ყველაფერი იყოს და არც იყოს ასე, მაგრამ არსებულის ბუნებას მეტ-ნაკლებობა ახასიათებს, რადგან არ შეიძლება ერთნაირად ვუწოდოთ ლუწი ორსა და სამს. ასევე ერთნაირად არ სცდებიან ისინი, ვისაც ჰგონია, რომ ოთხი არის ხუთი, და ვისაც ის ათასი ჰგონია. და თუ ერთნაირად არ სცდებიან, ცხადია, რომ ერთი ნაკლებ სცდება და უფრო მეტ ჭეშმარიტებას ამბობს. თუ არსებობს ჭეშმარიტებასთან უფრო მეტად ახლო მყოფი საგნები, მაშინ უნდა იყოს რაიმე ჭეშმარიტიც, რომელთან ახლო მყოფი უფრო მეტად ჭეშმარიტი იქნება. და თუ ის არ არსებობს, მაგრამ არსებობს რაღაც უფრო მეტად ურყევი და უფრო მეტად ჭეშმარიტი, მაშინ განვთავისუფლდებით იმ უკიდურესი მოძღვრებიდან, რომელიც ხელს უშლის აზროვნებას რაიმეს დადგენაში.

წიგნი IV

თავი მეხუთე

ამავე შეხედულებიდან გამომდინარეობს აგრეთვე პროტაგორას მოძღვრება და აუცილებელია, რომ ან ორივე მიღებულ იქნას, ან არც ერთი მათგანი. თუ ჭეშმარიტია ყველა შეხედულება და მოვლენა, აუცილებელია, რომ ყველაფერი ერთსა და იმავე დროს იყოს, როგორც ჭეშმარიტი, ისე მცდარი. რადგან ბევრს ერთიმეორის საწინააღმდეგო შეხედულება აქვს, რომელთაგან ერთი მხარე ფიქრობს, რომ სცდება მეორე, რომელიც მის შეხედულებას არ იზიარებს. ასე რომ, აუცილებელია, ერთი და იგივე იყოს და არც იყოს. და თუ ეს ასეა, მაშინ აუცილებელია, რომ ყველა შეხედულება ჭეშმარიტი იყოს, რადგან ერთიმეორის საწინააღმდეგო შეხედულება აქვთ იმათ, რომელთაგან ერთნი სცდებიან და მეორენი კი ჭეშმარიტებას ამბობენ. და თუ

სინამდვილეშიც ასეა, მაშინ ყველას ჭეშმარიტება უთქვამს. რომ ორივე თვალსაზრისი ერთი და იმავე შეხედულებიდან გამომდინარეობს, ეს ცხადია, მაგრამ ყველას მიმართ მიდგომის მეთოდი ერთი და იგივე არ შეიძლება იყოს, რადგან ზოგს დარწმუნება სჭირდება, ზოგს იძულება. უცოდინარობა იმათი, რომლებიც კვლევა-ძიებამ მიიყვანა აქამდე, ადვილი სამკურნალოა, რადგან აქ საქმე ეხება მათს მოძღვრებას და არა მხოლოდ სიტყვიერ მსჯელობას. იმათი მამხილებელი საშუალება კი, რომლებიც ლაპარაკობენ ლაპარაკის გულისთვის, არის სიტყვიერი ურთიერთობა და ცნებების დაზუსტება. მკვლევარებს შეხედულება საწინააღმდეგო აზრთა და საგანთა ერთდროული არსებობის შესახებ გაუჩნდათ შეგრძნებებიდან, სადაც საწინააღმდეგო შეხედულებანი და დაპირისპირებანი ერთდროულად არსებობენ და ერთი და იმავედან წარმოიშობიან. არარსებული არ შეიძლება წარმოიშვას. მაშინ საგანს წინასწარ უნდა ეარსება ორივე სახით, როგორც ამტკიცებს კიდევ ანაქსაგორა, რომ ყოველივე ყოველივეში იყო შერეული. და როგორც ასწავლის დემოკრიტე: ცარიელიცა და სავსეც, რომელთაც სამყაროს ნებისმიერ ადგილებში ვხვდებით, ერთნაირად არსებობენ, ეს უკანასკნელი, როგორც არსებული და პირველი როგორც არარსებული.

ამ შეხედულებების მომხრეთ უნდა ვუპასუხოთ, რომ ისინი ნაწილობრივ სწორად მსჯელობენ, ნაწილობრივ კი სცდებიან, რადგან არსებულზე ორი აზრით შეიძლება მსჯელობა: ერთი მხრივ, მისი წარმოშობა როგორცაა შესაძლებელია არარსებულიდან, მეორე მხრივ, ეს შეუძლებელია. ერთი და იგივე არის არსებულიცა და არარსებულიც, ოღონდ არა ერთსა და იმავე მიმართებაში. შესაძლებლობაში ერთი და იგივე შეიძლება დაპირისპირებულ მოვლენებს წარმოადგენდეს, სინამდვილეში კი არა. გარდა ამისა, საჭიროა მათ დაუშვან არსებულთა რაღაც არსება, რომელსაც არ ექნება სრულებით არც მოძრაობის, არც დაღუპვის და არც წარმოშობის თვისება.

ასევე ზოგს შეხედულება მოვლენების ჭეშმარიტების შესახებ შეგრძნებადი საგნებიდან გამოუმუშავდათ. მათი აზრით, ჭეშმარიტება ვერ დადგინდება შეგრძნებათა სიმრავლეზე ან სიმცირეზე დაყრდნობით, რადგან ერთი და იგივე ზოგს ტკბილად ეჩვენება, ზოგს კი მწარედ. ამიტომ ყველა რომ ავად გამხდარიყო ან ჭკუაზე შეშლილიყო და ორი-სამი კაციღა დარჩენილიყო ჯანმრთელი და ჭკუამყოფელი, მაშინ ამათ ჩათვლიდნენ ავადმყოფებად და გიჟებად და არა სხვებს. ამას გარდა, მრავალ სხვა ცხოველსა და ჩვენ ერთი და იგივე საწინააღმდეგოდ ეჩვენება. და ერთსა და იმავე ადამიანსაც ერთი და იგივე საგანი შეგრძნებებში ერთნაირად არ ეჩვენება. რომელი მათგანია მცდარი ან ჭეშმარიტი, არაა ნათელი. იმიტომ, რომ ერთი მათგანი უფრო მეტად ჭეშმარიტი არაა, ვიდრე მეორე, არამედ ორივე ერთნაირად ჭეშმარიტნი არიან. ამიტომ ამბობდა დემოკრიტე, რომ ჭეშმარიტი არაფერია, ან ჩვენთვის დაფარულიაო. გამომდინარენი, ერთი მხრივ, აზრისა და შეგრძნებების იგივეობიდან და მეორე მხრივ, ორივეს ცვალებადობასთან იგივეობის დებულებიდან, ამტკიცებდნენ, რომ რაც შეგრძნებებში გვევლინება, აუცილებლად ჭეშმარიტიაო. გადმოცემის მიხედვით, ემპედოკლე, დემოკრიტე და სხვები, ამ შეხედულებას იზიარებდნენ. კერძოდ, ემპედოკლეს უმტკიცებია, რომ ადამიანის ფიზიკური მდგომარეობის ცვალებადობა აზროვნების ცვალებადობის მომასწავებელიაო, რადგან „ფიზიკური მდგომარეობის შეცვლასთან ერთად ძლიერდება მისი აზროვნების უნარიო“. მეორე ადგილას კი

ამბობს, რომ „რამდენადაც იცვლება ადამიანის ბუნება, იმდენად იცვლება მისი აზროვნებაც“. ასევე აცხადებს პარმენიდეც: „როგორ ნაერთსაც წარმოადგენს ადამიანის სხეულის მოქნილი ნაწილები, ისეთივეა მისი აზროვნებაც. აზროვნების ორგანოს და სხეულის ნაწილების ბუნება ყველგან და ყველასთვის იგივეობრივია და რაც ჭარბობს, ის არის აზრი“.

ანაქსაგორას შეხედულების მიხედვით, რომელიც მისმა რომელიღაც მიმდევრებმა შემოგვინახეს, ადამიანებისთვის საგნები ისეთია, როგორც აღიქვამენ. როგორც ამბობენ, ჩანს, რომ ამ აზრისა იყო ჰომეროსიც, როდესაც ჰექტორის შესახებ ამბობდა, რომ „მან დარტყმისგან გონება დაკარგა და იწვა შეცვლილი აზრებით“. გულისხმობს რა, რომ ჰკუას გადასულნიც აზროვნებენ, ოღონდ არა ისე, როგორც ჰკუათამყოფელნი. ცხადია, რომ თუ ორივე აზროვნებაა, რომელიც შეიძლება იყოს და არც იყოს ასეთი, აქედან უაღრესად ცუდი შედეგები გამომდინარეობს, რომ ყველაზე უკეთ ჭეშმარიტების განჭვრეტა იმათ შეუძლიათ, რომლებიც ყველაზე მეტად ეძებენ მას და ყველაზე უფრო უყვართ ის. თუ მათ ასეთი შეხედულებები აქვთ და ასე მსჯელობენ ჭეშმარიტებაზე, მაშინ რატომ არ კარგავენ ფილოსოფიისადმი რწმენას ისინი, ვინც ფილოსოფიაში მუშაობას აპირებენ, რადგან ამ შემთხვევაში ჭეშმარიტების ძებნა წყლის ნაცვა იქნებოდა.

ასეთი შეხედულებები გამოიწვია იმან, რომ იკვლევდნენ რა ჭეშმარიტებას არსებულის შესახებ, არსებულად მხოლოდ შეგრძნებები მიაჩნდათ, შეგრძნებებს კი უაღრესად განუსაზღვრელი ბუნება აქვთ და ისე არსებობენ, როგორც ჩვენ ვთქვით. ეს მოაზროვნენი გონივრულად მსჯელობენ, მაგრამ მათი მსჯელობა არაა ჭეშმარიტი. თუმცა ასეთი მსჯელობა უფრო შესაფერია, ვიდრე ქსენოფენეს წინააღმდეგ მიმართული მსჯელობა ეპიხარმესი. შემდეგ, ხედავდნენ რა, რომ მთელი ბუნება მოძრაობაშია და რომ ცვალებად მოვლენებში არაფერია ჭეშმარიტი, დაასკვნეს, რომ ყოველმხრივ ცვალებადის მიგნება შეუძლებელიაო. ასეთი წარმოდგენიდან გამომდინარეობდა უკვე გამოთქმულ შეხედულებათა შორის ყველაზე უკიდურესი შეხედულება ჰერაკლიტეს მიმდევრებისა, და კრატელოსისა, რომელიც გადაჭრით არაფერს არ ამბობდა, არამედ მხოლოდ თითს ამოძრავებდა და ჰკიცხავდა ჰერაკლიტეს, რომელიც ამტკიცებდა, რომ შეუძლებელია ერთსა და იმავე მდინარეში ორჯერ ჩასვლაო. თვითონ კი ფიქრობდა, რომ ეს შეუძლებელია ერთხელაც კი. ამ მოძღვრების მიმდევრების აზრით, ცვალებადი საგანი, სანამ ის ცვალებადობაშია, არ არსებობს. მაგრამ ეს სადავოა, რადგან საგანი, რომელიც რაიმე თვისებას კარგავს, აქედან რაღაც ნაწილს ინარჩუნებს და იქიდანაც, რასაც იძენს, ნაწილი აუცილებლად უნდა ჰქონდეს წინასწარ. საერთოდ, როდესაც რაიმე ისპობა, მისი რაღაც ნაწილი რჩება და როდესაც რაიმე იბადება, აუცილებლად არსებობს წინასწარ ის, რისგანაც და რის საშუალებითაც წარმოიშობა. თუმცა ეს პროცესი არ შეიძლება უსასრულო იყოს.

მაგრამ დავანებოთ ამას თავი და შევხვოთ იმ თვალსაზრისს, რომლის მიხედვით რაოდენობრივი ცვალებადობა იგივე არაა, რაც თვისობრივი, რომ რაოდენობის მიხედვით უცვლელი არაფერი არ არის, ამიტომ ყველაფერს ფორმით შევიცნობთ. ამ შეხედულების მომხრენი გაკიცხვის ღირსნი არიან, რადგან ისინი აწარმოებენ დაკვირვებას შეგრძნებადი მოვლენების მცირე რაოდენობაზე და მათი ანალოგიით

მსჯელობენ მთელ სამყაროზე. მხოლოდ ჩვენს გარშემო არსებული შეგრძნებადი სამყარო განუწყვეტლივ ისპობა და იშობა, რაც მთელი კოსმოსის უმცირესი ნაწილია. ასე რომ, უფრო სამართლიანი იქნებოდა ამათი საშუალებით ისინი გაგვემართლებია, ვიდრე მათი საშუალებით ესენი დაგვედანაშაულებია.

შემდეგ, ცხადია, რომ ჩვენ მათ მიმართ უნდა მოვიქცეთ ისე, როგორც ადრევე ვთქვით; საჭიროა დავუმტკიცოთ მათ და დავარწაუნოთ იმაში, რომ არსებობს რაღაც უძრავი ბუნება. იმათი სიტყვებიდანაც, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ერთი და იგივე საგანი ერთსა და იმავე მიმართებაში არსებობს და არც არსებობს, გამომდინარეობს, რომ ყველაფერი არ იმყოფება უფრო მეტად უძრავ მდგომარეობაში, ვიდრე მოძრავეში. და არ არსებობს რა ის, რაშიც ცვალებადობა ხდება, ამიტომაც ყველას ყველა თვისება ახასიათებს.

ხოლო, რაც შეეხება იმ ჭეშმარიტებას, რომ ყველა შეგრძნება ჭეშმარიტი არაა, უნდა ითქვას: პირველი, ყოველი ინდივიდუალური შეგრძნება მცდარი არ არის და მეორე, ფანტაზია და შეგრძნება იგივე არაა. შემდეგ, გაკვირვებას იწვევს დავა იმის შესახებ, რომ სიდიდე და ფერი ისეთია, როგორც შორიდან ჩანს, თუ როგორც ახლო მანძილიდან? როგორც ჯანმრთელებს ეჩვენებათ, თუ როგორც ავადმყოფებს? სიმძიმე ისეთია, როგორც სუსტებს ეჩვენებათ, თუ როგორც ძლიერებს? და ჭეშმარიტება ისეთია, როგორც მძინარეთ ეჩვენებათ, თუ როგორც ფხიზელთ? რომ ისინი ამ საკითხებზე არ ფიქრობენ, ეს ცხადია, რადგან არც ერთი ლიბიაში მყოფი, რომელსაც დაესიზმრა, რომ ათენში იმყოფება, არ წასულა ოდეონში. როგორც პლატონი ამბობს, ერთნაირი ძალა არა აქვს ექიმისა და უვიცის შეხედულებას იმის შესახებ, გამოჯანმრთელდება, თუ არა ეს ადამიანი. ისევე, როგორც ერთნაირი ძალა არა აქვს სხვისა და საკუთარ შეგრძნებებს და შეგრძნებებს, რომლებიც მიღებული არიან სპეციალურად ამ ობიექტისთვის განკუთვნილი გრძნობის ორგანოთი, ან ამ ორგანოს მონათესავით. ფერებისთვის განკუთვნილია მხედველობის ორგანო და არა გემოვნებისა, გემოვნებისთვის გემოვნების ორგანო და არა მხედველობისა. ამათგან არც ერთი შეგრძნება არ გვიჩვენებს ერთსა და იმავე საგანს ერთსა და იმავე დროს ასეთად და არც ასეთად. არც სხვადასხვა დროს არის სადავო საგნის თვისება, არამედ ის, რასაც ეს თვისება თან სდევს. მაგალითად, ღვინო შეიძლება მოგვეჩვენოს ხან ტკბილად, ხან კი არა, იმის გამო, რომ ან თვით ღვინო შეიცვალა ან იმიტომ, რომ შეიცვალა შემგრძნობი სხეული. მაგრამ თვით სიტკბოება, სანამ არსებობს, არ იცვლება, არამედ ისეთივე რჩება, როგორც არის და ასეთივე იქნება მომავალშიც. მის შესახებ შეგრძნებაც ყოველთვის ჭეშმარიტია. მაგრამ ყოველივე ამას ეწინააღმდეგება ის მოძღვრება, რომელიც უარყოფს ურყევ არსებას და ყოველგვარ აუცილებლობას. აუცილებლობა კი არ შეიძლება სხვადასხვანაირად არსებობდეს, რადგან რაც აუცილებლად არსებობს, ის არ შეიძლება ასეთი იყოს და არც იყოს ასეთი.

საერთოდ, თუ მხოლოდ შეგრძნებადი საგნები იქნებოდნენ და არ იარსებებდა არავითარი, სულიერი არსება, მაშინ არც შეგრძნებას ექნებოდა ადგილი. მაშინ ჭეშმარიტი იქნებოდა აზრი იმის შესახებ, რომ არ იქნებოდა არც შეგრძნებადი საგნები და არც შეგრძნებები, რადგან შეგრძნებები შემგრძნების მდგომარეობას წარმოადგენენ. მაგრამ არ შეიძლება, რომ არ არსებობდეს სუბსტრატი, რომელიც შეგრძნებებს იწვევს

და რომ მას შეგრძნებები არ ჰქონდეს, რადგან შეგრძნება თავის თავის შეგრძნება კი არაა, არამედ შეგრძნებების გარდა არსებობს რაღაც სხვა, რაც აუცილებლად წინ უსწრებს შეგრძნებებს. ისევე, როგორც მამოძრავებელი თავისი ბუნებით წინ უსწრებს მოძრავს, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ერთიმეორეზე დამოკიდებულნი არიან.

წიგნი IV

თავი მეექვსე

სიძნელეებს აწყდებიან, როგორც ის მოაზროვნენი, რომლებსაც სწამთ ყოველივე ეს, ისე ისინი, რომლებიც მხოლოდ გამოსთქვამენ ამ თვალსაზრისს. ისინი ეძებენ ვინმეს, ვისაც შეუძლია განსაჯოს, თუ რაა ჯანმრთელობა და საერთოდ, ვისაც აქვს ყოველივეს სწორი განსჯის უნარი. ეს ჰგავს კითხვას იმის შესახებ, გვძინავს ჩვენ ახლა, თუ ვფხიზლობთ, რადგან ყველა ამ კითხვებს ერთნაირი ძალა აქვთ. ამ შეხედულების მომხრენი ეძებენ საწყისს და ის მიაჩნიათ დასაბუთებად. მაგრამ რომ ისინი არ არიან დარწმუნებული ამაში, ეს საქმიდან ჩანს. როგორც აღვნიშნეთ, ამ მოაზროვნეთა თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ ისინი ეძებენ იმ საფუძველს, რასაც საფუძველი არა აქვს. რადგან დასაბუთების საფუძველი არ შეიძლება დასაბუთდეს. მათი დარწმუნება ამაში ადვილია, რადგან ამის გაგება ძნელი არაა. ისინი კი, რომლებიც იძულებას მხოლოდ მსჯელობაში ეძებენ, ეძებენ შეუძლებელს: დასაშვებად მიაჩნიათ რა ერთმანეთის საწინააღმდეგო შეხედულებების გამოთქმა, თვითაც გამოთქვამდნენ მათ. მაგრამ თუ ყოველივე მიმართება არაა, არამედ არის ზოგი რამ თავისთავადიც, მაშინ ყველა მოვლენა ჭეშმარიტი არ იქნება. მოვლენა კი ყოველთვის ვიღაცას ევლინება. ამრიგად, ვინც ამბობს, რომ ყველა მოვლენა ჭეშმარიტია, ყოველ არსებულ საგანს მიმართებად აქცევს.

ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმათაც, რომლებიც მსჯელობაში იძულებას ეძებენ და ამავე დროს საჭიროდ თვლიან დაიცვან დებულება იმის შესახებ, რომ არსებობს არა მოვლენა საერთოდ, არამედ მოვლენა, რომელიც გარკვეულ დროს, გარკვეული სახით და გარკვეულ პირობებში ვიღაცას ევლინება. თუ ისინი იცავენ ამ შეხედულებას, მაგრამ არა ამგვარად, მაშინ ისინი წინააღმდეგობაში მოექცევიან თავისსავე თავთან. ერთი და იგივე საგანი შესაძლებელია ადამიანმა მხედველობით თაფლად ჩათვალოს, გემოვნებით კი არა. ხოლო ვისაც განსხვავებული მხედველობის მქონე თვალები აქვს, საგანი , სხვადასხვა თვალში სხვადასხვანაირად მოეჩვენება. ზემოდასახელებული მიზეზის გამო მათ ყველა მოვლენები ჭეშმარიტად მიაჩნიათ და ამიტომ ყველა შეხედულება – ერთნაირად მცდარად და ჭეშმარიტად. მაგრამ არც ყველას და არც ერთსა. და იმავეს ყოველთვის ერთი და იგივე არ ეჩვენება, არამედ ხშირად: ერთსა და იმავე დროს ერთი და იგივე ხშირად საწინააღმდეგოდაც კი ეჩვენებათ. მაგალითად, შეხების შეგრძნებას ორი გადაჯვარედინებული თითით საგანი ორად ეჩვენება, მხედველობას კი ერთად. ასე რომ, ჭეშმარიტი იქნება დებულება იმის შესახებ, რომ შეუძლებელია საგანი ერთი და იმავე შეგრძნებით ერთსა და იმავე პირობებსა და დროში ერთსა და იმავედ ეჩვენოს ადამიანს. ამიტომაც. ასევე აუცილებელია უთხრათ იმათ, რომლებსაც ალაპარაკებთ არა სიძნელეების დაძლევის, არამედ ლაპარაკისავე

მიზანი, რომ ეს დებულება მხოლოდ მათთვის არის ჭეშმარიტი და არა საერთოდ. და როგორც ზევითაც იყო თქმული, მათთვის აუცილებელია ყოველივეს მიმართებად ქცევა და შეხედულებებსა და შეგრძნებებზე დაყვანა. ასე რომ, მათი აზრით, არაფერი არც წარმოიშობა და არც იარსებებს ისე, თუ ის ვინმემ წინასწარ არ წარმოიდგინა. მაგრამ თუ რაიმე წარმოიშვა ან შეიძლება წარმოიშვას, მაშინ ცხადია, რომ ყველაფერი შეხედულებაზე არ ყოფილა დამოკიდებული. თუ არსებობს რაიმე ერთი, ის დამოკიდებულებაშია ერთთანვე, ანდა ერთთა განსაზღვრულ რიცხვთან. და თუ ერთი და იგივეა „ნახევარი“ და „ტოლი“, ის ორმაგის ტოლი ყოველ შემთხვევაში არ იქნება. თუ: აღმქმელისთვის „ადამიანი“ და „წარმოდგენის ობიექტი“ ერთი და იგივეა, მაშინ მისთვის „ადამიანი“ იქნება არა ის, რომელიც წარმოიდგენს, არამედ „რომელსაც წარმოიდგენენ“. და თუ ყოველივე დამოკიდებულია აღმქმელისგან, მაშინ აღმქმელი უსაზღვრო სახის საგნებთან იქნება მიმართებაში.

აი, ყველაფერი ის, რაც შეიძლება ითქვას იმ ყველაზე უფრო ურყევი დებულების შესახებ, რომ არ შეიძლება ერთმანეთის საწინააღმდეგო ორი მტკიცება ერთდროულად ჭეშმარიტი იყოს. აგრეთვე აქედან გამომდინარე შედეგებისა და იმის შესახებ, თუ რატომ ამტკიცებენ ისინი ამას. თუ შეუძლებელია ერთი და იმავეს შესახებ ერთდროულად გამოთქმული საწინააღმდეგო შეხედულებები ჭეშმარიტი იყოს, ცხადია, რომ ერთსა და იმავე ვითარებაში არ შეიძლება ორი დაპირისპირებული თვისება ახასიათებდეს ერთსა და იმავეს. რადგან დაპირისპირების ერთ-ერთი მხარე ნაკლია, - რომელიც არსებულზე არა ნაკლებ არსებობს, რადგანაც არსებაა.

ხოლო „ნაკლი“, რაღაც განსაზღვრული გვარის უარყოფაა: თუ შეუძლებელია ერთდროულად მტკიცებაცა და უარყოფაც ჭეშმარიტი იყოს, შეუძლებელია აგრეთვე ერთდროულად საწინააღმდეგო მოვლენების არსებობაც. ამიტომ ან ორივე განსაზღვრულ პირობებში უნდა არსებობდნენ, ან ერთ-ერთი მათგანი განსაზღვრულ პირობებში, მეორე კი – განუსაზღვრელში.

წიგნი IV

თავი მეშვიდე

ორ მოპირდაპირე მსჯელობას შორის შეუძლებელია რაიმე საშუალოს არსებობა, არამედ თვითთულ მათგანზე ცალკე აუცილებლად რამე ან მტკიცდება, ან უარყოფა. ეს თავიდანვე ნათელი გახდება ჭეშმარიტებისა და სიცრუის ცნების განსაზღვრებისას. თქმა იმისა, რომ არსებული არ არსებობს და არარსებული კი არსებობს, სიცრუეა. ხოლო რომ არსებული არსებობს და არარსებული კი არ არსებობს – ჭეშმარიტია. ასე რომ, ვინც ამბობს, რომ რაიმე არსებობს ან არ არსებობს, ან ჭეშმარიტებას ამბობს, ან სცდება. მაგრამ არც არსებულზე შეიძლება ითქვას, რომ ის არ არსებობს და არ არსებობს და არც არარსებულზე. ამას გარდა, მოპირისპირე მსჯელობებს შორის ან არის რაღაც შუა, როგორც ნაცრისფერი შავსა და თეთრს შორის, ანდა არაფერი, როგორც ადამიანსა და ცხენს შორის. მაგრამ ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ ცვალებადობა არ იქნებოდა, რადგან ცვლილება ხდება არაკეთილიდან კეთილისკენ, ანდა პირიქით. ჩვენ კი ყოველთვის ვამჩნევთ, რომ ცვლილება მოპირისპირე მხარეებს შორის ისე არ

შეიძლება იყოს, თუ არა შუალედი საფეხურების გავლით. თუ დავუშვებთ შუალედ საფეხურებს, ამ შემთხვევაში ცვლილება მოხდებოდა თეთრიდან და არა არათეთრიდან, რაც არსად არ შეინიშნება. შემდეგ, ყოველივე ის, რასაც აზროვნება მოიაზრებს ან განსჯის, ის ან ამტკიცებს, ან უარყოფს, როგორც ჭეშმარიტების, ისე შეცდომის შემთხვევაში. რაც ნათელი გახდა ზემომოტანილი განსაზღვრებიდან: როდესაც ის ასე აკავშირებს, სულ ერთია, ამტკიცებს თუ უარყოფს, ამბობს ჭეშმარიტებას, თუ არა და სცდება.

გარდა ამისა, ყველა დაპირისპირებულს შორის უნდა არსებობდეს შუა საფეხური, თუ მსჯელობა არ წარმოებს მსჯელობისავე გულისთვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ადამიანი ვერ იტყოდა ჭეშმარიტებას და ვერც არაჭეშმარიტებას. ამრიგად, არსებულსა და არარსებულს შორის კიდევ იარსებებდა რაღაც, როგორც წარმოშობადასა და დალუპვადს შორის – რაღაც ცვალებადობა. შემდეგ, სადაც უარყოფა საწინააღმდეგო მოვლენას იწვევს, შუალედი საფეხური აქაც იარსებებდა, როგორც რიცხვებში უნდა არსებობდეს რიცხვი, რომელიც არც კენტია და არც არაკენტი. მაგრამ ეს შეუძლებელია, რაც ნათელია ცნებათა განსაზღვრებიდან. ამ შემთხვევაში პროცესი განუსაზღვრელი იქნებოდა და არსებულის რიცხვი გაიზრდებოდა არა მხოლოდ ერთ ნახევარჯერ, არამედ მეტჯერაც.

შემდეგ, შესაძლებელი იქნებოდა უარყოფა, როგორც მტკიცებისა, ისე უარყოფის. ესეც ხომ რაღაც არსებული იქნებოდა, რადგან მას რაღაც სხვა არსება ექნებოდა. შემდეგ, როდესაც მოპასუხე უარყოფს თეთრის არსებობას, ის სხვას არაფერს არ უარყოფს, გარდა არსებობისა, რადგან უარყოფა არსებობას გულისხმობს... ზოგი ამ, და ზოგი სხვა პარადოქსებამდე მივიდნენ ერთი და იმავე გზით. ისინი, როდესაც ვერ სწევტდნენ სადაო საკითხებს, თავს ანებებდნენ მას და ჭეშმარიტად მიიჩნევდნენ იმას, რასაც სილოგიზმით იღებდნენ. ზოგი ამ მიზეზით მსჯელობდა, ზოგი კი იმიტომ, რომ ყოველივეს დასაბუთებას ეძებდა. ყველა ამ წამოწყებათა წინააღმდეგ ცნებათა განსაზღვრებით უნდა დავიწყოთ. განსაზღვრება კი მიიღება აუცილებელის აღნიშვნით. ის სიტყვებში გამოხატული ცნებაა. როგორც ჩანს, ჰერაკლიტეს დებულება იმის შესახებ, რომ ყოველივე არსებობს და არც არსებობს, ყველაფერს ჭეშმარიტებად აქცევდა. ანაქსაგორასი კი, რომელიც უშვებდა საწინააღმდეგო მსჯელობათა შორის რაღაც შუალედს, ყოველივეს შეცდომად აქცევდა, რადგან მისი აზრით, როდესაც ყოველივე შერეული იყო, ნარევი არ წარმოადგენდა არც სიკეთეს, არც არასიკეთეს. ასე რომ, ვერავინ ვერ იტყოდა ჭეშმარიტებას.

წიგნი IV

თავი მერვე

დავადგინეთ რა ეს, ცხადი გახდა, რომ შეუძლებელია, როგორც ერთ ცალკეულ შემთხვევაში, ისე საერთოდ, სწორი იყოს ზოგიერთის შეხედულება იმის შესახებ, რომ არაფერი არაა ჭეშმარიტი (მათი აზრით, არაფერი არ უშლის ხელს, ყველგან ისეთი მდგომარეობა იყოს, როგორც კვადრატის გვერდებისა და დიაგონალის თანაფარდობითობის შემთხვევაში), ან შეხედულება იმის შესახებ, რომ ყოველივე ჭეშმარიტია, ეს შეხედულებები უახლოვდება ჰერაკლიტეს თვალსაზრისს იმის

შესახებ, რომ ყოველივე ჭეშმარიტიცაა და მცდარიც. ის თვითეულ ამ დებულებას ცალ-ცალკეც ამტკიცებდა. ასე რომ, თუ პირველი შეუძლებელია, მაშინ მეორეც შეუძლებელი იქნებოდა. გარდა ამისა, საწინააღმდეგო დებულებები არ შეიძლება ერთდროულად ჭეშმარიტიც იყვნენ და მცდარიც. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ზემომოტანილი შეხედულებებიდან გამომდინარეობს, რომ თითქოს ეს შესაძლებელია. ყველა ამ შეხედულებების მომხრეებს უნდა მოვთხოვოთ, რაც ზემოთაც უკვე აღვნიშნეთ, რომ არ შეიძლება რაიმე არსებობდეს და არც არსებობდეს, არამედ ყოველივეს რაღაც გარკვეული მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს. ამიტომ მსჯელობა უნდა დავიწყოთ იმის განსაზღვრებით, თუ რას ნიშნავს ჭეშმარიტება და შეცდომა. თუ ჭეშმარიტება სხვა არა არის რა, გარდა შეცდომის უარყოფისა, შეუძლებელია ყოველივე შეცდომა იყოს და აუცილებელია დაპირისპირებულთაგან ერთ-ერთი მხარის ჭეშმარიტება. გარდა ამისა, თუ აუცილებელია ყოველივეს მტკიცება ან უარყოფა, არ შეიძლება ორივე მხარე შეცდომა იყოს. რადგან წინააღმდეგობის მხოლოდ ერთ-ერთი მხარეა ყოველთვის მცდარი.

ყველა ამგვარი შეხედულებებიდან გამომდინარეობს ერთი შედეგი: ისინი თავის თავს უარყოფენ. რადგან ის, ვინც ყოველივეს ჭეშმარიტებას ამტკიცებს, ჭეშმარიტად აცხადებს ამის საწინააღმდეგო დებულებასაც. ასე რომ, ამავე დროს თავისი დებულების არაჭეშმარიტებასაც ამტკიცებს. რადგან საწინააღმდეგო დებულება მის დებულებას არ ამართლებს. ხოლო ვინც ყოველივეს შეცდომად აცხადებს, ის ამტკიცებს როგორც საკუთარი დებულების არაჭეშმარიტებას, ისე იმ შეხედულებათა, რომლებიც მხოლოდ საწინააღმდეგო დებულების არაჭეშმარიტებას და საკუთარის ჭეშმარიტებას ამტკიცებენ. მას დაუსრულებლად ბევრი ჭეშმარიტი და მცდარი დებულებების დაშვება დასჭირდება, რადგან ჭეშმარიტია ჭეშმარიტი დებულების შესახებ ნათქვამი, რომ ის ჭეშმარიტია, რაც უსასრულობაში მიდის.

ცხადია, აგრეთვე, რომ ჭეშმარიტებას არ ამბობენ არც ისინი, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ყოველივე უძრავიაო და არც ისინი, რომლებიც ყოველივეს მოძრავად აცხადებენ. თუ ყოველივე უძრავ მდგომარეობაშია, ყოველთვის ერთი და იგივე იქნება ჭეშმარიტიცა და მცდარიც. მაგრამ, როგორც ჩანს, ესეც იცვლება, რადგან მოლაპარაკე ოდესღაც არ იყო და არც მომავალში იქნება. და თუ ყოველივე მოძრაობს, ჭეშმარიტი არაფერი არ იქნება, არამედ ყველაფერი შეცდომა იქნება. მაგრამ დამტკიცდა, რომ ეს შეუძლებელია. ამას გარდა, აუცილებელია, რომ არსებული იცვლებოდეს. ცვალებადობა კი წარმოებს რაიმედან რაიმეში და არ შეიძლება, რომ ოდესმე ყველაფერი ან მხოლოდ უძრავი იყოს ან მხოლოდ მოძრავი და არც მუდმივია რაიმე, რადგან არსებობს რაღაც, რაც მოძრავს მუდმივად ამოძრავებს და თვით კი, როგორც პირველი მამოძრავებელი, უძრავია.

წიგნი მეხუთე თავი პირველი

საწყისის პირველი მნიშვნელობაა საგნის თავდაპირველი მოძრაობის საწყისი. მაგალითად, საიდანაც იწყება საგნის სიგრძე და მიმართულება, იქვეა მისი საწყისიც. მოწინააღმდეგე მხრივ მოძრაობისას საწყისი მეორე მხარეს იქნება. საწყისის მეორე მნიშვნელობაა, საიდანაც ესა თუ ის საქმე უკეთესად კეთდება. მაგალითად, შემეცნების დროს საწყისია არა ის, საიდანაც შესწავლა იწყება, არამედ ის, საიდანაც ადვილია შესწავლა. მესამე შემთხვევაში საწყისად ითვლება ის, საიდანაც იქმნება საგანი. მაგალითად, გემისთვის ასეთია ფუძე, სახლებისთვის – ქვაკუთხედი, ცხოველებში, ზოგის აზრით, ესაა გული, ზოგის აზრით კი – ტვინი, დანარჩენი სხვადასხვა საწყისებს ასახელებენ. საწყისის მეოთხე მნიშვნელობა, ის, საიდანაც წარმოიშობა ის, რაც არ არსებობდა და საიდანაც იწყება ბუნებრივი მოძრაობა და ცვალებადობა. მაგალითად, ბავშვებისთვის საწყისია მამა და დედა და ბრძოლაში – ჩხუბი საწყისის მეხუთე მნიშვნელობაა ის წინასწარი მიმართულება, რომელიც ეძლევა მოძრავ და ცვალებად საგანს, მაგალითად, რა აზრითაც ლაპარაკობენ, როგორც დამწყებზე, ქალაქის ხელმძღვანელზე, მმართველზე და ტირანზე, აგრეთვე ხელოვნებაზე და მათ შორის ყველაზე მეტად მშენებლობაზე. საწყისის მეექვსე მნიშვნელობაა ის, საიდანაც იწყება საგნის შემეცნება. მაგალითად, დასაბუთების საწყისია წანამძღვრები.

დაახლოებით, ამდენივე მნიშვნელობა აქვთ მიზეზებს, რადგან ყველა მიზეზი საწყისია. ყველა საწყისისთვის, უპირველესად ყოვლისა, საერთოა ის, რომ მათგან ან არსებობს, ან წარმოიშვება, ან შეიცნობა საგანი. ამათგან ზოგი თვით საგანშივე არსებობს, ზოგი – მის გარეთ. მამასადამე, საწყისია ბუნებაც, ელემენტიც, განსჯაც, გადაწყვეტილებაც, სუბსტანციაც და მიზანიც. ბევრ შემთხვევაში შემეცნებისა და მოძრაობის საწყისია სიკეთე და მშვენიერება.

წიგნი V

თავი პირველი

მიზეზის პირველი მნიშვნელობაა ის მასალა, საიდანაც მზადდება ესა თუ ის საგანი. მაგალითად, სპილენძი ქანდაკების მიზეზია, ვერცხლი – თასისა და სხვა. მიზეზის მეორე მნიშვნელობაა სახე და ნიშნუმი, რაც საგნის არსების ცნება და საგნის გვარია. მაგალითად, ოქტავაში ორიანის მიმართება ერთთან და რიცხვი, საერთოდ, აგრეთვე ცნების შემადგენელი ნაწილები. მისი შემდეგი მნიშვნელობაა ცვალებადობის ან უძრაობის პირველი საწყისი. როგორც მაგალითად, მიზეზია რჩევის მიმცემი, ან ბავშვისთვის მამა და საერთოდ, მოქმედი შექმნილის მიზეზია, და ის, ვინც ცვლის – ცვალებადისა. მისი მეოთხე მნიშვნელობაა მიზანი, ე. ი. რისთვისაც მოქმედება წარმოებს. მაგალითად, სეირნობის მიზეზი ჯანმრთელობაა და კითხვაზე, თუ რატომ სეირნობს ადამიანი, ვპასუხობთ: რათა გაჯანმრთელდეს. ამ ჩვენი აზრით, მოპასუხე ამ შემთხვევაში მიზეზს ასახელებს. ხოლო ყოველივე ის, რაც მიზნისკენ მიმართულ შუა გზაზეა, – სიგამხდრე, სისუფთავე, წამლები და საექიმო იარაღები, – მიზნის გულისთვის არსებობს. ისინი ერთიმეორისგან იმით განსხვავდებიან, რომ ერთნი

არსებობენ, როგორც იარაღები, მეორენი კი, როგორც მოქმედნი. მიზეზს, დაახლოებით, ამდენი მნიშვნელობა აქვს. და ხშირად ხდება ხოლმე, რომ დასახელებული მიზეზებიდან რამოდენიმე ერთი და იმავე საგნის არაშემთხვევით მიზეზს წარმოადგენს. მაგალითად, ქანდაკების მიზეზია, როგორც სკულპტურა, ისე სპილენძი, რომლებიც სხვადასხვა საგნის მიზეზები კი არ არიან, არამედ ქანდაკებისა. თუმცა ისინი ქანდაკებასთან ერთნაირ მიმართებაში არ არიან, არამედ ერთი მიზეზია, როგორც მატერია, მეორე – როგორც მოძრაობის საწყისი. არსებობენ აგრეთვე ერთიმეორის მიზეზებიც როგორც, მაგალითად, შრომა ჯანმრთელობის მიზეზია და ეს უკანასკნელი კი შრომისა. მაგრამ ისინი ერთნაირი მიზეზები კი არ არიან, არამედ ერთი მათგანი მიზანია და მეორე კი – მოძრაობის საწყისი.

გარდა ამისა, ერთი და იგივე შეიძლება საწინააღმდეგო მოვლენების მიზეზიც იყოს. მაგალითად, საგნის არსებობა მიზეზია რაღაც გარკვეული მოვლენისა, მისი არარსებობა კი ამის საწინააღმდეგოსი. მაგალითად, მესაჭის არყოფნა შეიძლება იყოს გემის გადატრიალების მიზეზი, ხოლო მისვლა კი – ხსნისა. ორივე კი, როგორც ყოფნა, ისე მისი არყოფნა მამოძრავებელი მიზეზებია.

ყველა ზემოხსენებული მიზეზი ოთხ ჯგუფად იყოფა. მიზეზია, როგორც მარცვლის შემადგენელი ბგერები და საგანთა მასალა, ასევე ცეცხლი, მიწა და ყველა სხვა ამდაგვარი სხეული, მთელის ნაწილებიც და დასკვნის წანამძღვარებიც. მაგრამ აქედან ზოგი სუბსტრატია, მაგალითად, ნაწილები, ზოგი კი – არსება, როგორცაა მთელი, შედგენილი საგანი და ფორმა. მიზეზია თესლიც, ექიმიც, მრჩეველიც და საერთოდ, მოქმედი, და ყველაფერი ის, რაც მოძრაობის, ან უძრაობის საწყისია. ზოგი მიზეზია, როგორც ყველა დანარჩენის მიზანი და სიკეთე. რისკენაც ისწრაფიან საგნები, მათზე უკეთესი და მათი მიზანი უნდა იყოს. მნიშვნელობა არა აქვს ვუწოდებთ მას ნამდვილ, თუ მოჩვენებით სიკეთეს.

მიზეზები ამგვარია და ამდენი სახისა. რაოდენობით მიზეზები ბევრნი არიან, მაგრამ მნიშვნელოვანი მათში ძალიან ცოტაა. მართლაც, მიზეზებს მრავალი მნიშვნელობა აქვთ და თვით ერთი სახის მიზეზებშიც ერთი მიზეზი მეორის წინამორბედი, ან მომდევნოა. მაგალითად, ჯანმრთელობას წინ უსწრებს ექიმი და ჯანმრთელობის საქმის მცოდნე, ოქტავას – ორმაგი და რიცხვი. საერთოდ, ზოგადი ყოველთვის წინ უსწრებს კონკრეტულ საგანს. გარდა ამისა, მიზეზს შეიძლება ჰქონდეს შემთხვევითის და მისი გვარის მნიშვნელობაც. მაგალითად, ქანდაკებისთვის, ერთი მხრივ, მიზეზია პოლიკლეტი, მეორე მხრივ, – მოქანდაკე, რადგან მოქანდაკისთვის პოლიკლეტად ყოფნა შემთხვევითია. ასევე შეიძლება, რომ ზოგადი შემთხვევითის მიზეზი იყოს, მაგალითად, ადამიანი, ან უფრო ზოგადად, ცხოველი, მიზეზია ქანდაკებისა, რადგან პოლიკლეტი ადამიანია, ადამიანი კი – ცხოველი. შემთხვევითი მიზეზებიდან ზოგი ერთმანეთთან უფრო მეტად დაშორებულია, ზოგი კი – ნაკლებ. მაგალითად, ქანდაკების მიზეზი შეიძლება იყოს არა მარტო პოლიკლეტი ან ადამიანი, არამედ თეთრიცა და მცოდნეც.

ყველა არსებით და შემთხვევით მიზეზებზე შეიძლება მსჯელობა შესაძლებლობისა და სინამდვილის თვალსაზრისით. მაგალითად, სახლის მშენებლობისთვის მიზეზია, საერთოდ, მშენებელი, ანდა ის მშენებელი, რომელიც

სახლს აშენებს. ზემოთქმულის მიხედვით, ანალოგიურად შეიძლება ვიმსჯელოთ იმის შესახებ, რის მიზეზებსაც მიზეზები წარმოადგენენ. მაგალითად, მიზეზი შეიძლება იყოს მიზეზი, როგორც ამ კონკრეტული ქანდაკებისა, ისე საერთოდ, ქანდაკებისა, ანდა გამოსახულებისა. ასევე. არსებობს მიზეზი ამ სპილენძისა ან სპილენძისა საერთოდ, ანდა მატერიისა. ასეთივე მდგომარეობა გვაქვს შემთხვევით მიზეზებშიც. ერთმანეთთან კავშირში იხმარება, როგორც ეს, ისე ის ცნებები. მაგალითად, მიზეზია არა პოლიკლეტი ან მოქანდაკე ცალ-ცალკე, არამედ მოქანდაკე პოლიკლეტი.

ყველა ეს მიზეზები, ერთად აღებული, რიცხვით ექვსია, მაგრამ თვითეული იხმარება ორი მნიშვნელობით: კონკრეტული საგნის ან გვარის, შემთხვევითი ნიშნის ან შემთხვევითი ნიშნის გვარის, მათი ერთმანეთთან შეკავშირების ან დაშორების აზრით, მაგრამ ყოველივე ეს, ან სინამდვილეში არსებობს, ან შესაძლებლობაში. განსხვავება კი იმაში მდგომარეობს, რომ კონკრეტული საგანი და მათი მიზეზები სინამდვილეში ერთდროულად არსებობენ და არც არსებობენ, მაგალითად, მკურნალი და განსაკურნავი, მშენებელი და ასაშენებელი. შესაძლებლობაში კი ეს ყოველთვის ასე არ არის, რადგან სახლი და მშენებელი ერთდროულად არ ისპობიან.

წიგნი V

თავი მესამე

ელემენტი ეწოდება საგნის პირველ შემადგენელ ნაწილს, რომელიც სხვა სახის ელემენტებად აღარ დაიშლება. მაგალითად, ბგერის ელემენტებია ის, რისგანაც ბგერა შედგება და რაზეც ის საბოლოოდ დაიშლება. ეს უკანასკნელი კი სხვა სახის ბგერებად აღარ იშლება. მაგრამ თუ დაიშლება, დაიშლება იმავე სახის ნაწილებად. მაგალითად, წყლის ნაწილები ისევ წყალია და არა მარცვლები. იგივე უნდა ითქვას სხეულის ელემენტებზე, რაზედაც ჩერდება საბოლოოდ დაშლის პროცესი. ეს ელემენტები კი აღარ დაიყვანებიან სხვა სახის ელემენტებზე. ასეთებს, ერთია, თუ ბევრი, ელემენტები ეწოდებათ. ანალოგიურად უნდა ვიმსჯელოთ ნახაზებისა და დასაბუთების ელემენტების შესახებ. ის პირველი დასაბუთებანი, რომლებიც მრავალ სხვა დასაბუთებათა შემადგენლობაშიც შედიან, დასაბუთებათა ელემენტებად იწოდებიან, ასეთია პირველი სილოგიზმები, შემდგარნი სამი ტერმინისგან. აქედან ერთ-ერთი შუა ტერმინია. გადატანითი მნიშვნელობით ელემენტს უწოდებენ იმას, რაც არსებობს, როგორც ერთი და პატარა, მაგრამ როგორც გამოსადეგი მრავალისთვის. ამიტომაც პატარას, მარტივსა და დაუშლელსაც ელემენტი ეწოდება, საიდანაც წარმოიშვა შეხედულება, რომ ელემენტი არის ყველაზე უფრო ზოგადი, ერთი და მარტივი, შემავალი მრავალის, ყველას ან უმეტესობის შემადგენლობაში. ზოგი კი ერთსა და წერტილს თვლის საწყისად. რადგან ე. წ. გვარები ზოგადნი და დაუშლელნი არიან და მათი განსაზღვრება კი არ არსებობს. ზოგი კი ამტკიცებს, რომ გვარები ელემენტებიაო და უფრო მეტად, ვიდრე ნიშანი, რადგან გვარი უფრო მეტად ზოგადია. მართლაც, სადაც სახეობითი ნიშანია, იქ გვარიც იქნება. მაგრამ სადაც გვარია, იქ ყველგან არაა სახეობითი ნიშანი.

ამრიგად, ყველა ამ თვალსაზრისისთვის საერთოა ის, რომ ელემენტად არის მიჩნეული ცალკე აღებული საგნის პირველი შემადგენელი ნაწილი.

თავი მეოთხე

ბუნება, ერთი მხრივ, ეწოდება იმას, რაც წარმოშობის პროცესშია, მაგალითად, როდესაც ვინმე გრძლად ამბობს V-ს. მეორე მხრივ, ის პირველი შემადგენელი ელემენტია, რისგანაც წარმოიშობა წარმოშობადი. გარდა ამისა, ბუნება ეწოდება იმას, საიდანაც იწყება მოძრაობა ბუნებაში არსებულ იმ კონკრეტულ საგანთა, რომლებსაც მოძრაობა ახასიათებთ.

წარმოშობა ეწოდება სხვის ზემოქმედებით ზრდას შეხებით, შერწყმით ან მიმატებით, როგორც ამას ადგილი აქვს ჩანასახში. შერწყმა განსხვავდება შეხებისგან, რადგან იქ, სადაც შეხება გვაქვს, სხვა არაფერი არ არსებობს აუცილებლობით, გარდა შეხებისა. ხოლო შერწყმულთა შორის არსებობს ორივე მხარისთვის, რაღაც საერთო, რაც შეხების შედეგად იძლევა შერწყმას და უწყვეტობას რაოდენობის და არა თვისებრიობის თვალსაზრისით.

შემდეგ, „ბუნება“ ეწოდება იმას, რისგანაც, როგორც პირველი ელემენტისგან, რომელსაც თავისი თავის მოწესრიგებისა და შეცვლის საკუთარი უნარი არა აქვს ან არსებობს, ან წარმოიშობა რაიმე ბუნებრივი საგანი. მაგალითად, ქანდაკებისა და სპილენძის ჭურჭლისთვის ბუნებაა სპილენძი, ხოლო ხის ჭურჭლისთვის – ხე. ასევეა სხვა შემთხვევებშიც. მისგან არის წარმოშობილი ყოველი კონკრეტული საგანი, რომელიც ინარჩუნებს ამ პირველად მატერიას.

ასევე ელემენტებს ბუნებრივად არსებულ საგანთა ბუნება ეწოდებათ. ზოგი ასეთად ცეცხლს ასახელებს, ზოგი მიწას, ზოგი ჰაერს, ზოგი წყალს და ზოგიც სხვა რაღაც ამდაგვარს. ოღონდ ზოგი ასეთად ელემენტების ნაწილს თვლის, ზოგი კი ყველას. გარდა ამისა, სხვა მნიშვნელობით „ბუნება“ ეწოდება ბუნებრივად არსებულ საგანთა არსებას, როგორც ამტკიცებენ ის მოაზროვნენი, რომელთა აზრით ბუნება არის პირველი სინთეზი.

მაგალითად, ემპედოკლე ამბობდა, რომ არსებული საგნების „ბუნება სხვა არაფერია, თუ არა შერევა და უკვე შორეულთა დაშორება. ამას უწოდებენ ადამიანები ბუნებას“. ამიტომაც იმ საგნებზე, რომლებიც ბუნებრივად არსებობენ ან იშვებიან, არ ვამბობთ, რომ „ბუნება აქვთ“, თუ არა აქვთ სახე და ფორმა, თუნდაც უკვე არსებობდეს ის მატერია, რისგანაც უკვე წარმოიშვნენ ან არსებობენ ბუნებრივი საგნები. მაგალითად, ცხოველები და მათი ნაწილები ორივე ამათგან შედგებიან.

ბუნებას წარმოადგენს აგრეთვე პირველი მატერია. ამასაც ორი მნიშვნელობა აქვს: ან როგორც პირველი ამ საგნისთვის, ანდა როგორც პირველი საერთოდ. მაგალითად, სპილენძისგან დამზადებული საგნებისთვის თვითონ სპილენძია პირველი, საერთოდ კი წყალი, თუ ყოველივე დნობადი წყლად იქცევა. ბუნებაა აგრეთვე ფორმა და არსება, რაც წარმოშობის მიზანია. გადატანითი მნიშვნელობით, საერთოდ, ყოველგვარ სუბსტანციას ბუნება ეწოდება, რადგან ბუნებაც რაღაც სუბსტანციაა. ზემოთქმულის მიხედვით, ბუნება უპირველესად ყოვლისა, და უმთავრესად, არის იმ საგანთა არსება, რომლებსაც როგორც ასეთთ, მოძრაობის საწყისი თავის თავში აქვთ. ხოლო მატერიას ბუნება ეწოდება, რადგან შეუძლია მიიღოს მოძრაობა, რომლისგანაც არსებობს, როგორც წარმოშობა, ისე ზრდა. მოძრაობის საწყისი კი ბუნებრივ საგნებში ერთი და

იგივეა, არსებული ან შესაძლებლობაში, ან რეალურად.

წიგნი V

თავი მეხუთე

„აუცილებელი“ ეწოდება იმას, რომლის გარეშე როგორც დამხმარე მიზეზის გარეშე, შეუძლებელია ცხოვრება (მაგალითად, ცხოველისთვის აუცილებელია სუნთქვა და კვება, რადგან ამის გარეშე ის ვერ იარსებებს), სიკეთის არსებობა და წარმოშობა, ბოროტების უკუგდება და უარყოფა (მაგალითად, წამლის დაღევა აუცილებელია იმისთვის, რათა არ ვიავადმყოფოთ, ხოლო ეგინაში გაცურვა აუცილებელია ფულის მისაღებად). აუცილებელი ნიშნავს, აგრეთვე იძულებას და ძალას, რაც მისწრაფებისა და განზრახვის სისრულეში მოყვანის დამაბრკოლებელია და ხელის შემშლელი. ამიტომ აუცილებლობას იძულებაც ეწოდება და უსიამოვნებაც (როგორც ევენოსი ამბობს: „ყოველი აუცილებელი საგანი ჩვენთვის უსიამოვნოა“). აუცილებლობა რაღაც იძულებაა. და როგორც ამბობდა სოფოკლე: „აუცილებლობა მაიძულებს მე ვაკეთო ეს“. ჩანს, რომ აუცილებლობა რაღაც გარდუვალია, რადგან ის ეწინააღმდეგება წინასწარ მიღებული, გადაწყვეტილებისა და გონების მიხედვით მოქმედებას. შემდეგ, იმაზე, რასაც სხვანაირად ყოფნა არ შეუძლია, ვამბობთ, რომ აუცილებლად ასე უნდა იყოს. აუცილებლობის ამ მნიშვნელობების მიხედვით შეიძლება დავადგინოთ, თუ როგორ უნდა ვუწოდოთ აუცილებელი ყოველივე დანარჩენს.

„აუცილებლობა“ ისეთი მოქმედება ან ვნებაა, რომელიც იძულების გამო არ შეესატყვისება ჩვენს მისწრაფებას. აუცილებელია ის, რის გამოც სხვაგვარად არსებობა შეუძლებელია. იგივე ითქმის ცხოვრებისა და სიკეთის გამომწვევ დამხმარე მიზეზებზე. პირველ შემთხვევაში შეუძლებელია ცხოვრება და არსებობა რაიმეს გარეშე, მეორე შემთხვევაში – სიკეთის მიღწევა. ეს კი აუცილებლობაა და რაღაც აუცილებელი მიზეზი. შემდეგ, დასაბუთებაც აუცილებლობას განეკუთვნება, რადგან თუ დასაბუთება მარტივია, შეუძლებელია მისგან სხვა შედეგის მიღება. ამის მიზეზი კი წანამძღვარებია, რომელთაგან სხვა სილოგიზმი არ მიიღება. მოვლენების ნაწილს აუცილებლობის სხვა მიზეზი აქვთ, ნაწილს კი არავითარი, არამედ თვითონ არიან სხვათა აუცილებლობის მიზეზნი. ასე რომ, პირველი და მთავარი აუცილებლობაა მარტივი მოვლენა, რომელიც არ შეიძლება მრავალნაირი იყოს, ე. ი. ხან ასეთი და ხან კი ისეთი, რადგან ამ შემთხვევაში ის უკვე მრავალი იქნებოდა.

ამრიგად, თუ არსებობს რაღაც მარადიული და უძრავი, მასში არაფერია იძულებითი ან ბუნების საწინააღმდეგო.

წიგნი V

თავი მეექვსე

ერთი არის როგორც შემთხვევითი, ისე თავის თავადი. შემთხვევითის მაგალითია „კორისკოსი“ და „განათლებული“, - აგრეთვე „განათლებული კორისკოსი“, რადგან ერთი და იგივეა, ვიტყვით ჩვენ „კორისკოსს“, თუ „განათლებულსა“ და „სამართლიანს“ და „განათლებულ კორისკოსს“ და „სამართლიან კორისკოსს“. აქ ყოველივე ერთია

შემთხვევით, „სამართლიანი“ და „განსწავლული“. შემთხვევით ახასიათებენ ერთ სუბსტანციას, ხოლო „განათლებული“ „განათლებული კორისკოსის“ შემთხვევითი ნიშანია. ასევე „განათლებული კორისკოსი“ და „კორისკოსი“ ერთია, რადგან პირველი გამოთქმის ერთ-ერთი ნაწილი მეორეს შემთხვევითი ნიშანია, სახელდობრ, „განათლებული“, „კორისკოსისა“. ასევე „განათლებული კორისკოსი“ და „სამართლიანი კორისკოსი“ ერთია, რადგან ორივე გამოთქმის ერთი ნაწილი ერთი და იმავეს შემთხვევით ნიშანს წარმოადგენს. ასევეა მაშინაც, როცა გვარს ან ზოგად ცნებას შემთხვევით ვუწოდებთ საერთო სახელს. მაგალითად, როდესაც „ადამიანს“ ვაიგივებთ „განათლებულ ადამიანთან“ ან იმიტომ რომ „ადამიანს“, როგორც ერთი არსების მქონეს, ახასიათებს „განათლებულიც“, ანდა იმიტომ, რომ ორივენი რაღაც სხვის, მაგალითად, „კორისკოსის“ შემთხვევითი ნიშნებია. მაგრამ ორივე მათგანი ერთნაირად არ ახასიათებს მას, არამედ ერთი მათგანი, როგორც გვარი ან არსებაში შემავალი, მეორე კი როგორც არსების მდგომარეობა ან თვისება.

შემთხვევით ერთს ამდენი მნიშვნელობა აქვს. თავისთავად ერთი კი ეწოდება იმას, რაც უწყვეტია. როგორც, მაგალითად, თასმით შეკრული გროვა და წებოთი შეკრული ხის ნაჭრები. აგრეთვე ხაზს, თუნდაც მოღუნულს, მაგრამ უწყვეტს, ერთი ეწოდება, მაგალითად, ჩვენი სხეულის თვითეულ ნაწილს, როგორცაა ფეხი და ხელი. ამათგან ბუნებრივად უწყვეტნი უფრო მეტ წარმოადგენენ ერთს, ვიდრე ხელოვნურად უწყვეტნი. უწყვეტი ეწოდება აგრეთვე იმას, რომლებსაც ახასიათებთ თავისთავ ერთი სახის და არა მრავალფეროვანი მოძრაობა. ხოლო ერთს იმ მოძრაობას ვუწოდებთ, რომელიც დაუნაწევრებელია, სახელდობრ, დაუნაწევრებელია დროში. თავისთავად უწყვეტია ის, რაც ერთია არა შეხების გამო. მაგალითად, ერთმანეთის გვერდით დაწყობილ ხის ნაჭრებზე ვერ ვიტყვით, რომ ისინი ერთნი არიან, ერთი ხე, ერთი სხეული, ანდა სხვა რაიმე უწყვეტი. საერთოდ უწყვეტი ერთი ეწოდებათ იმ საგნებსაც, რომლებიც მოხრილი არიან. უფრო მეტად კი იმათ, რომლებიც არ არიან მოხრილი, როგორც მუხლი ან თემოს ნაწილი, რადგან მთელი თემო შეიძლება შეიძლება ყოველთვის ერთნაირად არ მოძრაობდეს. სწორი ხაზი კი მოღუნულზე უფრო მეტადაა ერთი. ხოლო მოღუნულსა და კუთხოვანს ვუწოდებთ როგორც ერთს, ისე არაერთს, რადგან მისი მოძრაობა შეიძლება მიმდინარეობდეს როგორც ერთდროულად, ისე არაერთდროულად. სწორის მოძრაობა ყოველთვის ერთდროულ ხდება და მას არა აქვს სიდიდის მქონე უძრავი და მოძრავი ნაწილები, როგორც მოღუნულ საგნებს.

შემდეგ, სუბსტრატის სხვა მნიშვნელობაა ისეთი რამ, რომელსაც არა აქვს განსხვავებული სახეები. განსხვავების არმქონეა ის სახე, რომელიც დაუნაწევრებელია შეგრძნებებისთვის, ხოლო სუბსტრატია ის, რაც ან პირველია ან უკანასკნელი მიზნის თვალსაზრისით. ღვინოსაც და წყალსაც ერთს ვუწოდებთ, როგორც სახით დაუნაწევრებელს. აგრეთვე ყველა სითხეს ერთი ეწოდება, როგორცაა ზეთი, ღვინო, და ყოველივე დნობადი, რადგან ყველა ამათ საბოლოო სუბსტრატია ერთი და იგივე აქვთ. ყოველივე ეს ან წყალია ან ჰაერი. ერთი ეწოდებათ იმათაც, რომლებსაც ერთი გვარი აქვთ და განსხვავდებიან დაპირისპირებული ნიშნებით. ყველა ესენიც იწოდებიან ერთად, რადგან გვარი ერთი აქვთ, რაც ამ განსხვავებათა სუბსტრატია. მაგალითად, ცხენი, ადამიანი, ძაღლი არიან რაღაც ერთი, რადგან ყველა ესენი არიან

ცხოველები და როგორღაც ერთმანეთს ენათესავებიან, როგორც ერთი მატერიის მქონენი. ყველა ამათ ამ აზრით ეწოდებათ „ერთი“.

ხან კი „ერთი“ ეწოდება ზოგად გვარს, როგორც მისადმი დაქვემდებარებულ სახეებზე მაღლა მდგომს. მაგალითად, თანასწორგვერდებიანი და თანასწორფერდებიანი სამკუთხედები ერთი და იმავე ფორმისანი არიან, რადგან ორივე სამკუთხედიანია, თუმცა ისინი იგივეობრივნი არ არიან. შემდეგ „ერთი“ ეწოდება ცნებას, რომელიც როგორც არსების გამომხატველი, განუყოფელია, არსების გამომხატველ სხვა ცნებებთან შედარებით, თუმცა თავისთავად ყოველი ცნება დანაწევრებადია. ასევე ზრდადი და წარმავალი საგნებიც ერთნი არიან, რადგან ერთია მათი გამომხატველი ცნება, როგორც მაგალითად, სიბრტყეების გვარობითი ცნება. საერთოდ კი აზრი, რომელიც არსებას მოიაზრებს, დაუნაწევრებელია და მისი დაყოფა არ შეიძლება არც დროში, არც სივრცეში, არც მსჯელობაში. განსაკუთრებით კი ერთნი ისინი არიან, რომლებიც სუბსტანციას გამოხატავენ. საერთოდ ის, რაც არ დაიყოფა, იმდენად, რამდენადაც არ დაიყოფა, „ერთია“. მაგალითად, ადამიანი, როგორც ადამიანი, არ დაიყოფება, ამდენად ის ერთია. ის ერთია აგრეთვე, როგორც ცხოველი და როგორც სიდიდე. მეტწილად კი, ერთი ეწოდება საგანს, რომელიც როგორც ერთი, ან მოქმედებს ან განიცდის, ან რაიმე მიმართებაშია სხვა ერთთან. ზემომოტანილი მსჯელობის მიხედვით კი ერთია ის, რომელიც ერთია ან როგორც სუბსტანცია, ან უწყვეტობის გამო, ან ფორმით, ან ცნებით.

მრავლად კი იმას ვთვლით, რაც ან უწყვეტი არაა, ან, რომელსაც ერთი სახე, ან ცნება არა აქვს. შემდეგ, ერთს ვუწოდებთ იმათ, რომლებსაც უწყვეტი სიდიდე აქვთ. და არ ვუწოდებთ მაშინ, თუ არ წარმოადგენს რაიმე მთელს. ეს კი იმ შემთხვევაში, თუ მას ერთი სახე არა აქვს. მაგალითად, ერთს არ ვუწოდებთ ფეხსაცმელის ნაწილებს, თუ მათ ნებისმიერი განლაგება აქვთ და არ ჰქმნიან უწყვეტ მთელს. ისინი მთელი მაშინ იქნებოდნენ, რომ თავისი განლაგებით ფეხსაცმელი შეექმნათ და რაღაც ერთი სახე ჰქონოდათ. ამიტომაც წრე სხვა ხაზებთან შედარებით უფრო მეტად არის ერთი, რადგან მთელია და დასრულებული.

რაიმეს ერთ საწყისად ყოფნა კი რიცხვად ყოფნას ნიშნავს. რადგან საწყისია პირველი ზომა. ხოლო ყველა გვარში პირველი საზომი ისაა, რომლითაც პირველად შევიცნობთ რაიმეს. ამრიგად, ერთი არის თვითეული საგნის შემეცნების დასაწყისი. მაგრამ ის ყველა გვარში ერთი და იგივე არ არის. რადგან ის ერთგან დიეზია, მეორეგან ხმოვანი და მესამეგან თანხმოვანი. სიმძიმისთვის ის სხვაა, მოძრაობისთვის კი სხვა. მაგრამ ერთი ყველგან განუყოფელია ან რაოდენობით, ან სახით. როგორც რაოდენობით, ისე ყოველმხრივ დაუნაწევრებელს და ადგილმდებარეობის არმქონეს ერთი ეწოდება. ყოველმხრივ დაუნაწევრებელს და გარკვეული ადგილმდებარეობის მქონეს კი ეწოდება წერტილი. ერთი მხრივ, დაყოფადია ხაზი, ორმხრივ – სიბრტყე, ყველა მიმართულებით, და მამასადამე, სამმხრივ – სხეული. და პირიქით, ორმხრივ დაყოფადია სიბრტყე, ერთი მხრივ – ხაზი, სრულიად დაუყოფელია წერტილი და ერთი. ამათგან მდებარეობის არმქონეა ერთი, ხოლო მდებარეობის მქონე – წერტილი.

შემდეგ, ზოგი რიცხვითაა ერთი, ზოგი სახით, ზოგი გვარით, ზოგი ანალოგიით. რიცხვით ერთნი არიან მატერიით ერთნი, სახით ერთნი ცნებით ერთნი არიან, გვარით

ერთნი ფორმით და კატეგორიით ერთნი. ანალოგიით ერთნი კი ისინი არიან, რომლებსაც ისეთივე მიმართება აქვთ, როგორც სხვებს. მომდევნო ყოველთვის წინამორბედს მოსდევს. მაგალითად, ის, რაც რიცხვითაა ერთი, სახითაც ერთია, მაგრამ ის, რაც სახითაა ერთი, ყოველთვის არაა რიცხვით ერთი. ყველა, რაც სახით ერთია, გვართაც ერთია, მაგრამ რაც გვართ ერთია, ყველა არაა სახით ერთი, არამედ ანალოგიით. ხოლო რაც მიმართებით ერთია, ყველა არაა გვართ ერთი.

ცხადია, რომ მრავლის შესახებ ერთის საწინააღმდეგო აზრით შეიძლება ლაპარაკი. პირველი: ის არაა უწყვეტი. მეორე: მას როგორც უმაღლესი, ისე უმდაბლესი სახის მატერია დანაწევრებადი აქვს. მესამე: არსების გამომხატველი ცნება – მრავალი მნიშვნელობის მქონე.

წიგნი V

თავი მეშვიდე

არსებული ეწოდება, ერთი მხრივ, შემთხვევით, მეორე მხრივ, თავისთავადს. შემთხვევითია, მაგალითად, ნათქვამი, რომ „სამართლიანი განათლებულია“, „ადამიანი განათლებულია“ და „განათლებული ადამიანია“. დაახლოებით, ასევე ვამბობთ ჩვენ „განათლებული სახლის მშენებელი“, რადგან სახლის მშენებელი შემთხვევითაა განათლებული და განათლებული კი სახლის მშენებელი. „ეს არის ის“ ნიშნავს იმას, რომ ეს იმის შემთხვევითი ნიშანია. ასევეა ზემომოტანილ შემთხვევაშიც, როდესაც „ადამიანზე“ ვამბობთ, რომ „განათლებულია“, ხოლო „განათლებულზე“, რომ „ადამიანია“, ანდა რომ „თეთრი განათლებულია“, ან „განათლებული თეთრია“, რაც ნიშნავს ან იმას, რომ ორივე ერთისა და იმავეს შემთხვევითი ნიშანია, ანდა არსებულისა. „განათლებული ადამიანია“ ნიშნავს იმას, რომ ადამიანს განათლება ახასიათებს. ამავე აზრით ვამბობთ „არათეთრი არსებობს“, რადგან არსებობს ის, რასაც ეს თვისება ახასიათებს.

ერთი მხრივ, შემთხვევით არსებობას შემდეგი მნიშვნელობები აქვს: ან ორივე ახასიათებს ერთსა და იმავეს, ან ერთ-ერთი მათგანი ასე ან ისე არსებულს მიეწერება, ან არსებობს ის, რასაც ეს თვისება მიეწერება.

თავისთავად არსებულს კი იმდენი მნიშვნელობა აქვს, კატეგორიის რამდენ ფორმაშიც იხმარება ის. რადგან რამდენ მნიშვნელობასაც ვაძლევთ მას, იმდენივე მნიშვნელობით არსებობს ის. კატეგორია კი გამოხატავს ან არსებას, ან თვისებას, ან რაოდენობას, ან მიმართებას, ან მოქმედებას, ან ვნებას, ან ადგილს, ანდა დროს. თვითეული მათგანი არსებობას ნიშნავს. რადგან არავითარი განსხვავება არაა, ვიტყვით „ადამიანი ჯანმრთელია“, თუ „ადამიანი ჯანმრთელდება“, „ადამიანი მოსიარულეა და მჭრელი“, თუ „ადამიანი დადის და ჭრის“. ასევე სხვა შემთხვევებშიც.

შემდეგ, არსებობა ნიშნავს იმას, რომ არსებული ჭეშმარიტია, ხოლო არარსებობა არა ჭეშმარიტებას, არამედ მცდარობას. ასევეა მტკიცებისა და უარყოფის შემთხვევაში. მაგალითად, „სოკრატე განათლებულია“ ჭეშმარიტია, ჭეშმარიტია აგრეთვე ისიც, რომ ის „სოკრატე არ არის თეთრი“, ხოლო დებულება იმის შესახებ, რომ „დიაგონალი არ არის თანაზომადი“, მცდარია.

გარდა ამისა, არსებობა ზემოთქმულის მიხედვით ზოგჯერ შესაძლებლობას ნიშნავს, ზოგჯერ სინამდვილეს. მაგალითად, „მხედველს“ ვუწოდებთ, როგორც ხედვის უნარის მქონეს, ისე სინამდვილეში მხედველს. „მცოდნეს“ ვუწოდებთ, როგორც იმას, ვისაც შეუძლია ცოდნის გამოყენება, ისე იმას, ვინც იყენებს კიდეც სინამდვილეში. „მშვიდს“, როგორც იმას, ვინც მშვიდაა, ისე იმას, ვისაც შეუძლია, მშვიდად იყოს. ასევე სუბსტანციების მიმართაც. ჩვენ როგორც ჰერმესზე ვამბობთ, რომ ქვაშია, ასევე ხაზის ნახევარზე. ხოლო პურს ვუწოდებთ ჯერ მოუსვლელი პურსაც. თუ როდის გვაქვს შესაძლებლობასთან საქმე და როდის არა, ამას სხვაგან განვსაზღვრავთ.

წიგნი V

თავი მეორე

არსება ეწოდება მარტივ სხეულებს, მაგალითად, მიწას, ცეცხლს, წყალსა და სხვა ამდაგვარს, საერთოდ, სხეულებს და მისგან წარმოშობილ ცხოველებს, სულსა და მის ნაწილებს. ყველა ამათ ეწოდებათ არსება, რადგან ისინი სხვა რაიმეს შესახებ კი არ ითქვიან, არამედ მათ შესახებ ითქმის ყოველივე სხვა. არსების მეორე მნიშვნელობაა არსებობის მიზეზი ისეთი საგნებისა, რომლებიც სხვაზე არ ითქვიან. როგორცაა ცხოველის სული. შემდეგ ის იმ სხეულების ნაწილია, რომლებსაც ის განსაზღვრავს, რომელთა არსებას გამოხატავს და რომლის მოსპობით ისპობა მთელი. მაგალითად, სიბრტყის მოსპობით, ამბობს ზოგიერთი, ისპობა სხეული და ხაზის მოსპობით – სიბრტყე. ზოგიერთის აზრით, რიცხვიც რაღაც ამდაგვარია, რომლის მოსპობა სპობს ყოველივეს და რომელიც ყოველივეს განსაზღვრავს.

გარდა ამისა, არსებაა ის, რაც „ამად“ ან „იმად“ ყოფნას გამოხატავს, რომლის ცნება განსაზღვრებაა და რაც თვითეული საგნის არსებაა. ამრიგად, არსებას ორი მნიშვნელობა აქვს: პირველი, უკანასკნელი სუბსტრატი, რაც სხვაზე არასოდეს არ ითქმის. მეორე, კონკრეტული და დამოუკიდებელი არსება, რაც ყოველი კონკრეტული საგნის ფორმა და სახეა.

წიგნი V

თავი მეცხრე

„იგივეობრივი“ ეწოდებათ, ერთი მხრივ, შემთხვევით მოვლენებს, მაგალითად, „თეთრს“ და „განათლებულს“, რადგან ისინი ერთი და იმავეს შემთხვევითი ნიშნებია. შემთხვევითი ნიშანია „ადამიანიცა“ და „განათლებულიც“, რადგან ისინი ერთმანეთის შემთხვევითი ნიშნები არიან. ხოლო „განათლებული ადამიანია“ იმიტომ, რომ „განათლება“ „ადამიანს“ შემთხვევით ახასიათებს. ამათგან ერთი მეორეს ახასიათებს და, პირიქით. მაგალითად, „განათლებულ ადამიანზე“ შეიძლება ითქვას, როგორც „განათლებული“, ისე „ადამიანი“ და თვითეულ ამათგანზე „განათლებული ადამიანი“. მაგრამ ყოველივე ამის განზოგადება არ შეიძლება, რადგან არ იქნებოდა ჭეშმარიტი იმის თქმა, რომ „ყველა ადამიანი“ და „განათლებული“ ერთი და იგივეა. რადგან ზოგადი თავისთავად არსებობს, შემთხვევითი კი არა, არამედ ითქმის ცალკეულ

კონკრეტულ საგანზე. ჩვენი აზრით, „სოკრატე“ და „სოკრატე არის განათლებული“ ერთი და იგივეა, მაგრამ „სოკრატე“ და „ყველა“ არაა ერთი და იგივე, რადგან სოკრატე არ ნიშნავს „ყველა ადამიანს“.

ამრიგად, ესაა „იგივეობრივის“ პირველი მნიშვნელობა. მისი მეორე მნიშვნელობა იგივეა, რაც „ერთის“, რადგან იგივე ეწოდება იმასაც, რასაც მატერია ან რიცხვით ან სახით ერთი აქვს. იგივეობრივია ისიც, რასაც ერთი აქვს არსება. ასე რომ, იგივეობა არის რაღაც ერთობა ან სიმრავლეთა, ან იმათი, რომლებსაც, როგორც სიმრავლეს, ისე ვიყენებთ. მაგალითად, როცა ვამბობთ, რომ ის თავის თავთან იგივეობრივია, ამ შემთხვევაში მასში ორს ვგულისხმობთ.

„სხვა“ ისეთ საგნებს ეწოდება, რომლებსაც ან სახე, ან მატერია, ან არსების გამომხატველი ცნება ბევრი აქვთ. საერთოდ კი „სხვა“ „იგივეს“ საწინააღმდეგო ცნებაა.

„განსხვავებული“ ეწოდება საგნებს, რომლებიც არიან რა იგივე, ამავე დროს განსხვავდებიან არა მხოლოდ რიცხვით, არამედ აგრეთვე ან სახით, ან გვარით, ან მიმართებით; ამას გარდა, როგორც ისინი, რომლებიც გვარით სხვა ან დაპირისპირებული არიან, აგრეთვე ისინი, რომლებიც არსებაში რაღაც სხვაობას შეიცავენ.

„მსგავსი“ ეწოდება იმათ, რომლებმაც ან ყოველმხრივ, ან მეტწილად ერთი და იგივე განიცადეს, ვიდრე სხვა და რომლებსაც ერთი და იგივე თვისება აქვთ. აგრეთვე იმ დაპირისპირებულთ, რომლებიც შესაძლებელია იცვლებოდნენ, მაგრამ რომლებსაც თვისებების უმრავლესობა, ან ძირითადი თვისებები მსგავსი აქვთ. „მსგავსს“ განსხვავებული უპირისპირდება.

წიგნი V

თავი მეათე

დაპირისპირებული ეწოდება უარყოფას, წინააღმდეგობას, მიმართებას, ნაკლს, ქონებას და იმას, თუ საიდან და საითკენ მიემართება საბოლოოდ წარმოშობა და მოსპობა. აგრეთვე იმათ, რომლებიც არ შეიძლება ერთდროულად რაიმეში იყვნენ. დაპირისპირებული არიან, როგორც თავისთავადი მოვლენები, ისე ის ნაწილებიც, რომელთაგანაც ისინი შედგებიან. ამიტომაც ნაცრისფერი და თეთრი არ შეიძლება ერთდროულად ერთისა და იმავეს თვისება იყოს და ცხადია, რომ დაპირისპირებული იქნებიან მათი შემადგენელი ფერებიც.

„მოწინააღმდეგე“ ეწოდება სხვადასხვა გვარის მოვლენებს რომლებიც არ შეიძლება ერთსა და იმავეს ახასიათებდეს. აგრეთვე ერთი გვარის ფარგლებში, ყველაზე მეტად განსხვავებულს, ერთი და იმავე სუბსტრატის ყველაზე მეტად განსხვავებულ თვისებებს, ყველაზე უფრო განსხვავებულთ ერთი და იმავე უნარის ფარგლებში და ან საერთოდ, ან გვარით და ან სახით ყველაზე მეტად განსხვავებულთ. ყოველივე დანარჩენს მოწინააღმდეგე ეწოდება ან იმიტომ, რომ ახასიათებს დასახელებული წინააღმდეგობანი, ან იმიტომ, რომ მათი მიღების უნარი აქვს, ან ასეთი მოქმედება და განცდა შეუძლია, ან სინამდვილეში მოქმედებს და განიცდის, კარგავს ან ითვისებს, აქვს ან არა აქვს ისინი.

რადგან ერთსა და არსებულს მრავალი მნიშვნელობა აქვს, აქედან გამომდინარეობს, რომ ყოველივე სხვაც, რაც მასზე ითქმის, დაექვემდებარება იგივეობის, განსხვავების, დაპირისპირებისა და ყველა დანარჩენ კატეგორიებს.

სახით განსხვავებული ეწოდება ერთი და იმავე გვარის საგნებს, მაგრამ არა ერთიმეორისადმი დაქვემდებარებულთ, არამედ რომლებიც, მართალია, ერთი და იმავე გვარის ფარგლებში არიან, მაგრამ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან და ერთიმეორეს არსებით უპირისპირდებიან.

„მოწინააღმდეგე“ ეწოდებათ აგრეთვე ერთმანეთისგან სახით განსხვავებულთ ან ყველას, ან გვარში პირველთ, აგრეთვე განსხვავებული ცნების მქონე, უკანასკნელ სახეებს გვარში. მაგალითად, ადამიანი და ცხენი, რომლებიც გვარის განუყოფელი შემადგენელი ნაწილები არიან და ცნებებიც განსხვავებული აქვთ. აგრეთვე იმათ, რომლებიც განსხვავებას შეიცავენ ერთი და იმავე არსების ფარგლებში. ერთი და იმავე სახის მქონეთა შესახებ კი ამის საწინააღმდეგო აზრით შეიძლება ვილაპარაკოთ.

წიგნი V

თავი მეთერთმეტე

„წინამორბედსა“ და „მომდევნოზე“ ლაპარაკობენ იმ აზრით, რომ თვითეულ გვარში არის რაღაც პირველი და საწყისი, რაც რაღაც განსაზღვრულ საწყისთან უფრო ახლოა ან მარტივად, ან თავისი ბუნებით, ან მიმართებით, ან ადგილით, ან ვინმეს თვალსაზრისით. მაგალითად, ადგილის მიხედვით ასეთია თავისი ბუნებით, ან შემთხვევით რაიმე გარკვეულ ადგილთან ახლო მყოფი, როგორცაა, შუა, კიდე, ან ნებისმიერი ადგილი, „მომდევნო“ დაშორებულიცაა, ყველაზე მეტად დაშორებული აი, ამ მომენტიდან, მაგალითად, უკვე მომხდარი ფაქტიდან, როგორც მიდიურ ომს წინ უსწრებს ტროას ომი, რადგან უფრო მეტადაა დაშორებული ამ მომენტიდან.

„პირველი“ ეწოდება აგრეთვე იმას, რაც ამ მომენტთან უფრო ახლოა. მაგალითად, ნემეური თამაშობანი წინ უსწრებენ პითიურს, რადგან უფრო ახლო არიან იმ მომენტთან, რომელსაც ვხმარობთ საწყისისა და პირველის მნიშვნელობით. მოძრაობაში ის, რაც პირველ მამოძრავებელთან უფრო ახლოა, ადრეც არის. მაგალითად, ბიჭი. ახლოა მამაკაცთან, რომელიც ბიჭისთვის რაღაც თავისთავადი პირველი საწყისია.

შესაძლებლობისდა მიხედვით ის, რაც უფრო ძლიერია, პირველიცაა და მეტი უნარის მქონეც, და მის განზრახვას აუცილებლად ემორჩილება მეორე, მომდევნო მხარე. ასე რომ, თუ ის არ ამოძრავებს, არც ეს მოძრაობს და თუ ამოძრავებს, ესეც მოძრაობს. განზრახვა კი, საწყისია.

თანმიმდევრობის თვალსაზრისით წინამორბედი მაშინ გვაქვს, როდესაც საგნები რაღაც გარკვეულისადმი რაიმე წესრიგით არიან განლაგებული. მაგალითად, გუნდში მეორე ადგილზე მყოფი მესამე ადგილას მყოფზე წინაა. საკრავში უკანასკნელის წინამორბედი სიმი უკანასკნელზე წინაა. პირველ შემთხვევაში საწყისია გუნდის ხელმძღვანელი, მეორე შემთხვევაში – საშუალო სიმი.

„პირველის“ შესახებ ამდენი აზრით შეიძლება ლაპარაკი. სხვაგვარად კი ეს იმას

ნიშნავს, რომ ის, რაც შემეცნებისთვის პირველია, ის პირველია სუბსტანციურადაც. აზროვნებისთვის პირველი სხვაა, და შეგრძნებებისთვის სხვა. რადგან აზროვნებისთვის პირველი ზოგადია, შეგრძნებებისთვის პირველი კი – ინდივიდუალური. აზროვნებაში შემთხვევითი ნიშანი წინ უსწრებს მთელს, მაგალითად, „განათლებული“ „განათლებულ ადამიანს“ და მთელი გამოთქმა არ არსებობს ნაწილის გარეშე. თუმცა „განათლებულიც“ ვერ იარსებებდა, თუ არ იქნებოდა განათლებული ვინმე.

შემდეგ „წინამორბედი“ ეწოდება წინამორბედი საგნების თვისებას. მაგალითად, სისწორე წინ უსწრებს სიბრტყეს, რადგან პირველი თავისთავად ხაზის თვისებაა, მეორე კი სივრცისა. ზოგს ამ აზრით ეწოდება „წინამორბედი“ და „მომდევნო“, ზოგს კი ბუნებისა და არსების მიხედვით. ეს უკანასკნელი არ შეიძლება არსებობდნენ პირველთა გარეშე და პირველნი კი ამათ გარეშე. ამ განსხვავებას იყენებდა პლატონიც.

„არსებობასაც“ მრავალი მნიშვნელობა აქვს. მისი პირველი მნიშვნელობაა სუბსტრატი და სუბსტანცია. შემდეგ, შესაძლებელი და რეალური. აქედან პირველი შესაძლებლობაშია პირველი, მეორე კი სინამდვილეში. მაგალითად, შესაძლებლობაში ნახევარი და ნაწილი, წინ უსწრებს მთელს, მატერია – სუბსტანციას. სინამდვილეში კი მოსდევს მას, რადგან სინამდვილეში ისინი დაშლის შემდეგ არსებობენ.

ყოველივე ზემოთქმული „წინამორბედისა“ და „მომდევნოს“ შესახებ შეიძლება ასე შევაჯამოთ: ზოგი მოვლენა წარმოშობის თვალსაზრისით შეიძლება იყოს სხვისგან დამოუკიდებელი, მაგალითად, მთელი არსებობდეს ნაწილის გარეშე, ზოგი კი – მოსპობის თვალსაზრისით. მაგალითად, ნაწილი შეიძლება იყოს მთელის გარეშე. ასევე ყველა სხვა შემთხვევაშიც.

წიგნი V

თავი მეთორმეტე

უნარი ეწოდება მოძრაობის ან ცვალებადობის საწყისს, რომელიც ან სხვაში არსებობს, ან სხვაა. მაგალითად, მშენებლობა არის უნარი, მაგრამ იგი არ არსებობს იმ სახლში, რომელიც შენდება. მედიცინა კი ისეთი უნარია, რომელიც არსებობს იმაში, რომელსაც კურნავენ, მაგრამ არა როგორც განსაკუთრნავი. საერთოდ, ცვალებადობის ან მოძრაობის საწყისი არის ძალა, რომელიც არსებობს სხვაში, ან წარმოადგენს სხვას.

მეორე მნიშვნელობის მიხედვით, ის სხვისგან განიცდის ზემოქმედებას ან სხვაა. იმ საგანზე, რომელიც რაიმეს ზემოქმედებით რაღაცას განიცდის, ამ განცდის უნარის მქონეს ვუწოდებთ. როგორც მაშინ, როდესაც მას ნებისმიერი განცდა აქვს, ისე მაშინ, როცა აქვს არა ყოველგვარი განცდის უნარი, არამედ მხოლოდ უკეთესისა.

შემდეგ, უნარი არის რაიმე საქმის კარგად, ან წინასწარი გადაწყვეტილებით შესრულების შესაძლებლობა, რადგან იმათ, რომლებიც დადიან ან ლაპარაკობენ ცუდად, ან არა წინასწარი გადაწყვეტილებით, ვერ ვუწოდებთ მეტყველების, ან სიარულის უნარის მქონეთ. ასევეა განცდის შემთხვევაშიც.

შემდეგ, უნარის მქონე ეწოდებათ იმათაც, რომლებიც საერთოდ, უგრძნობი ან უცვლელნი არიან, ანდა ძნელად იხრებიან ცუდისკენ. რადგან გატეხვა, ხახუნი,

გალუნვა და საერთოდ, განადგურება ხდება არა უნარის, არამედ უუნარობისა და რაღაც ნაკლის გამო. ყოველივე ამას არ განიცდის ის, რაც ან სუსტად განიცდის მას, ან მშვიდად განიცდის უნარის, შესაძლებლობის და რაღაც მდგომარეობის გამო.

ამრიგად, უნარზე ამდენი მნიშვნელობით შეიძლება ლაპარაკი. უნარის მქონე, ერთი მხრივ, ნიშნავს უძრაობის ან ცვალებადობის საწყისს (მოძრაობის შეჩერების უნარიც რაღაც საწყისია), რომელიც ან სხვაშია, ან თვითონაა სხვა. მეორე მხრივ, ის რაიმე სხვაა, რასაც მის მიმართ იგივე უნარი აქვს. შემდეგ, უკეთესისა და უარესისკენ ნებისმიერი ცვალებადობის უნარი. ისიც კი, რაც ილუპება, დალუპვის უნარის მქონეა, რადგან არ დაილუპებოდა, ამის უნარი რომ არ ჰქონოდა. ამჟამად კი მას აქვს ამ განცდის რაღაც განწყობა, მიზეზი და საწყისი, რადგან ის ხან ჩანს ამ უნარის მქონედ, ხან კი არა. თუ ნაკლიც როგორღაც თვისების ქონებაა, მაშინ ყველაფერი რაღაც ქონება იქნებოდა. ასე რომ, უნარია რაღაც თვისებისა და საწყისის ქონება. უნარის მქონე ნიშნავს, ნაკლსაც, თუ შესაძლებელია ნაკლის ქონება. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ჰომონიმი იქნება, უნარია ისიც, როდესაც სხვას არ ძალუძს იყოს რაიმეს საწყისი ან დამლუპველი. ყველაფერი ეს ეხება იმ შემთხვევებს, სადაც მხოლოდ წარმოშობა ხდება ან არ ხდება, ან ხდება კარგად. ეს უნარი არსებობს უსულო საგნებშიც, მაგალითად, მუსიკალურ ინსტრუმენტებში: ზოგ ღირაზე ვამბობთ, რომ მას ბგერის გამოცემის უნარი აქვს, ზოგს კი არა. ზოგს აქვს არაჰარმონიული ჟღერადობა. უუნარობა კი ეწოდება უნარის ან საწყისის არქონებას საერთოდ, ან იქ და მაშინ, როდესაც მისი ქონება ბუნებრივია. რადგან ჩვენ ერთნაირად არ ვუწოდებთ დაბადების უნარის არმქონეს ბავშვს, მამაკაცს და საჭურისს. შემდეგ, ყოველ უნარს უუნარობა უპირისპირდება. ეს ითქმის, როგორც საერთოდ მოძრაობის, ისე კარგად მოძრაობის უნარის მქონეზე.

„უუნარო“ ეწოდება, ერთი მხრივ, ასეთს უუნარობას, მეორე მხრივ, მას შესაძლებელისა და შეუძლებელის მნიშვნელობა აქვს. შეუძლებელია ის, რომლის საწინააღმდეგო აუცილებლად ჭეშმარიტია. მაგალითად, დიაგონალის თანაფარდობითობა გვერდებთან შეუძლებელია, როგორც სიცრუე, რომლის საწინააღმდეგო არა. მხოლოდ ჭეშმარიტია, არამედ აუცილებელიც. კერძოდ, აუცილებელია ის არაფარდობითი იყოს. ხოლო ფარდობითობა არა მარტო შეცდომაა, არამედ აუცილებელი შეცდომაა. ამას უპირისპირდება ისეთი შესაძლებელი, რომლის მოპირისპირე არაა აუცილებლად შეცდომა. მაგალითად, ადამიანს შეუძლია ჯდომა, რადგან არაა აუცილებელი შეცდომა იყოს მსჯელობა, „ის არ ზის“.

როგორც უკვე ვთქვით, შესაძლებელი, ერთი მხრივ, ნიშნავს იმას, რომ ის აუცილებლად შეცდომა არაა ან ჭეშმარიტია, ან შესაძლებელია ის ჭეშმარიტიც იყოს. გადატანითი მნიშვნელობით ის არის გეომეტრიული შესაძლებლობა. შესაძლებელის ყველა ამ მნიშვნელობას საერთო არაფერი არა აქვს ძალასთან. შესაძლებლობის ყველა ზემოთქმული მნიშვნელობა გულისხმობს საწყისს სხვაში, ან თვით ცვალებადის სხვადა ყოფნას. ყოველივე სხვას უნარის მქონე ეწოდება ზოგჯერ იმიტომ, რომ რაღაც ასეთი უნარი აქვს, ან არა აქვს. ზოგს კი იმიტომ, რომ აქვს ის გარკვეული სახით. იგივე ითქმის უუნარობაზე.

ამრიგად, უნარის მთავარი განსაზღვრებაა ცვალებადობის საწყისის სხვაში ყოფნა,

ან ცვალებადის სხვად ყოფნა.

წიგნი V

თავი მეცამეტე

რაოდენობა ეწოდება დაყოფად ისეთ ნაწილებზე, რომელთაგან თვითეული თავისი ბუნებით რაღაც გარკვეული ერთია. სიმრავლე არის რაღაც დათვლადი რაოდენობა, სიდიდეა ის, რაც გაიზომება. მეორე მხრივ, სიმრავლეა ის, რაც დაიშლება არაუწყვეტ ნაწილებად, ხოლო სიდიდე – უწყვეტად. ერთი მიმართულებით უწყვეტი სიდიდე არის სიგრძე, ორი მიმართულებით – სიბრტყე, სამი მიმართულებით – სიღრმე. აქედან განსაზღვრული სიმრავლე რიცხვია, განსაზღვრული სიგრძე – ხაზი, განსაზღვრული სიბრტყე – ზედაპირი, განსაზღვრული სიღრმე – სხეული. ამას გარდა, ზოგ მათგანს ეწოდება რაოდენობა თავისთავად, ზოგს კი შემთხვევით. მაგალითად, ხაზი არის რაღაც რაოდენობა თავისთავად, „განათლებული“ კი შემთხვევით. ამათგან ზოგი თავისთავადია არსებით. მაგალითად, ხაზი არის რაღაც რაოდენობა, რადგან მისი არსების გამომხატველ ცნებას რაღაც რაოდენობა ახასიათებს. ზოგი წარმოადგენს ამ არსების მდგომარეობას ან თვისებას. მაგალითად, ბევრი და ცოტა, გრძელი და მოკლე, ბრტყელი და ვიწრო, ღრმა და არა ღრმა, მძიმე და მსუბუქი და სხვა ამგვარი. აგრეთვე დიდი და პატარა, მეტი და ნაკლები, როგორც თავისთავად, ისე ერთიმეორის მიმართ თავისთავადი რაოდენობის მდგომარეობანი არიან. მაგრამ ეს ტერმინები სხვა საგნებზედაც გადაიტანებიან. როგორც უკვე ვთქვით, რაოდენობა ზოგს შემთხვევით ეწოდება, როგორც, მაგალითად, „განათლებულიც“ და „თეთრიც“ რაღაც რაოდენობაა იმისა, რის თვისებაც ისინი არიან. ზოგი კი რაოდენობაა მოძრაობისა და დროის თვალსაზრისით. ესენიც რაღაც რაოდენობასა და დაუნაწევრებელს წარმოადგენენ, რადგან დაუნაწევრებელია ის, რომლის თვისებაც ესენი არიან. მე ვგულისხმობ არა მოძრავ საგანს, არამედ მანძილს, რომელიც მან განვლო. მაგრამ რადგან მანძილი რაოდენობაა, ამიტომ რაოდენობაა მოძრაობაც და რადგან მოძრაობა რაოდენობაა, ამიტომ რაოდენობაა დროც.

წიგნი V

თავი მეოთხმეტე

თვისება, ერთი მხრივ, სუბსტანციის სახესხვაობას ეწოდება. მაგალითად, ადამიანის, როგორც ცხოველის თვისებაა ორფეხიანობა, ცხენისა – ოთხფეხიანობა, წრისა – უკუთხო ფორმა, რაც სუბსტანციის თვისობრივ სხვაობას წარმოადგენს. ამრიგად, თვისება ერთი მხრივ სუბსტანციის სახესხვაობას ნიშნავს, მეორე მხრივ კი, უძრავს და მათემატიკურ მოვლენებს. რიცხვებიც რაღაც თვისებებია, მაგრამ არა მხოლოდ ერთი მიმართულებით დანაწევრებადნი, არამედ ისეთნი, რომელთა მიზამცა სიბრტყეები და სხეულებია. ამათგან პირველნი დანაწევრებადნი არიან ორი მიმართულებით, მეორენი კი – სამი. და საერთოდ, ყველაფერი, რაც კი მათ ახასიათებთ, გარდა რაოდენობისა, მოცემულია მათ არსებაში. არსება კი თვითეულს ერთი აქვს. მაგალითად, ექვსს აქვს არა ორი ან სამი, არამედ ერთი არსება, რადგან ექვსი

ერთხელ არის ექვსი. მოძრავი საგნების თვისებებია: სითბო – სიცივე, სითეთრე – სიშავე, სიმძიმე – სიმსუბუქე და სხვა ამდაგვარი, რომელთა ცვალებადობის შესატყვისად იცვლებიან სხეულები, აგრეთვე კეთილშობილებისა და სიმდაბლის და საერთოდ, ბოროტებისა და სიკეთის შესატყვისად.

თვისობრიობის შესახებ, დაახლოებით, ორგვარი აზრით შეიძლება მსჯელობა. აქედან ერთი უმთავრესია: პირველ ყოვლისა, თვისობრიობა არის არსების სახესხვაობა, რაც რიცხვებში გამოხატული თვისობრიობის განსაზღვრებაა, რადგან ისიც რაღაც სახესხვაობაა ან უძრავ, ან მოძრავ არსებათა, ოღონდ არა იმდენად, რამდენადაც ისინი მოძრავნი არიან. მეორე მხრივ, ის მოძრავ საგანთა თვისობრიობაა, რაც მათ მოძრაობაში მდგომარეობს. ასევეა თვით მოძრაობის სახესხვაობებშიც. სიკეთე და ბოროტებაც თვისებათა რაღაც საზომია, რადგან ავლენენ მოძრაობის და მოქმედების თვისებებს, რომლის მიხედვით მოძრავი საგანი კარგს ან ავს აკეთებს, ან განიცდის. ის, რასაც შეუძლია ასე მოქმედება, კარგია, რასაც ისე – ცუდი. ბოროტება და სიკეთე უფრო მეტად სულიერ არსებათა თვისებებზე მიგვითითებენ და ამათგან ყველაზე მეტად იმათზე, რომლებიც წინასწარი განზრახვით მოქმედებენ.

წიგნი V

თავი მეთხუთმეტი

მიმართება ეწოდება, ერთი მხრივ, ისეთ დამოკიდებულებას, როგორც ორმაგისა ნახევრისადმი, სამმაგისა მისივე მესამედისადმი, მრავალკეცისა ნაწილებისადმი და ჭარბისა იმისადმი, რასაც ჭარბობს.

მეორე მხრივ, მიმართება ეწოდება ისეთ დამოკიდებულებას, როგორც არსებობს გამათბობელსა და თბობადს, მჭრელსა და ჭრადს და საერთოდ, მოქმედსა და განმცდელს შორის. მესამე მხრივ, გასაზომსა და საზომს, შეცნობადსა და ცოდნას, შეგრძნებადსა და შეგრძნებას შორის. პირველი სახის დამოკიდებულება ეხება რიცხვთა ზოგად ან კონკრეტულ მიმართებას, აგრეთვე რიცხვთა ერთმანეთთან, ან ერთთან მიმართებას. როგორც ორმაგი წარმოადგენს განსაზღვრულ რიცხვს ერთთან მიმართებაში, ხოლო მრავალკეცი ერთკეცთან, მაგრამ არა განსაზღვრულ „ამ“ ან „იმ“ ერთთან. ერთნახევარი ორმესამედთან ისეთ მიმართებაშია, როგორც რიცხვი გარკვეულ რიცხვთან. ხოლო მთელი გაყოფილი ერთზე განუსაზღვრელ დამოკიდებულებაშია ერთთან, როგორც მრავალკეცი ერთკეცისადმი. და ჭარბი იმისადმი, რასაც ჭარბობს, საერთოდ, განუსაზღვრელ რიცხობრივ დამოკიდებულებაშია, რადგან რიცხვი ფარდობითია და არაფარდობითს რიცხვი არ უდგება. ხოლო ჭარბი, რასაც ჭარბობს, ერთი იმდენია და კიდევ მეტი, რაც განუსაზღვრელია, ე. ი. ნებისმიერი, როგორც მისი ტოლი, ისე არა.

აი, ყოველივე ის, რაც შეიძლება ითქვას რიცხობრივ მიმართებათა და რიცხვთა თვისებების შესახებ.

რაც შეეხება „თანაბარს“, „მსგავსს“, „იგივეობრივს“, ისინი სხვადასხვაგვარად იხმარებიან. „ერთი“ ეწოდება ყოველივე იმათ, რომლებსაც არსება ერთი აქვთ. „მსგავსნი“ – რომლებსაც ერთი აქვთ თვისება და „თანასწორი“, რომლებსაც რიცხვი აქვთ ერთი. ერთი კი რიცხვთა საწყისი და საზომია. ასე რომ, ყოველივე ეს ეხება

სხვადასხვაგვარ რიცხობრივ დამოკიდებულებას.

„მოქმედი და განმცდელი“, ერთი მხრივ, მოქმედისა და განმცდელის შესაძლებლობა არიან და, მეორე მხრივ, შესაძლებელის რეალობა, როგორცაა, თბობადის მიმართება გამათბობელისადმი, ე. ი. იმისადმი, რომელსაც გათბობის უნარი აქვს. და პირიქით, გამათბობლისა თბობადისადმი და მჭრელისა ჭრადისადმი, როგორც სინამდვილეში მოქმედთადმი. რიცხობრივი მიმართებანი არ არიან რეალური მიმართებანი, და თუ როგორ არსებობენ, ამის შესახებ ჩვენ ვთქვით სხვა ადგილას. რიცხვებს მოძრაობის თვალსაზრისით რეალური არსებობა არ ახასიათებთ. მიმართებაზე შეიძლება მსჯელობა უნარისა და დროის მიხედვით, მაგალითად, შემოქმედისა ქმნილისადმი და კეთების უნარის მქონისა იმისადმი, რაც შეიძლება გაკეთებულ იქნას. ასევე მამას ეწოდება ბავშვის მამა, პირველი შემოქმედი, მეორე კი რაღაც განმცდელი. ზოგჯერ უნარი ეწოდება ნაკვს. მაგალითად, იმას, რაც შეუძლებელია და რაც უხილავია.

მიმართება რიცხვისა და უნარის მიხედვით ისეთი მიმართებაა, რაც თავისი არსებით ითქმის სხვაზე და არა სხვა მასზე. გაზომვადი, შეცნობადი, გააზრებადიც სხვასთან მიმართებაში არიან, იმიტომ, რომ სხვა მათთან მიმართებაშია. გააზრებადი ნიშნავს იმას, რომ აზროვნება მისკენაა მიმართული. მაგრამ იმის გამო, რომ აზროვნება მისკენაა მიმართული, ის აზრი არაა, რადგან ამ შემთხვევაში ერთი და იგივე ორჯერ იქნებოდა თქმული. ასევე ხედვა არის არა ხედვა არა ხედვისა (თუმცა ამის თქმა ჭეშმარიტი იქნებოდა), არამედ ფერისა, ან სხვა ამდაგვარისა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ორჯერ იქნებოდა თქმული, რომ ხედვა არის ხედვა ხედვისა. მიმართებაში თავისთავად ზოგჯერ ეს იგულისხმება, ზოგჯერ კი ისინი, რომელთა გვარი ასეთ მიმართებაშია. მაგალითად, მედიცინა მიმართებაა იმიტომ, რომ მისი გვარი – მეცნიერება არის რაღაცასთან მიმართება. ამას გარდა, ზოგი იმიტომ არის მიმართება, რომ რის თვისებაც ისაა, ის მიმართებაა, მაგალითად, თანასწორობა არის რაღაცის თანასწორობა. მსგავსება არის რაღაცის მსგავსება.

ზოგჯერ არსებობს შემთხვევითი მიმართება. მაგალითად, ადამიანი არის მიმართება, რადგან მას შეიძლება ჰქონდეს „ორმაგის“ შემთხვევითი ნიშანი, რაც მიმართებაა. ანდა „თეთრი“ იმ შემთხვევაში, თუ მას აქვს ორმაგობისა და სითეთრის შემთხვევითი ნიშანი.

წიგნი V

თავი მეთექვსმეტი

„დასრულებული“ ეწოდება, პირველი, იმას, რომლის გარეთ არაფერი არ იმყოფება, მისი ერთი ნაწილიც კი. მაგალითად, დრო სრულია, რომლის გარეშე არ არსებობს რაიმე, რაც ამ დროის ნაწილი იქნებოდა. სიკეთე და კეთილდღეობა სრულყოფილია, როდესაც ამ გვარში მასზე უკეთესი არ მოიძებნება. როგორც, მაგალითად, სრულყოფილია ის ექიმი და ფლეიტისტი, რომელთაც ამ სპეციალობის ცოდნაში არაფერი არ აკლიათ.

გადატანითი მნიშვნელობით ასევე შეიძლება მსჯელობა ბოროტებაზე,

მაგალითად, სრულყოფილ ენატანიასა და სრულყოფი ქურდზე. მათ ვუწოდებთ „კარგს“, ვგულისხმობთ რა „დასრულებულ ქურდსა“ და „დასრულებულ“ ენატანიას. სათნოებაც რაღაც სრულყოფილებაა. ამრიგად, ყოველი მოვლენა მაშინ არის დასრულებული და მაშინ აქვს დასრულებული არსება, როდესაც ამ ბუნებას მისი გვარის ფარგლებში არ აკლია არც ერთი ნაწილი.

შემდეგ, „დასრულებული“ ეწოდება იმას, რასაც აქვს დასასრული და ამავე დროს კარგი დასასრული. რადგან დასრულებულია ის, რასაც ბოლო აქვს, ხოლო ბოლო კი რაღაც საზღვარისმაგვარია. გადატანითი მნიშვნელობით ცუდსაც ვუწოდებთ დასრულებულს. მაგალითად, საბოლოო მოსპობას და საბოლოო სიკვდილს, როდესაც საგნის მოსპობას, ან ბოროტებას არაფერი არ აკლია, არამედ საზღვარს მიაღწია. ასევე სიკვდილი გადატანით მნიშვნელობით დასასრულს ეწოდება, რადგან ორივე საზღვარს წარმოადგენს. დასასრულია აგრეთვე საბოლოო მიზანი.

აი, ამდენი მნიშვნელობით შეიძლება ლაპარაკი დასრულებულზე. თავისთავად დასრულებული ეწოდება იმას, რომელსაც არაფერი არ აკლია, ან რომლის უკეთესი არ არსებობს, ანდა რომლის გარეშე არაფერი არ არსებობს. მეორე მხრივ, ეს ნიშნავს თვითეული გვარის ფარგლებში უკეთესის არ არსებობას, მის გარეთ არაფრის არსებობას. ზემოთქმულის მიხედვით, ყოველივე სხვას აგრეთვე „დასრულებული“ ეწოდება ან იმიტომ, რომ ასე მოქმედებს, ან ასეთი რამ აქვს, ან შეჰფერის ეს, ანდა როგორღაც უდგება მას „დასრულებულის“ შესახებ ზემოთქმული.

წიგნი V

თავი მეჩვიდმეტე

„საზღვარი“ არის თვითეული საგნის კიდე, რომლის გარდა სხვა რამ პირველი არ არსებობს, რომელიც ყველაზე პირველი იქნებოდა. ის არის სიდიდის ფორმა ან საერთოდ, სიდიდე და ყოველი საგნის დასასრული, რომლისკენაც არის მიმართული მოძრაობა და მოქმედება და არა ის, საიდანაც იწყება მოძრაობა. ხანდახან მას, ორივე მნიშვნელობა აქვს, როგორც ის, საიდანაც იწყება მოძრაობა, ისე ის, საითკენაც მიემართება. ის მიზანსაც ნიშნავს. ის არის აგრეთვე თითოეული საგნის არსება, ე.ი. ის, რასაც საგანი წარმოადგენს. რადგან ის არის შემეცნების საზღვარი და თუ ის შემეცნების საზღვარია, საგანთა საზღვარიც იქნება. ასე რომ, ცხადია, რამდენი მნიშვნელობითაც ლაპარაკობენ საწყისზე, იმდენი და კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობით საზღვარზე, რადგან ყველა საწყისი რაღაც საზღვარია, მაგრამ ყველა საზღვარი საწყისი არაა.

წიგნი V

თავი მეთვრამეტე

გამოთქმას „რაიმეს შესატყვისად“ მრავალი მნიშვნელობა აქვს. მისი პირველი მნიშვნელობაა კონკრეტული საგნის ფორმა და არსება. მაგალითად, „სიკეთის შესატყვისად“ თვით სიკეთესაც ნიშნავს. შემდეგ, ის, რაშიც ბუნებრივად პირველად წარმოიშვება რამე, მაგალითად, ფერი ზედაპირზე. როგორც უკვე, ვთქვით, „რაიმეს

შესატყვისის“ პირველი მნიშვნელობაა ფორმა. მეორე – თვითეული საგნის მატერია და პირველი სუბსტრატი საერთოდ. „რაიმეს შესაბამისად“ იმდენივე მნიშვნელობით იხმარება, რამდენითაც იხმარება მიზეზი. „რის შესაბამისად“ იმავე მნიშვნელობით იხმარება, როგორც „რა მიზეზით მოვიდა“. აგრეთვე „რის შესაბამისად წარმოებს მცდარი მსჯელობა“, ანდა „მსჯელობა საერთოდ“ იგივეა, რაც „მცდარი მსჯელობის მიზეზი“ და „მიზეზი მსჯელობისა საერთოდ“. გარდა ამისა, „რაიმეს შესაბამისად“ ნიშნავს აგრეთვე მდგომარეობას, ე. ი. იმას, თუ რის მიმართ დგას ან მოძრაობს საგანი. ყოველივე ეს კი ნიშნავს ადგილსა და მდებარეობას.

„თავისთავადსაც“ აუცილებლად ასევე მრავალი მნიშვნელობა აქვს. ჯერ ერთი, „თავისთავად“ ნიშნავს საგნის არსებას. მაგალითად, „კალიას“ ნიშნავს „კალიას თავისთავად“ და კალიას არსებას. შემდეგ, ყოველივე ის, რაც შედის საგნის არსებაში, მაგალითად, „კალიას თავისთავად“ ცხოველია, რადგან კალიას ცნებაში ცხოველიც შედის. კალიას ხომ რაღაც ცხოველია. ამას გარდა, რაც იმყოფება პირველ არსებაში, ან მის ნაწილებში. მაგალითად, ზედაპირი თავისთავად არის თეთრი და ადამიანი თავისთავად ცოცხალი. რადგან სული არის ადამიანის რაღაც ნაწილი, რომელშიც მოცემულია სიცოცხლე, უპირველესად ყოვლისა.

შემდეგ, ის, რასაც სხვა მიზეზი არა აქვს. მაგალითად, ადამიანს ბევრი მიზეზი აქვს: ცხოველი, ორფეხი. მაგრამ ადამიანი ყველა ამ შემთხვევაში მაინც ადამიანად რჩება. შემდეგ, ის, რაც მხოლოდ ამ საგანს ახასიათებს, როგორც თავისთავადს და სხვებისგან. დამოუკიდებელს.

წიგნი V

თავი მეცხრამეტე

„განლაგება“ იმ საგანს აქვს, რომლის ნაწილები მოწესრიგებული არიან ან უნარის, ანდა სახის მიხედვით. როგორც ტერმინიც ცხადყოფს, განლაგება რაღაც მდგომარეობაა.

წიგნი V

თავი მეოცე

„ქონების“ პირველი მნიშვნელობაა მქონებლის რაიმე დამოკიდებულება ქონებისადმი, რაიმე მოქმედების ან მოძრაობის სახით. მაგალითად, როდესაც ერთი აკეთებს, მეორე კი კეთდება, მათ შუა შემოქმედება იმყოფება. ასევე ტანისამოსის პატრონსა და კუთვნილ ტანისამოსს შორის იმყოფება ქონება. აქედან ცხადია, რომ ქონების ქონება არ შეიძლება. ქონება რომ ქონების ქონება ყოფილიყო, პროცესი უსასრულოდ გაგრძელდებოდა.

სხვანაირად, ქონება მდგომარეობას ეწოდება, რომლის გამო საგანი კარგ ან ცუდ განწყობაშია ან თავის თავის, ან სხვის მიმართ, მაგალითად, ჯანმრთელობაც რაღაც ქონებაა, რადგან ის არის გარკვეული განწყობა. გარდა ამისა, ქონება ეწოდება ასეთი განწყობის ნაწილსაც. მაშასადამე, ნაწილთა სიკარგეც რაღაც ქონებაა.

წიგნი V

თავი ოცდამეერთე

„განცდის“ ერთი მნიშვნელობაა თვისება, რომელიც იცვლება. მაგალითად, თეთრი და შავი, ტკბილი და მწარე, მძიმე და მსუბუქი და სხვა ამდაგვარი. მისი შემდეგი მნიშვნელობაა ყოველივე ამის რეალური არსებობა და ცვალებადობა. შემდეგ, უფრო მეტად განცდა ეწოდება მავნე ცვლილებებსა და მოძრაობებს, განსაკუთრებით კი ზიანს, აგრეთვე დიდ უბედურებას და უსიამოვნებას.

წიგნი V

თავი ოცდამეორე

„ნაკლის“ ერთი მნიშვნელობაა არქონება იმისა, რის ქონებაც, საერთოდ, ბუნებრივია, ოღონდ არა მარტო ამ კონკრეტული საგნისთვის, მაგალითად, მცენარეებისთვის თვალების არქონება. მეორე, როდესაც საგანს არა აქვს ის, რაც ან მას, ან მის გვარს ბუნებრივად ახასიათებს. მაგალითად, სულ სხვადასხვანაირია ადამიანისა და თხუნელას სიბრმავე. მეორე შემთხვევაში მთელი გვარია მოკლებული მხედველობას, პირველ შემთხვევაში, ერთი ადამიანი. აგრეთვე ის, რაც ბუნებრივად ახასიათებს რამეს და არა აქვს მაშინ, როდესაც უნდა ჰქონდეს. სიბრმავე რაღაც ნაკლია, მაგრამ ბრმა ყველა ასაკში კი არაა ბრმა, არამედ იმ შემთხვევაში, თუ არა აქვს მხედველობა მაშინ, როდესაც ბუნებრივად უნდა ჰქონდეს. აგრეთვე, როდესაც არა აქვს იმ ადვილას, ან იმის მიმართ, ან იმასთან შედარებით, ან იმგვარად, როგორც უნდა ჰქონდეს. შემდეგ, „ნაკლი“ ეწოდება რაიმესთვის რაიმეს იძულებით წარმართვას და რამდენი მნიშვნელობაც აქვს „არა“ ნაწილაკით დაწყებულ უარყოფას, იმდენივე მნიშვნელობით შეიძლება ვილაპარაკოთ საგანთა ნაკლზე. მაგალითად, არათანასწორია ის, რასაც არა აქვს თანასწორობა, უხილავია ის, რასაც ან საერთოდ არა აქვს ფერი, ანდა უმნიშვნელო შეფერილობა აქვს. ასევე უფეხოა როგორც ის, რომელსაც საერთოდ არა აქვს ფეხები, ისე ის, რომელსაც სუსტი ფეხები აქვს. აგრეთვე როცა რაიმე პატარაა. მაგალითად, ხილს უკურკო მაშინ ეწოდება, როდესაც პატარა კურკა აქვს. გარდა ამისა, რაც ადვილი არაა, ანდა კარგად ვერ კეთდება. მაგალითად, დაუყოფელია არა მარტო ის, რაც არ დაიჭრება, არამედ ისიც, რის დაჭრა ან ადვილი არაა, ანდა კარგად ვერ დაიჭრება. ნაკლია აგრეთვე თვისების სრულიად არქონება, რადგან ბრმა ეწოდება არა ცალთვალას, არამედ ორივე თვალთ უსინათლოს. მაგრამ ყველაფერი კარგი ან ცუდი, სამართლიანი და უსამართლო კი არაა, არამედ არსებობს შუალედიც.

წიგნი V

თავი ოცდამესამე

„ქონებას“ მრავალი მნიშვნელობა აქვს. პირველი, როცა რაიმე იქცევა მისი ბუნების ან მისწრაფების შესაბამისად. ამ აზრით ვამბობთ, რომ ადამიანს ციებ-ცხელება აქვს, ხოლო ტირანების შესახებ, რომ ისინი ქალაქის მფლობელები არიან და ჩამცმელები ტანისამოსისა. მისი შემდეგი მნიშვნელობაა რაიმეს რაიმეში არსებობა. მაგალითად, სპილენძს აქვს ქანდაკების ფორმა და ავადმყოფობას – სხეულისა.

შემდეგ, გარემომცველის და გარემოცულის მნიშვნელობით. „გარემოცული“ იმის შესახებ ვამბობთ, რომელიც იმაში იმყოფება, რაც მას გარემოიცავს. მაგალითად, ვამბობთ, ჭურჭელში სითხეა, ქალაქში ადამიანები, ნავში მეზღვაურები. ამავე აზრით ვამბობთ მთელზე, რომ ნაწილები აქვს.

ქონებას ვუწოდებთ იმ შემთხვევასაც, როდესაც რაიმე რაიმეს ხელს უშლის მოქმედებაში, ან მოძრაობაში მისი მისწრაფების მიხედვით, როგორც, მაგალითად, სვეტები მასზე დაყრდნობილ სიმძიმეს. აგრეთვე როგორც პოეტები ამბობენ, რომ ატლანტს უჭირავს დედამიწა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის დედამიწას დაეჯახებოდა, რასაც ზოგიერთი ბუნებისმეტყველიც ამტკიცებს. ამავე მნიშვნელობით გამაერთიანებელი ეწოდება იმას, რასაც აქვს გასაერთიანებელი, წინააღმდეგ შემთხვევაში თვითეული ნაწილი საკუთარი მიდრეკილებით გამოცალკევდებოდა. ასევე „ქონების“ ანალოგიით ვხმარობთ გამოთქმას „რამე არსებობს რამეში“.

წიგნი V

თავი ოცდამეოთხე

„რაიმესგან“ – ნიშნავს მატერიისგან წარმოებულს. აქაც ორი გაგება შეიძლება არსებობდეს: როდესაც შემადგენელი პირველი გვარია, ანდა უკანასკნელი სახე. „რაიმესგან“ შეიძლება ვიხმაროთ იმ აზრითაც, როგორც ყოველი დნობადი წყლისგან შედგება, ან როგორც ქანდაკება შედგება სპილენძისგან. მისი შემდეგი მნიშვნელობაა პირველი მამოძრავებელი საწყისიდან წარმოშობილი. მაგალითად, რისგან წარმოდგება ბრძოლა? – უთანხმოებისგან, რომელიც ბრძოლის მიზეზია. ზოგჯერ ის ნიშნავს მატერიისა და ფორმისგან შედგენილი მთელის ნაწილებს. მაგალითად, სტრიქონი, ამოღებული „ილიადადან“, ან ქვები – სახლიდან. მიზანი არის ფორმა და დასრულებული კი ისაა, რასაც ბოლო აქვს.

შემდეგი გაგებით ის ნიშნავს ნაწილებისგან შემდგარ გვარს. მაგალითად, ადამიანს – შემდგარს ორფეხობისგან და მარცვალს ასოებისგან. აქ სულ სხვა დამოკიდებულებაა, ვიდრე ქანდაკებასა და სპილენძს შორის, რომლისგანაც ქანდაკებაა დამზადებული. რადგან სუბსტანცია შედგება გრძნობადი მატერიისგან, ხოლო გვარი გვარისთვის დამახასიათებელი მატერიისგან.

ზოგჯერ ამ გაგებით იხმარება ეს გამოთქმა, ზოგჯერ კი იმ გაგებით, რომ ერთ-ერთი ამათგანი საგანს ნაწილობრივ ახასიათებს. როგორც ბავშვი არის დედის და მამისგან წარმოშობილი, მცენარე მიწისგან, უფრო სწორად მისი ნაწილებისგან.

ზოგჯერ კი მასში დროული თანმიმდევრობაა ნაგულისხმევი. მაგალითად, ამბობენ დღისგან ღამეა და წყნარი ამინდისგან ქარიშხალი, რადგან ერთი მეორის შემდეგაა. ამას ვამბობთ იმათ შესახებ, რომლებსაც ერთიმეორეში გადასვლა შეუძლიათ, როგორც ახლახან მოტანილ მაგალითებში, ზოგჯერ კი მხოლოდ თანმიმდევრობაა ნაგულისხმევი. როგორც შემოდგომის დასაწყისიდან შესაძლებელია ნაოსნობა, რაც შემოდგომის დასაწყისს მოსდევს და დიონისეს დღესასწაულიდან კი თარგილიონი, რადგან ის დიონისეს დღესასწაულს მოსდევს.

წიგნი V

თავი ოცდამეხუთე

„ნაწილი“ ერთი გაგებით ეწოდება იმას, რაზედაც ნებისმიერი სიდიდე იყოფა. რადგან სიდიდისგან ჩამოშორებული ნაწილიც სიდიდეა, ამიტომ მას ამ სიდიდის ნაწილი ეწოდება, როგორც ორს სამის ნაწილი, ზოგჯერ კი ნაწილი ეწოდება საზომს. ამიტომაც პირველ შემთხვევაში ორი სამის ნაწილია, მეორე შემთხვევაში – არა. გარდა ამისა, რაზედაც დაიშლება ფორმა, სიდიდისგან დამოუკიდებლად იმასაც ნაწილი ეწოდება. ამიტომ ამბობენ, სახე არის გვარის ნაწილი. გარდა ამისა, რადაც დაიშლება, ან რისგანაც შედგება მთელი, ან სახე, ან სახის შემცველი. მაგალითად, სპილენძის სფეროსთვის, ან სპილენძის კუბისთვის სპილენძი ნაწილია. ის მატერიაა, რომელშიც მოცემულია ფორმა. ნაწილია კუთხეც. აგრეთვე ის, რაც ცნების შემადგენლობაშია და რაც თვითეულ ნაწილს ცხადყოფს, ისიც მთელის ნაწილია. ამიტომაც გვარი არის ფორმა და ნაწილი. სხვანაირად კი სახე არის გვარის ნაწილი.

წიგნი V

თავი ოცდამეექვსე

„მთელი“ ეწოდება იმას, რასაც არაფერი არ აკლია იმისგან, რაც მთელის ბუნებას შეადგენს. და გარემომცველიც გარემოცულთან ერთად რაღაც მთელია, რაც ორი აზრით იხმარება: ან იმ აზრით, როგორც თვითეული საგანი წარმოადგენს ერთს, ან იმ აზრით, რომ მისგან ერთი წარმოიშობა. ზოგადი და საერთოდ, ის, -რასაც არსებული მთელი ეწოდება, ზოგადია ან იმიტომ, რომ მრავალს მოიცავს, რომელზეც ის ითქმის და რომელთაგან თვითეული ერთს წარმოადგენს. როგორც, მაგალითად, ცხოველია ადამიანიც, ცხენიც და ღმერთიც. ხან კი მთელი ეწოდება უწყვეტს და განსაზღვრულს, როდესაც ის, მრავლისგან შემდგარი რაღაც ერთია, რომლებიც, უმეტესად, შესაძლებლობაში არსებობენ, ზოგჯერ კი რეალურად. მათ შორის უფრო მეტად ასეთია ბუნებრივი, ვიდრე ხელოვნური საგნები. ერთის შესახებ ვთქვით, რომ ის, როგორც მთლიანობა, რაღაც ერთიანობაცაა. ისევე, როგორც რაოდენობა, რომელსაც აქვს დასაწყისი, შუა და კიდე, რომლებიც თუ მდებარეობით არ განსხვავდებიან, ყველა ეწოდებათ და თუ განსხვავდებიან, მაშინ მთელი. ხოლო თუ ორივეთი განსხვავდებიან, მაშინ იქნება, როგორც მთელი, ისე ყველა. ამას კი იმ საგნებში ვხვდებით, რომელთა ბუნება ცვალებადობაში იგივე რჩება, ფორმა კი ეცვლებათ, როგორც ცვილსა და ტანისამოსს, ამიტომ მათ როგორც „მთელი“, ისე „ყველა“ ეწოდებათ. წყალზე, სინოტივეზე და რიცხვზე ითქმის „მთელი“, ხოლო გამოთქმა „ყველა რიცხვი“, „ყველა წყალი“ იხმარება არა პირდაპირი, არამედ გადატანითი მნიშვნელობით. „ყველა“ იმათზე ითქმის, სადაც ამ გამოთქმას იგივე მნიშვნელობა აქვს, როგორც „ერთის მიმართ“. „ყველანი“ კი იხმარება ერთმანეთისგან განცალკევებულ საგნებზე. „მთელი“ რომელიმე ერთი რიცხვია, „ყველა“ კი მასში შემავალი ერთიანები.

წიგნი V

თავი ოცდამეშვიდე

„არამთელი“ ეწოდება არა ნებისმიერ სიდიდეს, არამედ დაყოფადსა და მთელს. მაგალითად, ორიანი არ იქნება „არამთელი“, თუ მას ნებისმიერ ერთიანს ჩამოვაცილებთ, რადგან მოტეხილი არასოდეს არაა დარჩენილი ნაწილის ტოლი და არც სხვა ნებისმიერი რიცხვი, რადგან არამთელმა საჭიროა არსება იგივე შეინარჩუნოს. ფიალა მთელიც რომ არ იყოს, მაინც ფიალაა. რიცხვი კი იგივე აღარ იქნება. გარდა ამისა, რასაც თანაბარი ნაწილები არა აქვს, არც ისაა ასეთი. მაგალითად, რიცხვია ისიც, რომელსაც არათანაბარი ნაწილები აქვს, ორი, სამი და სხვა. საერთოდ, ის, რომლის ნაწილები არ ჰქმნიან განსხვავებას განლაგებაში, არც არამთელი იქნება, არამედ მთელი. მაგალითად, წყალი ან ცეცხლი. თუ ნაწილებს არსების შესაბამისი განლაგება აქვთ და უწყვეტიც არიან, არც იქ იქნება არამთელი. მაგალითად, ჰარმონიას აქვს ნაწილების განსხვავებული განლაგება, მაგრამ არამთელი მაინც არაა. ამას გარდა, არც მთელი საგნები ხდებიან არამთელი ნებისმიერი ნაწილების დაკარგვის შედეგად, არსების ძირითადი, ანდა ნებისმიერი ნაწილების დაკარგვის შემთხვევაშიც კი. მაგალითად, თუ ჯამი გახვრეტილია, არამთელი მაინც არაა, ის იმ შემთხვევაშია არამთელი, თუ მოტეხილი აქვს რომელიმე ნაპირი, ან სახელური. ასევე ადამიანიც ხეიბარი არაა, თუ დაზიანებული აქვს ან სხეული, ან ელენთა, არამედ თუ აკლია რომელიმე კიდური და ისიც არა ყველა, არამედ ის კიდური, რომელიც აღარ წამოეზრდება. ამიტომაც მელოტნი ხეიბარნი არ არიან.

წიგნი V

თავი ოცდამერვე

გვარი მაშინ გვაქვს, როდესაც ერთი და იმავე სახის საგნების უწყვეტი წარმოშობა ხდება. მაგალითად, გამოთქმა „სანამ ადამიანთა გვარი არსებობს“, ნიშნავს: „სანამ მათი წარმოშობა უწყვეტია“. მისი შემდეგი მნიშვნელობაა პირველი მამოდრავებელიდან წარმოშობილი. ამ გაგებით ვამბობთ „ელინთა გვარი“, ან „იონელთა გვარი“, რომ ერთნი თავდაპირველად ელინისგან არიან წარმოშობილი, მეორენი კი იონისგან და რომ ისინი უფრო წარმომშობელისგან არსებობენ, ვიდრე მატერიისგან. იმასაც ამბობენ, რომ გვარი ქალისგან არისო, მაგალითად, პიურასგან. აგრეთვე იმ გაგებით, რომ სიბრტყე ბრტყელი საგნების გვარია და სხეული სხეულებისა, რადგან თვითეული ფორმა ან გარკვეული სიბრტყეა, ან გარკვეული სხეული. ეს კი განსხვავებათა სუბსტრატია. მისი შემდეგი მნიშვნელობაა: მსჯელობის პირველი შემადგენელი ნაწილი, საგნის არსების გამომხატველი გვარი, რომლის სახესხვაობებს თვისებები ეწოდება.

გვარს ამდენი მნიშვნელობა აქვს: პირველი, ერთი და იმავე სახის საგანთა უწყვეტი წარმოშობა, მეორე, პირველი მამოდრავებელის მსგავსი, მესამე, მატერია, რადგან იქ, სადაც არის განსხვავება და თვისება, იქ არის სუბსტრატიც, რასაც ჩვენ მატერიას ვუწოდებთ.

„სხვაგვარისა“ კი ეწოდებათ იმ საგნებს, რომლებსაც პირველი სუბსტრატის სხვადასხვა აქვთ, რომლებიც არ დაიყვანებიან ერთიმეორეზე და არც ორივე მესამეზე. მაგალითად, ფორმა და მატერია სხვადასხვა გვარისანი არიან. აგრეთვე ისინიც,

რომლებიც ეკუთვნიან არსებულ კატეგორიათა სხვადასხვა ფორმას, რომელთაგან ნაწილი გამოხატავს არსებას, ნაწილი თვისებას, ნაწილი კი იმას, რაც უკვე თქმული იყო თავდაპირველად. არც ესენი დაიყვანებიან ერთიმეორეზე, არც რაღაც ერთზე.

წიგნი V

თავი ოცდამეცხრე

„მცდარი“ ერთ შემთხვევაში ეწოდება ყალბ მსჯელობას: ან იმ აზრით, რომ ეს ასე არაა სინამდვილეში, ან რომ სინამდვილე ასეთი არ შეიძლება იყოს. მაგალითად, ორი მსჯელობიდან „დიაგონალი თანაზომიერია“, ანდა „შენ ზიხარ“. პირველი მუდამ შეცდომაა, მეორე კი ხანდახან, ე. ი. მაშინ, როდესაც სინამდვილეში ეს ასე არაა. ზოგჯერ კი შეცდომა ეწოდება არსებულს, რომელიც გვგონია, რომ სინამდვილეში ასეთი არაა, ანდა საერთოდ, არ არსებობს. მაგალითად, ჩრდილი და სიზმარი, რომლებიც, მართალია, არსებობენ, მაგრამ არა ისე, როგორც გვეჩვენებიან. მცდარი მსჯელობა იხმარება იმ აზრით, რომ ან მისი ობიექტი არ არსებობს, ანდა მისგან შექმნილი წარმოდგენის ობიექტი არ არსებობს. ამრიგად, შემცდარი აზრია ის, რაც ეხება არარსებულს, ამიტომაც ყოველი მცდარი აზრი ეხება სხვა საგანს, ვიდრე ჭეშმარიტი. მაგალითად, ჭეშმარიტი დებულება წრის შესახებ სამკუთხედებისთვის შეცდომაა. აზრი ერთი საგნის შესახებ შესაძლებელია ერთი იყოს, თუ ის საგნის არსებას გამოხატავს. მაგრამ შეიძლება ბევრიც იყოს, რადგან როგორღაც ერთია საგანი და განმცდელი საგანი. მაგალითად, „სოკრატე“ და „განათლებული სოკრატე“. ხოლო შემცდარი აზრი, საერთოდ, არაფრის აზრი არაა. ამიტომაც ცდებოდა ანტისტენე, რომელიც ფიქრობდა, რომ საგანს საკუთარი სახელების გარდა, რაც ყოველ საგანს ერთი აქვს, სხვა არაფერი არ შეჰფერისო, აქედან კი გამომდინარეობდა, რომ წინააღმდეგობა არ არსებობს და მაშასადამე, არც შეცდომა არსებობს. მაგრამ ყოველ საგანს შეიძლება ვუწოდოთ არა მხოლოდ თავისი სახელი, არამედ სხვაც, რაც შეიძლება ხან სრულიად მცდარი, ხან კი ჭეშმარიტი იყოს. მაგალითად, რვა არის ორმაგი, რადგან ორმაგის ცნება მასაც უდგება. ამრიგად, ზოგჯერ შეცდომას ეს აზრი აქვს.

ცრუ ადამიანი კი ისაა, ვინც ადვილად იჯერებს და ირჩევს ასეთ მსჯელობებს, მაგრამ არა რაღაც სხვა მიზნით, არამედ თვით მათივე გულისთვის და ვინც სხვებსაც აჩვენებს ასეთ მსჯელობებს.

საგნებს კი „ცრუს“ მაშინ ვუწოდებთ, როდესაც ცრუ წარმოდგენებს იწვევენ. ამის გამო მსჯელობა „ჰიპიუსში“ იმის შესახებ, რომ ერთი და იგივეა ცრუ და მართალი, მცდარია, რადგან ცრუდ ცხადდება სიცრუის თქმის შემძლე, რომელიც მცოდნე და გონიერია. ამას გარდა, უპირატესობა ეძლევა თავისი ნებით ბოროტს. ეს შეცდომა კი გამომდინარეობს სილოგიზმიდან, რომ განზრახ კოჭლი სჯობს უნებურად კოჭლს. ნაგულისხმევია, რომ კოჭლობა არის მიბამვა. მაგრამ თავისი ნებით კოჭლი ისევე ცუდია, როგორც ზნეობრივ სფეროში თავისი ნებით ბოროტი.

თავი ოცდამეათე

ჭეშმარიტებას ამბობენ ისინი, რომლებიც შემთხვევითს უწოდებენ თვისებას, რომელიც ახასიათებს რაიმეს, მაგრამ არც აუცილებლად და არც უმეტეს შემთხვევაში. მაგალითად, თუ ვინმე მცენარის დარგვისას მიწის გათხრის დროს განძს იპოვის, ორმოს მთხრელისთვის განძის პოვნა შემთხვევითია, რადგან ერთი მეორისგან არც აუცილებლობით გამომდინარეობს, არც მოსდევს მას და არც ხშირად მომხდარა, რომ მცენარის დარგვისას განძი ეპოვნოთ. თუ ვინმე განათლებული ამავე დროს თეორიკაა, ამას ჩვენ შემთხვევითს ვუწოდებთ, რადგან ეს არც აუცილებელია და არც ხშირი. ასე რომ, შემთხვევითია საგნები ან თვისებები, რომლებიც ახასიათებენ ზოგიერთ საგნებს გარკვეულ ადგილს და გარკვეულ დროს, მაგრამ არა აუცილებლად, არც აუცილებლად ახლა, ან ამ ადგილს. შემთხვევით თვისებას აქვს არა განსაზღვრული, არამედ შემთხვევითი მიზეზი, რომელიც განუსაზღვრელია. მაგალითად, ვინმე ეგინაში შეიძლება შემთხვევით ჩამოვიდეს, ე. ი. არა იმიტომ, რომ მიზნად ჰქონდა დასახული აქ ჩამოსვლა, არამედ იძულებული იყო ან მკაცრი ზამთრით, ანდა ყაჩაღებმა დაატყვევეს. ამრიგად, ეს შემთხვევით მოხდა, მაგრამ თვით ფაქტი კი არაა შემთხვევითი, არამედ მისი გამომწვევი მიზეზი. რადგან სიცივეა იმის მიზეზი, რომ ადამიანი ჩავიდა იქ, სადაც არ სურდა, სახელდობრ ეგინაში.

„შემთხვევითს“ სხვა მნიშვნელობაც აქვს. მაგალითად, ის თვისება, რომელიც ახასიათებს საგანს თავისთავად, მაგრამ არ შედის მის არსებაში, როგორც სამკუთხედისთვის ორი სწორი კუთხის ქონება. ეს თვისებები შეიძლება იყვნენ მარადიული, მაგრამ ზემოდასახელებული კი არასოდეს. ამის შესახებ სხვაგან გვაქვს მსჯელობა.

წიგნი მეექვსე

თავი პირველი

საგანთა საწყისებისა და მიზეზების კვლევა ცხადია, წარმოებს იმდენად, რამდენადაც ისინი არსებობენ. როგორც ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობას, ასევე მათემატიკურ მოვლენებსაც რაღაც საწყისები, ელემენტები და მიზეზები აქვთ. საერთოდ, ყოველი ცოდნა ან დაკავშირებულია აზროვნებასთან, ან ეზიარება უზუსტესსა და უმარტივეს აზროვნებას საწყისებისა და მიზეზების შესახებ. ყველა ისინი იფარგლებიან რაღაც არსებულითა და გვართ და მას იკვლევენ, მაგრამ იკვლევენ არა მარტივად არსებულს, როგორც არსებულს, და მის არსებას, არამედ იმას, რაც მისგან გამომდინარეობს, ამას ისინი ცხადყოფენ ნაწილობრივ შეგრძნებებით, ნაწილობრივ კი ჰიპოთეზის საშუალებით. ასევე ნაწილობრივ ურყევად, ნაწილობრივ კი მერყევად ამტკიცებენ ისინი იმას, რაც გვარს თავისთავად ახასიათებს.

აქედან ცხადია, რომ ასეთი გზით არ მტკიცდება არც სუბსტანცია და არც მისი არსება, არამედ მისი გამოკვლევის რაღაც სხვა გზა უნდა არსებობდეს. ასევე არაფერს ამბობენ ისინი იმის შესახებ, არსებობს თუ არა ის გვარი, რომელსაც ისინი იკვლევენ. რადგან ერთი და იგივე მეცნიერება იკვლევს საგნის არსებასაც და არსებობასაც.

რადგან ბუნებისმეტყველებაც აღმოჩნდა მეცნიერებად არსებულის იმ გვარის შესახებ, რომელსაც როგორც მოძრაობის, ისე უძრაობის საწყისი თავის თავში აქვს, ამიტომ ცხადია, რომ ის არ უნდა იყოს არც პრაქტიკული, არც შემოქმედებითი მეცნიერება, რადგან შექმნილი საგნების საწყისი შემოქმედშია ან გონების, ან ცოდნის, ან უნარის სახით, ხოლო გაკეთებულ საგნებში გამკეთებელია საწყისი მისი წინასწარი გადაწყვეტილების სახით, რადგან შერჩეული და გაკეთებული ერთი და იგივეა. ასე რომ, თუ ყოველგვარი განსჯა არის ან პრაქტიკული, ან შემოქმედებითი, ან თეორიული, ამიტომ ბუნებისმეტყველება რაღაც თეორიული მეცნიერებაა, მაგრამ ისეთი მოვლენების შესახებ, რომელსაც მოძრაობის უნარი აქვს და უმეტეს „შემთხვევაში ცნებებში გამოხატული იმ არსების შესახებ, რომელიც ერთია მრავლისთვის, მაგრამ რომელიც დამოუკიდებელი არაა.

საჭიროა იმის გარკვევა, თუ რა არის არსება და რა არის ცნება. რადგან ამის გარეშე კვლევა უაზროა. განსაზღვრულ არსებათაგან ზოგი ისეთია, როგორც პაჭუა ცხვირი, ზოგი კი, როგორც ცხვირის ჩაზნექილობა. განსხვავება მათ შორის იმაში მდგომარეობს, რომ პაჭუა ცხვირი მატერიითაა გამოხატული (პაჭუა ცხვირი ხომ იგივე ჩაზნექილი ცხვირია), ცხვირჩაზნექილობა კი შეგრძნებადი მატერიის გარეშეა. თუ ყოველი ბუნებრივი საგანი ისეთია, როგორც პაჭუა ცხვირი, მაგალითად, ცხვირი, თვალი, სახე, სხეული, ჩონჩხი, მთელი ცხოველი, ფოთოლი, ფესვი, ქერქი და მთელი მცენარე, არც ერთი მათგანი არ შეიძლება არსებობდეს მოძრაობის გარეშე, რადგან თვითველ მათგანს აქვს მატერია, მაშინ ცხადია, თუ როგორ უნდა ვიკვლიოთ და განვსაზღვროთ ბუნებრივი საგნების არსება და რატომ შეადგენს ზოგჯერ ბუნებისმეტყველის შესწავლის საგანს სული, რომელიც არ არსებობს მატერიის გარეშე. აქედან ცხადია, რომ ბუნებისმეტყველება თეორიული მეცნიერებაა. მათემატიკაც თეორიული მეცნიერებაა. ის არაა ცხადი, არსებობს თუ არა უძრავი და დამოუკიდებელი მოვლენები, მაგრამ რომ მათემატიკურ მეცნიერებათა ზოგიერთი დარგები განიხილავენ უძრავ და

დამოუკიდებელ ობიექტებს, ეს კი ცხადია. თუ არსებობს რაიმე მარადიული და უძრავი მოვლენა, ნათელია, ის თეორიული მეცნიერების კვლევის საგანი იქნება, მაგრამ არა ბუნებისმეტყველებისა, რადგან მისი შესასწავლი ობიექტი მოძრავია, არც მათემატიკისა, არამედ იმისა, რომელიც ორივეს წინ უსწრებს.

ბუნებისმეტყველება იკვლევს დამოუკიდებელ, მაგრამ არა უძრავ საგნებს. ზოგიერთი მათემატიკური მეცნიერების ობიექტი უძრავია, მაგრამ არა დამოუკიდებელი და მატერიასთან დაკავშირებული. პირველი მეცნიერება კი ეხება დამოუკიდებელ და უძრავ საგნებს.

აუცილებელია ყველა მიზეზი მარადიული იყოს და მით უმეტეს, ესენი. რადგან ესენი არიან მიზეზები იმ ღვთაებრივი მოვლენებისა, რომლებიც ჩვენთვის ხილვადი არიან.

ამრიგად, სამი თეორიული მეცნიერება არსებობს: მათემატიკა, ბუნებისმეტყველება და თეოლოგია. ცხადია, რომ თუ სადმე არსებობს ღვთაებრივი ხასიათის მოვლენა, ის ამ უკანასკნელ მეცნიერების ობიექტი იქნება, რადგან ყველაზე საპატიო მეცნიერება ყველაზე საპატიო საგანს უნდა სწავლობდეს. თეორიული ხასიათის დისციპლინებს სხვა დისციპლინებთან შედარებით უპირატესობა უნდა მივანიჭოთ, თეოლოგიას კი სხვა თეორიულ მეცნიერებებთან შედარებით.

გადასაწყვეტია აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, რომ პირველი ფილოსოფია არის ზოგადი მეცნიერება, თუ მას ობიექტად აქვს ერთი რომელიმე გვარი ან ბუნება. რადგან მათემატიკურ მეცნიერებებსაც ერთი მეთოდი არა აქვთ, არამედ გეომეტრია და ასტრონომია ეხებიან ერთი სახის მოვლენებს, ხოლო ზოგადი მეცნიერება კი ყველა მოვლენებს სწავლობს.

თუ ბუნებრივი სუბსტანციის გარდა სხვა სუბსტანცია არ არსებობს, მაშინ ბუნებისმეტყველება პირველი მეცნიერება იქნებოდა. მაგრამ თუ არსებობს რაღაც უძრავი სუბსტანცია, მაშინ ის იქნება პირველი და იარსებებს პირველი ფილოსოფიაც. და ის იქნება პირველი, ზოგადობის თვალსაზრისით. მისი საქმე იქნება აგრეთვე არსებულის, როგორც ასეთის, მისი არსების და მისი როგორც არსებულის, თვისებების კვლევა.

წიგნი VI

თავი მეორე

არსებულს, როგორც ასეთს, მრავალი მნიშვნელობა აქვს. ამათგან ერთი მნიშვნელობაა შემთხვევითი, მეორე ჭეშმარიტი, მესამე არარსებული, როგორც სიცრუე. ამას გარდა, არსებობს კატეგორიის ფორმები. მაგალითად: არსება, თვისება, რაოდენობა, ადგილი, დრო და სხვა ამდაგვარი. გარდა ამისა, ყველაფერი არსებობს შესაძლებლობისა და რეალობის სახით, რადგან არსებულზე მრავალი მნიშვნელობით შეიძლება ვილაპარაკოთ, ამიტომ პირველ რიგში უნდა ვილაპარაკოთ მასზე, როგორც შემთხვევით ნიშანზე, რომლის შესახებ არ არსებობს არავითარი ცოდნა. ამას შემდეგი ამტკიცებს: მას არ იკვლევს არც ერთი მეცნიერება, არც პრაქტიკული, არც შემოქმედებითი და არც თეორიული. არც მშენებელი ჰქმნის იმას, რაც სახლთან ერთად

შემთხვევით წარმოიშობა, რადგან ეს უკანასკნელი განუსაზღვრელია. სახლი, რომელსაც ის აშენებს, ზოგისთვის სასიამოვნოა, ზოგისთვის საზიანო, ზოგისთვის სასარგებლო, მაგრამ არც ერთი მათგანი არ უშლის ხელს მშენებლობას და არც არსებობის სხვა ფორმებს აქვთ რაიმე საერთო მშენებლობასთან.

ასევე არც გეომეტრია განიხილავს ფორმების ასეთსავე შემთხვევით ნიშნებს და არც იმას, სხვადასხვაა თუ არა სამკუთხედი საერთოდ და ის სამკუთხედი, რომლის შინაგან კუთხეთა ჯამი ორ სწორ კუთხედს უდრის, რაც სრულიად კანონიერია, რადგან შემთხვევითი თვისება არის მხოლოდ რაღაც სიტყვა. ამიტომაც სწორი იყო პლატონი, როდესაც სოფისტიკის ობიექტად არარსებულსა თვლიდა, რადგან ყველა სოფისტის მსჯელობა, როგორც ვთქვით, უმეტესად შემთხვევითს ეხებოდა. მაგალითად, კითხვას იმის შესახებ, ერთი და იგივეა, თუ სხვადასხვა „განათლებული“ და „წერა-კითხვის მცოდნე“, „განათლებული კორისკოსი“ და „კორისკოსი“ და საერთოდ, ყველაფერი ის, რაც არსებობს, მაგრამ არა მუდამ და რაც შეიძლება ვთქვათ, რომ წარმოიშვა. მაგალითად, ვინც განათლდა, გახდა მუსიკის მცოდნე? და მუსიკის მცოდნე კი გახდა განათლებული? და ყველა სხვა ამგვარი მსჯელობები. როგორც ჩანს, შემთხვევითი რაღაც არარსებულს უახლოვდება. ასეთივე მსჯელობებიდან ნათელი ხდება, რომ წარმოშობა და მოსპობა არის არა შემთხვევითის, არამედ სულ სხვა სახის მოვლენების თვისება. მაგრამ, რამდენადაც ის შესაძლებელია, უნდა ითქვას შემთხვევითის შესახებაც თუ როგორია მისი ბუნება და რა მიზეზი იწვევს მას? აქედან კი ნათელი, გახდება, თუ რატომ არ არსებობს მეცნიერება მის შესახებ.

ამრიგად, არსებობენ საგნები, რომლებიც ყოველთვის ასე არიან, ან აუცილებლად არიან. მე ვგულისხმობ არა იძულებით არსებულს, არამედ, იმას, რომელსაც სხვანაირად არსებობა არ შეუძლია. ზოგნი. კი არც აუცილებლად არსებობენ. და არც მუდმივნი არიან, არამედ, არსებობენ „უმეტეს შემთხვევაში“. ესენი არიან სწორედ შემთხვევითის არსებობის საწყისი და მიზეზი. შემთხვევითს ვუწოდებთ იმას, რაც არც მუდმივად არსებობს და არც უმეტეს შემთხვევაში. მაგალითად, ზაფხულში ცუდ ამინდებსა და სიცივეს ვუწოდებთ შემთხვევითს და არა სითბოსა და სიცხეს, რადგან ეს უკანასკნელი ან მუდამაა, ან ხშირად, ის კი არა. აგრეთვე შემთხვევითია ადამიანის სითეთრე, რადგან მას არც მუდამა ვხვდებით, არც ხშირად. მაგრამ რომ ის ცხოველია, ეს კი არაა შემთხვევითი. თუ მშენებელი კურნავს, ეს შემთხვევითია, რადგან ეს არის არა მშენებლის, არამედ ექიმის საქმე; ამ შემთხვევაში კალატოზი შემთხვევითაა ექიმი, ასევე მზარეულმა, რომელიც სიამოვნებას ემსახურება, შეიძლება შემთხვევით ვინმე განკურნოს კიდეც, მაგრამ არა იმიტომ, რომ ის მზარეულია. ამიტომაც ვამბობთ, რომ ის შემთხვევით აკეთებს ამას და არა ყოველთვის. დანარჩენი ზოგი შემოქმედებითი უნარია, რაც არც არავითარი ხელოვნებაა და არც განსაზღვრული უნარი. ზოგი კი შემთხვევით არსებობს და შემთხვევით ხდება და მიზეზიც შემთხვევითი აქვს. ამრიგად, რადგან ყველაფერი არაა არც აუცილებელი, არც მუდმივად არსებული და არც მუდმივი წარმოშობის პროცესში მყოფი, არამედ უმეტესად არსებული, ამიტომ აუცილებელია შემთხვევითის არსებობაც. მაგალითად, არც მუდამ და არც უმეტეს შემთხვევაში „თეთრი ადამიანი“ არაა „განათლებული“, არამედ ხანდახან, ამიტომაც ეს კავშირი შემთხვევითია. წინააღმდეგ შემთხვევაში ყოველივე აუცილებელი იქნებოდა.

ამრიგად, შემთხვევითის მიზეზი არის მატერია, რომელსაც შეუძლია იყოს არა მარტო უმეტეს შემთხვევაში, არამედ სხვანაირადაც, სახელდობრ, შემთხვევით. კვლევა კი უნდა დავიწყოთ კითხვიდან იმის შესახებ, რომ მართლაც არაფერი არსებობს მუდმივად და უმეტესად არსებულის გარდა, თუ ეს შეუძლებელია, და ამას გარდა, არის რაღაც, რაც არსებობს ისე, როგორც მოხდება და რაც შემთხვევითია? გარდა ამისა, არსებობს მხოლოდ ის, რაც მეტწილად არსებობს, მარადიული კი არაფერია, თუ არსებობენ აგრეთვე მარადიული მოვლენებიც? ამას ქვემოთ გავარკვევთ.

მაგრამ რომ შემთხვევითის შესახებ არ არსებობს მეცნიერება, ეს ახლავე ცხადია. რადგან ყოველი ცოდნა არის ცოდნა ან მარადიულისა, ან მეტწილად არსებულისა. სხვანაირად როგორ იქნებოდა შესაძლებელი სწავლა ან სწავლება? რადგან განსაზღვრება შეიძლება ან მარადიულის, ან უმეტეს შემთხვევაში არსებულის, როგორც, მაგალითად, ციებ-ცხელებით დაავადებულისთვის უმეტეს შემთხვევაში სასარგებლოა თაფლ-ხსნარი. არაა საჭირო დავუმატოთ, რომ ის არ შველის, მაგალითად, თვის დასაწყისში. ის კი, რაც ხდება თვის დასაწყისში, შეიძლება ხშირად მეორედ მოხდეს და შეიძლება მეტწილად. შემთხვევითი კი ასეთი არაა.

ამრიგად, აქ ლაპარაკი იყო იმის შესახებ, თუ რაა შემთხვევითი, რა მიზეზები იწვევენ მას და რომ არ არსებობს მეცნიერება, რომელიც მას შეისწავლიდა.

წიგნი VI

თავი მესამე

ცხადია, რომ არსებობენ წარმოშობადი და მოსპობადი საწყისები და მიზეზები, გარეშე წარმოშობისა და მოსპობისა. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, ყველაფერი აუცილებელი იქნებოდა, თუ ყველაფერს, რაც წარმოიშობა და ისპობა, აუცილებლად შემთხვევითი მიზეზი არა აქვს. მოხდება ეს თუ არა? – მოხდება მაშინ, თუ მოხდება მეორე, წინააღმდეგ შემთხვევაში არა. ეს უკანასკნელი კი მოხდება მაშინ, თუ მოხდება მესამე და ამრიგად, ცხადია, რომ თუ დროს განუწყვეტლივ გამოვაკლებთ განსაზღვრულ ნაწილებს, მივადგებით „ახლას“. მაგალითად, სახლიდან გასული ადამიანი შეიძლება მოკვდეს ან ძალმომრეობის, ან ავადმყოფობის გამო. სახლიდან კი მაშინ გამოვა, როცა მოსწყურდება, მოსწყურდება მაშინ, თუ მოხდება სხვა რამ და ასე მივადგებით ან ახლა არსებულს, ან უკვე მომხდარს, მაგალითად, წყურვილის მომენტს, რაც მოხდება მაშინ, თუ რაიმე ცხარე ჭამა. ესეც შეიძლება მოხდეს და შეიძლება არა. მაშასადამე, შეიძლება ადამიანი მოკვდეს და შეიძლება არა. უკვე მომხდარ ფაქტზე ასე უნდა ვიმსჯელოთ. ის ხომ რაიმეში არსებობს. მხედველობაში მაქვს უკვე მომხდარი. მომავალში მოსალოდნელიც აუცილებლობით ხდება. მაგალითად, აუცილებელია ცოცხალი არსებების სიკვდილი, რადგან მათში უკვე არსებობს რაღაც სიცოცხლის საწინააღმდეგო მოვლენა. მაგრამ სანამ არ განხორციელდება სიკვდილი, არ ვიცით, მოხდება ეს ავადმყოფობის თუ იძულების შედეგად. ის კი ცხადია, რომ რაიმე არსებულს წინ უსწრებს ისეთი საწყისი, რომელსაც სხვა არაფერი უსწრებს წინ. ის წარმოადგენს ნებისმიერი მოვლენის მიზეზს, თვით მას კი არსებობის სხვა მიზეზი არა აქვს.

თავი მეოთხე

შემთხვევითს თავი უნდა დავანებოთ, რადგან ის საკმაოდ განვსაზღვრეთ. ხოლო რაც შეეხება ჭეშმარიტად არსებულს და არარსებულს, როგორც სიცრუეს, ის არსებობს სინთეზისა და დაშლის გამო, საერთოდ, მთელის მოწინააღმდეგე მხარეებად დაყოფის შედეგად, რადგან ჭეშმარიტებას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც შეერთებულს ვადასტურებთ და უარვყოფთ დაშორებულსა და დაშლილს. სიცრუე კი ამის საწინააღმდეგოა. სულ სხვა საქმეა, თუ როგორ ხორციელდება აზროვნება, „ერთად“ თუ „ცალ-ცალკე“. გამოთქმებში „ერთად“ და „ცალ-ცალკე“ დროში თანმიმდევრობას კი არ ვგულისხმობთ, არამედ რაიმეს ერთად გახდომას. რაც შეეხება ჭეშმარიტებას და სიცრუეს, ის საგნებში კი არაა იმ აზრით, რომ კარგი ჭეშმარიტი იყოს, ცუდი კი ცრუ, არამედ აზროვნებაში. ხოლო საგანი და მისი არსება აზროვნებაშიც არ არსებობს.

თუ როგორ უნდა ვიკვლიოთ ასეთი არსებული და არარსებული, ამას შემდეგ შევეხებით. მაგრამ შეკავშირება და დაშორება წარმოებს აზროვნებაში და არა საგნებში. ასე არსებული განსხვავდება რეალობისგან, რადგან აზროვნება აკავშირებს და აშორებს. ან არსებას, ან თვისებას, ან რაოდენობას და სხვა რაიმეს. შემთხვევითს და ჭეშმარიტად არსებულს კი თავი უნდა დავანებოთ, რადგან პირველის მიზეზი განუსაზღვრელია, მეორისა კი ჩვენი აზროვნების რაღაც მდგომარეობაა. ორივე არსებულის სახეებს წარმოადგენენ, მაგრამ არაა ცხადი, თუ არსებულის რომელ ბუნებას განეკუთვნებიან ისინი. ამიტომ ჩვენ ეს საკითხი უნდა მივატოვოთ და გამოვიკვლიოთ არსებულის, როგორც არსებულის მიზეზები და საწყისები.

წიგნი მეშვიდე

თავი პირველი

არსებულს მრავალი მნიშვნელობა აქვს, როგორც აღვნიშნეთ ადრე, როდესაც ამ მნიშვნელობებს ვიხილავდით. არსებული ნიშნავს საგანს, მის არსებას, თვისებას, რაოდენობას და სხვა ამგვარ კატეგორიას. არსებულის ამ მნიშვნელობებიდან ცხადია, რომ პირველი არის არსი, რაც საგანია. რადგან კითხვაზე, როგორია ეს საგანი, ვპასუხობთ, რომ ის კარგია ან ცუდი და არ ვამბობთ, რომ ის არის სამი წყრთის სიგრძის ან ადამიანია. ხოლო როდესაც ამ საგნის არსებას ვსაზღვრავთ, არ ვამბობთ, რომ ის თეთრია ან თბილი, ან სამი წყრთის სიგრძისა, არამედ ვამბობთ, რომ ის ადამიანია, ან ღმერთი. ყოველივე სხვას არსებული ეწოდება, ან როგორც არსებულის რაოდენობას, ან თვისებას, ან მდგომარეობას და სხვა ამდაგვარს.

გასარკვევია, თუ არსებულის რომელ სახეს განეკუთვნება სიარული, ჯანმრთელობა, ჯდომა და ყველა სხვა ამდაგვარი. არც ერთი მათგანი არ არსებობს არც თავისთავად და არც სუბსტანციისგან დამოუკიდებლად, არამედ არსებობს ის, რაც დადის ან ზის, ან ჯანმრთელია. ჯდომა და არსებობა კი მიეკუთვნება საგანს, რომელიც, როგორც ჩანს, უფრო მეტად არსებობს და, რომელიც მათი რაღაც განსაზღვრული სუბსტრატია, ესაა სწორედ სუბსტანცია და დამოუკიდებლად არსებული საგანი. ეს ცხადი ხდება იმ კატეგორიებიდან, რომელიც მას ეხება, რადგან „კარგი“ და „მჯდომარე“ არ შეიძლება ხმარებულ იქნას მის გარეშე. აქედან ცხადია, რომ თვითეული მათგანი სუბსტანციის საშუალებით არსებობს. ასე რომ, სუბსტანციაა პირველად არსებული, არსებული საერთოდ და არა რაიმენაირად არსებული.

არსებობას მრავალი მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად, ის ყველაზე პირველია როგორც ცნების, ისე შემეცნების და დროის თვალსაზრისით. სხვა კატეგორიათა შორის მის გარდა, არც ერთი არაა დამოუკიდებელი, ის პირველია ცნების მიხედვითაც, რადგანაც ყოველი ცნება აუცილებლად შეიცავს არსების ცნებასაც. ყოველი მოვლენა მაშინ ვიცით კარგად, როდესაც ვიცით მისი არსება, მაგალითად, ადამიანის ან ცეცხლის არსება, ვიდრე მაშინ, როდესაც ვიცით მისი თვისება, რაოდენობა და მდგომარეობა. და თვითეული ამათგანიც მაშინ ვიცით კარგად, როდესაც ვიცით, თუ რაა თვით რაოდენობა, ან თვისობრიობა. როგორც უწინ, ახლაც და ყოველთვის საკვლევეია და სადავო, თუ რაა არსებული, ე. ი. სუბსტანცია. ზოგი ამბობს, რომ ის ერთია. ზოგი კი – ერთზე მეტიაო. პირველთათვის ის განსაზღვრულია, მეორეთათვის კი განუსაზღვრელი. ამიტომაც ჩვენც ასევე, მეტწილად და უპირველესად ყოვლისა, როგორცა ვთქვით, მხოლოდ არსებულის არსებას ვიკვლევთ.

წიგნი VII

თავი მეორე

როგორც ჩანს, ყველაზე უფრო სხეულებრივი სუბსტანციის არსებობაა ნათელი. თუმცა ცხადია, რომ ცხოველებიც, მცენარეებიც და მათი ნაწილებიც სუბსტანციები არიან. ასევე ბუნებრივი სხეულებიც: ცეცხლი, წყალი, მიწა და ყოველი სხვა ამდაგვარი და მათი ნაწილები; აგრეთვე ისიც, რაც მათი ნაწილებისგან, თუ მთლიანად მათგან

წარმოიშვა: ცა და მისი ნაწილები, ვარსკვლავები, მთვარე და მზე. ოღონდ გასარკვევია, მხოლოდ ისინი არიან სუბსტანციები, თუ სხვაც, თუ ზოგიერთი მათგანი და სხვებიც, თუ არც ერთი ამათგანი და ზოგიერთი სხვა. ზოგი ამტკიცებს, რომ სხეულის საზღვრები, მაგალითად, სიბრტყე, ხაზი, წერტილი და ერთი სუბსტანციები არიან და უფრო მეტად, ვიდრე სხეული და სივრცე. გარდა ამისა, ზოგიერთი ფიქრობს, რომ შეგრძნებადის გარდა სხვა არაფერი არ არსებობს. ზოგიერთის აზრით, არსებობს ბევრი რამ, და არსებობს უფრო მეტად, ვიდრე შეგრძნებადი მოვლენები, მაგალითად, მარადიული საგნები.

პლატონი უშვებდა ორი სახის სუბსტანციას: იდეებსა და რიცხვებს, მესამედ კი შეგრძნებად სხეულებსა თვლიდა.

სპეციფიკე კი, ერთიდან დაწყებული, უშვებდა მრავალ სუბსტანციას და ყოველი სუბსტანციის საწყისს. სხვა საწყისს იღებდა რიცხვებისთვის, ცალკე სიდიდეებისთვის და შემდეგ, სულისთვის, რითაც აფართოებდა სუბსტანციის ფარგლებს.

ზოგიერთი ამბობს, რომ იდეებსა და რიცხვებს ერთი და იგივე ბუნება აქვთო. მათ შემდეგ არსებობენ ხაზები და სიბრტყეები, ციური და შეგრძნებადი სხეულების ჩათვლით.

კვლევას მოითხოვს თუ რაა აქ სწორი ან არასწორი, ან რა სუბსტანციები არსებობენ, არსებობენ თუ არა შეგრძნებადის გარდა სხვა სუბსტანციები და როგორ არსებობენ ისინი, რომელია დამოუკიდებელი სუბსტანცია, რატომ და როგორ არსებობს ის, თუ არაფერი არ არსებობს შეგრძნებადის გარდა? ყოველივე ეს გამოსარკვევია და პირველ რიგში კი დადგენას მოითხოვს კითხვა იმის შესახებ, თუ რაა სუბსტანციის არსება?

წიგნი VII

თავი მესამე

სუბსტანციაზე ვლაპარაკობთ თუ მრავალი არა, ოთხი ძირითადი მნიშვნელობით მაინც. სუბსტანცია, როგორც ჩანს, ნიშნავს კონკრეტულ საგანს, ზოგადს, გვარს და მეოთხე, ყველა ამათ სუბსტრატს. სუბსტრატი კი არის ის, რაზედაც ითქმის სხვა, თვითონ კი სხვაზე არასოდეს არ ითქმის. ამიტომაც პირველ რიგში ეს უნდა განისაზღვროს. ყველაზე უფრო მეტად სუბსტანცია უნდა იყოს პირველი სუბსტრატი. პირველი მნიშვნელობით სუბსტრატად შეიძლება მიჩნეულ იქნას მატერია, მეორე მნიშვნელობით – ფორმა და მესამით – მათგან წარმოებული.

მატერიაში მე ვგულისხმობ, მაგალითად, სპილენძს, ფორმაში იდეას, რომელიც ქანდაკებაშია გამოხატული. მათგან კი წარმოსდგება – მთელი, ამ შემთხვევაში – ქანდაკება. ამიტომ, თუ ფორმა წინ უსწრებს მატერიას და მასზე უფრო მეტად არსებობს, მაშინ ამავე მსჯელობით ის ორივესგან წარმოებულზეც ადრე იქნება.

ამრიგად, ჩვენ ზოგადად ვთქვით, თუ რას წარმოადგენს სუბსტანცია: რომ ის არ ითქმის სხვა სუბსტრატზე, არამედ სხვა ითქმის მასზე. მაგრამ მხოლოდ ეს მსჯელობა არაა საკმარისი, რადგან საკითხი არ ხდება ნათელი, გარდა ამისა, მატერია სუბსტანციად იქცევა. მაგრამ, თუ მატერია სუბსტანცია არაა, გადაუწყვეტელი რჩება

თუ რაა სუბსტანცია. უარვყავით რა ყოველივე სხვა, არ ჩანს, თუ რა დარჩა სუბსტანციად. ყოველივე სხვა ხომ სხეულის მდგომარეობა, თვისება და უნარია. რაც შეეხება სიგრძეს, სიბრტყეს და სიღრმეს, ისინი სხეულის რაღაც რაოდენობრივი მხარე არიან და არა სუბსტანცია. სუბსტანცია რაოდენობა არაა, რადგან რასაც რაოდენობა ახასიათებს, როგორც პირველს, ისაა სწორედ სუბსტანცია; თუ ჩამოვაცილებთ სიგრძეს, სიბრტყეს, სიღრმეს, ვნახავთ, რომ არაფერი დაგვრჩება, იმის გარდა, რასაც ესენი განსაზღვრავენ. ამ თვალსაზრისით განხილვისას აუცილებლად მხოლოდ მატერია-და მოსჩანს სუბსტანციად.

მატერიაში თავისთავად მე ვგულისხმობ არა საგანს, არა რაოდენობას და არც სხვა რაიმეს, რომლითაც არსებული განისაზღვრება, არამედ იმას, რის შესახებაც ითქმის თვითთული ამათგანი და რომელსაც სხვაგვარი არსებობა აქვს, ვიდრე ყველა ამ კატეგორიას. ყოველივე სხვა ითქმის სუბსტანციაზე, სუბსტანცია კი მატერიაზე. ასე რომ, უკანასკნელი თავისთავადი არაა არც კონკრეტული საგანი, არც რაოდენობა და არც სხვა რაიმე, არც ამათი უარყოფა, რადგან ისინიც შემთხვევითნი არიან. ამ მოსაზრებებიდან კი გამომდინარეობს, რომ სუბსტანცია არის მატერია; მაგრამ ეს შეუძლებელია, რადგან როგორც ჩანს, დამოუკიდებელი და გარკვეული სახით ყველაზე მეტად სუბსტანცია არსებობს. ამიტომაც ფორმა და ორივესგან წარმოშობილი უფრო მეტად არის სუბსტანცია, ვიდრე მატერია, ხოლო ორივესგან წარმოშობილი კი არის კონკრეტული საგანი. მხედველობაში მაქვს ფორმისა და მატერიისგან წარმოებული საგანი, მაგრამ ამის განხილვა გვერდზე უნდა გადავდოთ, რადგან ის მათ შემდეგაა, და ნათელიცაა. ასე თუ ისე ნათელია მატერიაც. საკვლევა მესამე, რაც ყველაზე მეტად რთულია.

საყოველთაო აღიარებით სუბსტანციები რაღაც შეგრძნებადნი. არიან, ასე რომ, სუბსტანციები, უპირველესად ყოვლისა, მათ შორის არიან საძიებელნი.

მიზანშეწონილია კვლევა მიემართებოდეს უფრო მეტად ცნობილისკენ, რადგან ცოდნას ყოველთვის ასე ვიღებთ: ბუნებრივად ნაკლებ ცნობილიდან მეტად ცნობილისკენ მსვლელობით. მაგრამ როგორც პრაქტიკაში ძნელი საქმეა იმისგან, რაც ერთისთვის არის სიკეთე, იმის მიღება, რაც საერთო და საყოველთაო სიკეთეა, ასევე ძნელია ერთისთვის ცნობილიდან ბუნებრივად ცნობილისა და ყველასთვის ცნობილისკენ ძიების წარმართვა. მაგრამ ხშირად თვითონ ისაა ნაკლებად გასაგები, ან უმნიშვნელო, ანდა სრულიად არარსებული, რაც გასაგებია ინდივიდუუმისთვის და რაც გასაგებია პირველ რიგში. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იმ მეთოდით, რომელზეც უკვე გვექონდა ნათქვამი, უნდა ვცადოთ თავისთავად ნაკლებად ცნობილიდან საყოველთაოდ ცნობილზე გადასვლა.

წიგნი VII

თავი მეოთხე

რადგანაც დასაწყისში განვასხვავეთ, თუ რამდენი მნიშვნელობა აქვს სუბსტანციას და ამათგან ერთ-ერთი საგნის არსება აღმოჩნდა, ამიტომ ახლა ამის განხილვას უნდა შევუდგეთ.

უპირველესად ყოვლისა, მის შესახებ ზოგი რამ შეიძლება ვთქვათ ლოგიკური

გზით. მაგალითად, რომ თვითეული საგნის არსება არის ის, რასაც ეს საგანი თავისთავად წარმოადგენს. მაგალითად, შენი არსება არაა ის, რომ შენ განათლებული ხარ. თუმცა ეს თვისება შენია, მაგრამ შენ თავისთავად განათლებული არა ხარ. მაგრამ არც ესაა ყველაფერი. ასევე არც თეთრია სიბრტყის არსება, რადგან სიბრტყედ ყოფნა თეთრად ყოფნას არ ნიშნავს. არსება არაა არც ის, რაც ორივესგან არის შემდგარი, სიბრტყისა და თეთრი ფერისგან, სადაც დამატებით არის მოცემული თვითონ საგანი. მხოლოდ ის განსაზღვრება იქნება საგნის არსება, რომელშიც არ იქნება მოცემული საგანი, მაგრამ საგანზე კი იქნება თქმული, მაგალითად, თუ თეთრი ზედაპირის არსება იგივეა, რაც გლუვი ზედაპირისა, მაშინ სიგლუვის და სითეთრის არსება ერთი და იგივე ყოფილა. რთული შედგენილობის საგნებს სხვა კატეგორიებიც უდგებათ. რადგან თვითეულ კატეგორიას, როგორც რაოდენობას, ისე დროს, ადგილსა და მოძრაობას აქვს რაღაც სუბსტრატი, ამიტომ საკვლევაა, აქვს თუ არა თვითეულ მათგანს არსების ცნება, როგორც „თეთრ ადამიანს“, და რას ნიშნავს „თეთრ ადამიანად“ ყოფნა? სიტყვა ხომ საგნის სამოსია. რას ნიშნავს „სამოსის არსება“, მაგრამ არც ისაა თავისთავადი.

„არათავისთავადი“ ორი მნიშვნელობით ითქმის: ერთი მათგანი შეკავშირების შედეგია, მეორე კი არა. ერთი ცნების მეორესთან დაკავშირება კი განსაზღვრებაა. მაგალითად, ვინც თეთრის არსებას საზღვრავს, ის ადგენს თეთრი ადამიანის ცნებას. მეორე შემთხვევაში კი იგივეს სხვა ემატება. მაგალითად, როდესაც „ტანსაცმელი“ „თეთრს“ ემატება, ეს იმას ნიშნავს, რომ ვიღაც ტანისამოსს განსაზღვრავს როგორც თეთრს. რა თქმა უნდა, „თეთრი ადამიანი“ „თეთრია“, მაგრამ მისი არსება „თეთრად ყოფნა“ არაა. ტანსაცმლის არსება კონკრეტულს ნიშნავს, თუ ზოგადს? როდესაც ერთი მეორის შესახებ ითქმის პირველი არსება აღარ იქნება, მაგალითად, „თეთრი ადამიანი“ არაა კონკრეტული საგანი, რადგან კონკრეტული არსებობა მხოლოდ სუბსტანციებს აქვთ. ასე რომ, არსება იმ საგნებს აქვთ, რომელთა ცნება განსაზღვრებაა, ხოლო განსაზღვრება ყველგან კი არა გვაქვს, სადაც სიტყვას ცნებასთან იგივეობრივი შინაარსი აქვს, რადგან მაშინ ყველა ცნება განსაზღვრება იქნებოდა. სიტყვა რომ ნებისმიერ ცნებას გადმოსცემდეს, მაშინ „ილიადაც“ განსაზღვრება იქნებოდა. განსაზღვრება გვაქვს იქ, სადაც სიტყვა რაღაც პირველადს გადმოსცემს. პირველადი კი ისინი არიან, რომლებიც ერთიმეორეზე არ ითქმიან. ამრიგად, არსება სხვა არა არის რა, თუ არა სახეთა გვარი, რომელიც, როგორც ჩანს, არც თავის თანამოზიარეს შესახებ ითქმის და არც თვისებაა და არც შემთხვევითი ნიშანი. რა თქმა უნდა, შინაარსი აქვს ყველა სიტყვას, რომელიც რამე კონკრეტულ საგანს აღნიშნავს და რაც უფრო მარტივია ცნება, მით უფრო ზუსტია ის, მაგრამ ის რაც[არც] განსაზღვრება იქნება და არც არსება. ან არადა განსაზღვრებას, ისევე, როგორც არსებას, მრავალი მნიშვნელობა ექნება. მართლაცდა, არსება ერთ შემთხვევაში ნიშნავს სუბსტანციას და კონკრეტულ საგანს, სხვა შემთხვევაში კი – ყოველგვარ კატეგორიას: რაოდენობას, თვისებას და სხვა ამდაგვარს. ისევე, როგორც არსებობა ყოველივეს ახასიათებს, თუმცა არაერთნაირად, არამედ ზოგს, როგორც პირველადი, და ზოგს კი, როგორც – წარმოებული. ასევე, „რაიმედ ყოფნა“ ზოგჯერ მარტივ სუბსტანციას გამოხატავს, ზოგჯერ კი როგორღაც სხვა მოვლენასაც. მაგალითად, შესაძლებელია, თვისობრიობის არსების კვლევა, როგორც თვით თვისობრიობისა, მაგრამ არა პირდაპირი მნიშვნელობით, არამედ ისე,

როგორც ზოგიერთი ლოგიკური გზით ამტკიცებს არსებულის, როგორც არარსებულის არსებობას, ასევე თვისობრიობის არსებობის შემთხვევაშიც.

საჭიროა იმის გარკვევა, თუ როგორ უნდა ვიმსჯელოთ არსებობის სხვა სახეებზე, მაგრამ არა უფრო მეტად, ვიდრე მდგომარეობაზე. ამრიგად, ამჟამად ზემოთქმულის საფუძველზე ცხადი გახდა, რომ არსებობა, უპირველესად ყოვლისა, და პირდაპირი მნიშვნელობით სუბსტანციას ახასიათებს, შემდეგ აგრეთვე სხვებსაც, მაგრამ არა პირდაპირ, არამედ გადატანით, როგორც არსება თვისებისა და რაოდენობისა. ყოველივე ესენი კი უნდა იყვნენ ან ჰომონიმები, ან თვისების მიმატების და დაკლების შედეგი. როგორც შეუცნობელიც შეცნობადია, მაგრამ უფრო სწორი იქნებოდა, თუ მათ არც ჰომონიმებს ვუწოდებთ და არც რაიმეს ამდაგვარს, არამედ ისე, როგორც მედიცინაში ყოველივე ერთსა და იმავე მიზნისკენაა მიმართული, თუმცა არც იგივეობრივია მასთან და არც ჰომონიმია. მაგალითად, განსაკუთრნავი სხეული, მედიცინა და საექიმო იარაღები არც ჰომონიმები არიან და არც ერთი და იგივე, არამედ ერთსა და იმავესადმი არიან მიმართული და არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს იმას, თუ რას დავარქმევთ მას. ის კი ცხადია, რომ პირველი და მარტივი განსაზღვრება და არსებობა სუბსტანციებს აქვთ. მაგრამ ასეთივე განსაზღვრება შეიძლება სხვასაც ჰქონდეს, თუმცა არაპირდაპირი მნიშვნელობით. მაგრამ არაა აუცილებელი, რომ თუ არსს დავადგენთ, ცნება, რომელიც მას გამოხატავს, მისივე განსაზღვრება იყოს, არამედ მას ნებისმიერი შინაარსი შეიძლება ჰქონდეს. ეს კი შეიძლება მაშინ, თუ სიტყვა გამოხატავს რაღაც ერთს, მაგრამ არა უწყვეტელობის გამო, როგორც „ილიადა“, ან გროვა, არამედ იმავე მნიშვნელობით, რაც ერთს გააჩნია. ერთზე კი ლაპარაკობენ ისე, როგორც არსებულზე. არსებული კი ხან საგანს ნიშნავს, ხან რაოდენობას, ხან თვისებას. მაშასადამე, „თეთრი ადამიანი“ ცნებაც იქნება და განსაზღვრებაც, ე. ი. ის არის როგორც „თეთრის“, ისე საგნის განსაზღვრება.

წიგნი VII

თავი მეხუთე

სიძნელეს ისიცა ჰქმნის, რომ ზოგიერთი განსაზღვრებას არ თვლის ცნებათა შეკავშირების შედეგად. მაშინ როგორი უნდა ყოფილიყო არა მარტივი, არამედ რთული ცნების განსაზღვრება, რომელიც აუცილებლად ცნებათა მიმატებით ხდება ცხადი. მე ვგულისხმობ, მაგალითად, ცხვირსა და ჩაზნექილობას ცხვირზე, აგრეთვე ცხვირის პაჭულობას, რაც ორი ცნების შეკავშირების ანუ ერთის მეორეში არსებობის შედეგია. არც ჩაზნექილობა და არც პაჭულობა არ არიან ცხვირის შემთხვევითი თვისება, არამედ ისინი ახასიათებენ ცხვირს თავისთავად, არა იმ აზრით, როგორც თეთრია ადამიანიცა და კალიასიც, ე. ი. რომ ადამიანს შემთხვევით ახასიათებს თეთრ კალიასად ყოფნა, არამედ ისე, როგორც მამაკაცი არის ცხოველი და თანასწორი არის რიცხვი. ასეთივეა ყოველივე სხვაც, რაც თავისთავად არსებობს. ესენი კი არიან ცნება, ან სახელი იმ საგნებისა, რომელთა თვისებასაც ისინი გამოხატავენ და რომლებიც ცალკე გაუგებარი იქნებოდნენ. მაგალითად, თეთრი შეიძლება არსებობდეს ადამიანის გარეშეც, მაგრამ ქალი ცხოველის გარეშე წარმოუდგენელია. ასე რომ, ამათ ან არავითარი არსება და

განსაზღვრება არა აქვთ, ან თუ აქვთ, სულ სხვანაირი, ვიდრე ის, რომელზედაც ჩვენ ვილაპარაკებთ.

ამ საკითხს სხვა სიძნელეც ახლავს თან, რადგან თუ პაჭუა და ჩაზნექილი ცხვირი ერთი და იგივეა, მაშინ ერთი და იგივე იქნება პაჭულობა და ჩაზნექილობა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, რატომ უნდა იყოს შეუძლებელი ვილაპარაკოთ პაჭულობაზე, გარეშე იმ საგნისა, რომლის თვისებასაც ის წარმოადგენს. პაჭულობა ხომ ცხვირის ჩაზნექილობაა. ამიტომაც „პაჭულობის“ თქმა ცხვირზე ან შეუძლებელი უნდა იყოს, ანდა ერთი და იგივე ორჯერ უნდა ითქვას: „ცხვირი“, „პაჭუა ცხვირი“, რადგან ცხვირია, როგორც პაჭუა ცხვირი, ისე ჩაზნექილი ცხვირი. ამიტომ უაზრობაა ასეთი მოვლენების არსებაზე ლაპარაკი, თუ არა და მოგვიხდებოდა დაუსრულებლად სვლა, რადგან ცხვირისთვის უნდა დაგვემატებია, როგორც პაჭუა, ისე კიდევ სხვა რაღაც. აქედან ცხადია, რომ განსაზღვრება მხოლოდ არსებასა აქვს, მაგრამ თუ განსაზღვრება აქვთ სხვა კატეგორიებსაც, ის აუცილებლად ცნების დამატებით მიიღება. მაგალითად, თვისობრიობის ან სიკენტის განსაზღვრება. ეს უკანასკნელი კი არ არსებობს რიცხვის გარეშე, როგორც ცხოველი ქალის გარეშე. ცნების მიმატება კი გულისხმობს ერთი და იგივეს ორჯერ თქმას, როგორც ამ შემთხვევაში. თუ ეს ჭეშმარიტია, მაშინ არც შეკავშირებულ ცნებებს უნდა ჰქონდეთ განსაზღვრებები, როგორც „კენტ რიცხვს“. მაგრამ აქ შეუმჩნეველი დარჩა ის, რომ ცნებები ზუსტად არ არის ნახმარი. თუ ამათი განსაზღვრებებიც არსებობენ, მაშინ ისინი ან სხვა გზით არიან მიღებული, ან როგორც ითქვა, განსაზღვრებასა და არსებას მრავალი მნიშვნელობა აქვს.

ამრიგად, ზოგიერთ შემთხვევაში არაფერს არა აქვს განსაზღვრება და არსება, გარდა სუბსტანციისა, ზოგჯერ კი სხვებსაც აქვთ ის.

ამრიგად, ცხადია, რომ განსაზღვრება არის არსების ცნება და ან მხოლოდ სუბსტანციას აქვს, ანდა მას აქვს, უპირველესად ყოვლისა, ან უმეტესად, ან პირდაპირი მნიშვნელობით.

წიგნი VII

თავი მეექვსე

კვლევა-ძიებას მოითხოვს აგრეთვე კითხვას იმის შესახებ, რომ საგანი და მისი არსება ერთი და იგივეა, თუ სხვადასხვა, რაც ხელს შეუწყობს სუბსტანციის კვლევასაც, რადგან ცალკე აღებული საგანი როგორც ჩანს, არ უნდა იყოს განსხვავებული თავისი არსებისგან, რაც იგივე სუბსტანციაა. მაგრამ შემთხვევითი თვისებები და მათი არსება კი სხვადასხვა უნდა იყოს. მაგალითად, „თეთრი ადამიანი“ და თეთრი ადამიანის არსება სხვადასხვაა. თუ ეს ერთი და იგივეა, მაშინ ერთი და იგივე იქნებოდა „ადამიანის“ და „თეთრი ადამიანის“ არსება, რადგან ერთი და იგივე ყოფილა „ადამიანი“ და „თეთრი ადამიანი“, როგორცა ვთქვით. ასე რომ, ერთი და იგივე იქნება „თეთრ ადამიანად“ და „ადამიანად“ ყოფნა. ანდა არაა აუცილებელი, რომ შემთხვევითი თვისებები და არსება ერთი და იგივე იყოს, რადგან კიდური წევრები იგივეობრივი არ არიან, ანდა ეს, ე. ი. კიდური წევრების იგივეობა შესაძლებელია შემთხვევით. მაგალითად, „თეთრისა“ და „განათებულიისა“, მაგრამ როგორც ჩანს, ეს სინამდვილეში

ასე არ უნდა იყოს.

თავისთავად საგნებში კი იგივეობა აუცილებელია, როგორც მაგალითად, იმ შემთხვევაში, თუ არსებობენ რაღაც სუბსტანციები, რომელთა გარდა, სხვა სუბსტანციები, ან ბუნებით უპირატესნი არ არსებობენ, როგორც ზოგიერთი ამბობს იდეის შესახებ. მაგრამ თუ სხვადასხვაა სიკეთე და მისი არსება, ცხოველი და მისი არსება, არსებული და მისი არსება, მაშინ იარსებებდნენ სხვა სუბსტანციები, ბუნებები და იდეები, რომლებიც უფრო პირველადნი იქნებოდნენ, ვიდრე ზემოთქმულნი. თუ საგნის არსება სუბსტანციაა და ისინი ერთმანეთისგან განცალკევებულნი არიან, მაშინ ერთთა შემეცნება შეუძლებელი იქნება, მეორენი კი არ იარსებებენ (დამოუკიდებლობაში კი მე იმას ვგულისხმობ, რომ არც თავისთავად სიკეთეა არსება კეთილი საგნისა და არც ეს საგანია იგივეობრივი „კეთილად ყოფნასთან“), რადგან თვითეული საგანი მაშინ ვიცით, როდესაც ვიცით მისი არსება. ასევე როგორც საკითხის, ისე სხვა შემთხვევებშიც. ასე რომ, თუ სიკეთის არსება არაა სიკეთე, მაშინ არც არსებულის არსება ყოფილა არსებული და არც ერთისა ერთი. ასევე ყოველივე სხვაც არსებაა, ანდა არცერთი მათგანი. ასე რომ, თუ არსებულის არსება არაა სუბსტანცია, მაშინ არც სხვათა არსება იქნება ასეთი. გარდა ამისა, რასაც სიკეთის არსება არ ახასიათებს, ის არც სიკეთეა. აუცილებელი კია, რომ სიკეთე და სიკეთის არსება ერთი იყოს, მშვენიერება და მშვენიერების არსებაც ერთი, საერთოდ, ყველა ისინი, რომლებიც სხვაზე არ ითქმიან, არამედ თავისთავადნი და პირველადნი არიან. არსებობენ თუ არა იდეები, საგანთა არსებობა სრულიად საკმარისია, უფრო მეტადაც კი, ვიდრე იდეისა. ამავე დროს ნათელია, რომ თუ იდეები ისეთია, როგორც ზოგი ამტკიცებს, მაშინ საგანი სუბსტანცია არ იქნებოდა, მაგრამ ეს სუბსტანციები აუცილებლად უნდა არსებობდნენ, თუმცა არა როგორც სუბსტრატის, არამედ როგორც ზიარების შედეგნი.

ამ მსჯელობიდან კი გამომდინარეობს, რომ ერთი და იგივეა კონკრეტული საგანი და მისი არსება და ამავე დროს არა შემთხვევით. აგრეთვე ის, რომ თვითეული საგნის შემეცნება ნიშნავს ამ საგნის არსების შემეცნებასაც. ასე რომ, ამ ორი მხარის იგივეობა აუცილებელია აბსტრაქციის გზითაც, ხოლო შემთხვევითის, მაგალითად, „განათლებულისა“ და „თეთრის“ შესახებ, რომლებსაც ორი სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვთ, არ იქნება სწორი იმის თქმა, რომ ისინი და საგნის არსება ერთი და იგივეა. ის, რის შემთხვევითი თვისებაა თეთრი და სითეთრე, ზოგჯერ ერთი და იგივეა, ზოგჯერ არა. მაგალითად, „ადამიანის“ და „თეთრი ადამიანის“ არსება ერთი და იგივე არაა, თუმცა თვისობრივად ეს ერთი და იგივეა.

უაზრობა იქნებოდა აგრეთვე, რომ ვინმეს ყოველი არსებისთვის ცალკე სახელი მიეცა, რადგან მაშინ კონკრეტული საგნის გარდა, იარსებებდა სხვა რაღაც. მაგალითად, ცხენის არსებობისთვის საჭირო იქნებოდა სხვა ცხენის არსებობა. მაგრამ რა გვიშლის ხელს, რომ ამჟამადაც კი დავუშვათ არსებათა დამოუკიდებელი არსებობა, თუ არსება სუბსტანციაა, მაგრამ როგორც ზემოთქმულიდანაც ცხადია, მხოლოდ არსება და სუბსტანცია კი არაა ერთი, არამედ მათ ცნებაც ერთი აქვთ. რადგან შემთხვევით არაა ერთი და იგივე ერთი და ერთის არსება. გარდა ამისა, ისინი სხვადასხვა რომ ყოფილიყვნენ, ეს უსასრულობაში წაგვიყვანდა, რადგან ამ შემთხვევაში ერთის არსება

სხვადასხვა იქნებოდა, ასე რომ ამის შესახებ იგივე უნდა გავიმეოროთ.

რომ პირველადი და თავისთავად არსებული საგნები და მათი არსებები ერთი და იგივეა, ცხადია. ამ დებულების წინააღმდეგ მიმართული სოფისტური ფანდები იმავე მეთოდით შეიძლება იქნას ახსნილი, როგორც კითხვა იმის შესახებ, რომ ერთი და იგივეა, თუ არა „სოკრატე“ და „სოკრატეს არსება“ და არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს იმას, თუ როგორ არის კითხვა დასმული, ან პასუხი გაცემული.

ამრიგად, თუ როგორაა არსება და საგანი ერთი და იგივე და, როგორ არა, ამის შესახებ უკვე ვთქვით.

წიგნი VII

თავი მეშვიდე

იმათგან, რაც წარმოიშვება, ნაწილი წარმოიშვება ბუნებრივად, ნაწილი ხელოვნურად, ნაწილი კი თავისთავად. მაგრამ ყველა ისინი რაიმეს ზემოქმედებით რაიმესგან წარმოიშვებიან და რაიმედ იქცევიან. „რაიმე“ ყველა კატეგორიაში იხმარება, როგორც არსების, ისე თვისების, რაოდენობისა და ადგილის კატეგორიაში. ბუნებრივ წარმოშობას კი ვუწოდებთ, როცა რაიმე ბუნებრივად წარმოიშობა. ის, რისგანაც ხდება წარმოშობა, მატერიაა, რის საშუალებითაც – ბუნებრივი საგნებია და რაც წარმოიშვება არის ან ადამიანი, ან მცენარე, ანდა სხვა რაიმე ამგვარი. ყველაფერ იმას, რასაც სხვებზე უფრო მეტად ვთვლით სუბსტანციად, იქნება ის ბუნებრივად, თუ ხელოვნურად წარმოშობილი, მატერია აქვს. მაგრამ თვითეული მათგანი შეიძლება არსებობდეს და არც არსებობდეს. ამის მიზეზი კი არის თვითეულ მათგანში არსებული მატერია. საერთოდ, საიდანაც და რის მიხედვითაც წარმოიშვებიან საგნები, ბუნებაა, რადგან ყოველ წარმოშობილს ბუნება აქვს, მაგალითად, მცენარეს, ცხოველს. რის ზემოქმედებითაც ხდება წარმოშობა, ისიც ბუნებაა, რაც სახით იგივეა, რაც წარმოშობილი. მაგალითად, ადამიანი ბადებს ადამიანს.

ასე ხდება ბუნებრივი წარმოშობა. სხვაგვარად წარმოშობა შემოქმედებაა. ყველა შემონაქმედი კი ან ხელოვნების შედეგია, ან ძალის, ან განსჯის. ამათგან ზოგი შეიძლება წარმოშობილი იყოს თავისთავად, ზოგი კი შემთხვევით, დაახლოებით ისე, როგორც ამას ადგილი აქვს ბუნებრივ საგნებში. აქაც ზოგი თესლით წარმოიშვება, ზოგი უთესლოთ. ამის შესახებ ჩვენ შემდეგ ვიმსჯელებთ. ხელოვნურად კი ისინი წარმოიშვებიან, რომელთა ფორმა სულში იმყოფება, ხოლო ფორმას მე ვუწოდებთ თვითეული საგნის არსებას და პირველ სუბსტანციას. მოწინააღმდეგე მოვლენებსაც კი როგორღაც ერთი და იგივე ფორმა აქვთ. ნაკლის არსება უპირისპირდება ქონების არსებას, როგორც ჯანმრთელობა ავადმყოფობას, რადგან ჯანმრთელობის არქონება ავადმყოფობაა, ხოლო ჯანმრთელობა არის ექიმის სულში არსებული ცნება და ცოდნა.

ჯანმრთელობის ცნება შემდეგ მოსაზრებათა საფუძველზე წარმოიქმნება. თუ ჯანმრთელობა არის ეს, მის მისაღწევად კი საჭიროა ეს და ეს, დავუშვათ ზომიერება. თუ ეს საჭიროა, მაშინ საჭიროა სიტბოც. და ასე განაგრძობს ექიმი ფიქრს მანამ, სანამ არ მიაღწევს იმ საზღვრამდე, საიდანაც მას შეუძლია იმოქმედოს. აქედან დაწყებულ მოძრაობას, რომელიც მიმართულია ადამიანის გამოჯანმრთელებისკენ, შემოქმედება

ეწოდება. და ასე წარმოიშვება როგორღაც ჯანმრთელობისგან ჯანმრთელობა, სახლისგან სახლი და არამატერიალურიდან მატერიალური, რადგან მედიცინა ჯანმრთელობის ფორმაა, მშენებლობა კი სახლისა. უმატერიო სუბსტანციას კი მე არსებას ვუწოდებ.

წარმოშობის და მოძრაობის პროცესთაგან ნაწილს აზროვნება ეწოდება, ნაწილს – შემოქმედება. აზროვნება წარმოიშვება საწყისისა და ფორმისგან, შემოქმედება კი აზროვნების დასასრულს იწყება. ასევე წარმოიშვება მათ შორის მყოფი თვითეული მოვლენაც. მე ვგულისხმობ იმას, რომ როდესაც ვინმეს გამოჯანმრთელება სურს, მან უნდა დაიცვას ზომიერება. მაგრამ რას ნიშნავს ზომიერების დაცვა? – ამას და ამას. ეს კი მაშინ განხორციელდება, როდესაც განხორციელდება გათბობა. ეს რაღაა? – ესაა ეს და ეს. ის შესაძლებლობაშია მოცემული და თვით ადამიანზეა დამოკიდებული. მედიცინით გამოწვეული გამოჯანმრთელების შემოქმედი და მისკენ მიმართული მოძრაობის საწყისი არის სულში არსებული ფორმა, მაგრამ თუ გაჯანმრთელება ხორციელდება თავისთავად, საწყისი იქ იქნება, საიდანაც იწყებს მოქმედებას ის, ვინც მედიცინით ხელმძღვანელობს ისევე, როგორც მკურნალობის საწყისი გათბობაა, რასაც დაზელვა იწვევს. სხეულში არსებული სითბო კი არის ჯანმრთელობის ნაწილი, ან მას შედეგად მოყვება ჯანმრთელობის ნაწილი, უშუალოდ ან მრავალი შუალედი საფეხურების გავლით. ეს კი ჯანმრთელობის ისეთივე კიდური ნაწილია, როგორც სახლისთვის ქვები და სხვა საგნებისთვის სხვა ნაწილები. ასე რომ, როგორცა ვთქვით, შეუძლებელია რაიმე წარმოიშოს ისე, რომ წინასწარ არაფერი არსებობდეს, ყოველ შემთხვევაში ის, რომ რაღაც ნაწილის წინარე არსებობა აუცილებელია, ეს ცხადია. მაგალითად, მატერია ის ნაწილია, რომელიც არსებობს საგნებში და გარდაიქმნება ამ საგნად.

ასევეა ცნებებშიც. ჩვენ როგორც იმას ვამბობთ, რომ სპილენძი ბირთვია და მატერია სპილენძია, ისევე – ფორმაზეც, რომ ის ასეთი და ასეთი ფიგურაა და სწორედ ესაა ის გვარი, რომელშიც შედის ეს საგანი, ხოლო სპილენძის ბირთვის ცნება შეიცავს მატერიის ცნებასაც.

იმას კი, რისგანაც, როგორც მატერიისგან ხდება წარმოშობა, პირდაპირ კი არ ვასახელებთ, არამედ ვასახელებთ წარმოებულ სახელით. მაგალითად, ქანდაკებას ვუწოდებთ არა „ქვას“, არამედ „ქვისას“, ხოლო გამოჯანმრთელებულ ადამიანზე არ ითქმის ის, საიდანაც ის გამოჯანმრთელდა. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ ჯანმრთელობა წარმოიშობა რაღაც თვისების დაკარგვისა და სუბსტრატისგან, რომელსაც მატერიას ვუწოდებთ. მაგალითად, ჯანმრთელი შეიძლება იყოს როგორც საერთოდ ადამიანი, ისე ავადმყოფი. მაგრამ ჩვენ ვამბობთ, რომ ჯანმრთელობა უფრო მეტად მიიღება ნაკლისგან, კერძოდ, ავადმყოფობისგან, ვიდრე ადამიანისგან, ამიტომაც „ავადმყოფი“ ჯანმრთელს კი არ ეწოდება, არამედ ადამიანს, რომელზეც ჯანმრთელიც ითქმის. მაგრამ იქ, სადაც არ ჩანს ნაკლი ან დასახელებული არ არის, როგორც მაგალითად, სპილენძში ნებისმიერი ფორმა, ანდა აგურსა და კოჭებში სახლი, საფიქრებელია, რომ ამათგან ისევე ხდება წარმოშობა, როგორც იქ ავადმყოფისგან ჯანმრთელისა. ამიტომაც როგორც იქ არაა დასახელებული, რისგან არის მოვლენა წარმოშობილი, არც აქ ეწოდება ქანდაკებას „ხე“, არამედ „ხისა“, ასევე „სპილენძის ქანდაკება“ და არა

„სპილენძი“, „ქვისა“ და არა „ქვა“. და სახლზეც ვამბობთ „აშენებული აგურისგან“ და არა „აგური“ და „ქვები“. მართლაც, თუ კარგად დავუკვირდებით, არ შეიძლება მარტივად ვთქვათ, „სახლი აგურისგან წარმოიშვა“ და „ქანდაკება ხისგან“, რადგან ის, რისგანაც წარმოიშობა ხდება, იცვლება და იგივე არ რჩება. აი, ამიტომაც საჭიროა ასე მსჯელობა.

წიგნი VII

თავი მერვე

წარმოშობადი წარმოიშობა რაიმეს ზემოქმედებით (ამაში მე წარმოშობის საწყისს ვგულისხმობ), რაიმესგან (ეს კი არის არა ნაკლი, არამედ მატერია, ხოლო თუ რას ვგულისხმობთ ამაში, ეს უკვე განვსაზღვრეთ) იქცევა რაიმედ (ეს კი არის ან ბირთვი, ან წრე, ან სხვა ნებისმიერი მოვლენა). სუბსტრატი ისევე არ ჰქმნის სპილენძს, როგორც ბირთვს და შემთხვევითია ის, რომ სფერო, რასაც ოსტატი აკეთებს, სპილენძისაა. რაიმე გარკვეული საგნის კეთება ნიშნავს ზოგადი სუბსტრატისგან ამ საგნის კეთებას. მე იმას ვამბობ, რომ სპილენძის დამრგვალება ნიშნავს არა წრის ან სფეროს კეთებას, არამედ რაღაც სხვას, სახელდობრ, ერთი ფორმის მეორედ ქცევას, რადგან თუ ვაკეთებთ რაიმეს, ვაკეთებთ რაღაც სხვისგან, რომელიც მისი სუბსტრატია. მაგალითად, სპილენძის ბირთვს ვაკეთებთ იმისგან, რაც სპილენძია და ვაკეთებთ იმას, რაც სფეროა. მაგრამ თუ ვაკეთებთ სფეროსაც, ცხადია, იმასაც ასევე ვაკეთებთ, მაშინ კეთების პროცესი დაუსრულებელი იქნება. ცხადია, რომ ფორმა, რომელსაც სხვანაირად შეიძლება ვუწოდოთ შეგრძნებებში მოცემული გამოსახულება, არ წარმოიშობა. საერთოდ, მისი ქმნადობა არ შეიძლება. ის არც კონკრეტული საგანია. ეს უკანასკნელი წარმოიშობა სხვაში ან ხელოვნურად, ან ბუნებრივად, ან რაღაც ძალით, სპილენძის სფერო კი კეთდება. ის კეთდება სპილენძისა და ბირთვისგან. მატერიას ეძლევა ფორმა და ვიღებთ სპილენძის სფეროს. თუ სფეროს არსებაც წარმოიშობა, ისიც რაიმესგან უნდა წარმოიშვას.

მაშასადამე, საჭიროა, რომ წარმოშობადი ყოველთვის დაყოფადი იყოს. სახელდობრ, ერთი მხრივ, უნდა გვქონდეს ეს, მეორე მხრივ, კი ის. პირველში ვგულისხმობ მატერიას, მეორეში ფორმას. თუ სფერო არის ცენტრიდან თანაბრად დაცილებული ფორმა, უნდა განვასხვავოთ, რაშიც ის იქმნება, იმისგან, რაც მასში არსებობს და წარმოშობილი მთელი, ე. ი. სპილენძის სფერო. ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ არსებად გაგებული ფორმა არ წარმოიშობა, ხოლო მათგან შედგენილი მთელი კი წარმოიშობა და ყოველ წარმონაქმნში მოცემულია მატერია, რომელიც ერთგან ერთი საგანია, მეორეგან მეორე.

არსებობს თუ არა რომელიმე სფერო ამათ გარეშე, ან სახლი აგურების გარეშე? – არა, რადგან ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ არავითარი კონკრეტული საგანი არ იარსებებდა, არამედ იარსებებდა მხოლოდ ფორმა, რომელიც კონკრეტული კი არაა, არამედ აწარმოებს და ბადებს რაიმესგან რაიმეს. წარმოშობილი კი არის ფორმის მქონე კონკრეტული საგანი, რომელიც შეიძლება კალიასი ან სოკრატე იყოს, ან რომელიმე კონკრეტული „სპილენძის სფერო“, ან „ადამიანი“ და „ცხოველი“, როგორც „სპილენძის

სფერო“, საერთოდ. ამრიგად, ცხადია რომ იდეა – მიზეზები, როგორც ზოგიერთნი უწოდებენ იდეებს, თუ კონკრეტული საგნებისგან დამოუკიდებლად არსებობენ, არ გამოდგებიან წარმოშობისა და არსებობისთვის. ამიტომაც საგანთა არსებები თავისთავად არ უნდა არსებობდნენ. ზოგჯერ სრულიად ნათელია, რომ წარმოშობი ისეთივეა, როგორც წარმოშობილი, თუმცა მასთან ერთია არა რიცხობრივად, არამედ სახეობრივად. მაგალითად, ბუნებრივ საგნებში ადამიანი ადამიანს ბადებს, თუ რაიმე არაბუნებრივი არ მოხდა, როცა ცხენი ბადებს ჯორს. თუმცა ესეც იმათ მსგავსად ხდება: ის, რაც საერთოა ცხენსა და სახედარს შორის, რომლის დასახელება ძნელია, არის უახლესი გვარი, მასში ორივე მხარე თანაბრადაა მოცემული. და სწორედ ესაა ჯორცხენა.

ამრიგად, არაა საჭირო არავითარი იდეის, როგორც ნიმუშის დადგენა, ის უფრო მეტად მათში უნდა ვეძიოთ, რადგან იდეები უფრო მეტად საგანთა არსებები არიან. მიზეზად კი საკმარისია მატერიაში არსებული წარმოშობი ფორმა, მთელი საგანი ხომ ეს არის გარკვეული ფორმა, მოცემული გარკვეულ სხეულსა და ძვლებში, მაგალითად, კალიასი და სოკრატე, რომლებიც განსხვავდებიან მატერიით, ფორმით ერთი და იგივე არიან, რადგან ფორმა განუყოფელია.

წიგნი VII

თავი მეცხრე

გადასაწყვეტია აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, თუ ზოგი საგანი რატომ წარმოიშვება როგორც ხელოვნურად, ისე თავისთავად, მაგალითად, ჯანმრთელობა, ზოგი კი არა, მაგალითად, სახლი. ამის მიზეზი ისაა, რომ იქ, სადაც მატერია იწყებს წარმოქმნის პროცესს მაშინ, როდესაც ხელოვნურ მოქმედებას და წარმოშობას უკვე აქვს ადგილი და სადაც უკვე მოცემულია საგნის რაღაც ნაწილი, იქ მატერია მოძრაობს როგორც თავისთავად, ისე არა. მას ხან შეუძლია გარკვეული მოძრაობის წარმოება და ხან არა. მრავალ საგანს შეუძლია თვითონ იმოძრაოს, თუმცა არანებისმიერი ფორმით, როგორცაა მაგალითად, ცეკვა. იმ საგნებს, რომლებსაც ისეთივე მატერია აქვთ, როგორც ქვებს, არ შეუძლიათ სხვაგვარად იმოძრაონ, თუ არა სხვების ზეგავლენით. ასევეა ცეცხლიც. ამიტომაც ზოგიერთ საგანს არ შეუძლია არსებობა ხელოვნური ზემოქმედების გარეშე, ზოგს კი შეუძლია. მათ ამოდრავებენ ისინი, რომლებსაც არ გააჩნიათ ხელოვნება, ანდა მათი ნაწილების ზემოქმედებით.

ზემოთქმულიდან ნათელია, რომ ყველაფერი როგორღაც წარმოსდგება იმავე სახელწოდების მქონე საგნებიდან, როგორც ეს ხდება ბუნებაში, ან მათი ნაწილებიდან. მაგალითად, სახლი, წარმოსდგება სახლიდან, გონების ზემოქმედების შედეგად. აქ ხელოვნება იგივე ფორმაა. ან წარმოსდგება სახლის ნაწილისგან, ან იმისგან, რაც შეიცავს ნაწილს, თუ არ ხდება შემთხვევითი წარმოშობა. რადგან ზემოქმედების პირველი მიზეზი წარმოშობადი საგნისავე ნაწილია. მაგალითად, მოძრაობით წარმოქმნილმა სითბომ წარმოშვა სხეულში არსებული სითბო. ეს კი არის ან ჯანმრთელობა, ან მისი ნაწილი, ანდა მას მოსდევს შედეგად ჯანმრთელობის რაიმე ნაწილი, ან თვით ჯანმრთელობა. ამიტომაც ამბობენ, რომ ჯანმრთელობას წარმოშობს

ის, რასაც შედეგად მოსდევს, ან ახასიათებს სიტბო.

ამრიგად, როგორც სილოგიზმებში, ისე ყველგან საწყისი არის არსება. არსება იქ სილოგიზმის საფუძველია, აქ კი წარმოშობისა.

ასევეა ბუნებრივ საგნებში. აქ თესლი ისე მოქმედებს, როგორც ხელოვნურ საგნებში. მას ფორმა შესაძლებლობაში აქვს და იმასაც, რისგანაც თესლია, როგორღაც იგივე სახელი აქვს, რაც თესლს. რადგან არაა საჭირო ყველგან ისეთი დამოკიდებულება ვეძიოთ, როგორც ადამიანის ადამიანისგან და ქალის კაცისგან წარმოშობის შემთხვევაში, თითქოს არანორმალური წარმოშობა არ ხდებოდეს. რომ დარღვევაც ხდება, ამიტომაც, რომ ჯორცხენა ჯორცხენას ვერ ბადებს.

თავისით წარმოშობილი ისევე წარმოიშობა, როგორც ის საგნები, რომელთა შემადგენელ მატერიას შეუძლია თავისით იმოდროს ისეთივე მოძრაობით, როგორც თესლი მოძრაობს, ხოლო სადაც ეს ასე არაა, იმათ არ შეუძლიათ სხვაგვარად წარმოშვან, თუ არა სხვისგან.

ჩვენი მსჯელობა იმის შესახებ, რომ ფორმა არ წარმოიშობა, ეხება არა მხოლოდ სუბსტანციას, არამედ ყველა პირველად კატეგორიას, როგორცაა რაოდენობა, თვისობრიობა და სხვა, რადგან წარმოიშობა სპილენძის ბირთვი და არა ბირთვი ან სპილენძი. ასევეა სპილენძის წარმოშობის შემთხვევაში, რადგან აქაც ყოველთვის აუცილებელია ფორმა და მატერია წინდაწინ არსებობდნენ. ასევე არსების, თვისების, რაოდენობისა და სხვა კატეგორიებშიც. რადგან თვისება კი არ წარმოიშობა, არამედ გარკვეული თვისების მქონე ხე, არა სიდიდე, არამედ გარკვეული სიდიდის ხე ან ცხოველი. აქედან შეიძლება არსების თავისებურებაც გავიგოთ, რომლისთვისაც აუცილებელია სხვა სუბსტანციის, წარმოშობი სუბსტანციის რეალური, წინასწარი არსებობა. მაგალითად, თუ ცხოველი წარმოიშობა, ცხოველი უნდა არსებობდეს წინასწარ, ხოლო რაოდენობა და თვისობრიობა რეალურად კი არ უნდა არსებობდნენ, არამედ მხოლოდ შესაძლებლობაში.

წიგნი VII

თავი მეათე

რადგან ცნება განისაზღვრება. ხოლო ყოველ ცნებას კი ნაწილები აქვს, ამიტომ როგორ მიმართებაშიცაა ცნება საგანთან, ისეთსავე მიმართებაშია ცნების ნაწილი საგნის ნაწილთან. გასარკვევია აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, რომ მთელის ცნება შეიცავს თუ არა ნაწილთა ცნებას? როგორც ჩანს, ზოგან შეიცავს, ზოგან კი არა. მაგალითად, წრის ცნება არ შეიცავს ნაწილების ცნებას, მარცვლისა კი შეიცავს, მიუხედავად იმისა, რომ წრე ისევე იყოფა ნაწილებად, როგორც მარცვალი – ელემენტებად.

გარდა ამისა, თუ ნაწილები წინ უსწრებენ მთელს და მახვილი კუთხე სწორი კუთხის ნაწილია ისევე, როგორც თითი ცხოველისა, მაშინ მახვილი კუთხე სწორ კუთხეზე ადრე იქნება, თითი – ადამიანზე. მაგრამ, ჩვენი აზრით, მთელი უსწრებს წინ ნაწილებს. რადგან ნაწილებს ცნება მთელისგან აქვთ და დროში პირველი ისაა, რაც სხვებისგან დამოუკიდებელია.

„ნაწილზე“ მრავალი აზრით შეიძლება ლაპარაკი, რომელთაგან ერთ-ერთი მისი

მნიშვნელობაა რაოდენობის საზომი. მაგრამ ამას, ჯერ თავი უნდა დავანებოთ და ვიკვლიოთ ის, თუ რა ნაწილებისგან შედგება არსება. თუ ეს ნაწილებია ფორმა, მატერია და მათგან წარმოშობილი რაღაც, არსება კი არის მატერიაც, ფორმაც და ორივესგან წარმომდგარი რაღაც, მაშინ მატერია, ერთი მხრივ, რაღაცის ნაწილი იქნება, მეორე მხრივ, კი არა, არამედ მხოლოდ ის, რისგანაც წარმოდგება ფორმის ცნება. როგორც, მაგალითად, სხეული არაა ცხვირჩაზნექილობის ნაწილი, არამედ სხეული თვითონაა მატერია, რაშიც ჩაღრმავება არსებობს, მაგრამ პაჭულობის ნაწილი კი არის, ასევე სპილენძი მთელი ქანდაკების ნაწილია და არა ქანდაკების ფორმისა. ყოველი საგანი, რამდენადაც მას ფორმა აქვს, შეიძლება ამ ფორმით იქნას დასახელებული, მატერიით კი არასოდეს. ამიტომაც წრის ცნებაში არ შედის ნაწილთა ცნება, ხოლო მარცვალი კი შეიცავს თავისი ელემენტების ცნებას. რადგან ცნების ნაწილები ფორმის ნაწილებია და არა მატერიისა. წრის ნაწილები კი მატერიალური ნაწილებია, რომლისგანაც წრე შედგება. მიუხედავად ამისა, ისინი უფრო უახლოვდებიან ფორმას, ვიდრე სპილენძი, რომელსაც ამრგვალებენ, მაგრამ ზოგჯერ მარცვლის ყველა ნაწილები არ შედის მარცვლის ცნებაში, მაგალითად, ცვილზე აღბეჭდილი ან ჰაერში წარმოთქმული. გარდა ამისა, ისინი მარცვლის ისეთივე ნაწილები არიან, როგორიცაა შეგრძნებადი მატერია. ხაზი შუა-შუა დაყოფით ისპობა ისევე, როგორც ადამიანი ჩონჩხად, მარღვებად და კუნთებად დაყოფით. ამიტომაც ისინი მისგან ისე შედგებიან, თითქოს მისი არსების და არა მატერიის ნაწილები ყოფილიყვნენ. მაგრამ ისინი არიან მთელი საგნის ნაწილები და არა ფორმისა და ცნებისა. ამიტომაც ისინი არ შედიან ამ საგნების ცნების შემადგენლობაში. თუმცა ზოგიერთი ცნება შეიცავს ამგვარი ნაწილების ცნებას, ზოგი კი არა, იმ შემთხვევაში თუ ცნება შედგენილი არაა. ამიტომაც ზოგიერთი საგნები შედგებიან მათგან, როგორც საწყისებიდან, რომლებადაც იშლებიან საგნები, ზოგნი კი არა. ისინი, რომლებიც შედგებიან ფორმისა და მატერიისგან, როგორც პაჭუა ცხვირი და სპილენძის ბირთვი, ისინი იშლებიან ამ ნაწილებად და მატერიაც მათი ნაწილია. ხოლო ის მოვლენები, რომლებიც არ შეიცავენ მატერიას, არამედ უმატერიონი არიან და რომელთა ცნება მხოლოდ ფორმას გამოხატავს, ისინი ან სრულებით არ ისპობიან, ანდა ისპობიან, მაგრამ არა ასე. ამრიგად, მათ ისეთი საწყისები და ნაწილები აქვთ, რომლებიც არც ფორმის ნაწილებია და არც ფორმის საწყისები. ამიტომაც თიხის ქანდაკება თიხად იშლება, სფერო – სპილენძად, კალიასი – ხორცად და ძვლებად, წრე – თავის ნაწილებად, რომელნიც მატერიასთან არიან დაკავშირებული. როგორც ზოგადი წრე, ისე კონკრეტული წრეები ერთი სახელით აღინიშნება, რადგან თვითეულ მათგანს ცალკე სახელი არ აქვს.

ყოველივე ზემოთქმული სწორია, მაგრამ უფრო ნათელი გახდება ხელმეორედ გადმოცემისას. ცნების ნაწილები, რაზედაც იშლება ცნება, ან ყველა, ან ზოგი წინ უსწრებს ცნებას. სწორი კუთხის ცნება კი არ დაიყვანება მახვილი კუთხის ცნებაზე, პირიქით, მახვილი კუთხის ცნება – სწორზე. ვინაიდან მახვილი კუთხე სწორზე მცირეა, ამიტომ მახვილი კუთხის განსაზღვრებაში ვიყენებთ სწორი კუთხის ცნებას. ასევე წრესა და ნახევარწრეში ნახევარწრეს საზღვრავს მთელი წრე და თითს – მთელი სხეული, რადგან თითი ადამიანის გარკვეული ნაწილია. ამრიგად, მატერიალური ნაწილები, ანუ ის, რაზედაც როგორც მატერიაზე, დაიშლება საგანი, მოსდევს მთელის

ცნებას, ხოლო ცნების ნაწილები და ცნებით გამოხატული არსების ნაწილები, ან ყველა, ან ზოგი, ცნებაზე ადრე არსებობენ. რადგან ცხოველთა სული, რაც სულიერთა არსებაა, არის ცნებაში გამოხატული სუბსტანცია, გარკვეული სხეულის, ფორმა და არსება (ყოველი ნაწილი, თუ ის კარგად განისაზღვრა, არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ მოქმედების გარეშე, ეს უკანასკნელი კი არ არსებობს შეგრძნების გარეშე), ამიტომ მისი ყველა ან ზოგიერთი ნაწილი წინ უსწრებს მთელ ცხოველს. ასევე ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში. სხეული და მისი ნაწილები კი ამ არსებას მოსდევს და დაიშლება მასზე, როგორც მატერიაზე, მაგრამ იშლება არა არსება არამედ მთელი საგანი. ეს ნაწილები კი ხან უსწრებენ მთელს, ხან კი არა და არც მთელისგან დამოუკიდებელი არსებობა შეუძლიათ. მაგალითად, თითს, რომელიც მთელ ცხოველთან არის დაკავშირებული, მკვდრებში მხოლოდ თითის სახელი აქვს. ზოგი ნაწილები კი უმთავრეს ნაწილებთან ერთად არსებობენ. ეს ის ნაწილებია, რომლებშიც მოცემულია ცნება და არსება, მაგალითად, გული და თავის ტვინი. ამავე დროს მნიშვნელობა არ აქვს იმას, თუ რომელი იქნება, ადამიანი, ცხენი თუ სხვა რაიმე. ზოგადი კი არაა სუბსტანცია, არამედ მთელი შემდგარი ამა და ამ ფორმისა და ამა და ამ მატერიისგან, როგორც ზოგადისგან. ყოველი კონკრეტული მოვლენა კი, მაგალითად, სოკრატე, არის უკანასკნელი მატერიის თვალსაზრისით. ასევე ყველა სხვა შემთხვევებში.

ნაწილები აქვს ფორმასაც. ფორმაში კი მე ვგულისხმობ არსებას და მთელსაც, რომელიც შედგება ფორმისა და მატერიისგან და თვით მატერიასაც. მაგრამ ცნების ნაწილები მხოლოდ ფორმის ნაწილებია. ცნება კი ზოგადია. წრის არსება და წრე, სულის არსება და სული ერთი და იგივეა, რაც შეეხება მთელს, მაგალითად, კონკრეტულ წრეს, იქნება ის შეგრძნებადი, თუ გააზრებადი (გააზრებადში მე ვგულისხმობ მათემატიკურ მოვლენებს, შეგრძნებადში კი სპილენძისას ან ხისას), განსაზღვრება არა აქვს, არამედ შეიცნობა აზროვნებით, ან შეგრძნებით, მაგრამ დაცილებულნი რეალობას, გაურკვეველია, იარსებებენ კვლავ, თუ აღარ, რადგან ისინი ყოველთვის გამოითქმიან და შეიცნობიან ზოგადი ცნებით. მატერია თავისთავად კი შეუცნობელია. მატერია ან შეგრძნებადია, ან აზრით მისაწვდომი. შეგრძნებადია, მაგალითად, სპილენძი ან ხე და საერთოდ, მოძრავი მატერია, ხოლო აზროვნებით მისაწვდომია შეგრძნებად საგნებში არსებული, მაგრამ არა შეგრძნებადი, როგორცაა მათემატიკური მოვლენები. ამრიგად, თუ რა მდგომარეობაა მთელსა და ნაწილებში, წინამორბედსა და მომდევნოში, უკვე ითქვა.

ხოლო კითხვაზე, თუ რაა წინ, სწორი კუთხე, წრე, ცხოველი, თუ ის ნაწილები, რაზედაც ისინი იშლებიან და რისგანაც შედგებიან, აუცილებელია ვუპასუხოთ, რომ ამის დადგენა ადვილი არაა. მაგრამ თუ სული არის ცხოველი, ან სულიერი არსება, და საგანი კი იგივეა, რაც მისი არსება, მაგალითად, წრე და წრის არსება, სწორი კუთხე და სწორი კუთხის არსება, მაშინ რა რის შემდეგაა? ცნებაში გამოხატული კუთხე მოსდევს კონკრეტულ კუთხეს. ესაა როგორც მატერიალური, სპილენძის კუთხე, ისე დახაზული რომელიმე კონკრეტული კუთხე, ხოლო უმატერიო სწორი კუთხე მოსდევს ცნებაში გამოხატული კუთხის ნაწილებს და უსწრებს კონკრეტული კუთხის ნაწილებს. მაგრამ ამის მარტივად გადმოცემა შეუძლებელია. თუ სული იგივე არაა, რაც ცხოველი, აქაც თანმიმდევრობის საკითხი ასეც შეიძლება გადაიჭრას და ისეც, როგორც ვთქვით.

თავი მეთერთმეტე

გასარკვევია აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელია ფორმის ნაწილები და რომელი მთელისა, რადგან სანამ ეს კითხვა ნათელი არაა, არ შეიძლება კონკრეტული საგნების განსაზღვრება. განსაზღვრება კი აქვს ზოგადსა და ფორმებს. მანამ, სანამ ნათელი არაა, თუ რომელია მატერიის ნაწილები და რომელი არა, მანამ არც საგნის ცნებაა ნათელი. ცხადია, არსება იმ მოვლენებისა, რომლებიც სხვადასხვა სახის მატერიაში არსებობენ, როგორც წრე სპილენძში, ქვაში ან ხეში, არასოდეს არაა არც სპილენძი, არც ქვა, რადგან შორდებიან მას. არაფერი უშლის ხელს, რომ ანალოგიური მდგომარეობა იყოს იქაც, სადაც მატერია არ სცილდება ფორმას, მაგალითად, ყველა წრე რომ სპილენძისა ყოფილიყო, სპილენძი მაინც არასოდეს არ იქნებოდა არსება. თუმცა აზროვნებისთვის ძნელი იქნებოდა მისი დაშორება მატერიისგან, მაგალითად, ადამიანის ფორმა ყოველთვის ხორცში, ძვლებში და სხვა ამგვარ ნაწილებში ვლინდება, ამიტომ სულ ერთია, იქნებიან ისინი ფორმისა და ცნების ნაწილები, თუ მატერიისა. ამ ფორმას არ შეუძლია სხვა მატერიაში წარმოშობა იმის გამო, რომ ის ამ მატერიას ვერ სცილდება. რადგან ეს შეუძლებელია, მაგრამ არაა ცხადი, როდის, ამიტომ ზოგიერთს შეუსაბამობად მიაჩნია წრისა და სამკუთხედის ხაზებითა და უწყვეტელობით განსაზღვრა. და რომ ამიტომ ყოველივე ამაზე და ამდაგვარზე ისევე უნდა გვემსჯელა, როგორც ადამიანის სხეულსა და ძვლებზე და ქანდაკებაში სპილენძსა და ქვაზე. დაჰყავდათ რა ყოველივე რიცხვებზე, ხაზის ცნებად ორიანს თვლიდნენ. იდეების მომხრეთაგან ზოგი უშვებდნენ ხაზს თავისთავად, როგორც ორს, ზოგი კი – ხაზის იდეას. ზოგის აზრით, კი იდეა და ის, რის იდეაც ის არის, ერთი და იგივეაო. მაგალითად, ორიანი და მისი იდეა. მაგრამ ხაზების მიმართ ამას უარყოფდნენ. აქედან გამომდინარეობდა, რომ ერთი იყო იდეა ბევრისა, რომელთაგან ის განსხვავდებოდა, რაც შედეგად მიიღეს პითაგორელებმაც და გამოდიოდა, რომ იდეა ყოველივეს ერთად აქცევდა. თუმცა თვით იდეა სხვა არ ხდებოდა, მაგრამ ყოველივე კი ერთად იქცეოდა.

ამრიგად, უკვე ვთქვით იმის შესახებ, თუ განსაზღვრებების საკითხში რა დაბრკოლებებია და რა მიზეზითაა ეს გამოწვეული. ამიტომ უსარგებლოა ყოველივეს ამაზე დაყვანა და მატერიის ჩამოცილება. რადგან ზოგი ამ მატერიაში ასეთია და იმ მატერიაში ისეთი. შედარება ცხოველთან, რომელსაც უმცროსი სოკრატე მიმართავდა, სწორი არაა, რადგან გვაშორებს ჭეშმარიტებას და გვაკეთებინებს დასკვნას, თითქოს შესაძლებელი იყოს ადამიანის არსებობა ნაწილების გარეშე, როგორც სფეროსი სპილენძის გარეშე. მათი ერთმანეთთან შედარება კი არაა სწორი, რადგან ცხოველი რაღაც შეგრძნებადია და მისი განსაზღვრება მოძრაობისა და მაშასადამე, გარკვეული ნაწილების გარეშე, შეუძლებელია. მაგალითად, ადამიანის ნაწილია არა ზოგადად ხელი, არამედ ის ხელი, რომელსაც მოქმედების შესრულება შეუძლია და ამრიგად, ცოცხალია. მკვდარი ხელი არც ნაწილია.

მათემატიკურ ობიექტებზე კი უნდა ითქვას, თუ რატომ არ არიან აქ ცნებები ცნებათა ნაწილები, როგორც ნახევარი წრე წრის ნაწილია. იქნებ იმიტომ, რომ ისინი შეგრძნებადნი არ არიან თუ ამას მნიშვნელობა არა აქვს? რადგან მატერია აქვთ ზოგიერთ არაგრძნობად საგნებსაც და ყოველივე ის მატერიაა, რაც არაა არსება და

ფორმა თავისთავად, არამედ რაიმე კონკრეტული საგანი. მაგალითად, ზოგად წრეს კი არა აქვს ნაწილები, არამედ კონკრეტულ წრეებს, როგორც ზემოთაც ვთქვით, რადგან მატერია ხან შეგრძნებადია, ხან კი გააზრებადი.

ცხადია ისიც, რომ სული არის პირველი სუბსტანცია, სხეული მატერიაა, ადამიანი ანუ ცხოველი კი – ორივესგან შემდგარი მთელი. სოკრატე და კორისკოსი კი, თუ სოკრატეს სულიც სოკრატეა, ორი მნიშვნელობის მატარებელია (ერთ შემთხვევაში იგულისხმება სული, მეორეში – მთელი), თუ ნაგულისხმევია მარტივად ეს კონკრეტული სული და ეს კონკრეტული სხეული, როგორც ზოგად, ისე კონკრეტულ შემთხვევაში? არსებობს თუ არა მატერიის გარდა სხვა რაღაც ასეთი სუბსტანცია და საჭიროა თუ არა ძიება რაღაც სხვა სუბსტანციისა, როგორცაა რიცხვი, ანდა სხვა ამდაგვარი, ამას შემდეგ შევხებით. ამ მიზნით ვცდილობთ აგრეთვე დავადგინოთ შეგრძნებადი საგნების არსებები. შეგრძნებადი სუბსტანციების კვლევა არის როგორღაც ბუნებისმეტყველებისა და მეორე ფილოსოფიის საქმე. რადგან ბუნებისმეტყველმა არა მარტო მატერია უნდა შეისწავლოს, არამედ ცნებაც, ეს უკანასკნელი უფრო მეტადაც კი.

რაც შეეხება განსაზღვრებებს, თუ როგორაა მისი ნაწილები მთელის ნაწილები და თუ რატომ არის განსაზღვრება ერთი მთელი (ის კი ცხადია, რომ აქ ერთი საგანია, მაგრამ როგორღაა ერთი საგანი ის, რომელსაც ნაწილები აქვს), ამას შემდეგ გავარკვევთ.

თუ რა არის არსება და როგორ არის ის დამოუკიდებელი, ყოველივე ამაზე ზოგადად უკვე ითქვა, აგრეთვე იმაზე, რატომ ხდება, რომ ზოგი არსების ნაწილი შედის განსასაზღვრავ ცნებაში, როგორც ნაწილი, ზოგი კი არა. ეს იმიტომ, რომ სუბსტანციის ცნებაში არაა მოცემული მატერიის ნაწილები. ესენი კი არიან არა არსების ნაწილები, არამედ მთელისა, რომელსაც ხან აქვს ცნება, ხან კი არა. იმას, რაც მატერიასთანაა დაკავშირებული, განსაზღვრება არა აქვს. ის განუსაზღვრელია, მაგრამ როგორც დაკავშირებულს პირველ არსებასთან, აქვს. მაგალითად, ადამიანის ცნება არის სულის ცნება. არსება ხომ ეს არის სხვა რამეში არსებული ფორმა, რომლისგან მატერიასთან კავშირში მიიღება მთელი ანუ ე. წ. სუბსტანცია. როგორც მაგალითად, ჩაღრმავება. ამ უკანასკნელისგან და ცხვირისგან წარმოსდგება პაჭუა ცხვირი და მაშასადამე პაჭუობაც. ამ შემთხვევაში ცხვირი ორჯერ არის ნახმარი, ხოლო მთლიან სუბსტანციებში, მაგალითად, პაჭუა ცხვირში, ანდა კალიასში, მოცემულია მატერიაც. არსება და კონკრეტული საგანი ზოგჯერ ერთი და იგივეა, როგორც პირველად სუბსტანციებში, მაგალითად, გაღუნულობა და გაღუნულობის არსება (თუ აქ პირველად არსებასთან გვაქვს საქმე). პირველად არსებებში მე ვგულისხმობ იმას, რაც სხვის შესახებ არ ითქმის და არც სხვაში არსებობს, როგორც სუბსტანციაში, და არა იმას, რომელიც არსებობს, როგორც მატერია ან მატერიასთან კავშირში, და რაც ერთი და იგივე არაა. შემთხვევითაც კი, როგორც მაგალითად, „სოკრატე“ და „განათლებული“, რომელნიც შემთხვევით არიან იგივეობრივნი.

თავი მეთორმეტე

ამჟამად კი, უპირველესად ყოვლისა, უნდა შევეხოთ საკითხს. განსაზღვრების შესახებ, რაზეც ანალიტიკებში არაფერი იყო თქმული; ხოლო ის საკითხი, რომელიც იქ იყო განხილული, გამოდგება სუბსტანციებზე მსჯელობებისასაც. მე ვგულისხმობ კითხვას იმის შესახებ, თუ რატომ არის ერთი ის, რომლის ცნებაზე ვამბობთ, განსაზღვრებააო. მაგალითად, ადამიანზე ვამბობთ, რომ ის ორფეხა ცხოველია – ეს ხომ მისი ცნებაა, ამიტომაც ის ერთი და არა მრავალი: „ცხოველი“ და „ორფეხი“. მაგრამ როდესაც ვამბობთ „ადამიანი“ და „თეთრი“, მაშინ კი ბევრი ცნება გვაქვს, რადგან ერთი ნიშანი მეორეში არ არსებობს. ერთი გვექნებოდა მაშინ, თუ ერთი ნიშანი იარსებებდა მეორეში და სუბსტრატს რაიმე განცდა ექნებოდა, მაგალითად, „ადამიანს“, მაშინ მივიღებდით ერთ ცნებას „თეთრი ადამიანისა“. ზემომოტანილ შემთხვევაში ერთი. მეორეს არ ეზიარება. გვარი, როგორც ჩანს, არ ეზიარება სახესხვაობებს, რადგან მაშინ ერთი და იგივე ერთსა და იმავე დროს, საწინააღმდეგო მოვლენებს ეზიარებოდა. სახესხვაობანი კი ის წინააღმდეგობებია, რაზედაც იშლება გვარი. მაგრამ თუ გვარი ეზიარება მათ და სახესხვაობები ბევრია, მაგალითად, „ხმელეთზე მცხოვრები“, „ორფეხი“, „უფრო“ და სხვა, მაშინ რატომღა არის ყველაფერი ეს ერთი და არა მრავალი? ყოველ შემთხვევაში, არა იმიტომ, რომ მათი გვარი მიეწერებათ, რადგან ამ შემთხვევაში ყველაფერი ერთი გახდებოდა. აქ ისეთი ერთიანობა უნდა იყოს, როგორც განსაზღვრებაში, რადგან განსაზღვრება რაღაც ერთი აზრია, რომელიც ერთ არსებას გამოხატავს. ასე რომ, რადგან არსება ნიშნავს ერთ კონკრეტულ საგანს, ამიტომ ცნებაც ერთი უნდა ჰქონდეს, როგორცა ვთქვით.

უპირველესად ყოვლისა, უნდა შევისწავლოთ განსაზღვრებების დაყოფის საკითხი. განსაზღვრებაში, რაც ზემოთ უკვე ვთქვით, სხვა არა არის რა მოცემული, გარდა გვარისა, და სახესხვაობისა. ყოველივე სხვას კი ვიღებთ პირველი გვარის დაკავშირებით სახესხვაობებთან. მაგალითად, პირველი გვარია „ცხოველი“, ამას მოსდევს „ორფეხა ცხოველი“ და შემდეგ კი „ორფეხა უფრო ცხოველი“. ასევეა მრავალი სახესხვაობების არსებობის შემთხვევაში. საერთოდ, არავითარი მნიშვნელობა აქვს, იქნება მსჯელობა ბევრ, თუ მცირე სახესხვაობებზე, თუ მცირესა და ორზე. ამ ორიდან პირველი გვარია, მეორე კი სახესხვაობა. მაგალითად, ცნებაში „ორფეხა ცხოველი“, „ცხოველი“ გვარია, „ორფეხა“ კი სახეა. გვარი სახეთაგან დამოუკიდებლად არ არსებობს, და თუ არსებობს, არსებობს როგორც მატერია (მაგალითად, ბგერა არის როგორც გვარი, ისე მატერია. განსხვავებას კი ჰქმნის მისი სახეები და ელემენტები), მაშინ ცხადია, რომ განსაზღვრება სახესხვაობებიდან მიღებული აზრი იქნება. საჭიროა გამოვყოთ სახესხვაობების სახესხვაობებიც. მაგალითად, „ცხოველის“ სახესხვაობა იქნება „ფეხების მქონე“. შემდეგ, – „ფეხების მქონე ცხოველისთვის“ განსხვავებას უნდა ჰქმნიდეს „ფეხების ქონების“ სხვადასხვა სახე. ასე რომ, არ შეიძლება ითქვას, რომ „ფეხოსანი“ ერთ შემთხვევაში „ფროსანია“, მეორე შემთხვევაში კი „არაფროსანი“. მაგრამ თუ სწორად ვიმსჯელებ (ეს შეცდომა სისუსტის ნიშანია), მაშინ „თითებდაყოფელს“ გამოვყოფთ „თითებდაყოფილისგან“, რადგან ესენი ფეხების სახესხვაობები არიან, და „დაყოფილთითებიანი“ „ფეხიანობის“ რაღაც სახეა. ასე

შეიძლება მსვლელობა იქამდე, სანამ არ მივაღწევთ დაუყოფელს, და მაშინ ფეხთა იმდენი სახეობა იქნება, რამდენიც სახესხვაობაა. და ფეხიანი ცხოველების სახეთა რიცხვი გაუტოლდება ფეხთა სხვაობას. თუ ეს ასეა, ცხადია, რომ უკანასკნელი განსხვავება იქნება საგნის არსება და განსაზღვრება, თუ განსაზღვრებებში ერთი და იგივე ხშირად არ უნდა გავიმეოროთ. ეს ხომ ფუჭი შრომა იქნებოდა. მაგრამ ეს მაინც ხდება ხოლმე, რადგან, როდესაც ვამბობთ „ორფეხა ცხოველი“, სხვას არას ვამბობთ თუ არა „ფეხოსან ცხოველს“ და „ორი ფეხის მქონეს“. თუ ამასაც ჩვეულებრივად დავყოფთ, მაშინ მოგვიხდებოდა ერთი და იგივეს მრავალჯერ თქმა, იმდენჯერ, რამდენიც სახესხვაობაა. თუ სახესხვაობა არსებობს, მაშინ უკანასკნელი სახე და არსება ერთი იქნებოდა. მაგრამ თუ დაყოფა წარმოებს შემთხვევითი ნიშნების მიხედვით, მაგალითად, თუ გავყოფდით „ფეხოსანს“ „თეთრსა“ და „შავზე“, მაშინ იმდენი სხვაობა იქნება, რამდენი დანაყოფიცაა. ამრიგად, ცხადია, რომ განსაზღვრებაც სახესხვაობებისგან წარმომდგარი აზრია, სახელდობრ, უკანასკნელი სახესხვაობებისგან, თუ დაყოფა სწორადაა წარმოებული. ეს კი ნათელი გახდება მაშინ, თუ განსაზღვრებებს გადავადგილებთ, მაგალითად, თუ ადამიანის შესახებ ვიტყვით, რომ „ისაა ორფეხა ფეხოსანი ცხოველი“. აქ „ორფეხას“ ცნებასთან „ფეხიანი“ ზედმეტია, მაგრამ სუბსტანციებში თანმიმდევრობა არ არსებობს, ამიტომ როგორ უნდა გავარჩიოთ მათში წინამორბედი მომდევნოსგან?

იმის შესახებ, თუ როგორ მიიღება განსაზღვრება დანაწილებით, უპირველესად ყოვლისა, ეს უნდა ითქვას.

წიგნი VII

თავი მეცამეტე

რადგანაც ჩვენი კვლევა ეხება არსებას, ამიტომ უნდა დავუბრუნდეთ იმას, რაც უკვე ნათქვამი იყო, რომ არსება არის სუბსტრატიც, ფორმაც, ამათგან შემდგარი მთელი და ზოგადიც. პირველი ორის შესახებ უკვე ვიმსჯელებთ, სახელდობრ, არსებაზე და სუბსტანციაზე. ვთქვით, რომ სუბსტრატს ორი მნიშვნელობა აქვს, როგორც გარკვეული კონკრეტული საგანი, მაგალითად, ცხოველი თავისი თვისებებისთვის და როგორც მატერია თავისი განხორციელებისთვის. ზოგიერთის აზრით, ზოგადი უფრო მეტად არის საგანთა მიზეზი და საწყისი, ამიტომ ჩვენ ახლა ამ საკითხსაც უნდა შევხებით.

ჩანს, რომ შეუძლებელია ნებისმიერი ზოგადი საგანი იყოს, რადგან თვითეული საგნის არსება მხოლოდ რომელიმე კონკრეტულ საგანს ეკუთვნის და არა სხვას. ზოგადი კი საერთოა. ზოგადი ეწოდება იმას, რაც ბუნებრივად ბევრისთვისაა დამახასიათებელი. რომლის არსებაა ის? ან ყველასი, ან არც ერთისა. ყველასი არ შეიძლება იყოს. თუ ერთისაა, მაშინ ყოველი სხვაც მასთან გაერთიანდებოდა, რადგან ყველა იმათ, რომელსაც ერთი აქვს არსება, ერთნი არიან. გარდა ამისა, სუბსტანცია არ ითქმის სხვაზე, ზოგადი კი ყოველთვის რაღაც სხვაზე ითქმის. ამრიგად, შეუძლებელია არსება არსებობდეს როგორც რაღაც კონკრეტული საგანი, მაგრამ შეიძლება არსებობდეს კონკრეტულ საგანში, როგორც ცხოველი ადამიანში ან ცხენში. ამრიგად, განა ცხადი არ არის, რომ ზოგადს რაღაც ცნება უნდა ჰქონდეს? მნიშვნელობა

არა აქვს იმას, რომ ცნება ვერ გამოხატავს ყოველივეს, რაც სუბსტანციას ახასიათებს. მიუხედავად ამისა, ის მაინც რაღაცის არსებაა, როგორც მაგალითად, ადამიანი იმ კონკრეტული ადამიანისა, რომელშიც ის არსებობს. ასე რომ, აქაც იგივე შედეგია: ცხოველი იმ კონკრეტული ცხოველის არსება იქნება, რომელშიც ის არსებობს.

ამას გარდა, შეუძლებელია და უაზრობაა, რომ საგანი და არსება, თუ ისინი რაიმესგან არიან შემდგარნი, შემდგარი იყვნენ არა საგნისა და არსებისგან, არამედ თვისებისგან. მაშინ სუბსტანციაზე წინ იქნებოდა არასუბსტანცია, და თვისება – სუბსტანციაზე, რაც შეუძლებელია, რადგან თვისებები არც წარმოშობით, არც დროით არ უსწრებენ წინ სუბსტანციას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი დამოუკიდებელი იქნებოდნენ. გარდა ამისა, სოკრატეშიც იარსებებდა სუბსტანცია. ასე რომ, ის ორი სუბსტანციის არსება იქნებოდა. საერთოდ კი, აქედან გამომდინარეობს, რომ თუ „ადამიანი“ და ყოველივე სხვა ამდაგვარი არის სუბსტანცია, მაშინ ცნებით გამოხატული რაიმე არ შეიძლება სუბსტანცია იყოს, არც დამოუკიდებლად უნდა არსებობდეს და არც სხვაში. მე იმას ვამბობ, რომ არც „ცხოველი“ და არც სხვა რაიმე, რაც ცნებაშია გამოხატული, არ არსებობს რომელიმე კონკრეტული ცხოველისგან დამოუკიდებლად. აქედან ნათელია, რომ არც ერთი ზოგადი არ არის სუბსტანცია და არც ერთი ზოგადი კატეგორია არასოდეს არ ნიშნავს კონკრეტულ საგანს, არამედ ნიშნავს თვისებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში აქედან მივიღებდით მრავალ უაზრობას და „მესამე ადამიანსაც“ კი.

ამას გარდა, ეს ცხადია შემდეგიდანაც: შეუძლებელია, რომ სუბსტანცია შედგებოდეს რეალურად არსებული სუბსტანციებისგან, რადგან ორი ასეთი რეალური სუბსტანცია არასოდეს არ შექმნის ერთ რეალურ სუბსტანციას, არამედ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ რეალურად გაერთიანდება შესაძლებლობაში არსებული ორი მოვლენა, როგორც მაგალითად, ორმაგი შეიქმნება შესაძლებლობაში მყოფი ორი ნახევრისგან, მაგრამ რეალური განხორციელება მათ ერთმანეთისგან აშორებს. ასე რომ, თუ ერთი სუბსტანცია გვაქვს, შეუძლებელია ის შედგებოდეს სუბსტანციებისგან და როგორც აღნიშნავს დემოკრიტე, შეუძლებელია, რომ ორისგან ერთი ან ერთისგან ორი წარმოიშოს, რადგან ის განუყოფელ სიდიდეებს სუბსტანციად აცხადებდა. ცხადია, რომ ანალოგიური მდგომარეობა იქნება რიცხვებში. თუ რიცხვი არის ერთიანების სინთეზი, როგორც ზოგიერთი ამბობს, მაშინ ან ორიანი ერთი არ არის, ანდა მასში ერთი რეალურად არ არსებობს.

ამას თან ახლავს შემდეგი სიძნელებები: თუ არც ერთი სუბსტანცია არ წარმოადგენს ზოგადს, რომელიც თვისებაა და არა კონკრეტული საგანი, და არც ერთი სუბსტანცია არაა შედგენილი რეალური სუბსტანციებისგან, მაშინ ყველა სუბსტანცია მარტივი იქნება და არც ერთ სუბსტანციას არ ექნება განსაზღვრება. ყველანი ფიქრობდნენ და ძველთაგან თქმულა, რომ ყოველთვის ან უმეტეს შემთხვევაში, არსებობს მხოლოდ არსებათა განსაზღვრება. ამჟამად კი აღმოჩნდა, რომ არც იმას აქვს განსაზღვრება. მაშინ ან არავითარი განსაზღვრებები არ უნდა იყოს, ან ნაწილობრივ უნდა იყოს და ნაწილობრივ კი არა. ზემოთქმული ქვემოთ უფრო ნათელი გახდება.

წიგნი VII

თავი მეთოთხმეტე

აქედან გამომდინარე შედეგები ცხადია იმათთვისაც, რომლებიც იდეებს დამოუკიდებელ სუბსტანციად აცხადებენ და სახეს აწარმოებენ გვარისა და სახესხვაობისგან. თუ იდეები არსებობენ და ცხოველი იმყოფება როგორც ადამიანში, ისე ცხენში, ის მათთან ან იგივეობრივია რიცხობრივად, ან სხვა. რომ ის ცნების მიხედვით ერთია, ეს ცხადია, რადგან მოსაუბრე თვითეულ მათგანში ერთსა და იმავე შინაარსს გულისხმობს. მაგრამ, თუ ადამიანი თავისთავად არის კონკრეტული საგანი და დამოუკიდებლად არსებული, აუცილებელია ისიც, რისგანაც ის შედგება, მაგალითად, „ცხოველი“, ან „ორფეხა“, აგრეთვე კონკრეტულ საგანს ნიშნავდეს და დამოუკიდებელი სუბსტანცია იყოს. ასევე თუ „ცხოველი“ ერთი და იგივეა როგორც „ცხენში“, ისე „ადამიანში“, როგორც შენ შენს თავთან იგივეობრივი ხარ, როგორცაა შეიძლება, რომ ეს „ერთი“ დამოუკიდებელი იყოს იმ საგნებისგან, რომლებშიც არსებობს და რატომ არ შეიძლება, რომ ეს „ცხოველი“ დამოუკიდებელი იყოს თავის თავისგანაც. მაგრამ, თუ ის მონაწილეობს როგორც „ორფეხობაში“, ისე „მრავალფეხობაში“, აქედან გამომდინარეობს შეუსაბამობა, რომ ერთსა და იმავე კონკრეტულ საგანს ერთდროულად საწინააღმდეგო თვისებები ახასიათებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, როგორ უნდა გავიგოთ, რომ „ცხოველი“ არის „ორფეხი“, თუ „ხმელეთზე მცხოვრები“? ან იქნებ აქ ცნებათა კავშირია, ან შეხება, ან შერევა? მაგრამ ყოველივე ეს უაზრობაა. და თუ ის ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში არის სხვა, მაშინ ასე ვთქვათ, იმათი რიცხვი, რომლებსაც არსებად ცხოველი აქვთ, განუსაზღვრელი იქნება, რადგან ადამიანისთვის ცხოველი შემთხვევითი ნიშანი არაა. ამას გარდა, თვითონ ცხოველი თავისთავად ბევრი იქნება, რადგან ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ცხოველი სუბსტანციას წარმოადგენს და სხვაზე არ ითქმის. წინააღმდეგ შემთხვევაში, რისგანაც ადამიანი შედგება, ის მისი გვარიც იქნება და იდეაც. მაგრამ შეუძლებელია, რომ ის რაც ერთისთვის არის იდეა, მეორისთვის არსება იყოს, რადგან ყოველ ცხოველში ცხოველი თავისთავად ერთია.

შემდეგ, რისგან შედგება ყოველი ცალკეული ცხოველი? ანდა როგორ წარმოიშვება ის რაიმესგან, ან თავისთავადი ცხოველისგან? ან როგორ შეიძლება ცხოველი, რომელსაც ასეთივე არსება აქვს, არსებობდეს თავისთავადი ცხოველისგან დამოუკიდებლად? ასეთ შედეგებს ვიღებთ შეგრძნებად საგნებში და კიდევ უფრო მეტად შეუსაბამოსაც კი.

და თუ ყოველივე ეს შეუძლებელია, ცხადია, რომ იდეები ისეთი სახით, როგორც ზოგიერთი ფიქრობს, არ უნდა არსებობდნენ.

წიგნი VII

თავი მეთხუთმეტე

მთელი და ცნება ერთმანეთისგან განსხვავებული მოვლენებია. მე ვგულისხმობ ერთ შემთხვევაში მატერიასთან დაკავშირებულ მოვლენას, მეორე შემთხვევაში კი მხოლოდ ცნებას. პირველნი იბადებიან და ისპობიან, ხოლო ცნებები არ იბადებიან და

არც ისპობიან, რადგან წარმოიშობა არა სახლის არსება, არამედ რომელიმე კონკრეტული სახლი. ცნებები კი არსებობენ და არც არსებობენ წარმოშობისა და დაღუპვის გარეშე, რადგან დამტკიცდა, რომ მათ არც არავინ ზადებს და არც არავინ არ ჰქმნის. ცალკეული შეგრძნებადი არსებების არც განსაზღვრება და არც მტკიცება არ შეიძლება, რადგანაც ისინი შედგებიან მატერიისგან, რომელსაც ისეთი ბუნება აქვს, რომ შეუძლია როგორც არსებობა, ისე არარსებობა. ამიტომ ყოველი კონკრეტული საგანი წარმავალია. ამრიგად, თუ დასაბუთება არსებობს, ის აუცილებელ მოვლენებს ეხება, განსაზღვრება კი – შეცნობადს. ხოლო ის, რაც ხან ცოდნაა ხან კი არა, ცოდნა აღარ იქნება, არამედ შეხედულება. და იმათ შესახებ, რომლებიც არც მტკიცდებიან და არც განსაზღვრებიან, შეიძლება გვქონდეს არა ცოდნა, არამედ შეხედულება. ეს უკანასკნელი კი ეხება ისეთ საგნებს, რომლებიც შეიძლება სხვადასხვაგვარად არსებობდნენ. ცხადია, რომ ამ საგნების არც განსაზღვრება და არც მტკიცება არ იარსებებს. ის საგნები კი, რომლებიც მოისპნენ და აღარ ექვემდებარებიან შეგრძნებას, ბუნდოვანნი ხდებიან იმათთვის, ვინც ისინი იცოდა და მათ შესახებ სულში შემორჩენილი ცნებები არც განსაზღვრება იქნება და არც მტკიცება. ამიტომაც, ვინც კონკრეტულ საგანთა განსაზღვრებებს მიმართავს, მან არ შეიძლება არ იცოდეს, რომ იმის განსაზღვრება არ შეიძლება, რაც განუწყვეტლივ იცვლება.

არც იდეის განსაზღვრება შეიძლება, რადგან როგორც ამბობენ, იდეა თავისთავადია და დამოუკიდებელი. ცნება აუცილებლად სიტყვებისგან შედგება. სიტყვებს არ ჰქმნის ის, ვინც საზღვრავს (რადგან ამ შემთხვევაში ეს სიტყვა გაუგებარი იქნებოდა), და ის სიტყვები, რომლებიც ხმარებაშია, ყველასთვის საერთოა, ამიტომაც აუცილებელია, რომ ისინი სხვა საგნებისთვისაც გამოდგნენ. მაგალითად, თუ ვინმე განსაზღვრავდა შენ, უნდა ეთქვა, რომ შენ ხარ გამხდარი, თეთრი, ცხოველი და სხვა, რაც სხვასაც მიუდგებოდა. და იმას, ვინც იტყოდა, რომ არაფერი არ უშლის ხელს, რომ რაც ბევრს ახასიათებს, ახასიათებდეს ერთსაც, უნდა გვეპასუხა, უპირველესად ყოვლისა, რომ ის ორივეს ახასიათებს. მაგალითად, „ორფეხა ცხოველი“ ახასიათებს, როგორც „ცხოველს“, ისე „ორფეხს“. ეს მარადიულთათვისაც აუცილებელია, რადგან ის, რაც პირველადია, რთული საგნების შემადგენელი ნაწილიცაა, თუმცა მათგან დამოუკიდებლად არსებობს. ასეთია „ზოგადი ადამიანი“, რადგან ან არც ერთი არ არის დამოუკიდებელი, ანდა ორივე. თუ არც ერთი არ არის დამოუკიდებელი, მაშინ გვარი სახეებისგან დამოუკიდებლად არ იარსებებდა და თუ იარსებებდა, მაშინ ასეთი იქნებოდა სახეობრივი სხვაობაც. ისინი საგნებზე ადრე იარსებებდნენ, და მარადიულნიც იქნებოდნენ.

შემდეგ, თუ იდეებიც იდეებისგან შედგებიან (შემადგენელი. ნაწილები ხომ უფრო მარტივნი იქნებიან), მაშინ იდეების შემადგენელი ნაწილებიც მრავალ საგნებზე ითქმოდა, როგორიცაა „ცხოველი“ და „ორფეხი“ წინააღმდეგ შემთხვევაში, როგორ იქნებოდნენ ისინი შეცნობადნი? იქნებ იდეაც რაღაც ისეთია, რომლის ხმარება შესაძლებელია ერთზე და არა ბევრზე? მაგრამ ისინი ამას არ უშვებენ, ფიქრობენ რა რომ ყველაფერი ეზიარება იდეას.

როგორც ვთქვით, მათ შეუძინველი არ დარჩათ ის, რომ მუდმივი საგნების განსაზღვრება შეუძლებელია, განსაკუთრებით კი იმ საგნებისა, რომელიც მხოლოდ

ერთია, როგორც მზე და მთვარე. შეცდომას სჩადიან არა მხოლოდ ისინი, რომლებიც მზეს უმატებენ ისეთ ნიშნებს, რომელთა გამოკლებით ის მაინც იარსებებდა, მაგალითად, მიწის გარშემო ტრიალი, ანდა ღამე გაუჩინარება, რადგან ის რომ დამდგარიყო, ან ყოველთვის ხილვადი ყოფილიყო, არ შესწყვეტდა არსებობას, როგორც მზე. ეს შეუძლებელია, რადგან მზე რაღაც სუბსტანციაა. სცდებიან ისინიც, რომლებიც ისეთ ნიშნებს უმატებენ მას, რაც სხვასაც ახასიათებს. მაგალითად, რომ წარმოშობილიყო სხვა ასეთივე სხეული, ცხადია, ისიც მზე იქნებოდა, რადგან მათ ცნება საერთო ექნებოდათ. მაგრამ მზე დამოუკიდებელი კონკრეტული საგანია, როგორც კლეონი ან სოკრატე. საინტერესოა, თუ რატომ არავინ არ ფიქრობს მისი იდეის განსაზღვრაზე? ასეთი ცდების შემდეგ ნათელი გახდება ის, რომ ჩვენს მიერ ზემოთქმული ჭეშმარიტი იყო.

წიგნი VII

თავი მეთექვსმეტე

ცხადია, რომ იმათგან, რომლებიც სუბსტანციებად მიგვაჩნია, უმეტესობა მხოლოდ შესაძლებლობაში არსებობს. ასეთია ცხოველთა ნაწილები (რომლებიც ცხოველისგან დამოუკიდებლად არ არსებობენ და, თუ არსებობენ, არსებობენ მატერიის სახით), აგრეთვე მიწა, ცეცხლი, ჰაერი. არც ერთი მათგანი არაა მთლიანი, არამედ გროვისმაგვარი, სანამ მათგან რაიმე ერთი წამოიზრდება, ან გაჩნდება. უფრო მეტად ასეთი უნდა იყოს სულიერი არსებებისა და სულის ნაწილები, რომლებიც უფრო ემსგავსებიან მას და არსებობენ როგორც შესაძლებლობაში, ისე სინამდვილეში, მოძრაობის რაღაც საწყისი კი სახსრებში აქვთ; ამიტომაც ზოგიერთი ცხოველი დანაწევრებულიც განაგრძობს სიცოცხლეს. ამ ცხოველის ყველა ნაწილი შესაძლებლობაში არსებობს. მაშინ როდესაც ცხოველი ერთი და უწყვეტია ბუნებრივად და არა იძულებისა და შერწყმის შედეგად, რადგან ეს უკანასკნელი ფიზიკური ნაკლია. ერთზე კი ისევე უნდა ვიმსჯელოთ, როგორც არსებულზე, ხოლო რაც არსებას რიცხობრივად ერთი აქვს, თვითაც ერთია. აქედან ცხადია, რომ არც ერთი და არც არსებული, ისევე როგორც ელემენტი და საწყისი, არ შეიძლება საგანთა არსება იყოს.

ჩვენ კი ვიკვლევთ საწყისს იმ მიზნით, რათა ყოველივე დავიყვანოთ ყველაზე ცნობილ დებულებაზე. ერთი და არსებული უფრო მეტად არის სუბსტანცია, ვიდრე საწყისი, ელემენტი და მიზეზი. მაგრამ არც ისინი იქნებიან სუბსტანცია, თუ არავითარი ზოგადი არ შეიძლება სუბსტანცია იყოს, რადგან არსება არაფერს ახასიათებს თავის თავისა და იმის გარდა, რასაც ის ახასიათებს, როგორც არსება. გარდა ამისა, ერთი ერთდროულად ბევრში ვერ იქნება, ზოგადი კი ერთდროულად ბევრშია. ამრიგად, ცხადია, რომ ზოგადი არ შეიძლება კონკრეტული საგნებისგან დამოუკიდებლად არსებობდეს. ისინი კი, რომლებიც იდეებს უშვებენ, სწორად იქცევიან, როდესაც მას გამოაცალკევენ, თუ ის სუბსტანციაა, მაგრამ არ იქცევიან სწორად, როდესაც იდეას აცხადებენ ერთად მრავალში. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ მათ არ შეუძლიათ დაადგინონ, თუ რა მუდმივი სუბსტანციებია ისინი, არსებულნი კონკრეტული შეგრძნებადი საგნებისგან დამოუკიდებლად. ჩვენთვის ცნობილია, რომ

ისინი „ადამიანს თავისთავად“ და „ცხენს თავისთავად“ წარმავალი საგნების სახეს აძლევენ, უმატებენ რა შეგრძნებად საგნებს სიტყვა „თავისთავადს“. მაგრამ ჩვენ ვარსკვლავები ნახული რომ არ გვექონდეს, ისინი მაინც დარჩებოდნენ მუდმივ სუბსტანციებად იმათ გვერდით, რომლებიც ჩვენ ვიცით. ასე რომ, ახლაც, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ არ ვიცით, თუ როგორი არიან ისინი, რაღაც ასეთი მაინც აუცილებლად არსებობს.

ამრიგად, ცხადია, რომ არც ერთი ზოგადი არაა სუბსტანცია და არც სუბსტანცია შეიძლება შედგებოდეს სუბსტანციებისგან.

წიგნი VII

თავი მეჩვიდმეტე

კვლავ უნდა დავუბრუნდეთ საკითხს იმის შესახებ, თუ რა არის არსება და როგორია ის, ოღონდ უნდა ვიმსჯელოთ არა ისე, როგორც თავდაპირველად ვმსჯელობდით. აქედან კი ნათელი გახდება ის სუბსტანციებიც, რომლებიც შეგრძნებადი მოვლენებისგან დამოუკიდებლად არსებობენ.

რადგან არსება არის რაღაც საწყისი და მიზეზი, ამიტომ აქედან უნდა დავიწყოთ კვლევა. მიზეზის კვლევა კი ყოველთვის ასე წარმოებს. რატომ ახასიათებს ერთი რაღაც მეორეს? კვლევა იმისა, თუ რატომ არის „განათლებული ადამიანი“. „განათლებული ადამიანი“ ნიშნავს ან იმის კვლევას, თუ რატომაა ადამიანი განათლებული ან სხვას. მაგრამ კვლევა იმისა, თუ რატომ არის ეს საგანი ეს, არავითარი კვლევა არაა. საჭირო კია მოვლენის მიზეზის და არსების ნათელყოფა, მაგალითად, მთვარის დაბნელების მიზეზების გარკვევა. მაგრამ რომ ეს საგანი არის ეს, ეს ცნება და მიზეზი ყველასთვის ერთია. მაგალითად, მიზეზი იმისა, თუ რატომ არის „ადამიანი“ „ადამიანი“ და „განათლებული“ „განათლებული“, თუ ვინმე არ დასძენს, რომ თვითეული მათგანი თავის თავისგან განუშორებელია, რაც „ერთად“ ყოფნას ნიშნავს. ეს კი ყველასთვის საერთოა და ცოტას მთქმელი. სინამდვილეში კი საკვლევა, თუ რატომ არის ადამიანი ასეთი ცხოველი? რაც ცხადია, არ ნიშნავს იმის კვლევას, თუ რატომ არის „ადამიანი ადამიანი“, ამრიგად, საკვლევა ის, თუ რატომ ახასიათებს რაიმე რაღაც სხვას. რომ ახასიათებს, ეს ცხადია, წინააღმდეგ შემთხვევაში საკვლევაც არა იქნებოდა რა. მაგალითად, კითხვა „რატომ ქუხს“, ნიშნავს იმის კვლევას, თუ „რატომ იშვება ხმაური ღრუბლებში“? აქ კვლევა ეხება ერთი მოვლენის მეორესთან მიმართებას და იმას, თუ რატომ არის ერთი საგანი მეორე, მაგალითად, ქვები და აგურები სახლი? აქედან ცხადია, რომ აქ წარმოებს მიზეზების ძიება, რაც არსების ძიებას ნიშნავს. ლოგიკურად, რომ ვთქვათ, ზოგიერთ შემთხვევაში ეს მიზნის კვლევაა, მაგალითად, სახლის ან საწოლის მიზნის კვლევა. ზოგჯერ კი ის ნიშნავს პირველი მამომრავებლის ძიებას, რადგან ესეც მიზეზია. ასეთ მიზეზს იკვლევენ წარმოშობისა და დაღუპვის დროს, პირველს კი საგნის არსებობისას. ძიების ობიექტი მეტწილად გაუგებარი მაშინ რჩება, როდესაც გამოთქმები ერთმანეთთან კავშირის გარეშე აღებული. როგორც იმ შემთხვევაში, როდესაც ვიკვლევთ ადამიანის არსებას, რათა მარტივად გამოვთქვათ და არა იმ მიზნით, რათა განვსაზღვროთ, რომ ეს ესაა. მაშინ როდესაც საჭიროა კვლევა

წარმოებდეს ობიექტის დადგენის გზით, წინააღმდეგ შემთხვევაში არაფრის ძიებას გავაიგივებთ რაიმეს ძიებასთან. რადგან საჭიროა საკვლევი ობიექტის არსებობა, ცხადია, საჭიროა ვიკვლიოთ ისიც, თუ რატომ წარმოადგენს მატერია რაღაც გარკვეულს? მაგალითად, რატომ არის სახლი ესა და ეს გარკვეულობა? – ეს იმიტომ, რომ არსებობს სახლის არსება, ანდა „ადამიანი არის ესა და ეს“, ანდა აქვს „ასეთი და ასეთი სხეული“. ამრიგად, ვიკვლევთ მატერიის მიზეზს. ის კი, რითაც საგანს გარკვეულობა ეძლევა, არის ფორმა ანუ არსება.

ამრიგად, ცხადია, რომ მარტივი საგნების არც კვლევა და არც სწავლება არ შეიძლება, ამიტომ უნდა არსებობდეს ასეთი საგნების შესწავლის სხვა გზა, რადგან ყოველი შედგენილი ისეთია, თითქოს ერთ მთელს წარმოადგენდეს და არა გროვას, როგორც მარცვალი. მარცვალი კი მხოლოდ ელემენტების ჯამი არ არის. მაგალითად, აქ არ წარმოადგენს β -სა და α -ს, არც სხეული – ცეცხლსა და მიწას, რადგან სხეული და მარცვალი ელემენტებად დაშლის შემდეგ აღარ არსებობენ. ელემენტები: მიწა და ცეცხლი კი რჩებიან. ამრიგად, მარცვალი არის არა მარტო მჟღერი და ყრუ ბგერები, არამედ რაღაც სხვაც. და სხეული არა მარტო ცეცხლი და მიწაა, ან სითბო-სიცივე, არამედ რაღაც სხვაც. თუ აუცილებელია, რომ ეს სხვაც ან ელემენტი იყოს, ანდა ელემენტებისგან შემდგარი? თუ ის ელემენტი, მაშინ მის შესახებ ასევე უნდა ვიმსჯელოთ. სხეული კი იქნებოდა შემდგარი ამათგან, ცეცხლისა და მიწისგან და კიდევ სხვისგან. ასე რომ, ეს დაუსრულებლად გაგრძელდებოდა, მაგრამ თუ ის ელემენტებისგან შედგება, ცხადია, რომ ის იქნება შემდგარი არა ერთი, არამედ ბევრი ელემენტისგან: თუ ეს ასეა, აქაც იგივე უნდა ვთქვათ, რასაც ვამბობდით სხეულისა და მარცვლის შესახებ. საფიქრებელია, რომ უნდა არსებობდეს რაღაც ასეთი, მაგრამ ის არ უნდა იყოს ელემენტი, არამედ ის უნდა იყოს მიზეზი, ერთ შემთხვევაში, სხეულისა, მეორეში კი მარცვლისა და ა. შ. ეს კი არის ყოველი საგნის არსება, რადგან ისაა მათი არსებობის პირველი მიზეზი. ზოგი რამ არ წარმოადგენს საგნის არსებას, არამედ სუბსტანციაა, რომელიც არსებობს ბუნებრივად და ბუნებრივი შემადგენლობა აქვს. მაშინ ცხადია, რომ ისეთი ბუნებაც არსება იქნება, რომელიც არის არა ელემენტი, არამედ საწყისი, ელემენტი კი არის ის, რაზედაც დაიშლება ის, რაც საგანში მატერიის სახით არსებობს, როგორც მარცვალი α -დ და β -დ.

წიგნი მერვე თავი პირველი

ზემოთქმულს საჭიროა გაუკეთდეს დასკვნა და უმთავრესის დადგენით დამთავრდეს კვლევა-ძიება. ზემოთ კი ნათქვამი იყო, რომ ვიკვლევთ სუბსტანციათა მიზეზებს, საწყისებსა და ელემენტებს. სუბსტანციათა შესახებ ყველას ერთი აზრი აქვს, თუმცა ზოგიერთ სუბსტანციაზე ზოგიერთმა თავისებური შეხედულება გამოთქვა. ყველა აღიარებს ბუნებრივი ელემენტების არსებობას, როგორცაა ცეცხლი, მიწა, წყალი, ჰაერი და სხვა მარტივი სხეულები, შემდეგ მცენარეები და მათი ნაწილები, აგრეთვე ცხოველები და ცხოველთა ნაწილები. და ბოლოს: ცა და ცის ნაწილები. ზოგიერთის ორიგინალური შეხედულების მიხედვით, სუბსტანციებია იდეები და მათემატიკური მოვლენები. ჩვენი მსჯელობიდან კი გამომდინარეობს დასკვნა ისეთი სუბსტანციების არსებობის შესახებ, როგორცაა არსება და სუბსტრატები.

შემდეგ, სხვა თვალსაზრისით, გვარი სახეებზე უფრო მეტად არსებობს, ზოგადი – ერთეულ საგნებზე. ზოგადსა და გვარს კი იდეები უკავშირდება, რომლებიც იმავე მოძღვრებით სუბსტანციებადაა მიჩნეული. თუ არსება სუბსტანციაა, რომლის ცნება განსაზღვრებაა, მაშინ საჭიროა დადგენილ იქნას, როგორც განსაზღვრება, ისე კონკრეტული საგანი. რადგან განსაზღვრება არის ცნება და ცნებას კი ნაწილები აქვს, ამიტომ აუცილებელია მათი შესწავლა იმ მხრივაც, თუ რომელია არსების ნაწილები და რომელი არა, და ესენი ის ნაწილებია, რაც განსაზღვრებისა, თუ არა? მაგრამ სუბსტანცია არც ზოგადია და არც გვარი. ხოლო იდეებსა და მათემატიკურ მოვლენებზე ჩვენ ქვემოთ ვიმსჯელებთ, რომლებიც ზოგიერთს შეგრძნებადი საგნებისგან დამოუკიდებლად არსებულ სუბსტანციებად მიაჩნია.

ამჟამად კი უნდა დავუბრუნდეთ იმ სუბსტანციებს, რომელთა შესახებ ყველას ერთი აზრი აქვს. ესენია გრძნობადი საგნები. ყველა შეგრძნებად საგანს კი მატერია აქვს. სუბსტანცია ესაა, ერთი მხრივ, სუბსტრატები, მეორე მხრივ კი, მატერია. მატერიას მე ვუწოდებ იმას, რაც რეალურად კი არ წარმოადგენს კონკრეტულ საგანს, არამედ შესაძლებლობაში, სხვანაირად კი ცნებას და ფორმას, რომელიც, როგორც არსება დამოუკიდებელია აზრობრივად. მესამე მხრივ, ესაა მათგან შემდგარი, რომელიც იბადება და ისპობა და რომელიც ყოველთვის დამოუკიდებლად არსებობს. ცნებადი მოვლენებიდან ზოგი ასეთია, ზოგი კი არა.

ამრიგად, ცხადია, რომ მატერია სუბსტრატია, რადგან ყველა ერთმანეთისადმი მოპირისპირე ცვალებადობაში არსებობს ცვალებადობის რაღაც სუბსტრატები. როგორც მაგალითად, ადგილზე ცვალებადობისას არსებობს ის, რაც ახლა აქაა, შემდეგ კი სხვაგან. ზრდაში კი, – რაც ახლა ასეთია, შემდეგ კი ან დიდი გახდება, ან მცირე. ცვალებადობაში არსებობს ის, რაც ახლა ჯანმრთელია, მაგრამ შემდეგ შეიძლება დაავადდეს. ასევე არსებაშიც, რაც ახლა დაბადების პროცესშია, შემდეგ კვდომის პროცესში იქნება. და ის, რაც ახლა კონკრეტული საგნის სუბსტრატია, შემდეგ მისი არ არსებობის სუბსტრატები გახდება. ამას უკავშირდება ყველა სხვა ცვალებადობანი. სხვა შემთხვევებში ის შესაძლებელია ერთს ან ორს არ ახასიათებდეს, რადგან არაა აუცილებელი, რომ რასაც განფენილი მატერია აქვს, ეს მატერია ამავე დროს წარმოშობადი და მოსპობადი იყოს. ხოლო იმის შესახებ, თუ რა განსხვავებაა მარტივსა

და არამარტივ მოვლენებს შორის, ნათქვამი იყო წიგნებში „ბუნების შესახებ“.

წიგნი VIII

თავი მეორე

ყველა ერთი აზრისაა არსებაზე, როგორც სუბსტრატსა და მატერიაზე, რომელიც შესაძლებლობაში არსებობს. ამიტომ დარჩა გამოსაკვლევია, თუ რას წარმოადგენს რეალურად არსებული შეგრძნებადი სუბსტანცია. დემოკრიტე, როგორც ჩანს, ფიქრობდა, რომ არსებობდა მისი სამი სახე. რადგან მისი აზრით, საფუძველში მყოფი სხეული და მატერია იგივეობრივია, მაგრამ განსხვავდება ელემენტების ზომით, რაც ფორმას, ტრიალით, რაც მდებარეობას, და განლაგებით, რაც წესრიგია. მაგრამ როგორც ჩანს, კიდევ სხვა მრავალი განსხვავება უნდა ჰქონდეს მას. ამათგან ერთი უნდა იყოს მატერიის შეკავშირების შედეგი. შეკავშირება შეიძლება მოხდეს შერევით, როგორც თავლისა რძესთან, ან რაიმე კონის თასმებით შეკვრის მსგავსად, წიგნის წებოთი დაკავშირების სახით, ყუთის ლურსმნებით დამაგრების სახით და სხვა მრავალი ამდაგვარი ხერხით.

განსხვავებას ჰქმნის მდებარეობაც, მაგალითად, კარის დირე, ან თაღი, რომლებიც როგორღაც მდებარეობით განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, აგრეთვე დრო, როგორც სადილი და საუზმე. შემდეგი განსხვავებაა ადგილით, როგორც ქარები. შემდეგ, შეგრძნებადი თვისებით განსხვავება, მაგალითად, სირბილე და სიმკვრივე, სიხშირე და იშვიათობა, სიმშრალე და სისველე. აქედან ზოგს ამ თვისებების ნაწილი ახასიათებს, ზოგს ყველა, ხოლო ამ თვისებების სიჭარბე ან ნაკლებობა ყველასთვის საერთოა. ამრიგად, ცხადია, რომ არსებულ საგნებზე ამგვარად შეიძლება მსჯელობა. დირე არის ის, რაც ასე მდებარეობს და მის არსებასაც მისი ასე მდებარეობა გამოხატავს. ყინულის არსება ნიშნავს ნაწილების გარკვეული სახით გამკვრივებას. ზოგიერთი მოვლენის არსება, როგორცაა ხელი ან ფეხი, შეიძლება განსაზღვრული იყოს ყველა ამ განსხვავებით: შეკავშირებით, შერევით, შეკვრით, გამკვრივებით და სხვა.

დაგვრჩა განსხვავებათა გვარების დადგენა, რომლებიც არსებობის საწყისნი არიან. მაგალითად, მეტი და ნაკლები, ხშირი და იშვიათი და სხვა ამდაგვარი. ყველა ესენი ხომ მეტ-ნაკლებობას წარმოადგენენ. თუ საგნები ფორმით განსხვავდებიან, მაგალითად, სიგლუვით ან ხორკლიანობით, ისინი განსხვავებული ყოფილან სისწორით და მოღუნულობით. ზოგიერთის არსებობა შერევაში მდგომარეობს, ამიტომ მისი საწინააღმდეგო მოვლენა არარსებობაა. აქედან ცხადია, რომ თუ არსება თვითეული საგნის არსებობის მიზეზია, ეს მიზეზი თვითულ ამ მოვლენათაგანშია საძიებელი. არსება არაა არც ერთი ამათგანი, არაა არც მათი გაორმაგება, არამედ თვითეული მათგანი მისი რაღაც ანალოგიურია. და ის, რაც ითქვა სუბსტანციის მატერიაზე, იგივე უნდა ითქვას მის განხორციელებაზეც და მით უმეტეს, სხვა განსაზღვრებებზე. მაგალითად, თუ საჭიროა კარის ზღურბლის განსაზღვრა, ვამბობთ, რომ ისაა ან ხე, ან ქვა, რომელიც ასე ან ისე მდებარეობს და სახლის შესახებ კი ვამბობთ, რომ ის არის ქვების ან ბოძების გარკვეული მდებარეობა. ამას გარდა, ზოგიერთ შემთხვევაში საჭიროა მიზნის მითითება. ყინულზე ვამბობთ, რომ ესაა გარკვეული

სიხშირის ან სიმკვრივის მქონე წყალი. სიმფონია არის მაღალი და დაბალი ტონების გარკვეული ნარევი. ასევე უნდა ვიმსჯელოთ სხვა შემთხვევებშიც.

აქედან ცხადია, რომ სხვადასხვა მატერიას სხვადასხვა განხორციელება და ცნება აქვს. ზოგან ეს შერწყმაა, ზოგან შერევა, ზოგან კი რომელიმე ზემოთქმული შემთხვევათაგანი. მაშასადამე, ვინც სახლის არსებას განსაზღვრავს, როგორც ქვას, აგურებს და ბოძებს, ის ლაპარაკობს სახლზე შესაძლებლობაში, რადგან ყველაფერი ეს მატერიაა. მაგრამ ვინც იტყვის, რომ ესაა საგნებისა და სხეულების სათავსი, ანდა რაიმე ამდაგვარს უმატებს, ის რეალურად არსებულ სახლზე ლაპარაკობს. ორივეს შეკავშირების შედეგად კი ვიღებთ მესამეს, მათგან წარმოებულ სუბსტანციას, რადგან როგორც ჩანს ცნება მიღებულია სახესხვაობისგან და გვარისგან და წარმოადგენს ფორმისა და რეალობის განსაზღვრებას, ხოლო ნაწილების განსაზღვრება კი პირველ რიგში მატერიის განსაზღვრებაა.

ანალოგიური განსაზღვრებები მიიღო არქიტამ: აქაც მოცემულია ორი მხარე. მაგალითად, კითხვაზე: რა არის ამინდი, პასუხობს: ესაა ჰაერის მასაში არსებული სიმშვიდე. ამ შემთხვევაში ჰაერი არის მატერია, ხოლო მისი განხორციელება და არსება კი სიმშვიდე. რა არის მშვიდი ზღვა? ესაა წყლის ზედაპირის სიგლუვე. აქ წყალი არის მატერიალური სუბსტრატის, ხოლო სიგლუვე კი რეალობა და ფორმა.

ზემოთქმულიდან ცხადია, თუ რა არის შეგრძნებადი არსება და როგორ არსებობს იგი. ერთ შემთხვევაში ესაა მატერია, მეორე შემთხვევაში ფორმა და რეალობა, მესამე შემთხვევაში კი მათი შეერთების შედეგი.

წიგნი VIII

თავი მესამე

არ უნდა გამოგვრჩეს მხედველობიდან, რომ ზოგჯერ გაურკვეველია, რთულ არსებას გამოხატავს სიტყვა, თუ მის განხორციელებასა და ფორმას, მაგალითად, „სახლი“ გამოხატავს ზოგადს, რომელიც გარკვეული ფორმით განლაგებული აგურებისა და ქვებისგან შედგენილ სათავსს წარმოადგენს, თუ სათავსის რეალობასა და ფორმას? ანდა რას ნიშნავს ხაზი, სივრცეში არსებულ ორიანს, თუ საერთოდ ორიანს? ან „ცხოველი“ ნიშნავს სხეულში არსებულ სულს თუ საერთოდ სულს, რომელიც რომელიმე სხეულის არსება და რეალობაა? ორივესგან ვიღებთ ცხოველს, მაგრამ არა როგორც ერთი ცნებით გამოთქმულ ორ სხვადასხვა რაიმეს, არამედ როგორც ერთ მოვლენას. ის სხვა მიმართებაში შეიძლება სხვადასხვა იყოს, მაგრამ არა შეგრძნებადი სუბსტანციის კვლევისას, რადგან აქ არსება მოცემულია როგორც ფორმის, ისე რეალობის სახით. სული და სულის არსება ერთი და იგივეა, ადამიანის არსება და ადამიანი კი ერთი და იგივე არაა, თუ სულსაც ადამიანად არ ჩავთვლით. ეს კი ზოგჯერ შეიძლება, ზოგჯერ კი არა.

კვლევის შედეგად არ დადასტურდა, რომ მარცვალი ელემენტებსა და მათ სინთეზს წარმოადგენს, ხოლო სახლი აგურებსა და მათ სინთეზს. ეს სწორია, რადგან საგანი არაა მხოლოდ იმათი სინთეზი და ნარევი, რისგანაც ის შედგება. ასევე სხვა შემთხვევაშიც, მაგალითად, დირეს შემთხვევაში განლაგება კი არ არის დირესგან

წარმოებული, არამედ უფრო მეტად ის ამისგან, ასევე არც „ადამიანია“ „ცხოველი“ და „ორფეხი“, არამედ უნდა არსებობდეს რაღაც მათ გარდა. თუ ის მატერიაა, ის არ იქნება არც ელემენტი და არც ელემენტებისგან შემდგარი, არამედ ის არსება იქნება, რომელსაც ისინი უყურადღებოდ ტოვებენ და მატერიაზე ლაპარაკობენ. თუ მატერიაა მისი არსებობის მიზეზიც და სუბსტანციაც, მას ჩვენ მის არსებად მაინც ვერ ჩავთვლით, რადგან არსება აუცილებლად ან მარადიული უნდა იყოს, ან წარმავალი, გარეშე მოსპობისა და წარმოშობადი გარეშე წარმოშობისა. სხვაგან კი დავამტკიცეთ და ცხადვყავით, რომ ფორმას არც არავინ ჰქმნის და არც წარმოშობს, არამედ კეთდება ესა და ეს და წარმოიშობა ამისა და ამისაგან. არსად არაა გარკვეული ის, აქვთ თუ არა წარმავალ საგნებს დამოუკიდებელი არსება, ცხადია მხოლოდ ის, რომ ეს ზოგჯერ შეუძლებელია. მაგალითად, იმ საგანთა არსება, რომლებსაც არ შეუძლიათ დამოუკიდებელი არსებობა. ასეთია სახლი და ჭურჭელი. ასე რომ, სუბსტანციები არ არიან არც ესენი და არც სხვა რაიმე არაბუნებრივი, რადგან წარმავალ საგანთა შორის მხოლოდ ბუნებრივი შეიძლება იყოს სუბსტანცია.

ამრიგად, იმ სიძნელეს, რომელზეც დაობდნენ, როგორც ანტისტენეს მიმდევრები, ისე სხვა გაუნათლებლები, რაღაც საფუძველი აქვს. სახელდობრ ის, რომ საგანი არ განისაზღვრება, რადგან მისი განსაზღვრება ძალიან ვრცელი იქნებოდა. საგნის თვისება კი შეიძლება განვსაზღვროთ და სხვასაც ვასწავლოთ ეს. მაგალითად, ვერცხლზე ვერ ვიტყვით თუ რაა ეს, მაგრამ ვიტყვით, რომ ის ისეთივეა, როგორც კალა. ასე რომ, საგნის არსება ისეთი რამაა, რომელსაც შეიძლება განსაზღვრებაც ჰქონდეს და ცნებაც, თუნდაც ის რთული შედგენილობის იყოს, სულ ერთია, იქნება ის შეგრძნებადი, თუ აზრობრივი. მაგრამ მისი შემადგენელი პირველი ელემენტების განსაზღვრება კი არ შეიძლება, რადგან განსაზღვრება მიუთითებს რაღაცას რაღაცის შესახებ, რაც ერთ შემთხვევაში მატერია უნდა იყოს და მეორე შემთხვევაში კი ფორმა.

აქედან ცხადი უნდა იყოს, რომ თუ რიცხვები რაღაც არსებებია, ისინი ამგვარად არსებობენ და არა როგორც ერთიანები, რასაც ზოგიერთი ამტკიცებს, რადგან განსაზღვრებაც რაღაც რიცხვია და დაიშლება დაუშლელ ნაწილებად, და რადგან არც ცნებებია უსაზღვრო და არც რიცხვები. როგორც რიცხვებისგან იმის გამოკლებით ან მიმატებით, რისგანაც რიცხვი შედგება, მივიღებთ არა იმავე რიცხვს, არამედ სხვას, თუნდაც მას მოაკლდეს ან მიემატოს უმცირესი რამ, ასევე განსაზღვრებაც რაიმეს გამოკლებით ან მიმატებით აღარ იქნება იგივე. რიცხვშიც უნდა იყოს რაღაც, რის გამოც ის ერთს წარმოადგენს და რომლის შესახებ ვერ ვიტყვით, თუ რაა ის. ის, მართლაც, ერთია? ან რიცხვი არაა ერთი, არამედ გროვისმაგვარი, ან თუ ერთია, უნდა ითქვას, თუ რაა ის, რაც მას სიმრავლიდან ერთად აქცევს. განსაზღვრებაც ისევე ერთია, როგორც არსება. მის შესახებაც ისინი არაფერს ამბობენ და შედეგი აქაც ანალოგიურია. ასეა ერთი არსებაც და არა ისე, რასაც ზოგიერთები ამბობენ, რომ ის არის რაღაც ერთიანი და წერტილი. არსება ყოველ ცალკე შემთხვევაში არის რაღაც რეალობა და ბუნება, არც მას ახასიათებს მეტ-ნაკლებობა, როგორც რიცხვს და არც მხოლოდ ფორმალური არსება, რადგან მატერიასთანაა დაკავშირებული.

ე. წ. არსებათა წარმოშობისა და დაღუპვის შესახებ და იმის შესახებ, თუ როგორაა ეს შესაძლებელი და როგორ არა, აგრეთვე რიცხვებზე მათი დაყვანის შესახებ, ამით

უნდა შემოვიფარგლოთ.

წიგნი VIII

თავი მეოთხე

მატერიალური სუბსტანციის კვლევისას ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმას, რომ თუ ყოველივე წარმოიშობა რაიმე პირველადისგან ან პირველადი ელემენტებისგან, და თუ მატერია წარმოშობადი საგნების საწყისია, მაშინ ყოველ საგანს უნდა ჰქონდეს რაღაც მისთვის სპეციფიკური მატერია, როგორც ლორწოს პირველი მატერიაა ტკბილი და მსუქანი, ნაღვლისა მწარე და სხვა ამდაგვარი, ეს უკანასკნელნიც ელემენტებისგან შედგებიან. ერთსა და იმავე მოვლენას შეიძლება მრავალგვარი მატერია ჰქონდეს, თუ წარმოშობა ერთი მეორისგან ხდება, როგორც ლორწო შედგება მსუქანი და ტკბილი ნაწილებისგან იმ შემთხვევაში, თუ მსუქანი წარმოიშობა ტკბილისა და ნაღველისგან და თუ ეს უკანასკნელი დაიშლება პირველ მატერიად. ერთი საგნის მეორისგან წარმოშობა კი ორგვარია: ან თანმიმდევრული განვითარებით, ან საწყისებზე დაშლით. შესაძლებელია ერთი და იმავე მატერიიდან სხვადასხვა საგნები წარმოიშვას მამოძრავებელი მიზეზის გამო. მაგალითად, ხისგან – ყუთიც და საწოლიც. ზოგჯერ კი, თუ მატერია სხვადასხვაა, საგნებიც აუცილებლად სხვადასხვა იქნებიან. მაგალითად, ხეს ვერ დავამზადებთ ხისგან, თუნდაც მამოძრავებელი მიზეზი იგივე იყოს. ხერხი ვერ დამზადდება ვერც მატყლისგან და ვერც ხისგან. თუ ერთი და იგივე საგანი მზადდება სხვადასხვა მატერიისგან, ცხადია, რომ მაშინ ხელოვნება და საგნის მამოძრავებელი საწყისი ერთი და იგივე უნდა იყოს. რადგან, თუ მატერია და მამოძრავებელი სხვადასხვაა, წარმოშობილიც სხვადასხვა იქნება. ამიტომ ვინც მიზეზებს იკვლევს, უნდა გაითვალისწინოს ყველა შესაძლებელი მიზეზი, რადგან მიზეზები მრავალგვარია. მაგალითად, რა არის ადამიანის მატერიალური მიზეზი? მენსტრუაცია. რაა მისი მამოძრავებელი მიზეზი? – თესლი. რაა ფორმალური მიზეზი? – არსება. რა არის მიზანი – დასასრული. ეს ორი უკანასკნელი ერთი და იგივეა. ყოველთვის საჭიროა უახლოესი მიზეზის დასახელება. რა არის მატერია? ის არაა ცეცხლი ან მიწა, არამედ საგნისთვის რაღაც სპეციფიკური. ბუნებრივი და წარმოშობადი საგნების კვლევა აუცილებლად ასე უნდა ვაწარმოვოთ, თუ კვლევის სწორად წარმართვა გვსურს. ამრიგად, თუ მიზეზები ესენი და ამდენია, საჭიროა მათი შესწავლა. ბუნებრივსა და მარადიულ არსებებზე სხვაგვარად უნდა ვიმსჯელოთ. ზოგ მათგანს არა აქვს მატერია, ან აქვს, მაგრამ ისეთი, რომელიც მხოლოდ გადაადგილდება. ბუნებრივ საგნებს, რომლებიც არ არიან სუბსტანცია, მატერია არა აქვთ და მათი არსება მათივე სუბსტანციაა. მაგალითად, რა არის მთვარის დაბნელების მიზეზი, რომელი მატერია? ის არ არსებობს, არამედ ეს მთვარის განცდაა. რა არის სინათლის მოძრაობისა და მოსპობის მიზეზი? – დედამიწა. მიზნობრივი მიზეზი კი არ გვაქვს. ფორმის როლს აქ ასრულებს განმარტება, მაგრამ განმარტება ბუნდოვანი იქნება, თუ ის არ ეხება მიზეზს. მაგალითად, რა არის დაბნელება? – სინათლის გაქრობა. მაგრამ თუ დავუმატებთ, „დედამიწის შუაში მოქცევა“, აქ განმარტება მიზეზთან იქნება დაკავშირებული. რაც შეეხება ძილს, უცნობია თუ რა განიცდის მას პირველად.

შესაძლებელია ცხოველი? – კარგი, მაგრამ რა მიმართებაში? და მისი რომელი ნაწილი განიცდის ამას პირველად? გული, თუ სხვა რამ? შემდეგ, რისგან განიცდის ამ ზემოქმედებას? შემდეგ, რა განცდაა ეს? რომელიმე ორგანოსი, თუ მთელი სხეულის? უძრაობა? კარგი, მაგრამ საგანი რის ზემოქმედებით განიცდის რაიმეს?

წიგნი VIII

თავი მეხუთე

ზოგი მოვლენა არსებობს და არც არსებობს წარმოშობისა და მოსპობის გარეშე. ასეთია წერტილები, თუ ისინი არსებობენ და ფორმები საერთოდ, რადგან წარმოიშობა არა „თეთრი“, არამედ „თეთრი ხე“, თუ წარმოშობილი ყოველთვის რაიმესგან წარმოიშობა და რაიმედ იქცევა. ყველა დაპირისპირებული მოვლენა ერთიმეორისგან კი არ წარმოიშობა, არამედ სხვაგვარად წარმოიშობა თეთრი ადამიანი შავისგან და შავი თეთრისგან. არც მატერია აქვს ყველაფერს, არამედ აქვთ იმათ, რომლებიც ერთიმეორისგან წარმოიშობიან და ერთიმეორეში გადადიან. ხოლო იმათ, რომლებიც არსებობენ, ან არ არსებობენ ცვალებადობის გარეშე, მატერია არ აქვთ.

ძნელად გადასაწყვეტია კითხვა იმის შესახებ, თუ თვითეული საგნის მატერია როგორ დამოკიდებულებაშია თავის მოპირდაპირე მხარესთან. მაგალითად, თუ სხეული შესაძლებლობაშია ჯანმრთელი და ჯანმრთელობას კი ავადმყოფობა უპირისპირდება, მაშინ ორივე შესაძლებლობაში არსებობს? და წყალი შესაძლებლობაში არის როგორც ღვინო, ისე ძმარი? თუ ერთ შემთხვევაში მომატებისა და ფორმის გამო გვაქვს ჩვენ მატერია და მეორე შემთხვევაში, დაკლებისა და დაღუპვის გამო – ბუნების საწინააღმდეგო მოვლენა? საკითხავია აგრეთვე, თუ რა არის ღვინო და რატომ არაა ის ძმრის მატერია ან ძმარი შესაძლებლობაში. რადგან მისგან მიიღება ძმარი. ან რატომ არაა ცოცხალი მკვდარი. რადგან თუ არაა ცოცხალი მკვდარი, სიკვდილი შემთხვევითი იქნება. სიკვდილის შემდეგ ცხოველის მატერია წარმოადგენს მკვდრის მატერიას და მის შესაძლებლობას. წყალი კი – ძმრის შესაძლებლობას? რადგან ისინი ისე წარმოიშობიან ამათგან, როგორც ღამე დღისგან. ისინი, რაც არ გადადის ერთიმეორეში, მატერიას უნდა დაუბრუნდნენ. მაგალითად, თუ მკვდრისგან წარმოშობილი სიცოცხლე უბრუნდება პირველად მატერიას, შემდეგ მისგან ისევ სიცოცხლე უნდა წარმოიშოს, ასევე ძმარი უნდა იქცეს წყლად და შემდეგ ღვინოდ.

წიგნი VIII

თავი მეექვსე

ზემომოტანილი სიძნელე განსაზღვრებებისა და რიცხვების შესახებ ეხება მათი ერთიანობის მიზეზს. ყველა იმათ, რომლებიც, მიუხედავად იმისა, რომ მრავალი ნაწილებისგან შედგებიან, მაგრამ მაინც წარმოადგენენ არა გროვას, არამედ რაღაც მთელს, ნაწილებს გარდა, ამისთვის რაღაც მიზეზი აქვთ. მაგალითად, სხეულებში ერთიანობის მიზეზი ზოგან არის შეხება, ზოგან წებოვნება ან რაღაც სხვა ასეთი მოვლენა. განსაზღვრება კი არის ერთი არა მისი ნაწილების ერთად ყოფნის გამო, როგორც „ილიადა“, არამედ იმიტომ, რომ მას არსება აქვს ასეთი. მაგრამ რა არის ის, რაც

ადამიანს ერთად აქცევს ან რატომ არის ის ერთი და არა მრავალი, მაგალითად, „ცხოველი“ და „ორფეხი“? მით უმეტეს, თუ არსებობს რაღაც „ცხოველი“ და „ორფეხი თავისთავად“, როგორც ზოგი ამბობს. რატომ არის ეს ადამიანი და ისინი ადამიანები არა ადამიანებთან, ან ერთთან, არამედ ორთან, ცხოველთან და ორფეხიანობასთან ზიარების გამო? მაშინ ადამიანი უნდა ყოფილიყო არა ერთი, არამედ მრავალი: ცხოველი და ორფეხი. ცხადია, რომ იმ მეთოდით, როგორც ისინი ფიქრობდნენ განესაზღვრათ და ემსჯელათ, არ შეიძლება არც ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა და არც სიძნელის გადაჭრა, მაგრამ იმ გზით, როგორც ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ერთი მატერიაა, მეორე კი ფორმა, ერთი არსებული შესაძლებლობაში, მეორე კი სინამდვილეში, საძიებელი აღარავითარ სიძნელეს აღარ წარმოადგენს. აქ იგივე დაბრკოლება იქმნება, როგორც იმ შემთხვევაში „ტანსაცმელის“ განსაზღვრება „მრგვალი სპილენძი“ რომ ყოფილიყო. აქ სიტყვა ცნების ნიშანია. ასე რომ, საკვლევა, – „სიმრგვალისა“ და „სპილენძის“ ერთიანობის მიზეზი. მაშინ კი, როგორც ჩანს, აღარავითარი სიძნელე აღარ იქნება, თუ ერთი მატერიაა, მეორე კი ფორმა. რა არის იმის მიზეზი, რომ ის, რაც შესაძლებლობაშია, სინამდვილედ იქცევა, გარდა შემოქმედი მიზეზისა, რომელიც წარმოქმნის? შესაძლებლობაში არსებული სფეროს რეალურად ქცევის სხვა არავითარი მიზეზი არაა, გარდა თვით მისი არსებისა. ხოლო მატერია ერთ შემთხვევაში არის გააზრებადი, მეორეში შეგრძნებადი, და ცნება ყოველთვის ხან მატერიის სახით არსებობს, ხან კი რეალურად, როგორც, მაგალითად, წრე არის ბრტყელი ფორმის მქონე. ხოლო ის, რასაც არა აქვს არც გააზრებადი, არც შეგრძნებადი მატერია, ის თვითონ არის უშუალოდ ერთიანი და არსება. ასეა არსებაც, საგანიც, თვისებაც და რაოდენობაც. ამიტომაც განსაზღვრებაში არაა არც საგანი, არც ერთი და არც არსება უშუალოდ, მაგრამ ის მაინც არის, როგორც ერთი, ისე რაღაც არსებული და ამიტომაც მას არა აქვს არც ერთიანობის და არც არსებობის რაიმე თვით მისგან განსხვავებული მიზეზი. თვითეული თვითონ არის რაღაც არსებული და ერთი, მაგრამ არა იმიტომ, რომ ის მონაწილეობს არსებობისა და ერთიანობის გვარში, და არც იმიტომ, რომ ეს გვარები საგნებისგან დამოუკიდებელნი არიან. ამ დაბრკოლების გამო ისინი, ვინც „ზიარებაზე ლაპარაკობენ, უძნელდებათ „ზიარების“ მიზეზისა და არსების ახსნა. ზოგი კი, როგორც, მაგალითად, ლიკოფრონი, ლაპარაკობენ შემეცნებისა და სულის კავშირზე. სხვები კი სიცოცხლეს უწოდებენ სულისა და სხეულის სინთეზს. მაგრამ იგივე შეიძლება ითქვას ყოველივე სხვაზე. მაგალითად, ჯანმრთელობა არის სულისა და ჯანმრთელობის თანაარსებობა, კავშირი ან სინთეზი. სპილენძის სამკუთხედი არის სინთეზი სპილენძისა და სამკუთხედისა. და თეთრი საგანი არის სინთეზი სიბრტყისა და სითეთრისა. აქ ყველგან ერთიანობისა და განსხვავების მიზეზი არის საძიებელი შესაძლებლობასა და მის განხორციელებაში.

როგორცა ვთქვით, კიდური მატერია და ფორმა ერთი და იგივეა, პირველი შესაძლებლობაში, მეორე სინამდვილეში. ასევე უნდა მოვიქცეთ ერთის მიზეზისა და არსების კვლევისას, რადგან ყოველი საგანი როგორღაც არის ერთი, როგორც შესაძლებლობაში, ისე სინამდვილეში. ასე რომ, ამის მიზეზი სხვა არა არის რა, გარდა მამომრავებელი მიზეზისა, რასაც შესაძლებლობიდან სინამდვილეში, გადავყავართ. ხოლო რასაც მატერია არა აქვს, ყოველთვის რაღაც მარტივი ერთია.

წიგნი მეცხრე თავი პირველი

უკვე ვიმსჯელებთ იმის შესახებ, რაც არსებობს როგორც პირველადი და რაზედაც დაიყვანება ყველა კატეგორია, ე. ი. სუბსტანციის შესახებ. რადგან როგორც ჩვენ თავიდანვე ვთქვით, ყველა სხვა კატეგორია: რაოდენობა, თვისება და სხვა, სუბსტანციას ეხება. ხოლო, რადგან არსებულზე შეიძლება ვილაპარაკოთ, ერთი მხრივ, ან როგორც კონკრეტულ საგანზე, ან თვისებაზე და რაოდენობაზე, მეორე მხრივ, როგორც შესაძლებლობაზე, განხორციელებაზე და მოქმედებაზე, ამიტომ უნდა დავადგინოთ შესაძლებლობისა და სინამდვილის და უპირველესად ყოვლისა, შესაძლებლობის უმთავრესი მნიშვნელობები. თუმცა ეს იმდენად მნიშვნელოვანი არაა იმ საკითხისთვის, რაზეც ახლა გვსურს მსჯელობა. როგორც შესაძლებლობის, ისე რეალობის მნიშვნელობა გაცილებით მეტია, ვიდრე მხოლოდ მოძრაობისა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, უნდა ვიმსჯელოთ მოძრაობის შესახებ, ხოლო რეალობის განსაზღვრებებში ცხადვით ყოველივე სხვაც.

რომ „უნარსა“ და „შესაძლებლობას“ მრავალი მნიშვნელობა აქვს, ეს სხვაგან დავადგინეთ. შესაძლებლობის ის მნიშვნელობები, სადაც მხოლოდ სახელწოდებაა საერთო, უნდა გადავდოთ გვერდზე (ზოგჯერ ის ეწოდება რაღაც მსგავსთ. მაგალითად, გეომეტრიაში შესაძლებელსა და შეუძლებელს ვუწოდებთ გარკვეული სახით არსებობას ან არარსებობას), ხოლო, რომლებსაც ერთსა და იმავე სახესთან აქვთ მიმართება რაღაც საწყისებს წარმოადგენენ და შეიძლება მათზე მსჯელობა იმ პირველ ერთთან მიმართების გამო, რომელიც ან სხვაშია მოძრაობის საწყისი, ან თვითონაა სხვა.

განცდა, ერთი მხრივ, არის უნარი, რომელიც ან თვით განმცდელში არის ვნებითი ცვალებადობის საწყისი, ან სხვის ზემოქმედებითაა გამოწვეული, ანდა რამდენადაც თვითონ არის სხვა. მეორე მხრივ კი, ისაა ცუდისკენ ცვალებადობისადმი ან განადგურებისადმი უგრძობობა, რაც ან ცვალებადობის სხვა საწყისისგანაა გამოწვეული, ან რამდენადაც თვითონაა სხვა. ყველა ამ განსაზღვრებაში მოცემულია პირველადი ძალის ცნება. შესაძლებლობა ეწოდება აგრეთვე არა მხოლოდ მოქმედების ან ვნების, ან კარგად მოქმედების უნარს, არამედ ამ ცნებაში მოცემულია როგორღაც პირველად უნართა მნიშვნელობებიც.

აქედან ცხადია, რომ მოქმედებისა და განცდის უნარი ერთი და იგივეა, რადგან შესაძლებლობაა, როგორც თვით საგნის მიერ განცდის უნარის ქონება, ისე მის მიერ სხვაში ამ უნარის გამოწვევა, ზოგჯერ კი ეს სხვადასხვა რამაა. ერთი მხრივ, ის არსებობს განმცდელში იმიტომ, რომ მას როგორც არსებობის, ისე მატერიალური რაღაც საწყისი აქვს. განცდა კი, მაგალითად, ქონის წვა, რბილის გაღუნვა და სხვა, განმცდელს შეუძლია სხვადასხვა მიზეზით. სხვადასხვა უნარი აქვთ მოქმედ საგნებს, მაგალითად, გათბობის და აშენების უნარი, პირველი გამათბობელშია, მეორე – მშენებელში. ამიტომაც ამ თვისების მქონე საგნები არავითარ ზემოქმედებას ახდენენ თავის თავზე, რადგან საგანი ერთია და არა სხვა. უუნარობა და უნარის არმქონე უპირისპირდება უნარს და მისი არქონებაა. ისე რომ, ყოველგვარი უნარი, განხილული ამ თვალსაზრისით, უპირისპირდება უუნარობას.

„უნარის არქონებას“ მრავალი მნიშვნელობა აქვს. ის ნიშნავს, როგორც საერთოდ

„არქონებას“, ისე იმის არქონებას, რაც ბუნებრივად უნდა ჰქონდეს მოვლენას, მაგრამ ან მთლიანად არა აქვს, ან არა აქვს მაშინ, როცა უნდა ჰქონდეს, ან რაც რაღაცნაირად უნდა ჰქონდეს, მაგრამ ან სრულიად არა აქვს, ან როგორღაც. ზოგჯერ კი ვამბობთ, რომ უუნაროა მოვლენა, რომელსაც იძულების გამო არა აქვს ის, რაც ბუნებრივად უნდა ჰქონდეს.

წიგნი IX

თავი მეორე

ზოგი ამ საწყისთაგანი არსებობს უსულო საგნებში, ზოგი კი სულიერშიც და სულშიც, კერძოდ, ისეთ სულში, რომელსაც განსჯა აქვს, ამიტომ ცხადია, რომ ზოგი უნარი დაკავშირებულია განსჯასთან, ზოგი კი არა. ყველა სახის ხელოვნება და შემოქმედებითი ხასიათის მეცნიერებაც უნარია, რადგან ისინი ცვალებადობის საწყისნი არიან სხვაში, ან თვით არიან სხვა. ის უნარნი, რომლებიც დაკავშირებული არიან განსჯასთან, იწვევენ საპირისპირო შედეგებს, ხოლო რომლებიც არ უკავშირდებიან განსჯას – მხოლოდ ერთს. მაგალითად, სითბო მხოლოდ ათბობს. მედიცინა კი იწვევს, როგორც ჯანმრთელობას, ისე ავადმყოფობას. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ განსჯა ცოდნაა, რომელიც ავლენს როგორც საგანს, ისე მის გაქრობას. ოღონდ არა ერთნაირად, არამედ ზოგჯერ ავლენს ორივეს, ზოგჯერ კი უმეტეს შემთხვევაში არსებულს. ასე რომ, აუცილებელია მეცნიერება საწინააღმდეგო მოვლენების ცოდნაც იყოს, ე. ი. როგორც თავისთავადი, ისე არათავისთავადი მოვლენებისა. როგორც განსჯა, რომელიც ხან თავისთავადს ეხება, ხან კი შემთხვევითსაც, რადგან ის უარყოფით და დაშორებით ცხადყოფს წინააღმდეგობას. არქონება ხომ წინააღმდეგობის პირველი სახეა და მოპირდაპირე მხარის უარყოფა. მოპირდაპირე მხარეები კი ერთსა და იმავე მიმართებაში არ არსებობენ. ცოდნა არის განსჯის უნარი, სული კი მოძრაობის საწყისია. ამიტომ გამაჯანმრთელელებელი უნარი მარტო ჯანმრთელობას წარმოშობს, გამათბობელი – სითბოს, გამაცივებელი – სიგრილეს, შემეცნების უნარი კი ორივეს. განსჯა ორივეს უნარია, თუმცა არა ერთნაირად. სულში იმყოფება მოძრაობის საწყისიც. ამრიგად, ორივეს ერთი და იგივე საწყისი ამოძრავებს და ერთი და იმავე მიზნისკენ წარმართავს. ამიტომაც განსჯის უნარის მქონე ამ უნარის საპირისპირო შედეგსაც იწვევს, არქონის შედეგებს, რადგან მათ აერთიანებთ ერთი საწყისი – განსჯა.

ცხადია, რომ კარგი მოქმედების უნარს თან სდევს საერთოდ, მოქმედებისა და განცდის უნარი. ამ უკანასკნელთ კი პირველი ყოველთვის არ ახლავთ თან, რადგან აუცილებელია, რომ კარგად მოქმედი საერთოდ მოქმედიც იყოს, მაგრამ აუცილებელი არაა, რომ საერთოდ მოქმედი კარგის მოქმედიც იყოს.

თავი მესამე

ზოგიერთი მოაზროვნე, მაგალითად, მეგარელები, ფიქრობენ, რომ უნარი მხოლოდ მოქმედების დროს არსებობს და არ არსებობს უმოქმედობის დროს. მაგალითად, ვინც აშენებს, იმას აშენების უნარიც აქვს და აქვს მაშინ, როდესაც აშენებს. ასევე სხვა შემთხვევაშიც.

მაგრამ აქედან გამომდინარე შეუსაბამო ის შედეგთა განჭვრიტა ძნელი არაა. ცხადია, სახლის მშენებელი არ იქნება სახლის მშენებელი, თუ სახლს არ ააშენებს, რადგან სახლის მშენებლად ყოფნა გულისხმობს სახლის შენების უნარის მქონედ ყოფნას. ასევე სხვა ხელობებშიც თუ შეუძლებელია ამ ხელობის დაუფლება და შესწავლისა და ათვისების გარეშე და არქონება ოდესმე ქონების გარეშე, რაც შეიძლება მოხდეს დავიწყების, განცდის ან დროის ხანგრძლივობის შედეგად, რადგან რომ ამ რიგად არ მოსპობილიყო, მუდმივი იქნებოდა. მაშინ, როდესაც შეწყვეტდა მშენებელი მოქმედებას, მას აღარც ეს ხელობა ექნებოდა და შემდეგ, მშენებლობის დაწყებისთანავე, კვლავ როგორღაც მიიღებდა მას. ასევე უსულო საგნებიც: არ იქნებოდა არც ცივი, არც თბილი, არც ტკბილი, საერთოდ, რაიმე შეგრძნებადი, შემგრძნებელის არარსებობის შემთხვევაში. აქედან ისეთივე შედეგი გამომდინარეობს, რაც პროტაგორას თვალსაზრისიდან. გარდა ამისა, არავის არ ექნებოდა შეგრძნების უნარი, თუ არ შეიგრძნობდა და არ იმოქმედებდა. ბრმაა ის, რომელსაც მხედველობა არა აქვს, მაშინ, როდესაც ბუნებრივად უნდა ჰქონდეს და უნდა ჰქონდეს მაშინ, როდესაც არსებობს. ზემომოტანილი მსჯელობით კი ერთი და იმავე დღის განმავლობაში ერთი და იგივე ადამიანი მრავალჯერ იქნებოდა ბრმაც და ყრუც. ამას გარდა, თუ უუნარო იმას ქვია, ვინც უნარი დაკარგა, მაშინ იმას, რაც არ წარმოიშობა, საერთოდ, არ ექნება წარმოშობის უნარი, ხოლო ვინც წარმოშობის უნარის არმქონეს მიაწერს არსებობას, – ან მომავალში არსებობას, სცდება, რადგან „უნარის არმქონე“ ამას არ ნიშნავდა. ამრიგად, ზემომოტანილი მსჯელობით ისინი სპობენ როგორც მოძრაობას, ისე წარმოშობას, რადგან ის, რაც დგას, განუწყვეტლივ იდგება და რაც ზის, განუწყვეტლივ იჯდება. და ვინც ზის, არ ადგება, რადგან ვერ შესძლებს ადგომას, ისევე, როგორც ის, ვისაც ადგომის უნარი არა აქვს. თუ ამის თქმა არ შეიძლება, ცხადია, რომ ის უნარი და მისი განხორციელება სხვადასხვაა. ზემომოტანილი მოძღვრება კი აიგივებს შესაძლებლობასა და სინამდვილეს, რის გამოც ცდილობს იმის მოსპობას, რაც უმნიშვნელო არაა.

ამრიგად, შესაძლებელია, რომ, რაიმე არსებობის უნარის მქონე არ არსებობდეს და არარსებობის უნარის მქონე არსებობდეს. ასევე სხვა კატეგორიებშიც. მაგალითად, სიარულის უნარის მქონე შეიძლება არ დადიოდეს და სიარულის უნარის არმქონე დადიოდეს. ამრიგად, შემძლე, ისაა, ვისაც ის უნარი აქვს, რომლის ფლობაში, არაფერი შეუძლებელი არაა. მე ვგულისხმობ იმას, რომ ჯდომის უნარის მქონე შეიძლება იჯდეს და თუ ზის, ამაში არაფერია შეუძლებელი. ასეთივე მიმართებაა მოძრაობის უნარის მქონეს და მოძრავს ან დგომის უნარის მქონესა და მდგომს, არსებობის უნარის მქონესა და წარმოშობის პროცესში მყოფს, არარსებობის უნარის მქონესა და არარსებულს შორის. სიტყვა „ენერგია“, რომელიც რეალობას ნიშნავს, როგორც აქ, ისე სხვა

შემთხვევაში, ძირითადად, მოძრაობიდან წარმოიშვა. რადგან, ჩემი აზრით, „უნარი“ უპირველესად ყოვლისა, მოძრაობის უნარს უნდა ნიშნავდეს: მამასადამე, იმათ, რომლებიც არ არსებობენ, არც მოძრაობის უნარი უნდა მივაწეროთ, არამედ რაღაც სხვა კატეგორია. მაგალითად, არარსებული შეიძლება იყოს აზროვნების და მისწრაფების ობიექტი, მაგრამ არ შეიძლება მოძრაობდეს, რადგან მაშინ არარეალური რეალურთან გაიგივებოდნენ. ზოგი არარსებული არ არსებობს მსჯელობაში, მაგრამ ის არარსებულია, იმიტომ, რომ რეალურად არ არსებობს.

წიგნი IX

თავი მეოთხე

თუ ზემოთქმული „შესაძლებელს“ ან მისგან გამომდინარე შედეგს ეხებოდა, ცხადია, არ იქნება სწორი იმის თქმა, რომ ესა და ეს შესაძლებელია, მაგრამ ვერ იარსებებს, რადგან მაშინ „შეუძლებელის“ ცნების მნიშვნელობა ხელიდან გვისხლტება. მე იმას ვგულისხმობ, რომ თუ ვინმე ამბობს, რომ კვადრატის დიაგონალის ზომა ეფარდება კვადრატისავე გვერდების ზომას, მაგრამ ვერ გაზომა, რადგან ვერ მოისაზრა, რომ ეს შეუძლებელია და არაფერი უშლის ხელს იმას, რომ არსებობის ან წარმოშობის შემძლე რაიმე სინამდვილეში არც არსებობდეს და არც მომავალში წარმოიშვას. ჩვენი დაშვებიდან კი აუცილებლობით გამომდინარეობს ისეთი რაიმეს არსებობა ამაყმად ან წინათ, რაც შეუძლებელია. ამ შემთხვევაში კი შეუძლებელი არაფერი არ იქნებოდა, მაშინ, როდესაც ჩვენ დავუშვით, რომ შეუძლებელია კვადრატის გვერდების თანაზომიერება კვადრატისავე დიაგონალთან, რადგან სიცრუე და შეუძლებელი ერთი და იგივე არაა. ის ფაქტი, რომ შენ ახლა დგახარ, სიცრუეა, მაგრამ შეუძლებელი არაა. ამავე დროს, ცხადია, რომ თუ α -ს არსებობისას აუცილებელია β -ს არსებობა, მაშინ, თუ α -ს არსებობა შესაძლებელია, მაშინ β -ს არსებობაც აუცილებლად შესაძლებელია. მაგრამ თუ ეს შესაძლებლობა არაა აუცილებელი, არაფერი უშლის ხელს, რომ ეს შესაძლებლობა არ იყოს.

დავუშვათ, რომ α შესაძლებელია, მისი არსებობის დაშვებიდან არავითარი შეუსაბამო შედეგი არ გამომდინარეობს. მაგრამ ამ შემთხვევაში აუცილებელია β -ს არსებობა, მაგრამ თუ α შეუძლებელია, β -ც შეუძლებელი იქნება. თუ β აუცილებლად უნდა არსებობდეს, მაშინ აუცილებლად იქნება α -ც. მაგრამ, თუ პირველის აუცილებელი არსებობა შეუძლებელია, შეუძლებელი იქნება მეორეც. რადგან, თუ α შესაძლებელია, β -ც შესაძლებელი იქნება. თუ პირობა ისეთი იყო, რომ α -ს არსებობისას აუცილებლად არსებობს β -ც. თუ α -სა და β -ს შორის ასეთი ურთიერთობა შეუძლებელია, ასევე შეუძლებელი იქნება β -ც და მამასადამე, არც α იქნება და არც β , როგორც ვთქვით, თუ α -ს შესაძლებლობიდან აუცილებელია β -ს შესაძლებლობაც, და პირიქით α -ს აუცილებელი არსებობიდან აუცილებელია β -ს არსებობაც. მაგრამ β -ს შესაძლებლობა აუცილებელია, თუ α შესაძლებელია. თუ α არის გარკვეული დროსა და გარკვეულ პირობებში, მაშინ β -ც ამავე დროს და ამავე პირობებში აუცილებლად იქნება.

წიგნი IX

თავი მეხუთე

ზოგი უნარი თანდაყოლილია, როგორც შეგრძნებები, ზოგი ვარჯიშის შედეგია, როგორც სალამურზე დაკვრა, ზოგი განსწავლის შედეგია, როგორც ხელობა. ის უნარნი კი, რომლებიც მიჩვევისა და განსჯის შედეგნი არიან, მოითხოვენ წინასწარ ვარჯიშს, ხოლო ისინი, რომლებიც ასეთნი არ არიან და განცდას წარმოადგენენ, ვარჯიშს არ საჭიროებენ. უნარის მქონე გულისხმობს ვინმეს, როდისმე და როგორღაც და ყველა სხვა განსაზღვრებას. გარდა ამისა, ზოგს მოძრაობის უნარი განსჯის შედეგად აქვს და მამასადამე, მათი უნარი გონივრულია. ზოგნი კი უგუნური არიან და მოქმედებებიც უგუნური აქვთ. პირველნი აუცილებლად სულიერნი არიან. ეს უკანასკნელნი კი, როგორც სულიერნი, ისე უსულონი. ამ უკანასკნელი უნარის მქონე აუცილებელია ხან მოქმედებდეს, ხან განიცდიდეს, რამდენადაც შესაძლებელია მოქმედების და განცდის უნართა დაახლოება. პირველთათვის კი ეს აუცილებელი არ არის. პირველნი შემოქმედნი არიან მხოლოდ, მეორენი კი მათ უპირისპირდებიან, რადგან ერთდროულად საწინააღმდეგო რამ შეუძლიათ, რაც პირველთათვის შეუძლებელია. ამიტომ აუცილებელია რაღაც სხვა უმთავრესის არსებობა. მე მხედველობაში მაქვს მისწრაფება და გადაწყვეტილება. რისკენაც ძლიერ. ისწრაფვი, იმას მიაღწევ კიდეც, როდესაც შეძლებ დაწყებას და მისწრაფების ობიექტთან მიახლოებას. ამრიგად, ვინც აზროვნებით მოქმედებს, აუცილებლად გააკეთებს იმას, როდესაც მისწრაფვის იმისკენ, რის და როგორი უნარიც აქვს, ხოლო აქვს მაშინ, როდესაც არსებობს შეგრძნების გამომწვევი ობიექტი, რომელზეც ის გარკვეული მიმართულებით მოქმედებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ზემოქმედებას ვერ შეძლებდა. ხოლო იმის დამატება, რომ „არავითარი გარეშე დამაბრკოლებელი არ უნდა იყოს“, საჭირო აღარაა, რადგან, რასაც მოქმედების უნარი აქვს, არა ყოველნაირი, არამედ გარკვეული მოქმედების უნარი და ის ძლევს კიდეც გარეშე დაბრკოლებებს, რითაც სპობს აგრეთვე განსაზღვრებაში ზოგიერთი ნაწილის დამატების საჭიროებას. მამასადამე, თუ ვინმეს სურს ან ისწრაფვის გააკეთოს ორი ან ერთმანეთის საწინააღმდეგო რამ, ვერც გააკეთებს, რადგან მას არც ასეთი უნარი ექნება და, საერთოდ, არც არსებობს ერთდროულად ორი ერთმანეთის საწინააღმდეგო რამის კეთების უნარი, არამედ ის იმოქმედებს იმ ერთი უნარის შესატყვისად, რომელიც მას აქვს.

წიგნი IX

თავი მეექვსე

მოძრაობაზე მსჯელობისას განვსაზღვრეთ შესაძლებლობა, ახლა უნდა დავადგინოთ, თუ რა არის რეალობა და როგორია ის. შესაძლებელს ვუწოდებთ არა მხოლოდ იმას, რასაც სხვის ამოდრავება შეუძლია ან რომელსაც სხვა ამოდრავებს საერთოდ, ან გარკვეული ფორმით, არამედ სხვა სახის მოძრაობასაც, რომელიც დავადგინეთ ჩვენი კვლევისას.

რეალობა არის საგნის არსებობა არა ისე, როგორც ამას შესაძლებელზე ვამბობთ. შესაძლებელს კი ვუწოდებთ ისეთ არსებობას, როგორცაა მაგალითად, ჰერმესის

არსებობა ხეში ან ნახევრისა მთელში, რომელნიც მოცილებაინი არიან, და მცოდნეს კი ვუწოდებთ იმას, რომელიც შესაძლებელია ამჟამად არ აზროვნებს, მაგრამ, რომელსაც შეუძლია აზროვნება. მეორე მხრივ, ვლავარაკობთ შესაძლებლის განხორციელებაზე. ის, რის თქმაც გვინდა, ცხადი გახდება ინდუქციით კონკრეტული ფაქტებიდან. არაა საჭირო ყოველივეს განსაზღვრების ძიება, არამედ ანალოგიებსაც უნდა მივაქციოთ ყურადღება, როგორცაა ანალოგია სახლის მშენებელსა და სახლის მშენებლობის უნარის მქონეს შორის, ფხიზელსა და მძინარეს, მხედველსა და თვალდახუჭულს, თუმცა მხედველობის უნარის მქონეს შორის, როგორც მატერიიდან გამოყოფილსა და თვით მატერიას შორის, დამუშავებულსა და დაუმუშავებელს შორის. ამ განსხვავებათა ერთი მხარე, გამოყოფილი მეორისგან, არის რეალობა, მეორე მხარე კი შესაძლებლობაა. რეალობა ყველგან ერთი მნიშვნელობით არ იხმარება, არამედ ზოგჯერ ანალოგიით. მაგალითად, ეს არსებობს იმაში, ან იმის მიმართ, ის კი ამაში, ან ამის მიმართ, ზოგჯერ ის იხმარება მოძრაობის შესაძლებლობის მნიშვნელობით, ზოგჯერ კი სუბსტანციის რაღაც მატერიის არსებობის მნიშვნელობით. მისი სხვა მნიშვნელობებია განუსაზღვრელი, ცარიელი და სხვა ამდაგვარი. შესაძლებელი და ნამდვილი საგანთა სიმრავლესაც ნიშნავს: მხედველს, მოსიარულეს, დანახულს. შესაძლებელია, აქ ზოგჯერ მარტივი ჭეშმარიტება იყოს, რადგან ხილვადია ხან ის, რასაც ვხედავთ, ხან ის, რაც შეიძლება დანახულ იქნას. ხოლო განუსაზღვრელი შესაძლებლობა გონებაშია დამოუკიდებელი და არა რეალურად, დაყოფის უწყვეტობა მას შესაძლებლობაში არსებობის უნარს აძლევს, მაგრამ არა გამოყოფის უნარს. რადგან ის მოქმედება, რომლის საზღვარი მიზანი არაა, სხვა მიზანს ემსახურება. მაგალითად, გახდომა და სიგამხდრე. ის, რაც ხდება, მოძრაობს, თუმცა არ წარმოადგენს იმას, რის გამოც წარმოებს მოძრაობა. ეს კი არაა მოქმედება ან უფრო სწორად, დასრულებული მოქმედება, რადგან არაა მიზანი და რადგან მხოლოდ ის მოქმედებაა დასრულებული, რომელსაც მიზანი აქვს. მაგალითად, ხედავს და ამავე დროს დაინახა კიდეც, ფიქრობს და მოიფიქრა, აზროვნებს და მოიაზრა. მაგრამ არ ითქმის, რომ იგი სწავლობს და შეისწავლა კიდეც, ან ჯანმრთელდება და უკვე გაჯანმრთელდა, ან კარგად ცხოვრობს და კარგად იცხოვრა, ერთდროულად ბედნიერია და იყო ბედნიერი. წინააღმდეგ შემთხვევაში ადამიანს არსებობა უნდა შეეწყვიტა. მაგალითად, როდესაც ის გახდებოდა, და არა იმ შემთხვევაში, თუ ის ცხოვრობს და ცხოვრობდა. ამათგან ერთი მხარე მოძრაობაა, მეორე კი განხორციელება. ყველა მოძრაობა დაუსრულებელია, გახდომაც, სიარულიც, სწავლაც და შეგნებაც. ესენი მოძრაობებია. და დაუსრულებელი მოძრაობები, რადგან არ შეიძლება, რომ ადამიანი ერთდროულად დადიოდეს და ეარა კიდეც. აშენებდეს და აეშენებოს, იზადებოდეს და დაზადებულიყოს, მოძრაობდეს და ემოძრავა, არამედ სხვაა ის, რაც მოძრაობს და რამაც უკვე იმოძრავა. მაგრამ ერთი და იგივე ერთსა და იმავე დროს ხედავს და დაინახა, ისევე როგორც აზროვნებს და მოიაზრა. ამათგან ერთი მოძრაობაა, მეორე – რეალობა. ამ და ამდაგვარი მსჯელობიდან ჩვენთვის ცხადია, თუ რა არის და როგორია რეალობა.

თავი მეშვიდე

დასადგენია ისიც, თუ კონკრეტული საგანი როდის არსებობს შესაძლებლობაში და როდის არა. რადგან ის ყოველთვის არ არსებობს. მაგალითად, მიწა არის თუ არა ადამიანი შესაძლებლობაში, თუ მაშინ არის ასეთი, როდესაც თესლი წარმოიშობა? და მაშინაც ყოველთვის არა. როგორც ყოველივე ჯანმრთელდება არა მედიცინით ან შემთხვევით, არამედ გამოჯანმრთელების უნარით და ესაა სწორედ ჯანმრთელი შესაძლებლობაში. განსაზღვრება იმისა, რაც აზროვნების მეშვეობით შესაძლებლობიდან სინამდვილედ იქცევა, მაშინ გვაქვს, როდესაც ეს ვინმეს სურს და არც გარედან უშლის ხელს არაფერი. ხოლო „ჯანმრთელდება“ მაშინ ვამბობთ, როდესაც თვით ობიექტში არაფერი არ უშლის ამას ხელს. ასევე სახლი შესაძლებლობაში მაშინ არსებობს, თუ არც თვით მასში და არც მატერიაში არაფერი არ უშლის ხელს სახლის წარმოშობას და არც რაიმეს დამატება ან გამოკლება, ან შეცვლა არაა საჭირო ამისთვის. ასევეა სხვა შემთხვევებშიც, როგორც იქ, რომლებსაც წარმოშობის საწყისი გარეთა აქვთ, ისე იქ, რომლებსაც ის თავის თავში აქვთ, და რომლებსაც გარედან ხელს არაფერი უშლის, რომ თავის თავიდან წარმოიშვნენ. მაგალითად, თესლი ჯერ მცენარის შესაძლებლობა არაა, რადგან ის ამისთვის სხვაგან უნდა მოხვდეს და შეიცვალოს. როდესაც ის მასში არსებული საწყისით ასეთი გახდება, ის უკვე შესაძლებლობაშია. პირველს კი სხვა საწყისი სჭირდება. როგორც მიწა არაა ქანდაკება შესაძლებლობაში, არამედ გარდაქმნილი სპილენძად იქცევა ამის შესაძლებლობად.

ჩანს, რომ რაზედაც ჩვენ ვსაუბრობდით, არის არა ეს და ეს კონკრეტული საგანი, არამედ მიღებული ამა და ამისგან. მაგალითად, ყუთი ხე კი არაა, არამედ ხისაა. არც ხეა მიწა, არამედ მიწისა, ასევე პირიქით, მიწაც თუ ასეთია, არის არა სხვა, არამედ სხვისგან. ყოველთვის ისაა შესაძლებლობაში, რაც მომდევნოა. მაგალითად, ყუთი არის არა მიწის, არც მიწა, არამედ ხისა, რადგან ხეა ყუთი შესაძლებლობაში და ყუთის მატერიაც. ზოგადი ხე ესაა ზოგადი ყუთის მატერია და კონკრეტული – კონკრეტული ყუთისა. მაგრამ თუ არსებობს რაიმე პირველი, რომელზეც არ ითქმის, რომ სხვისგან წარმოებულიაო, ის იქნება პირველი მატერია. მაგალითად, მიწა ჰაერისგანაა, ჰაერი კი არის არა ცეცხლი, არამედ ცეცხლისგან. აქ ცეცხლია პირველი მატერია და არა რაიმე კონკრეტული საგანი. კონკრეტული საგანი და სუბსტრატი ერთმანეთისგან განსხვავდებიან კონკრეტულ საგნად ყოფნა-არყოფნით. მაგალითად, თვისებების სუბსტანციაა ადამიანი, სხეული და სული. ხოლო თვისებებია „განათლებული“ და „თეთრი“. ამიტომაც ვამბობთ, რომ განათლების საგანში მოხვედრით მივიღებთ არა „განათლებას“, არამედ „განათლებულს“ და არა „სითეთრეს“, არამედ „თეთრ ადამიანს“, არა „მომრავლას“ და „სიარულს“, არამედ „მომრავსა“ და „მოსიარულეს“, როგორც მათგან წარმოებულს. ასეთ შემთხვევაში კიდური წევრი არის სუბსტანცია. ხოლო რაც არსებობს არა ასე, არამედ როგორც ფორმა ან როგორც რაიმე სხვა კატეგორია, იქ, კიდური წევრი მატერიაა და მატერიალური სუბსტანცია. და სწორედ აქედან გამომდინარეობს, რომ „რაიმესი“ ეწოდება საგანს მატერიისა და თვისების მიხედვით. თუმცა ორივე განუსაზღვრელია.

ამრიგად, უკვე ვიმსჯელებთ იმის შესახებ, თუ რას ეწოდება. შესაძლებლობაში არსებული და რას არა.

წიგნი IX

თავი მერვე

განვსაზღვრეთ რა, თუ რამდენი მნიშვნელობით იხმარება „ადრე“, ცხადი გახდა, რომ შესაძლებლობაზე წინ სინამდვილე დგას. მე ვგულისხმობ არა შესაძლებლობას, რომელიც გარკვეული ცვალებადობის საწყისია სხვაში ან რამდენადაც თვითონაა სხვა, არამედ, საერთოდ, ყველა მოძრაობისა და უძრაობის საწყისს. ბუნებაც თავისსავე გვარშია მოძრაობის საწყისი, ე. ი. ისიც მოძრაობის საწყისია, მაგრამ არა სხვაში, არამედ რამდენადაც თვითონ არის ეს სხვა საგანი. ყოველივე ამას როგორც ლოგიკურად, ისე რეალურად წინ უსწრებს სინამდვილე, დროის თვალსაზრისით კი ეს ხან ასეა, ხან კი არა. რომ ლოგიკურად ის ადრეა, ცხადია.

უპირველესად ყოვლისა, განხორციელების უნარის მქონეა ის, რაც ადრე შესაძლებლობაში არსებობს. მაგალითად, სახლის მშენებელს ვუწოდებთ იმას, ვისაც მშენებლობა შეუძლია, მხედველს იმას, ვისაც ხედვა შეუძლია, ხილვადს იმას, რის დანახვაც შეიძლება. ასევე უნდა ვიმსჯელოთ სხვა შემთხვევებშიც. ასე რომ, აუცილებელია, რომ შემეცნების ცნება წინ უსწრებდეს შემეცნების პროცესს.

დროის მიხედვით „წინ“ შემდეგს ნიშნავს: რეალობა წინ უსწრებს იმავე სახის შესაძლებლობას, მაგრამ არა რიცხობრივად. მე მხედველობაში მაქვს შემდეგი: ამა და ამ რეალურად არსებულ ადამიანს, საჭმელს და მხედველს დროში წინ უსწრებს მატერია, თესლი და მხედველობის უნარის მქონე, რაც შესაძლებლობაში არის ადამიანი, საჭმელი და მხედველი. და არა რეალურად. ამათ წინ უსწრებენ სხვა რეალურად არსებული საგნები, რომლისგანაც ესენი წარმოიშვნენ. რადგან რეალურად არსებული შესაძლებლობაში არსებულიდანაა ყოველთვის წარმოშობილი რეალურად არსებულისავე ზემოქმედებით. მაგალითად, ადამიანი წარმოიშობა ადამიანისგან, განათლებული განათლებულისგან, მაგრამ მუდამ რაიმე პირველი მამოძრავებლის ზემოქმედებით. მამოძრავებელი კი რეალურად არსებობს. წიგნში „არსების შესახებ“ ნათქვამია, რომ ყოველი ქმნადი წარმოიშობა რაიმესგან და რაიმეს ზემოქმედებით, რომელიც ამავე სახისაა. ამიტომაც ჩანს, რომ შეუძლებელია მშენებლად ყოფნა ისე, თუ არაფერი გაქვს აშენებული და გიტარის დამკვრელად ყოფნა ისე, რომ არაფერი არ გქონდეს დაკრული. ვინც გიტარაზე დაკვრას სწავლობს, სწავლობს დაკვრის პროცესში. ასევეა სხვა შემთხვევებშიც. აქედან წარმოსდგა სოფისტური დებულება, რომ ვისაც ცოდნა არა აქვს, აკეთებს იმას, რის გაკეთებაც მხოლოდ ცოდნით შეიძლება, რადგან ვინც სწავლობს, იმას ცოდნა არა აქვს. მაგრამ ნაწილი იმისა, რაც იქმნება, უკვე უნდა არსებობდეს და საერთოდ, მოძრავის რაღაც ნაწილი წინასწარ უნდა მოძრაობდეს. ეს ცხადი გახდა თხზულებიდან „მოძრაობის შესახებ“. მაშასადამე, ვინც სწავლობს, აუცილებლად უნდა ჰქონდეს ცოდნის გარკვეული მარაგი. აქედან ცხადია, რომ რეალობა წინ უსწრებს შესაძლებლობას, როგორც წარმოშობის, ისე დროის თვალსაზრისით და სუბსტანციის თვალსაზრისითაც, რადგან, რაც წარმოშობის მიხედვით მომდევნოა, სახისა და არსების მიხედვით წინამორბედი. მაგალითად,

მამაკაცი ბავშვზე ადრე არსებობს და ადამიანი თესლზე, რადგან პირველთ უკვე აქვთ ფორმა, მეორეებს კი არა. ყოველი ქმნადი კი მოძრაობს საწყისისა და მიზნისკენ. საწყისი მიზანია, მიზანი კი არის ის, რის გამოც წარმოშობა ხდება. მიზანი არის ის რეალობა, რის გამოც ვუშვებთ შესაძლებლობას. რადგან ცხოველი ხედავს არა იმიტომ, რომ მხედველობა აქვს, არამედ მხედველობა აქვს იმიტომ, რომ დაინახოს. ასევე იმიტომ ფლობს ადამიანი მშენებლობის ხელოვნებას, რომ აშენოს და შემეცნების უნარს, რათა შეიცნოს. შემეცნება იმიტომ კი არ სწარმოებს, რომ შემეცნების უნარი გვექონდეს. ამას მხოლოდ ვარჯიშობის დროს აქვს ადგილი, როდესაც შემეცნება სწარმოებს მისი არაპირდაპირი, სპეციალური მნიშვნელობით, რადგან უშუალოდ ამ დროს შემეცნება საჭირო არაა.

გარდა ამისა, მატერია შესაძლებლობაში იმიტომ არსებობს, რომ ისწრაფვის ფორმისკენ და როდესაც განხორციელდება, უკვე ფორმაშია მოცემული. ასევეა სხვა შემთხვევებშიც, სადაც მიზანი არის მოძრაობა. ამიტომაცაა, რომ როდესაც მასწავლებლები გვიჩვენებენ ადამიანებს მოქმედებაში, ფიქრობენ, რომ მიზანს მიაღწიეს. ასევეა ბუნებაშიც. ეს რომ ასე არ იყოს, ისეთივე მდგომარეობა გვექნებოდა, როგორც პავსონის ჰერმესთან. როგორც ეს ქანდაკება, ასევე გაურკვეველია ცოდნაც, გარეგანია, თუ შინაგანი. საქმე მიზანია, მოქმედება კი საქმეა, ამიტომაც მოქმედების სახელი „საქმიდან“ მოდის და განხორციელებისკენაა მიმართული.

ზოგჯერ უკანასკნელი ეტაპი გამოყენებაა. მაგალითად, მხედველობისთვის ესაა ხედვა და ხედვიდან მის გარდა, ვერაფერს ვერ მივიღებთ. ზოგჯერ კი იქმნება რაღაც სხვა. მაგალითად, მშენებლობის ხელოვნების მეშვეობით, მშენებლობის პროცესში იქმნება სახლი. მიუხედავად ამისა, მიზანი არსებობს იქაც და აქაც და ეს უკანასკნელი უფრო მეტად, ვიდრე შესაძლებლობა. მშენებლობა არსებობს იმაში, რაც შენდება. ამავე დროს არსებობს სახლთან ერთად, სადაც გამოყენების გარდა, რაღაც სხვის წარმოშობა ხდება, რეალობა მოცემულია შემონახვით. მაგალითად, მშენებლობა – შენობაში, ქსოვა – ქსოვილში, ასევე სხვა შემთხვევებშიც. საერთოდ, მოძრაობა არსებობს მოძრავეში, ხოლო იმათ რომლებიც არ იწვევენ რაიმე სხვა შედეგს, გარდა მოქმედებისა, იქ მოქმედება მოქმედშივე არსებობს. მაგალითად, მხედველობა – მხედველში, ცოდნა – მცოდნეში, სიცოცხლე და მამასადაძე ბედნიერება – სულში, რაც სიცოცხლის თავისებური გამოვლენაა. ამრიგად, ცხადია, რომ არსება და ფორმა რეალობაა.

ამ მსჯელობიდან ცხადი ხდება, რომ არსებობის თვალსაზრისითაც შესაძლებლობას რეალობა უსწრებს წინ, დროის თვალსაზრისით კი ერთი რეალობა – მეორეს. ასეა პირველ და მარადიულ მამოძრავებლამდე. მაგრამ უფრო არსებითადაც, რადგან მარადიული არსებობით წინ უსწრებს მოკვდავს და შესაძლებლობაში კი არავითარი მარადიული არ არსებობს. ეს შემდეგნაირად მტკიცდება: ყოველგვარი შესაძლებლობა დაპირისპირებულთა წარმოშობის შესაძლებლობას ნიშნავს. ის, რასაც არსებობა არ შეუძლია, არც რაიმეს შეიძლება ახასიათებდეს. მაგრამ ყველა შესაძლებლობა კი არ განხორციელდება, არამედ ზოგი შესაძლებელი ხორციელდება და ზოგი არა. ამრიგად, ერთსა და იმავე შესაძლებელს შეუძლია როგორც არსებობა, ისე არარსებობა, ხოლო რასაც შეუძლია არარსებობა, შეიძლება არ არსებობდეს. ის კი, რაც შეიძლება არ არსებობდეს, მოკვდავია ან საერთოდ, ან იმ მხრივ, რა მხრივაც ის

არსებობს: ადგილის, დროის, რაოდენობის, თვისების ან საერთოდ, არსების თვალსაზრისით. ასე რომ, იმათგან, რომლებიც, საერთოდ, უკვდავნი არიან, არც ერთი არ არსებობს შესაძლებლობაში საერთოდ, არამედ კონკრეტული მიმართების მიხედვით, ან თვისების, ან ადგილის მიხედვით. მათ არარსებობას კი არაფერი არ აბრკოლებს, რადგან ყოველივე ეს რეალობაა, ასევე აუცილებლად არსებულიც. ისინი ხომ პირველადნი არიან, რადგან მათი არარსებობისას, არაფერი იარსებებდა. ასევე არც მოძრაობა არსებობს შესაძლებლობაში, თუ ის მარადიულია და არც რაიმე მარადიულად მოძრავი არის შესაძლებლობაში მოძრავი, არამედ ის, რომელიც წარმოებს საიდანმე და საითკენმე. მათ მატერიალობას კი არაფერი უშლის ხელს. ამიტომაც მუდამ მოძრაობენ მზე, ვარსკვლავები, მთელი ცა და არც საშიშია, რომ ოდესმე დადგნენ, რისაც ემინიათ ბუნებისმეტყველთ. მნათობები არ იღლებიან მოძრაობით. მათ მოძრაობაში არაა წინააღმდეგობა, როგორც მოკვდავთა მოძრაობაში, რომ მათთვის მოძრაობის უწყვეტლობა ძნელი ყოფილიყო. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ მოკვდავთა არსება არის მატერია და შესაძლებლობა და არა რეალობა.

უკვდავ საგნებს ბაძავენ ცვალებადობაში მყოფნი, როგორცაა მიწა და ცეცხლი. ისინიც მუდამ მოქმედებენ, და თავის თავშივე შეიცავენ მოძრაობას. ყოველი სხვა უნარი კი ჩვენი განსაზღვრების მიხედვით, წინააღმდეგობრივი ბუნებისაა, რადგან გონიერ არსებებს შეუძლიათ იმოძრაონ, როგორც ასე, ისე სხვაგვარად. უგუნურთ ეს არ ეხებათ, რადგან მათი მოძრაობა წინააღმდეგობრივი არაა. და თუ არსებობენ რაღაც ასეთი ბუნებები ან არსებები, როგორც ფიქრობენ იდეებზე მოძღვრების მომხრენი, მაშინ უფრო მეტად უნდა ეარსება მცოდნეს, ვიდრე თვით ცოდნას და მოძრავს – უფრო მეტად, ვიდრე თვით მოძრაობას, რადგან ისინი რეალობანია, ესენი კი მხოლოდ იმათი შესაძლებლობა.

რომ რეალობა წინ უსწრებს შესაძლებლობას და ყოველგვარ ცვალებად საწყისს, ეს ცხადია.

წიგნი IX

თავი მეცხრე

აქედან ცხადია, რომ უფრო კარგია და უფრო პატივსაცემი კეთილის მოქმედება, ვიდრე უნარი კეთილის მოქმედებისა. რაც შეეხება უნარს საერთოდ, ის ერთი და იგივეა საწინააღმდეგო მოქმედებებისთვისაც კი. მაგალითად, ჯანმრთელობის უნარი იგივეა, რაც ავადმყოფობის უნარი და ერთსა და იმავე დროსაც კი, რადგან ერთი და იგივეა ავადმყოფობისა და ჯანმრთელობის, უძრაობისა და მოძრაობის, შენებისა და ნგრევის, აშენებულად და დანგრეულად ყოფნის უნარი და სხვა. ამრიგად, საწინააღმდეგო მოქმედების, უნარი ერთდროულად არსებობს, მაგრამ წინააღმდეგობის ერთდროულად რეალური არსებობა შეუძლებელია. ასევე შეუძლებელია საწინააღმდეგო უნართა ერთდროულად არსებობა, მაგალითად ჯანმრთელობისა და ავადმყოფობის. ამრიგად, აუცილებელია, რო წინააღმდეგობის ერთ-ერთი მხარე სიკეთე იყოს, ხოლო ორივე ერთნაირად შეიძლება იყოს შესაძლებლობა, ან არც ერთი მათგანი, მამასადამე, აქ რეალობა უკეთესია, ხოლო

ბოროტების დასრულება და რეალობა აუცილებლად უარესია, ვიდრე მისი შესაძლებლობა, წინააღმდეგობის ორივე მხარე ერთნაირად არის შესაძლებლობაში. აქედან ცხადია, რომ ბოროტება საგნებისგან დამოუკიდებლად არ არსებობს და ის ბუნებით შესაძლებელს მოსდევს შედეგად. თავიდანვე არსებულ, მარადიულ საგნებში არ არსებობს არც ბოროტება, არც შეცდომა და არც წარმავალი, რადგან წარმავლობა ბოროტების ერთ-ერთი სახეა. გეომეტრიულ სიდიდეებსაც განხორციელებისას ვპოულობთ. სახელდობრ, ვპოულობთ დაყოფის საშუალებით. დანაყოფები რომ გვქონდეს, ეს ცხადი გახდებოდა. ამჟამად კი ისინი შესაძლებლობაში გვაქვს მოცემული. რატომ ჰქმნის სამკუთხედის კუთხეების ჯამი ორ სწორ კუთხეს? იმიტომ, რომ ერთ წერტილთან მდგარი მოსაზღვრე კუთხეების ჯამი ყოველთვის ორ სწორ კუთხეს უდრის. თუ ერთ-ერთი გვერდიდან გავავლებთ პარალელურ ხაზს, დამკვირვებლისთვის უმაღლესი ნათელი გახდება, თუ რატომ არის ეს ასე. ნახევარსფეროში ჩახაზული კუთხე რატომაა სწორი? რადგან, თუ სამი გვერდი თანასწორი გვაქვს, აქედან ორი ჰქმნის ფუძეს, მესამე კი ცენტრიდან გაყვანილი სწორი კუთხეა. ვინც ეს იცის, მისთვის ეს ნახვისას უმაღლესი ცხადი გახდება. ასე რომ, ის, რაც არსებობს შესაძლებლობის სახით, ნათელი ხდება განხორციელებისას. ამის მიზეზი კი ის არის, რომ აზროვნება არის მოქმედება. ასევე ჩნდება რეალობიდან შესაძლებლობა და ამიტომაც შეიცნობენ ისინი, რომლებიც მოქმედებენ. წარმოშობის თვალსაზრისით კი, მათემატიკური რეალობა უფრო გვიან არსებობს.

წიგნი IX

თავი მეათე

არსებულსა და არარსებულზე მსჯელობას ვაწარმოებთ ან კატეგორიათა ფორმების, ან თვით მათი და მათი მოპირდაპირე მხარეთა შესაძლებლობისა და სინამდვილის თვალსაზრისით და რაც მთავარია, მსჯელობა მათზე შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი, ან ცრუ. ეს უკანასკნელი კი საგნების დაკავშირება და დაშორებაა. ასე რომ, ის, ვინც დაშორებულს დაშორებულად აცხადებს, და დაკავშირებულს დაკავშირებულად, ჭეშმარიტებას ამბობს და სცდება, ვინც წინააღმდეგობაშია სინამდვილესთან. ახლა უნდა გავარკვიოთ ის, თუ როდის არის მსჯელობა ჭეშმარიტი ან მცდარი. შენ იმიტომ კი არა ხარ თეთრი, რომ ჩვენი თვალსაზრისი შენზე, როგორც თეთრზე, ჭეშმარიტია, არამედ იმიტომ, რომ შენ თვითონ ხარ თეთრი. სწორედ ამიტომ ვამბობთ ჩვენ ჭეშმარიტებას. ზოგი რამ ყოველთვის შეკავშირებულია და შეუძლებელია მისი დაშლა, ზოგი ყოველთვის დაშლილია და შეუძლებელია მისი შეკავშირება, ზოგი კი ასეც არის და ისეც. ამ შემთხვევაში არსებობა ნიშნავს კავშირსა და ერთიანობას, ხოლო არარსებობა არა კავშირს, არამედ სიმრავლედ ყოფნას. უკანასკნელ შემთხვევაში ერთი და იგივე აზრი და შეხედულება შესაძლებელია იყოს როგორც ცრუ, ისე ჭეშმარიტი. ასე რომ, აქ შესაძლებელია ხან შეცდომის და ხან ჭეშმარიტების თქმა. ხოლო იმ საგნების შესახებ, რომლებიც სხვადასხვაგვარად არ არსებობენ, არ შეიძლება ერთი და იგივე აზრი ხან ჭეშმარიტი და ხან მცდარი იყოს, არამედ ერთი მსჯელობა აქ ყოველთვის ჭეშმარიტია, მეორე კი ყოველთვის მცდარი.

რა არის არსებობა ან არარსებობა, ან ჭეშმარიტება და სიცრუე მარტივ საგნებში? ისინი არ არიან შეკავშირებულნი, რომ არსებობდნენ შეკავშირებისას და არ არსებობდნენ დაშლისას, როგორცაა თეთრი ხე, ან დიაგონალის არათანაფარდობითობა. ჭეშმარიტებას და სიცრუეს მათთან ერთი და იგივე მნიშვნელობა არა აქვს და როგორც ჭეშმარიტება არაა აქ იგივე, ასევე არსებაც. აქ ჭეშმარიტებას და სიცრუეს მაშინ ვიღებთ, როდესაც შევხებით ან გამოვთქვამთ აზრს საგნების შესახებ. რადგან დადასტურება და თქმა ერთი და იგივე არაა. და საგნები არ გვეცოდინება, თუ არ შევხებით მათ. რადგან არსებულის მიმართ შეცდომა შეუძლებელია ან შეიძლება, მაგრამ შემთხვევით. ასევე შეუძლებელია შეცდომა მარტივ არსებათა მიმართ. ყველა ისინი არსებობენ სინამდვილეში და არა შესაძლებლობაში, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი წარმოიშვებოდნენ და მოისპობოდნენ. ასე არსებული არც წარმოიშობა და არც მოისპობა, რადგან ის რაიმესგან უნდა წარმოიშვას. იმათ მიმართ, რომლებიც რაიმე კონკრეტულს წარმოადგენენ და სინამდვილეში არსებობენ, შეცდომა შეუძლებელია, არამედ შეიძლება მათი მოაზრება ან არა. ჩვენ ვიკვლევთ მათ არსებობას, და არა იმას, თუ როგორი არიან ისინი. რაც შეეხება არსებობას, როგორც ჭეშმარიტებას და არარსებობას, როგორც სიცრუეს, ჭეშმარიტება მაშინ გვაქვს, თუ გვაქვს ერთი და კავშირი და შეცდომა, თუ ეს კავშირი არაა. ერთი, როგორც არსებული ასე არსებობს, თუ არა და ის არ არსებობს, საერთოდ. ჭეშმარიტება კი არის ამის მოაზრება. შეცდომა არის არა სიცრუე, არამედ უცოდინარობა, რომელიც არ ჰგავს სიბრმავეს, რადგან სიბრმავე აზროვნების უნარის არქონებას ჰგავს. ცხადია, შეცდომა შეუძლებელია უძრავი საგნების მიმართაც, თუ მათ ვინმე არ აღიქვამს, როგორც უძრავთ, გარკვეულ დროში. მაგალითად, თუ სამკუთხედს მოვიაზრებთ, როგორც უცვლელს, მისი კუთხეების ჯამი არ შეიძლება ხან მოგვეჩვენოს ორი სწორი კუთხის ტოლად, ხან კი არა, რადგან ის ამ შემთხვევაში ცვალებადი იქნებოდა, არამედ ის შეიძლება მოვიაზროთ ხან არსებულად, ხან არა. მაგალითად, რომელიღაც პირველი ლუწი რიცხვი ან არ არსებობს, ან ზოგან არსებობს და ზოგან კი არა. არც რიცხობრივად ერთზე შეიძლება ამის თქმა, რომ ის ხან ასეთია, ხან კი არა, არამედ მუდამ ერთსა და იმავე მდგომარეობაში მყოფის მიმართ, როგორც ასეთზე, შეიძლება ხან შეცდომის, ხან ჭეშმარიტების თქმა.

წიგნი მეათე თავი პირველი

„ერთის“ მნიშვნელობის შესახებ უკვე ვთქვით ზემოთ, სადაც ამ საკითხზე ვმსჯელობდით. თავისთავადი და არამემთხვევითი ერთის მნიშვნელობათაგან ძირითადია ოთხი. მისი პირველი მნიშვნელობაა უწყვეტობა არა შეხებით ან რაიმეთი შეკავშირებით, არამედ მარტივად, ან, უმეტესად, მისივე ბუნებით. ამათგან ყველაზე მეტად ერთი და პირველია ის, რასაც დაუშლელი და უმთავრესად, მარტივი მოძრაობა აქვს. შემდეგ ასეთია და უფრო მეტადაც კი, მთელი და რაიმე ფორმისა და სახის მქონე. განსაკუთრებით კი ის, რომელიც ასეთია არა იძულებით, მაგალითად, წებოთი, თასმებით. ან ლურსმნებით დაკავშირების გამო, არამედ ბუნებრივად, და იმის, გამო, რომ თავის თავშივე აქვს უწყვეტობის მიზეზი. ასეთია ადგილისა და დროის მიხედვით ერთი და დაუშლელი მოძრაობა.

ამრიგად, ცხადია, რომ პირველ ყოვლისა, სიდიდით ერთი ის იქნება, რასაც ბუნებრივად აქვს პირველი საწყისი თავდაპირველი მოძრაობისა, როგორცაა სივრცეში გადაადგილება წრიული მოძრაობის სახით. ზოგი ასეა ერთი, უწყვეტი და მთელი, ზოგს კი ცნება აქვს ასეთი. ასეთები არიან ისინი, რომელთა შესახებ ერთი აზრი გვაქვს და რომლებიც უწყვეტნი არიან. უწყვეტი კი შეიძლება იყოს ან რიცხვით, ან სახით. რიცხვით უწყვეტია თვითეული კონკრეტული საგანი, სახით – შემეცნებისა და ცოდნისთვის დაუშლელი. ამრიგად, სუბსტანციათა ერთიანობის მიზეზი, უპირველესად. ყოვლისა, ერთია.

მამასადამე, ერთს შემდეგი მნიშვნელობები აქვს: ბუნებით უწყვეტი მთელი, კონკრეტული საგანი და ზოგადი. თვითეული ამათგანი კი ერთია ან მოძრაობით, ან აზროვნებით, ან ცნებით დაუშლელობის გამო. ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ ამავე გაგებით ვერ ვიმსჯელებთ ერთის თვისებებსა, არსებასა და ცნებაზე. ერთს ზემოაღნიშნული მნიშვნელობა აქვს და თვითეული მათგანი ნიშნავს ერთის რომელიმე ამ სახით არსებობას. ერთის არსება ან რომელიმე ამათგანია, ან სხვა რაიმე, რომელიც სახელწოდებით უფრო მეტად უახლოვდება ერთს, ხოლო შესაძლებლობით – ელემენტსა და მიზეზს, თუ საგნების განსაზღვრებისას საჭიროა მათი ცნების დადგენაც, მაგალითად, ცეცხლი არის და არც არის ელემენტი. აგრეთვე ცეცხლი თავისთავად განუსაზღვრელიცაა და სხვა ამდაგვარიც, რადგან ერთი და იგივე არაა ცეცხლად და ელემენტად ყოფნა, არამედ როგორც საგანი და ბუნება, ის ელემენტი, მაგრამ სიტყვა „ერთი“ მის შემთხვევით თვისებებს ნიშნავს, რაც ახასიათებს მას, როგორც პირველად არსებულს. იგივე ითქმის მიზეზის, ერთისა და ყველა სხვა ამგვარის შესახებ. ამრიგად, ერთად ყოფნა არის დაუნაწევრებლად ყოფნა, ისევე როგორც კონკრეტულ საგნად ყოფნა, რომელიც დამოუკიდებელია ან ადგილის, ან ფორმის, ან განსჯის თვალსაზრისით, რომელიც დაუნაწევრებელი მთელია და თვითეული გვარისა და უფრო მეტად რაოდენობის საზომია, მისი მნიშვნელობა აქედან სხვა სფეროებზეც ვრცელდება.

ზომა კი არის ის, რითაც რაოდენობას შევიცნობთ, ხოლო რაოდენობის, როგორც რაოდენობის, შეცნობა შეიძლება ერთით და რიცხვით. ყოველგვარ რიცხვსაც ერთით შევიცნობთ და ის პირველი საზომი, რომლითაც რაოდენობა შევიცნობა, არის ერთი.

მამასადამე, რიცხვის, როგორც რიცხვის, საწყისია ერთი. ამიტომ სხვაგანაც საზომია ის, რასაც პირველად შევიცნობთ. ამრიგად ყველაფრის, როგორც სიგრძის, ისე სიგანის, სიღრმის, სიმძიმის და სისწრაფის საზომი არის ერთი. სიმძიმე და სისწრაფე დაპირისპირებულ მოვლენებსაც საერთო აქვთ, თვითეულ მათგანს კი ორი მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად, მძიმე ეწოდება, როგორც ნებისმიერი სიმძიმის მქონე საგანს, ისე ღიდი სიმძიმის მქონეს. ასევე სწრაფია, როგორც ნებისმიერად, ისე უაღრესად სწრაფად მოძრავი საგანი. რადგან როგორც სისწრაფე აქვს ნელ საგანს, ისე სიმძიმე – მსუბუქს. ყველა ამათი საზომი და საწყისი არის რაღაც ერთი და დაუნაწევრებელი. ასევე ხაზებში ვსარგებლობთ ფუტით, როგორც განუყოფელით. ამრიგად, ყველგან საზომად აღებულია რაღაც ერთი და დაუნაწევრებელი, რაც მარტივია ან თვისებებით, ან რაოდენობით და რომელსაც, როგორც ჩანს, ვერც გამოვაკლებთ რაიმეს და ვერც მივუმატებთ. ისაა ზუსტი საზომი. საზომთა შორის ყველაზე ზუსტია რიცხვი. საერთოდ, ყველგან საზომად გამოყენებულია ყოველმხრივ დაუნაწევრებელი ერთი, რომელიც სხვა სფეროებშიც ნიმუშადაა აღებული. სტადიიდან და ტალანტიდან და საერთოდ, მსხვილი ერთეულებიდან და მოზრდილი სიდიდეებიდან უფრო ადვილად და შეუმჩნევლად შეიძლება მიმატებაც და გამოკლებაც, ვიდრე მცირედან. ამიტომ იმას, რომლის მიმართ შეგრძნებით შეუძლებელია ამის გაკეთება, ყველანი თვლიან როგორც სისველის, ისე სიმშრალის, სიმძიმის და სიდიდის საზომად. ჩვენ კი ჩვენ თავს მაშინ ვთვლით რაოდენობის მცოდნედ, როდესაც ამ საზომით შევიცნობთ მას. მოძრაობასაც მარტივი და უსწრაფესი მოძრაობით შევიცნობთ. იმას ხომ უმცირესი დრო სჭირდება. ამიტომაც ასტრონომიაში ასევე ერთია საწყისი და საზომი. რადგან საზომად ვიღებთ ცის თანაბარ და უსწრაფეს მოძრაობას, რომლის მიხედვით ვმსჯელობთ ყოველივე სხვაზე. ასევე მუსიკაში უმცირესი ინტერვალია დიეზი, ენაში საწყისი ბგერა. ამგვარად, ყოველივე ეს რაღაც ერთია, მაგრამ არა რაღაც ზოგადის მნიშვნელობით, არამედ როგორც ზემოთა ვთქვით. მაგრამ საზომი ყოველთვის არაა რიცხვით ერთი, არამედ ზოგჯერ მეტია, როგორც დიეზისთვის ასეთია ორი არა სმენის, არამედ ცნების მიხედვით და ამიტომ ბგერებშიც საზომი ერთზე მეტია. კვადრატის დიაგონალი .

გვერდები და ყოველგვარი სიდიდე, საერთოდ, ორით იზომება. მაგრამ ყოველივეს საზომი მაინც ერთია, საიდანაც შევიცნობთ, თუ რისგან შედგება არსება, იქნება ეს რაოდენობრივი, თუ სახეობრივი თვალსაზრისით. ერთი დაუყოფელია, რადგან პირველი ყველგან დაუყოფელია. მაგრამ ყოველივე ერთნაირად არაა დაუყოფელა, მაგალითად, ფუტი და ერთი, არამედ ერთი მთლიანად დაუყოფელია, მეორე კი – შეგრძნებებისთვის, როგორც უკვე ვთქვით. ასევეა დაყოფადი ყოველი უწყვეტი.

საზომი ყოველთვის იმავე გვარისაა, რომლის საზომიც ისაა. სიდიდეებისთვის ის სიდიდეა, სიგრძეებისთვის – სიგრძე, სიბრტყეებისთვის – სიბრტყე, ბგერისთვის – ბგერა, სიმძიმეებისთვის – სიმძიმე, ერთეულებისთვის – ერთი. ეს ასე უნდა გავიგოთ და არა ისე, რომ რიცხვი რიცხვების საზომად გამოვაცხადოთ. ასე უნდა მოვექცეულიყავით იმ შემთხვევაში, თუ ანალოგიური მდგომარეობა იქნებოდა. მაგრამ აქ ანალოგიური მდგომარეობა კი არაა, არამედ ისეთი, რომ ერთეულების საზომად

თვლიდნენ ერთეულებს და არა ერთს. რიცხვი კი ერთეულების სიმრავლეა. ცოდნას და შეგრძნებასაც საგნების საზომად იმიტომ ვთვლით, რომ მათი საშუალებით რაღაცას შევიცნობთ, თუმცა თვითონ მეტად იზომებიან, ვიდრე სხვას ზომავენ. აქ ისეთივე მდგომარეობაა, როგორც ჩვენ სხვისი გაზომვისას გაგვეგო ჩვენი სიმაღლეც, როდესაც ეს საზომი ამდენზე და ამდენზე მოგვწვდა. პროტაგორას აზრით კი, ადამიანია ყველაფრის საზომი, იქნება ეს შემმეცნებელი, თუ შემგრძნები ადამიანი, რადგან ადამიანს ხან შეგრძნება აქვს, ხან კი ცოდნა, რასაც ჩვენ სუბსტანციათა საზომად ვთვლით. მაგრამ, როგორცა ჩანს, ისინი ჩვენ განსაკუთრებულს არაფერს გვეუბნებიან.

ამრიგად, ერთი, თუ განვსაზღვრავთ მას, ცხადია, არის რაღა საზომი, უმთავრესად რაოდენობისა, შემდეგ კი თვისობრიობისაც. ცხადია, რომ ის დაუყოფელია, პირველ რიგში, რაოდენობის მიხედვით, შემდეგ თვისობრიობის მიხედვით, ამიტომაც ერთი დაუყოფელია ან საერთოდ, ან რამდენადაც ის ერთია.

წიგნი X

თავი მეორე

უნდა ვიკვლიოთ თუ რას წარმოადგენს არსება და ბუნება, როგორც ვიკვლევდით წიგნში „პრობლემების შესახებ“ საკითხს იმის შესახებ, თუ რა არის ერთი და რა უნდა დავადგინოთ მის შესახებ. არსებობს თუ არა თავისთავადი ერთი, როგორც რაღაც სუბსტანცია. როგორც ამბობდნენ ჯერ პითაგორელები და შემდეგ პლატონი, თუ მას რაღაც სხვა სუბსტრატით აქვს? როგორ უნდა ვიმსჯელოთ მის შესახებ ბუნებისმეტყველებზე უფრო გასაგებად, რომელთაგან ერთნი ამტკიცებენ, რომ ერთი არის რაღაც მეგობრობაო, მეორენი – ჰაერიო, მესამენი კი ასეთად განუსაზღვრელს აცხადებდნენ. თუ ზოგადი არ შეიძლება იყოს რაიმე სუბსტანცია, როგორც ეს აღვნიშნეთ სუბსტანციისა და არსებულის შესახებ მსჯელობისას, და არც ამ სუბსტანციას შეუძლია იარსებოს, როგორც ერთმა სიმრავლისგან დამოუკიდებლად, რადგან ის ზოგადია? თუ ზოგადი მხოლოდ კატეგორიაა, არც „ერთი“ უნდა იყოს ასეთი, რადგან „არსებული“ და „ერთი“ ყოველივეზე ზოგადად ითქმის, ასე რომ, თუ გვარები არ არიან რაღაც სხვებისგან დამოუკიდებელი სუბსტანციები, არც ერთიანი შეიძლება იყოს გვარი იმავე მიზეზების გამო, რომლითაც ასეთი არ შეიძლება იყოს არც არსებული და არც სუბსტანცია. ასეთივე მდგომარეობა უნდა იყოს აუცილებლად ყველა სხვა შემთხვევაშიც. რამდენი მნიშვნელობაც აქვს „არსებულს“, იმდენივე – „ერთს“, ასე რომ, როგორც თვისობრიობას, ასევე რაოდენობას აქვს რაღაც ერთი და ბუნება. ცხადია, რომ საერთოდ, სამიებელია, თუ რა არის ერთი ისევე, როგორც არსებული და არაა საკმარისი თქმა იმისა, რომ მისი ბუნება ასეთივეა. ფერებში ერთი არის ერთი რომელიმე ფერი, მაგალითად, თეთრი, ყოველი სხვა ფერი მისგან და შავი ფერისგან უნდა იყოს წარმოშობილი. შავი არის თეთრი ფერის დაკლება, როგორც სიბნელე არის სინათლის დაკლება; ასე რომ, თუ ფერები არსებულია, მაშინ არსებული იქნება რაღაც რიცხვი, თუმცა როგორც რაღაცის რიცხვი. ცხადია, რომ ფერებიც და ერთიანიც რაღაც ერთია, როგორც, მაგალითად, თეთრი. ასევე, თუ არსებული არის მელოდია, მაშინ ის რაღაც რიცხვი იქნებოდა, ოღონდ დიეზების რიცხვი, თუმცა მისი

არსება რიცხვი არ იქნებოდა. მაშინ ერთიც იქნებოდა რაღაც, რომლის არსება იქნებოდა არა ერთი, არამედ დიუზი, ასევე, თუ ბგერებიც, როგორც ელემენტები, რაღაც რიცხვს წარმოადგენენ, მაშინ ერთი ბგერა იქნებოდა და თუ ეს სწორხაზოვანი ფიგურებია და ფიგურების არსება – რიცხვია, მაშინ ერთი სამკუთხედი იქნებოდა. ასევე უნდა ვიმსჯელოთ სხვა გვარებზეც. როგორც განცდებს, ისე თვისებებს, რაოდენობებს და მოძრაობებსაც აქვთ რიცხვი და რაღაც ერთი, მაგრამ ის არაა მათი არსება. ასეთივე მდგომარეობა უნდა იყოს სუბსტანციებშიც, რადგან ეს ასეა ყველგან.

ცხადია, რომ ერთი ყოველ გვარში რაღაც ბუნებას წარმოადგენს, მაგრამ თვით იგი არაა არაფრის ბუნება. როგორც ფერებში უნდა დავძებნოთ ერთი თავისთავადი ფერი, ასევე სუბსტანციებშიც უნდა ვეძიოთ ეს ერთი. რომ ერთი და არსებული როგორღაც ერთსა და იმავეს გამოხატავს, ცხადია იქიდან, რომ ერთნაირად გამოდგება ყველა კატეგორიისთვის, ისე რომ არ განეკუთვნება არც ერთ მათგანს. ის არაა არც საგანი, არც თვისება, არამედ ისეთივეა როგორც არსებული. და „ერთი ადამიანი“ სხვას არას ნიშნავს „ადამიანის“ გარდა. ისევე როგორც არსება არ არსებობს კონკრეტული საგნის თვისებისგან ან რაოდენობისგან დამოუკიდებლად და ნიშნავს იმავეს, რასაც „ერთად ყოფნა“ და „კონკრეტულ საგნად“ ყოფნა.

წიგნი X

თავი მესამე

ერთი და მრავალი ერთმანეთს მრავალმხრივ უპირისპირდება. ამ დაპირისპირების პირველი სახეა დაუშლელი და დაშლადი, რომელთაგან დასაშლელი და დაშლადი არის რაღაც სიმრავლე, ხოლო დაუშლელი და დასაშლელი კი ერთი. დაპირისპირება ოთხგვარია, სადაც ერთი მხარე მეორის უარყოფაა. წინააღმდეგობა შეიძლება იქაც იყოს, სადაც არაა არც დაპირისპირება და არც მიმართება. წინააღმდეგობებზე მსჯელობის საშუალებით ნათელი გახდება აგრეთვე ერთის მნიშვნელობაც ანუ დაყოფილიდან ნათელი გახდება დაუყოფელი, აგრეთვე ის, თუ რატომაა შეგრძნებადი უფრო მეტად სიმრავლე და დაყოფადი, ვიდრე დაუყოფადი. სიმრავლე თავისი ცნებით დაუყოფელზე წინ დგას შეგრძნების თვალსაზრისით. ერთი, როგორც ეს მოვხაზეთ მსჯელობაში წინააღმდეგობის შესახებ, იგივეობრივია, მსგავსი და ტოლი. სიმრავლე კი სხვაა, განსხვავებული და არატოლი.

„იგივეობრივსაც“ მრავალი მნიშვნელობა აქვს. ზოგჯერ მასზე ვლაპარაკობთ რიცხობრივი თვალსაზრისით, ზოგჯერ კი, როგორც რიცხობრივი, ისე ცნების თვალსაზრისით. მაგალითად, შენ შენს თავთან იგივეობრივი ხარ ფორმითაც და მატერიითაც. ზოგჯერ იმ აზრით, რომ პირველადი სუბსტანციის ცნება ერთია, როგორც ტოლი სიგრძის ხაზები ცნებით იგივე არიან და როგორც ტოლი არიან ტოლფერდა ოთხკუთხედები, რომელთა ტოლობა ერთობაში გადადის.

„მსგავსება“ გვაქვს მაშინ, თუ საგნებს სახე ერთი აქვთ, მაგრამ მარტივად ერთნი არ არიან და არც საფუძველში მყოფი მატერიით განუსხვავებელნი. როგორც დიდი ოთხკუთხედი მსგავსია პატარა ოთხკუთხედისა და როგორც მსგავსნი არიან არათანაბარი სწორი ხაზები. პირველნი მსგავსნი არიან უშუალოდ, ესენი კი

არაუშუალოდ. ერთი და იმავე სახის ფარგლებში შეიძლება გვექონდეს მეტ-ნაკლებობა ისე, რომ არ გვექონდეს თავისთავად მეტი ან ნაკლები. მაგრამ თუ მოვლენები თვისებებითაც და სახითაც ერთნი არიან, მაგალითად, მეტად თეთრი ან ნაკლებად თეთრი, მაშინ ვამბობთ, რომ ისინი მსგავსნი არიან, რადგან სახით ერთნი არიან. აგრეთვე მაშინ, როდესაც საგნები უფრო მსგავსნი არიან, ვიდრე განსხვავებულნი ან საერთოდ, ან იმ თვისებების მიხედვით, რომელიც ჩვენთვისაა მისაწვდომი, მაგალითად, ვერცხლზე ვამბობთ, რომ თუთიის მსგავსია, რადგან თეთრია, ოქროს კი ვამსგავსებთ ცეცხლს, რადგან მოყვითალო-მოწითალო ფერისაა.

„სხვა“ და „განსხვავებულსაც“ მრავალი მნიშვნელობა აქვთ. პირველი: „სხვას“ უპირისპირდება „იგივე“ და მოვლენები ან მთლიანად „სხვა“, ან მთლიანად „ერთი და იგივე“ არიან. მეორე, როდესაც მოვლენებს არც ცნება და არც მატერია არა აქვთ ერთი და იგივე, ამიტომაც შენ სხვა ხარ და შენი მეზობელი სხვაა. მესამე: როგორც ამას ადგილი აქვს მათემატიკაში.

ამრიგად, „იგივე“ და „სხვა“ ყოველთვის იხმარება იმათ მიმართ, რაც ან ერთია, ან არსებული. „იგივე“ არ იხმარება არარსებულის მიმართ, არამედ მხოლოდ არსებულის მიმართ. არაიგივე კი იხმარება არარსებულის მიმართაც. ასე უპირისპირდება ერთმანეთს „სხვა“ და „იგივე“. „განსხვავება“ კი სულსხვაა, ვიდრე „სხვად ყოფნა“, რადგან „სხვად ყოფნისას“ არაა აუცილებელი რაიმეთი „სხვად ყოფნა“.

ყოველი არსებული ან სხვაა, ან იგივე. ხოლო რაიმესგან განსხვავება ნიშნავს რაიმეთი განსხვავებას, ამ შემთხვევაში, აუცილებელია იგივეობრივი იყოს ის, რითაც მოვლენები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან. ეს იგივეობრივი კი არის ან გვარი ან სახე, რადგან ყოველი განსხვავება არის ან გვარობრივი, ან სახეობრივი. განსხვავება გვარით მაშინ გვაქვს, როდესაც საგნებს არა აქვთ საერთო არც მატერია და არც ერთმანეთში გადადიან. მაგალითად, ისინი, რომლებიც სხვადასხვა კატეგორიას ეკუთვნებიან, ხოლო სახით განსხვავებულნი ერთი და იმავე გვარისა არიან. გვარი არის არსებითი იგივეობა, არსებული ერთმანეთისგან განსხვავებულ საგნებში. დაპირისპირებულნი კი განსხვავებულნი არიან და დაპირისპირებაც რაღაც განსხვავებაა. რომ ჩვენ ეს სწორად დავადგინეთ, ნათელი გახდება ინდუქციით, რადგან ყველა განსხვავებულში იგივეობრივიც ჩანს, არიან რა ისინი არა მხოლოდ განსხვავებული, არამედ სხვა გვარისაც, თუმცა შედიან ერთი კატეგორიის ფარგლებში. ასე რომ, ერთი და იგივე გვარში შედიან გვარით იგივეობრივნი, სხვა ადგილას კი განვსაზღვრეთ, თუ რომელი საგნებია გვარით განსხვავებული ან იგივეობრივი.

წიგნი X

თავი მეოთხე

რადგან ერთმანეთისგან განსხვავებულნი მეტ-ნაკლებად განსხვავდებიან, ამიტომ მათ შორის უნდა არსებობდეს მაქსიმალური განსხვავებაც, რასაც მე წინააღმდეგობას ვუწოდებ. რომ უნდა არსებობდეს ასეთი განსხვავება, ამას ინდუქცია ცხადყოფს. საგნებს, რომლებიც ერთმანეთისგან გვარით განსხვავდებიან, ერთმანეთში გადასასვლელი გზა არ აქვთ, ერთმანეთისგან დიდად არიან დაშორებული და მათი

შედარებაც კი შეუძლებელია. სახით განსხვავებულნი კი წარმოშობილი არიან უკიდურესად დაპირისპირებული საწყისებიდან, რომელთა შორის მანძილიც დიდია, ასე რომ, ისინიც დაპირისპირებულთ განეკუთვნებიან. გვარში უდიდესი სხვაობა არის დასრულებული სხვაობა, უდიდესია ის სხვაობა, რომლის უმეტესი არ არსებობს და დასრულებულია ის, რომლის გარეშე რაიმეს დაშვება შეუძლებელია. დასასრული აქვს დასრულებულ განსხვავებას. როგორც ყველა სხვა შემთხვევაში, დასრულებულად იწოდება ის, რასაც დასასრული აქვს, ხოლო დასასრულს იქით აღარაფერია, რადგან ისაა საზღვარი და მოიცავს ყოველივეს. მაშასადამე, დასასრულს იქით აღარაფერია და სრულს არც რაიმე ესაჭიროება. აქედან ცხადია, რომ დაპირისპირება არის დასრულებული განსხვავება.

„დაპირისპირებული“ მრავალი მნიშვნელობით იხმარება და იმდენი დასრულებული წინააღმდეგობა არსებობს, რამდენი წინააღმდეგობაც შეიძლება არსებობდეს, საერთოდ, მოვლენებში. თუ ეს ასეა, ცხადია, რომ ერთს არ შეიძლება ბევრი რამ უპირისპირდებოდეს, არც კიდურზე უფრო მეტად კიდური რაიმე შეიძლება იყოს და არც მანძილს ორზე მეტი კიდე შეიძლება ჰქონდეს. საერთოდ, წინააღმდეგობა, როგორც განსხვავება, არსებული ორ მოვლენას შორის, დასრულებული განსხვავებაა. აუცილებელია, რომ დაპირისპირებულთა სხვა განსაზღვრებანიც ჰქმნარიტნი იყვნენ. ყველაზე მეტი განსხვავების შემცველია დასრულებული განსხვავება, რადგან როგორც გვარობრივი, ისევე სახეობრივი განსხვავების იქით არ არსებობს სხვა სხვაობა. დამტკიცდა, რომ ერთი გვარის ფარგლებს გარეთ არ არსებობს სხვაობა, რადგან ეს უდიდესი სხვაობაა. თვით გვარში კი ყველაზე დიდი განსხვავება არსებობს დაპირისპირებულთა შორის. მათ შორის უდიდესი განსხვავება დასრულებული განსხვავებაა. ერთი და იმავე სუბსტრატის საფუძველზე უკიდურესი განსხვავება ანუ წინააღმდეგობა წარმოიშობა, რადგან დაპირისპირებულთ ერთი და იგივე მატერია აქვთ. უდიდესი სხვაობა არსებობს ერთი უნარის ფარგლებშიც. ერთი გვარის ფარგლებში დასრულებული განსხვავება უდიდესი განსხვავებაა, რასაც ერთი მეცნიერება სწავლობს. დაპირისპირების პირველი სახეა ქონება და ნაკლი, მაგრამ არა ყოველგვარი ნაკლი, რადგან ნაკლს მრავალი მნიშვნელობა აქვს, არამედ ის, რომელიც დასრულებულია. ყველა სახის დაპირისპირებანი კი მასზე დაიყვანება ან იმიტომ, რომ მათ ეს თვისებები აქვთ, ან აწარმოებენ მათ, ან შეუძლიათ აწარმოონ, ან იმიტომ, რომ იღებენ და კარგავენ ან ამ, ან სხვა წინააღმდეგობებს. ესენი კი არიან შემდეგი: დაპირისპირება, ნაკლი, წინააღმდეგობა და მიმართება. ამათგან პირველი დაპირისპირებაა. დაპირისპირებულ წევრთა შორის არაფერი იმყოფება, აქედან კი ცხადია, რომ უარყოფა და დაპირისპირება ერთი და იგივე არაა. ნაკლიც რაღაც უარყოფაა, რადგან ან სრულიად არ შეუძლია რაიმეს ქონება, ან ის, რაც უნდა ჰქონოდა ბუნებრივად საგანს, არა აქვს, რადგან ან მთლიანად დაკარგა ის, ან რაიმე მიმართებაში. ესეც მრავალი აზრით იხმარება, როგორც ეს ჩვენ სხვაგან გავარჩიეთ. ასე რომ, არქონებაც რაღაც უარყოფაა, დაკავშირებული ან განსაზღვრების შეუძლებლობასთან ან სუბსტრატთან. მაშასადამე, დაპირისპირებულთა შუა არაფერი არ იმყოფება. ნაკლში კი არის რაღაც ასეთი, რადგან ყოველივე ან ტოლია ან არატოლი. მაგრამ ტოლი ან არატოლი არსებობს არა ყველგან, არამედ მხოლოდ საერთო სუბსტრატის პირობებში.

თუ მატერიალური საგნების წარმოშობა მოწინააღმდეგე მხარეებიდან ხდება, ისინი წარმოიშობიან ან სახიდან, ან სახის ქონებიდან. ანდა სახეთა და ფორმათა არ ქონებიდან. ამგვარად, ცხადია, რომ ყოველგვარი წინააღმდეგობა „ნაკლია“, მაგრამ ყოველი ნაკლი არაა წინააღმდეგობა. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ „ნაკლს“ მრავალი მნიშვნელობა აქვს. მოწინააღმდეგენი კი ისინი არიან, რომლებიც ცვლილების კიდურ წევრებს წარმოადგენენ. ეს კი ცხადია ცდით. ყოველგვარი წინააღმდეგობა არის წინააღმდეგობის მეორე მხარის არქონება, მაგრამ ის ყველგან ერთნაირი არაა. უტოლობა ტოლობის ნაკლია, განსხვავება – მსგავსების, ბოროტება – სიკეთის. აქ ისეთივე განსხვავებაა, როგორც უკვე ვთქვით. ერთ შემთხვევაში არსებობს მხოლოდ მოვლენა, რომელსაც რაღაც აკლია, მეორე შემთხვევაში არა აქვს როდისმე ან სადმე, მაგალითად, გარკვეულ ასაკში, ან უმთავრესად, ან მთლიანად. ამიტომაც ერთ შემთხვევაში არსებობს შუალედი საფეხურები. მაგალითად, არსებობს ისეთი ადამიანი, რომელიც არც კეთილია, არც ბოროტი. ზოგჯერ კი ასეთი შუალედი არ არსებობს და აუცილებელია მოვლენა ან ლუწი იყოს ან კენტი. ამას გარდა, ერთ შემთხვევაში არსებობს განსაზღვრული სუბსტრატი, სხვა შემთხვევებში კი არა. ასე რომ, ცხადია, წინააღმდეგობის ერთ-ერთი სახე არის ნაკლი. საკმარისია გვქონდეს წინააღმდეგობის პირველი გვარი, როგორცაა ერთი და მრავალი, რომ ყოველივე სხვა მასზე დავიყვანოთ.

წიგნი X

თავი მეხუთე

რადგან წინააღმდეგობის ერთი მხარე მეორეს უპირისპირდება, ამიტომ გასარკვევია, თუ როგორ უპირისპირდება ერთი მრავალს და ტოლი – დიდსა და მცირეს. დაპირისპირებულთა მიმართ ჩვენ ყოველთვის ვსვამთ კითხვას: რა არის ეს? თეთრი თუ შავი? ან თეთრია თუ არათეთრი? მაგრამ ზემოხსენებული ჰიპოთეზიდან ამოსულნი არა ვკითხულობთ: ადამიანია თუ თეთრი, ან ვინ შემოვიდა, კლეონი თუ სოკრატე? ამის კვლევა არაა აუცილებელი არც ერთ გვარში. ესეც იქიდან გამომდინარეობს, რომ დაპირისპირებულნი არ შეიძლება ერთდროულად არსებობდნენ, რასაც ვიყენებთ ამ შემთხვევაშიც იმის დასამტკიცებლად, რაც თავდაპირველად ვთქვი. სასაცილო იქნებოდა წინააღმდეგობის ერთდროულად არსებობა. ეს რომ დაგვეშვა, კვლავ მივიღებდით ანტითეზას, ერთია ის თუ მრავალი? ე.ი. ორივე მოვიდა, თუ ერთ-ერთი მათგანი? რადგან დაპირისპირებულ წყვილში პასუხი ყოველთვის ერთ-ერთ მხარეს გულისხმობს და ჩვენც ვკითხულობთ: რომელია ის, დიდი, მცირე, თუ ტოლი? ან როგორ უპირისპირდება ტოლი მათ? ის არ უპირისპირდება წინააღმდეგობის არც ერთ-ერთ მხარეს და არც ორივეს ერთად. ანდა რატომ უნდა უპირისპირდებოდეს ის უფრო მეტად დიდს, ვიდრე მცირეს? ამას გარდა, თუ არატოლს უპირისპირდება ტოლი, მაშინ ის ბევრისადმი იქნება დაპირისპირებული, და არა ერთისადმი. თუ არატოლი ერთსა და იმავე დროს ორივეს ნიშნავს, ის ორივესადმი იქნება დაპირისპირებული. ეს დაბრკოლება იმათ ეხმარება, რომლებიც ორს არატოლად თვლიან. მაგრამ აქედან გამომდინარეობს, რომ ერთი

უპირისპირდება ორს, რაც შეუძლებელია. ამას გარდა, ტოლი აღმოჩნდება დიდსა და მცირეს შორის. დაპირისპირება კი არაფრის შუა არაა და ამის შესაძლებლობა არც მისი განსაზღვრებიდან გამომდინარეობს, რადგან დაბოლოებული არ არის რაიმეს შუა მოთავსებული. პირიქით, ის მეტწილად თვითონ შეიცავს რაღაც შუალედს. მაშინ როგორი დაპირისპირებაა ის, როგორც უარყოფა, თუ როგორც ნაკლი? მაგრამ ის ვერ იქნება რომელიმე ამათგანი, რადგან რატომ უნდა იყოს ის უფრო მეტად დიდის მოპირისპირე, ვიდრე მცირესი? და თუ ორივე შემთხვევაში ეს უარყოფა ნაკლს ნიშნავს, მაშინ კითხვა „რომელი“ ისმის ორივეს მიმართ და არა ერთ-ერთი მხარის მიმართ, როგორც, მაგალითად, რომელია ის, დიდი თუ ტოლი? ან რომელია ის, ტოლი თუ მცირე? ამრიგად, კითხვას ყოველთვის სამი წევრი აქვს და არაა აუცილებელი, რომ ის ნაკლს ნიშნავდეს, რადგან ტოლი ყოველთვის არაა ის, რაც არაა დიდი ან მცირე, არამედ ის, რაც თავისი ბუნებით ასეთი უნდა იყოს.

ტოლია ის, რომელიც არც მეტია, არც ნაკლები, მაგრამ რომელიც შეიძლება იყოს მეტი ან ნაკლები. ის უპირისპირდება კიდევაც ორივეს, როგორც ნაკლი და უარყოფა და ამიტომაც მათ შუა მდებარეობს. ორივე მხარეს უპირისპირდება ის, რაც არც კეთილია, არც ბოროტი და რომელსაც სახელი არა აქვს, თვითეული მათგანი მრავალი მნიშვნელობით იხმარება და არა აქვს ერთი რომელიმე სუბსტრატი, არამედ ისეთია, რომელიც არც თეთრია, და არც შავი. არც ამას აქვს ერთი სახელი, არამედ ესაა რაღაც გარკვეული ფერი, სადაც უარყოფას ნაკლის აზრი აქვს. ამ შემთხვევაში საგანი აუცილებლად უნდა იყოს ან ნაცრისფერი, ან ყვითელი, ან რაიმე სხვა ამდაგვარი. ასე რომ, სწორი არ არის იმათი კრიტიკა, რომლებიც ამბობენ, რომ ყოველივეზე შეიძლება ერთნაირად ვიმსჯელოთ და რომ ფეხსაცმელსა და ხელს შუა არის რაღაც, რაც არაა არც ფეხსაცმელი და არც ხელი, თუ კეთილსა და ბოროტს შუა არის რაღაც შუალედი, მაგრამ ეს შედეგი არაა აუცილებელი, რადგან მოპირისპირე მხარეებს თუ რაღაც შუალედი და მანძილი აქვთ, ერთდროულად უარიყოფიან. ზოგჯერ კი მათ შორის არ არის განსხვავება, რადგან ის დაპირისპირებანი, რომლებიც ერთდროულად უარიყოფიან, სხვადასხვა გვარებს ეკუთვნიან, ასე რომ, ერთი და იგივე სუბსტრატი არა აქვთ.

წიგნი X

თავი მეექვსე

ანალოგიური დაბრკოლებები ახლავს თან ერთისა და მრავალის საკითხს. თუ მრავალი უშუალოდ უპირისპირდება ერთს, აქედან ზოგიერთი შეუსაბამობა გამომდინარეობს: ამ შემთხვევაში ერთი მცირე გახდება, რადგან მრავალი მცირეს უპირისპირდება. გარდა ამისა, ორი ბევრი იქნება, რადგან ორმაგი მრავალკეცია და ორიდან გამომდინარეობს. ასე რომ, ერთი მცირე იქნება, რადგან რის მიმართ უნდა იყოს ორი ბევრი, თუ არა ერთისა და მცირეს მიმართ? რადგან ერთზე უფრო მცირე რაიმე არ არსებობს. გარდა ამისა, თუ არსებობს სიგრძით გრძელი და მოკლე, სიდიდითაც უნდა იყოს მრავალი და მცირე და ის, რაც მეტია, მრავალიც იქნება და რაც მრავალია, ის მეტიცაა. თუ მნიშვნელობა არა აქვს ადვილად განსაზღვრებად უწყვეტს,

მცირეც რაღაც სიმრავლე იქნება. ასე რომ, ერთიც რაღაც სიმრავლე იქნება, თუმცა პატარა. ეს კი აუცილებელია, თუ ორი მრავალია. ასევე მრავალ საგანზე ვამბობთ, რომ ის მეტია, მაგრამ უნდა განვასხვავოთ ამათგან წყლის შემთხვევა, რომელიც შეიძლება მეტი იყოს, მაგრამ არა მრავალი.

დაყოფადზე შემდეგი აზრით შეიძლება ვილაპარაკოთ: ერთი მხრივ, თუ სიმრავლეს სიჭარბის ხასიათი აქვს ან საერთოდ, ან რაიმეს მიმართ. ასევე მცირეც სიმრავლეა, მაგრამ ნაკლებობის თვალსაზრისით, ხოლო რიცხვი მხოლოდ ერთს უპირისპირდება. ერთსა და სიმრავლეს იმავე მნიშვნელობით ვხმარობთ, როგორც ამბობენ „ერთი“ და „ერთები“ ან „თეთრი“ და „თეთრი საგნები“, ან „გამოზომილი“ საზომისა და „გაზომვადის“ მიმართ. ასევე ამბობენ მრავალკეცზე, რადგან ყოველი რიცხვი, როგორც ერთი, ისე სიმრავლე, ერთით იზომება და უპირისპირდება ერთს და არა მცირეს. სიმრავლეა ორიანიც, მაგრამ არა იმ. გაგებით, როგორც სიმრავლე ჭარბია რაიმეს მიმართ, და არა უბრალოდ, არამედ პირველადი სიმრავლის მნიშვნელობით. საერთოდ, ორიანი მცირეა, რადგან როგორც პირველ სიმრავლეს, მას ნაკლი ახასიათებს. ამიტომაც ანაქსაგორამ არასწორად დაიხია უკან, როდესაც თქვა, რომ : ყველა საგანი ერთნაირად განუსაზღვრელიაო, როგორც სიმრავლით, ისე სიპატარავით. მაგრამ „სიპატარავის“ მაგივრად „სიმცირე“ უნდა ეთქვა, რადგან ისინი სიპატარავით განუსაზღვრელნი არ არიან, ხოლო „მცირე“ იწყება არა ერთით, როგორც ზოგიერთი ამბობს, არამედ ორით.

ერთი და მრავალი ისე უპირისპირდება ერთმანეთს, როგორც რიცხვებში საზომი და გასაზომი და ამ შემთხვევაშიც ისე, როგორც რაიმე კონკრეტული რაიმე კონკრეტულს და არა როგორც რაიმე თავისთავადი რაიმე კონკრეტულს. სხვაგან ჩვენ განვსაზღვრეთ, რომ მიმართება ორი მნიშვნელობით იხმარება: ერთი მხრივ, როგორც დაპირისპირება, მეორე მხრივ, მაგალითად, როგორც მიმართება ცოდნისა შეცნობადისადმი, ე. ი. როგორც რაიმე სხვის, მიმართება ცოდნასთან. ერთი მცირეა რაიმესთან შედარებით, მაგალითად, ორთან შედარებით, ამას წინ არა უდგას რა, მაგრამ ის. იმიტომ არაა მცირე, რომ პატარაა, ხოლო სიმრავლე კი რიცხვისთვის რაღაც გვარია. რიცხვი, როგორც სიმრავლე, ერთით იზომება. და როგორღაც უპირისპირდება ერთსაც და რიცხვსაც, მაგრამ არა როგორც მოპირისპირე, არამედ როგორც ითქვა, მიმართების სახით. რადგან ერთი ზომაა, მეორე გასაზომი, ამდენად ისინი ერთმანეთს უპირისპირდებიან; მაგრამ ყოველივე, რაც ერთია, რიცხვი არაა, მაგალითად, რაიმე განუყოფელი. ასევე ე. წ. ცოდნა შეცნობადის მიმართ არ იმყოფება ანალოგიურ დამოკიდებულებაში. შეიძლება გვეფიქრა, რომ ცოდნა არის საზომი, შეცნობადი კი გასაზომი, საიდანაც გამომდინარეობს, რომ ყოველგვარი ცოდნა შეცნობადია, მაგრამ ყოველი შეცნობადი ცოდნა არაა, თუმცა ცოდნა შეცნობადით როგორღაც იზომება. რაც შეეხება „სიმრავლეს“, ის არ უპირისპირდება „მცირეს“ (ამ უკანასკნელს უპირისპირდება „ბევრი“, როგორც „მეტს“ „ნაკლები“) და არც საერთოდ ერთს, არამედ, როგორც ვთქვით, ერთი მხრივ, როგორც დაყოფადი განუყოფელს, მეორე მხრივ კი, როგორც მიმართება, მაგალითად, ცოდნა და შეცნობადი. და თუ საქმე გვაქვს რიცხვთან, მაშინ საზომი ერთი იქნება.

თავი მეშვიდე

რადგან მოწინააღმდეგე მხარეებს შორის შესაძლებელია რაღაც შუალედის არსებობა და ზოგს აქვთ კიდევაც ასეთი შუალედი, ამიტომაც აუცილებელია რომ „შუალედი“ მოწინააღმდეგე მხარეთაგან წარმოდგეს, რადგან ყველა შუალედი იმავე გვარისაა, რომელთა შუაც ის მდებარეობს. „შუალედს“ იმას ვუწოდებთ, რაღაც გადაიქცევა პირველად ცვლადი მოვლენა. მაგალითად, თანდათანობით გადასვლა ყველაზე დაბალი ბგერიდან ყველაზე მაღალზე ხდება შუალედი ბგერების გავლით. ფერებში კი გადასვლა თეთრიდან შავზე, ვიდრე შავს მივიღებდით, ხდება თავდაპირველად ალისფერსა და ნაცრისფერზე გადასვლით. ასევე სხვა შემთხვევებშიც. ერთი გვარიდან მეორეში გადასვლა კი არ ხდება, და თუ ხდება – შემთხვევით. მაგალითად, არ ხდება ფერიდან ფორმაზე გადასვლა. ამრიგად, აუცილებელია, როგორც შუალედი საფეხურების, ისე იმ მოვლენების არსებობა, რომელთა შორისაც ცვალებადი იმყოფება და რომელნიც ერთსა და იმავე გვარს ეკუთვნიან. ყოველი შუალედი იმყოფება ორ მოწინააღმდეგე მოვლენათა შორის, რადგან მხოლოდ ამ დროს ხდება ცვალებადობა. მაშასადამე, შეუძლებელია შუაში ყოფნა, თუ არა დაპირისპირებულთა შორის. წინააღმდეგ შემთხვევაში ცვალებადობა იქნებოდა არადაპირისპირებულ მხარეთა შორისაც. სხვადასხვა გვარის მოვლენებს შორის არავითარი წინააღმდეგობა არ არის, რადგან სწორედ მაშინ გვაქვს ასეთი ურთიერთობა, როდესაც ერთი მხარის ნებისმიერი ნიშანი მეორეს ისე ახასიათებს, რომ მათ შუა არაფერი არ იმყოფება. დანარჩენ დაპირისპირებათაგან ზოგი მიმართებაა, ზოგი ნაკლი, ზოგი კი წინააღმდეგობა. იმ მიმართებას, რომელიც არაა დაპირისპირება, არც შუალედი საფეხურები აქვს. ამის მიზეზი ისაა, რომ ის ერთ გვარს არ ეკუთვნის. მაგალითად, რა უნდა იყოს მოთავსებული ცოდნასა და შეცნობადს შორის? დიდსა და მცირეს კი შუალედი არა აქვს. ერთსა და იმავე გვარში მოპირისპირე მხარეთა შორის მყოფი მოვლენები, როგორც დავამტკიცე, აუცილებლად, ამავე წინააღმდეგობათაგან უნდა იყვნენ შედგენილნი, და მათთან უნდა ჰქონდეთ რაიმე საერთო გვარი, ან არავითარი. და თუ მათ აქვთ ასეთი გვარი, რომელიც რაღაც პირველია, წინააღმდეგობასთან შედარებით, მაშინ პირველი განსხვავება ის დაპირისპირება იქნება, რომელიც ამ გვარის მოპირისპირე სახეებს ჰქმნის, რადგან სახე არის გვარი და სახეობითი სხვაობა. მაგალითად, თუ თეთრი და შავი ერთმანეთს უპირისპირდება, ამათგან პირველი ფერი დამაშორებელი იქნება, მეორე კი დამაკავშირებელი. მაშინ ესენი პირველ წინააღმდეგობას შექმნიდნენ, რადგან წინააღმდეგობრივი განსხვავება ყველაზე დიდი განსხვავებაა. ყველა სხვა შუალედი საფეხურიც გვარისა და სახესხვაობისგან წარმოსდგება, მაგალითად, ის ფერი, რომელიც თეთრსა და შავს შუა იმყოფება, წარმოდგება გვარისგან, რომელიც ამ შემთხვევაში ფერია და რომელიღაც სახესხვაობისგან, რომელიც პირველი დაპირისპირება არ არის. წინააღმდეგ შემთხვევაში ყველაფერი ან თეთრი იქნებოდა, ან შავი. მაშ ესენი, რომელიც პირველ დაპირისპირებათა შორის იმყოფებიან, რაღაც სხვას წარმოადგენენ და არა პირველ წინააღმდეგობათ, რომელნიც დამაშორებელი და შემაკავშირებელი სახესხვაობანი არიან. მაშასადამე, უნდა გამოვარკვიოთ ის პირველი წინააღმდეგობა, რომელიც გვარის

ფარგლებში იმყოფება და რომლისგანაც წარმოსდკება ამ გვარის შუალედი საფეხურები, რადგან აუცილებელია, რომ ერთი და იმავე გვარის ფარგლებში არსებული სახეები შემდგარი იყვნენ მარტივი ელემენტებისგან, ან თვითონ იყვნენ მარტივნი, ხოლო თვით წინააღმდეგობანი არ შედგებიან ერთიმეორისგან, ისინი საწყისებია. მათ შუა მოთავსებული კი ან ყველა უნდა იყოს ასეთი, ან არც ერთი. დაპირისპირებულთაგან კი წარმოიშობა რაღაც, რაც ცვალებადობაშია, ვიდრე მიაღწევდეს ის წინააღმდეგობის ერთ, ან მეორე მხარეს და რომელთანაც შედარებით ის შეიძლება იყოს მეტიც და ნაკლებიც, რადგან ის ამ წინააღმდეგობათა შორის არის მოთავსებული. ამრიგად, ყოველი სხვა შუალედიც შედგენილია. ის, რაც ერთზე მეტია და მეორეზე ნაკლები, შედგენილია როგორღაც იმათგან, რომელთაგანაც ის ერთზე მეტია და მეორეზე კი ნაკლები. რადგან არ არსებობს რაიმე, რომელიც ამ წინააღმდეგობაზე ადრე იქნებოდა. ამიტომ ყველაფერი ის, რაც შუაშია მოთავსებული, წინააღმდეგობათაგან არის წარმოშობილი. ასეთია როგორც დაბალი, ისე დაპირისპირებული და შუალედი საფეხურები. ყველა ესენი წარმოშობილი არიან თავდაპირველი წინააღმდეგობებისგან.

რომ ერთი და იმავე გვარის ფარგლებში დაპირისპირებულთა შორის მყოფი დაპირისპირებულთაგანვეა წარმოშობილი, ეს ცხადია.

წიგნი X

თავი მერვე

სახით განსხვავებულნი ერთმანეთისგან რაღაცით განსხვავდებიან, რაც ორივე მხარეს უნდა ახასიათებდეს. მაგალითად, თუ ერთი ცხოველი მეორისგან განსხვავდება სახით, ორივე მაინც ცხოველი უნდა იყოს. ამრიგად, სახით განსხვავებულნი აუცილებლად ერთსა, და იმავე გვარში უნდა იმყოფებოდნენ. მე გვარს იმას ვუწოდებ, რაც ორივე მხარეზე ერთნაირად ითქმის, იქნება ის მატერია, თუ სხვა რამ, და რომლისთვისაც განსხვავებანი შემთხვევითნი არ არიან. ორივე მხარეს არა მარტო საერთო თვისებები ახასიათებს, მაგალითად, ცხოველობა, არამედ იგივე ცხოველობა. თვითეული მხარისთვის განსხვავებულიც არის. მაგალითად, ერთი ცხენია, მეორე ადამიანი, ამიტომ ეს საერთო ამ ორი მხარისთვის სხვადასხვა სახისაა. ერთ შემთხვევაში ეს თავისთავად ასეთი ცხოველია, მეორეში – ისეთი, ე. ი. ერთი ცხენია, მეორე ადამიანი. ეს განსხვავება არის გვარში არსებული განსხვავება. მე ვგულისხმობ თვით გვარში არსებულ იმ განსხვავებას, რომელიც ამ გვარს სხვად გარდაქმნის. ეს იგივე წინააღმდეგობაა, რაც ცხადი ხდება ცდით.

ამრიგად, დამტკიცდა, რომ ყველაფერი მოწინააღმდეგე მხარეებად არ დაიშლება. წინააღმდეგობას კი ადგილი აქვს კი ერთსა და იმავე გვარის ფარგლებში, წინააღმდეგობა არის დასრულებული განსხვავება, ხოლო ყოველი განსხვავება რაიმესგან რაიმეთი განსხვავებას ნიშნავს. მაგალითად, ორივე მხარეს ერთი და იგივე გვარი უნდა ჰქონდეთ. მაშასადამე, ერთი და იმავე კატეგორიის ფარგლებში არსებული წინააღმდეგობა, რომლის მხარეები განსხვავდებიან სახით და არა გვარით, ყველაზე მეტად განსხვავებულნი არიან, რადგან დასრულებული განსხვავება აქვთ და არც

ერთდროულად არსებობენ.

ამრიგად, წინააღმდეგობა განსხვავებაა, რომელიც კი არსებობს ერთი გვარის ფარგლებში სახეობრივი განსხვავების სახით და რომლის თვითიველი შემადგენელი ნაწილი განუყოფელია. განუყოფელნი ისინი არიან, რომლებიც სახით არ უპირისპირდებიან ერთმანეთს, რადგან დაყოფის დროს, ვიდრე განუყოფელ ნაწილაკებს მივაღწევდეთ, შუალედ საფეხურებში წარმოიშობა წინააღმდეგობა. ასე რომ, ე. წ. გვარში შემავალი სახეები გვარის მიმართ არც იგივეობრივი არიან და არც ის განსხვავებული. ეს ასეც უნდა იყოს, რადგან მატერია უარყოფით ხდება • ნათელი, ხოლო გვარი ” იმის მატერიაა, რის გვარიც ის არის, მაგრამ არა ჰერაკლიდების გვარის მნიშვნელობით, არამედ როგორც ეს ბუნებაშია. ისინი არ არიან მიმართებაში სხვა გვარის მოვლენებთან, რადგან ამ შემთხვევაში გვარეობრივი განსხვავება გვექნებოდა. ერთ გვარში შემავალი მოვლენები კი გვართ კი არ განსხვავდებიან, არამედ სახით. დაპირისპირება კი იქაა აუცილებელი, სადაც სახესხვაობა გვაქვს. ეს კი ახასიათებთ მხოლოდ ერთი გვარის ფარგლებში მყოფთ.

წიგნი X

თავი მეცხრე

აქ შეიძლება წარმოიშვას კითხვა იმის შესახებ, თუ ქალი კაცისგან რატომ არ განსხვავდება სახით, თუმცა ქალსა და კაცს შორის განსხვავება წინააღმდეგობის ხასიათს ატარებს. ქალი და კაცი, როგორც ცხოველი, სახით არ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან ეს განსხვავება განეკუთვნება ცხოველს თავისთავად. და არა ისეთივე ტიპის განსხვავება, როგორც არსებობს სითეთრესა და სიშავეს შორის, არამედ ახასიათებს მამაკაცსა და ქალს, როგორც ცხოველებს. ეს კითხვა უახლოვდება კითხვას იმის შესახებ, თუ წინააღმდეგობა ერთ შემთხვევაში რატომ ჰქმნის სახესხვაობას, მეორეში კი არა. მაგალითად, ფეხოსანი და ფრთოსანი ქმნის ასეთ სახესხვაობას, სითეთრე და სიშავე კი არა. შესაძლებელია იმიტომ, რომ აქ ერთ შემთხვევაში გვაქვს გვარისთვის მეტად სპეციფიკური მეორეში ნაკლებ სპეციფიკური თვისება. შესაძლებელია იმიტომ, რომ ერთი მხრივ, გვაქვს ცნება, მეორე მხრივ კი – მატერია. ცნების ფარგლებში არსებული წინააღმდეგობები სახეობრივ განსხვავებას ქმნის, მატერიასთან დაკავშირებული კი არა. იმიტომაც ადამიანის სითეთრე ან სიშავე არ გვადლევს სახეობრივ სხვაობას, არც „თეთრი ადამიანი“ განსხვავდება სახით „შავი ადამიანისაგან“, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც სახელი ერთი აქვთ, რადგან აქ ადამიანი აღებულია მატერიასთან კავშირში. მატერია კი სახესხვაობას, არ გვადლევს. არც ადამიანები ჰქმნიან ადამიანის სახეებს, თუმცა, სხვადასხვაა ის ხორცი და ძვლები, რისგანაც შედგება ეს ან ის. ადამიანი. მართალია, მთელი აქ სხვადასხვაა, მაგრამ ის არაა სხვადასხვა სახის, რადგან ეს არაა წინააღმდეგობა ცნებაში. ეს უკანასკნელი დაუნაწევრებელია მაშინ, როდესაც კალიასი მატერიასთან დაკავშირებული ცნებაა და ადამიანიც იმიტომაა თეთრი, რომ კალიასი თეთრია. ამრიგად, ადამიანი შემთხვევითაა თეთრი და არც სპილენძის ან ხის სფეროა სხვადასხვა სახის. ხოლო სპილენძის სამკუთხედი და ხის სფერო სხვადასხვა სახისაა. სპილენძის სამკუთხედი და ხის

სფერო მატერიით კი არ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, არამედ ცნებაში მოცემული წინააღმდეგობით. ამრიგად, ჰქმნის თუ არა მატერიალური განსხვავება სახეობრივ განსხვავებას? რატომაა, რომ ეს ცხენი ამა და ამ ადამიანისგან სახით განსხვავდება, მიუხედავად იმისა, რომ მატერიასთან ერთად ცნებებიც საერთო აქვთ. იქნება იმიტომ, რომ წინააღმდეგობა ცნებაში აქვთ? თეთრი ადამიანი და შავი ცხენი ერთმანეთისგან სახით განსხვავდებიან და არა იმიტომ, რომ ერთი თეთრია და მეორე შავი. ორივე რომ თეთრი ყოფილიყო, ისინი მაინც სხვადასხვა სახისა იქნებოდნენ. კაცი და ქალი ცხოველებისთვის დამახასიათებელი თვისებებია, მაგრამ არა როგორც არსებითი, არამედ მატერიალური და სხეულებრივი. ამიტომაც ერთი და იგივე თესლი გარკვეული ცვლილების შედეგად შეიძლება კაციდან ქალად იქცეს.

თუ რას ნიშნავს სახეობრივი განსხვავება და რატომ განსხვავდებიან ერთნი სახით, მეორენი კი არა, ამის შესახებ უკვე ვთქვით.

წიგნი X

თავი მეათე

რადგან დაპირისპირებულნი სახით განსხვავდებიან და მოკვდავი უკვდავს უპირისპირდება (უუნარობა ხომ განსაზღვრული ნაკლია), ამიტომ აუცილებელია, რომ მოკვდავი და უკვდავი სხვადასხვა გვარისა იყვნენ. ამჟამად მათ შესახებ ზოგადი - ცნებები ვიხმარეთ, ამიტომ შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ არაა აუცილებელი, რომ უკვდავი და მოკვდავი სხვადასხვა სახისა იყვნენ, როგორც არ არის ეს აუცილებელი „შავი“ და „თეთრისთვის“. რადგან, როდესაც საქმე ზოგადს ეხება, შესაძლებელია, რომ ერთი და იგივე ერთსა და იმავე დროს ორივე იყოს. მაგალითად, ადამიანი შეიძლება იყოს თეთრიც და შავიც და ასეთივე იყვნენ ცალკეული ადამიანებიც, თუმცა არა ერთდროულად, მიუხედავად ამისა, თეთრი უპირისპირდება შავს. საწინააღმდეგო ნიშანი ზოგიერთ მოვლენას შემთხვევით ახასიათებს, როგორც ახლახან თქმული, ისე სხვა მრავალი, ზოგან კი ეს შეუძლებელია, მაგალითად, მოკვდავი და უკვდავი, რადგან არც ერთი საგანი შემთხვევით არაა მოკვდავი. შემთხვევითი თვისებები შეიძლება საგანს არ ახასიათებდეს, ხოლო მოკვდაობა კი მოვლენას აუცილებლად ახასიათებს. თუ შესაძლებელი იქნება, რომ მოვლენას მოკვდავობა არ ახასიათებდეს, მაშინ ერთი და იგივე იქნება მოკვდავიცა და უკვდავიც. თვითიული წარმავალი საგანი კი ან თვითონაა მოკვდავი, ან არსებაში აქვს ეს თვისება. იგივე ითქმის უკვდავის შესახებაც, რადგან ორივე საგანთა აუცილებელი თვისებებია. ისინი, რომლებსაც ეს პირველი წინააღმდეგობა ახასიათებთ, წინააღმდეგობა მოკვდავისა და უკვდავისა, აუცილებლად სხვადასხვა გვარს ეკუთვნიან. ოღონდ არ შეიძლება არსებობდნენ ისეთი იდეები, როგორც ზოგიერთი ამტკიცებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში იარსებებდა, როგორც მოკვდავი, ისე უკვდავი ადამიანი. მიუხედავად ამისა, იდეები და საგნები სახით იგივეობრივი უნდა იყვნენ და არა სახელით, ამბობს ზოგიერთი. თუმცა გვარით განსხვავებულნი უფრო მეტად განსხვავებულნი არიან, ვიდრე სახით განსხვავებულნი.

წიგნი მეთერთმეტე

თავი პირველი

რომ სიბრძნე არის რაღაც მეცნიერება საწყისების შესახებ, ეს ცხადია წინამორბედი მსჯელობიდან, სადაც ვარჩევდით საწყისების შესახებ სხვა მოაზროვნეთა თეორიებს. კითხვა ეხება იმას, სიბრძნე ერთი მეცნიერებაა, თუ ბევრი? ის რომ ერთი ყოფილიყო, ერთი იქნებოდა წინააღმდეგობების შემსწავლელი მეცნიერებაც, საწყისები კი არ ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს. ეს მეცნიერება თუ ერთი არაა, მაშინ რომელია ეს მეცნიერებანი? ამას გარდა, დასაბუთების საწყისები არის ერთი, თუ მრავალი მეცნიერების საგანი? თუ ერთის, რატომაა ის უფრო მეტად ზემოდასახელებულისა და არა სხვა ნებისმიერი მეცნიერებისა? თუ ბევრის, რომელია ესენი? შემდეგ, ეხება ის ყველა სუბსტანციას თუ არა? თუ არ ეხება ყველას, ძნელია იმის ჩვენება, თუ რომელს ეხება. თუ ეხება ყველას, არაა ცხადი თუ როგორ შეიძლება ბევრს ერთი და იგივე მეცნიერება სწავლობდეს. შემდეგ, მარტო არსებათა დასაბუთება შეიძლება, თუ შემთხვევითი თვისებებისაც? თუ შემთხვევითი თვისებების დასაბუთება შეიძლება, მაშინ შეუძლებელი იქნება არსების დასაბუთება. მაგრამ თუ სხვადასხვა მეცნიერება სწავლობს ამას, მაშინ როგორია თვითეული მათგანი და რომელია სიბრძნე? არის რა სიბრძნე მტკიცებითი მეცნიერება, ის ეხება შემთხვევით თვისებებს, ხოლო ის მეცნიერება, რომელიც პირველ ელემენტებს ეხება, იქნება მეცნიერება არსებათა შესახებ. მაგრამ არც ფიზიკის წიგნებში მოხსენებული მიზეზები უნდა იყოს საძიებელი მეცნიერები ობიექტი. მისი საგანი არც მიზანი შეიძლება იყოს, რადგან მიზანი არის სიკეთე, რომელიც ახასიათებს მოძრაობასა და მოქმედებაში მყოფს. ისაა პირველი მამოძრავებელი და მიზანი, ხოლო პირველ მამოძრავებელს არა აქვს ადგილი უძრავ საგანთან შორის.

საერთოდ, სიბრძნეს წარმოადგენს კითხვა იმის შესახებ, საკვლევი მეცნიერება შეგრძნებად საგნებს სწავლობს, თუ სხვა რაიმეს? თუ სწავლობს სხვა რაიმეს, ეს იდეებია, თუ მათემატიკური მოვლენები? რომ იდეები არ არსებობენ, ეს ცხადია, მაგრამ თუ მათ არსებობას დავუშვებთ, მაშინ საკითხავია, რომ სხვა მოვლენებშიც, რომელთა იდეები არსებობენ, რატომ არაა ისეთივე მდგომარეობა, როგორც მათემატიკაში? მე ვგულისხმობ რაღაც მათემატიკურ მოვლენებს, რომელიც იდეებსა და შეგრძნებად საგნებს შორის მდებარეობენ, როგორც მესამე იდეა, არსებული მეორე იდეასა და აქაურ საგნებს გარდა. მაგრამ იდეებისა და ერთეული საგნების გარდა არ არსებობს არც „მესამე ადამიანი“, არც ცხენი, და თუ ეს ასე არაა, როგორც ისინი ამტკიცებენ, მაშინ რას უნდა სწავლობდეს მათემატიკა? ის ვერ შეეხებოდა აქაურ საგნებს, რადგან მათში არაა ისეთი მოვლენები, როგორსაც მათემატიკური მეცნიერებანი სწავლობენ. მაშასადამე, ამჟამად საძიებელი მეცნიერება არ ეხება მათემატიკურ მოვლენებს, რადგან ისინი არ არიან დამოუკიდებელნი. ეს არ ეხება არც შეგრძნებად საგნებს, რადგან ისინი წარმავალი არიან. საერთოდ, საკითხავია, თუ რომელი მეცნიერების საქმეა მათემატიკური მოვლენების კვლევა? ამას არ შეიძლება ეხებოდეს ფიზიკა, რადგან ფიზიკოსის მთელი საქმიანობა ეხება იმ მოვლენებს, რომელთაც მოძრაობისა და უძრაობის საწყისი თავის თავში აქვთ და არც ის მეცნიერება, რომელიც იკვლევს დასაბუთებასა და ცოდნას, რადგან ის კვლევას

აწარმოებს სწორედ ამ სახის მოვლენების შესახებ. ამრიგად, შედეგად მივიღებთ, რომ ეს კვლევა პირველმა ფილოსოფიამ უნდა აწარმოოს.

გადასაწყვეტია აგრეთვე კითხვა იმის შესახებ, რომ საძიებელი მეცნიერება ხომ არ უნდა ეხებოდეს საწყისებსაც, რომლებსაც ზოგი ელემენტებს უწოდებს. მათ ყველა რთული საგნების შემადგენელ ნაწილებად თვლიან. უფრო მეტად საფიქრებელია, რომ საძიებელი მეცნიერება ზოგადს სწავლობს, რადგან ყოველი ცნება და ცოდნა ეხება ზოგადს და არა უკანასკნელ საფეხურებს. ამრიგად, ეს ობიექტი უპირველესი გვარები უნდა იყვნენ, ასეთი კი არის არსებული და ერთი. ყველაზე მეტად მათ შესახებ შეიძლება ითქვას, რომ ყოველივე არსებულს მოიცავენ და ყველაზე მეტად ჰგვანან საწყისებს, რადგან ბუნებით პირველნი არიან. რადგან ყველაფერი არის ერთი და არსებული, ამიტომ მათ მოსპობასთან ერთად ისპობა ყოველივე დანარჩენი. თუ ასეთ თავისთავად გვარებს დავუშვებთ, მაშინ მათი სახეები აუცილებლად უნდა ეზიარებოდნენ მათ. სახესხვაობანი კი არც ერთ გვარს არ ახასიათებს. ამიტომაც, როგორც ჩანს, არ უნდა დავუშვათ, რომ ისინი გვარები, ან საწყისები იყვნენ. გარდა ამისა, თუ საწყისი არის უფრო მეტად მარტივი, ვიდრე ნაკლებ მარტივი და გვარის შიგნით ყველაზე მარტივია ყველაზე უკანასკნელი სახე, რომელიც დაუყოფელია (გვარები ხომ მრავალ განსხვავებულ სახეებად დაიყოფებიან), ამიტომ გვარებზე უფრო მეტად სახეები უნდა ჩაგვეთვალა საწყისად, მაგრამ სახეები ისპობიან გვარებთან ერთად. ამიტომაც, გვარები უფრო მეტად წააგავენ საწყისებს, რომლის მოსპობასთან ერთად ისპობა სხვაც. ასეთია ეს სიძნელეები, მაგრამ ამათ გარდა უნდა არსებობდეს ასეთი ხასიათის სხვა სიძნელეებიც.

წიგნი XI

თავი მეორე

საძიებელი მეცნიერება ეხება იმას, რომ საჭიროა თუ არა კონკრეტული საგნების გარდა, რომელნიც ურიცხვნი არიან, სხვა რამის დაშვება? კონკრეტული საგნების გარდა არსებობენ გვარები და სახეები, მაგრამ საძიებელი მეცნიერება არ ეხება არც ერთ მათგანს. თუ რატომ არ ეხება, ამის შესახებ უკვე ვთქვით, საერთოდ, საკითხავია, უნდა დავუშვათ თუ არა რაიმე სუბსტანცია, შეგრძნებადი, და მიწიერი სუბსტანციების გარდა, თუ მხოლოდ ესენი არსებობენ და მათ სიბრძნე შეისწავლის? როგორც ჩანს, საძიებელია რაღაც სხვა და ესაა ჩვენი მიზანი. მე ვგულისხმობ იმის გარკვევას, არსებობს თუ არა რაღაც თავისთავადი და დამოუკიდებელი, რომელიც არც ერთ შეგრძნებად საგანში არაა მოცემული. შემდეგ, შეგრძნებადი არსებების გვერდით არის თუ არა რაღაც სხვა არსება, და თუ არის, რომელი შეგრძნებადი საგნების გვერდით უნდა მოვათავსოთ ის, ადამიანთა, ცხენთა, სხვა ცხოველთა, თუ საერთოდ უსულოთა გვერდით? შეგრძნებადი და მოკვდავი სუბსტანციების გვერდით მათივე რაოდენობის სხვა მარადიული სუბსტანციების დაშვება, ჩანს, სცილდება გონიერების ფარგლებს. თუ ამჟამად საძიებელი საწყისი არაა დაცილებული სხეულებს, მაშინ სხვა რა უნდა იყოს ასეთი, თუ არა მატერია, რომელიც არსებობს არა რეალობაში, არამედ შესაძლებლობაში. მაგრამ მასზე უფრო მეტად საწყისად შეიძლება მიგვეჩნია სახე და

ფორმა. ესენი კი წარმავალნი არიან. ასე რომ, საერთოდ, არ არსებობს მარადიული, დამოუკიდებელი და თავისთავადი სუბსტანცია, რადგან ეს შეუსაბამობა იქნებოდა.

როგორც ჩანს, დაახლოებით ასეთ სუბსტანციას და საწყისს ეძებდნენ ყველაზე განათლებულნი, რადგან როგორ იარსებებდა წესრიგი, თუ არ იქნებოდა არაფერი მარადიული, დამოუკიდებელი და მდგრადი? ამას გარდა, თუ არსებობს რაღაც ასეთი სუბსტანცია და ისეთი ბუნების საწყისი, როგორსაც ჩვენ ვეძებთ, და ისაა ერთი ყველასთვის როგორც მარადიული, ისე წარმავალი მოვლენებისთვის, მაშინ დაბრკოლებას წარმოადგენს კითხვა იმის შესახებ, თუ რატომაა ერთი და იგივე საწყისიდან წარმოშობილი ნაწილი მარადიული და ნაწილი კი არამარადიული, რაც შეუსაბამობაა. მაგრამ თუ სხვა საწყისი აქვს წარმავალს და სხვა მუდმივს და თუ წარმავალთა საწყისიც მარადიულია, მაშინ წარმოიშობა ანალოგიური დაბრკოლება, რომ მარადიული საწყისიდან წარმოშობილნი, რატომ არ არიან მარადიულნი? თუ საწყისი წარმავალია, მაშინ მას სხვა საწყისი დასჭირდება, ამ უკანასკნელს – სხვა საწყისი და ასე შემდეგ, დაუსრულებლად. მაგრამ თუ არსებული და ერთი, რომელნიც უძრავნი არიან და არ წარმოადგენენ კონკრეტულ საგანს, მივიჩნიეთ საწყისად, როგორ იქნებოდნენ ისინი განცალკევებულნი და თავისთავადნი? ჩვენ კი ასეთ მუდმივ და პირველ საწყისთ ვეძებთ. მაგრამ თუ თვითეული საწყისი წარმოადგენს კონკრეტულ საგანს და სუბსტანციას, მაშინ ყოველი არსებული სუბსტანცია იქნებოდა. ყოველივეს შეიძლება ვუწოდოთ არსებული, ზოგს ერთიც კი, მაგრამ ყველაფრის სუბსტანციად ჩათვლა შეცდომა იქნებოდა.

შემდეგ, ისინი, რომლებიც პირველ საწყისად ერთს იღებენ და მას სუბსტანციად თვლიან, ხოლო ერთისა და მატერიიდან პირველ რიცხვს აწარმოებენ, რომელსაც არსებას უწოდებენ, ამ შემთხვევაში როგორღა იქნება ჭეშმარიტი ყოველივე მათ მიერ თქმული? ან როგორ შეიძლება ერთად ჩავთვალოთ ორიანი და ყველა დანარჩენი რთული რიცხვი, ამის შესახებ ისინი არც არაფერს ამბობენ და არც ადვილია ამის თქმა.

და თუ ვინმე საწყისად თვლის ხაზებს ან იმას, რაც მათ მოსდევს (მე ვგულისხმობ პირველად სიბრტყეებს), ესენი დამოუკიდებელი სუბსტანციები კი არ არიან, არამედ ან ნაწილები, ან დანაყოფები: პირველნი – სიბრტყეთა, მეორენი – სხეულთა, ხოლო წერტილები – ხაზებისა, ესენი ხომ მათი საზღვრებია. ყველა ესენი სხვაში არსებობენ და არც ერთი მათგანი არაა დამოუკიდებელი. გარდა ამისა, როგორ უნდა ჩავთვალოთ სუბსტანციებად ერთი და წერტილი, რადგან ყოველგვარი სუბსტანცია წარმოიშობა, წერტილი კი არა, ის ხომ დანაყოფია.

დაბრკოლებას წარმოადგენს აგრეთვე ის, რომ ყოველგვარი ცოდნა ზოგადის და თვისებების ცოდნაა, სუბსტანცია კი არის არა ზოგადი, არამედ კონკრეტული და დამოუკიდებლად არსებული საგანი. ამრიგად, თუ ცოდნა არის საწყისების ცოდნა, როგორ უნდა დავუშვათ, რომ საწყისი სუბსტანციაა?

შემდეგ, არსებობს თუ არა მთელის გარდა რაიმე (მე ნაგულისხმევი მაქვს მატერია და ის, რაც მის შემდეგაა), თუ არ არსებობს, მაშინ ყოველი მატერიალური წარმავალი იქნებოდა. და თუ არსებობს რაიმე, ეს იქნებოდა სახე და ფორმა, მაგრამ თუ რომელ საგნებს აქვთ ის და რომელს არა, ამის დადგენა ძნელია. ცხადია ის, რომ ფორმას ზოგან არა აქვს დამოუკიდებლობა (მაგალითად, სახლის ფორმა). შემდეგ, საწყისები სახით

არიან ერთი, თუ რიცხვით? თუ რიცხვით არიან ერთი, მაშინ ყოველივე ერთი გახდებოდა.

წიგნი XI

თავი მესამე

ფილოსოფიის ობიექტია არსებული, როგორც ზოგადი და არა არსებულის ნაწილები. არსებულს კი მრავალი მნიშვნელობა აქვს, თუ არსებულთ მართო სახელი აქვთ საერთო და სხვა არაფერი, მაშინ ისინი ერთი მეცნიერების საგანი ვერ იქნებოდნენ, რადგან მათ ერთი გვარი არ ექნებოდათ. ისინი იმ შემთხვევაში იქნებიან ერთი მეცნიერების ობიექტი, თუ რაღაც საერთო ექნებათ. როგორც ჩანს, ეს იმასვე ნიშნავს, რაც ჩვენ უკვე ვთქვით მედიცინისა და ჯანმრთელობის შესახებ. ამათაც მრავალი მნიშვნელობა აქვთ, - მაგრამ ამათგან ერთი ნაწილი როგორღაც დაიყვანება მედიცინაზე, მეორე კი ჯანმრთელობაზე. ყველა დანარჩენი კი რაღაც ერთზე. „საექიმო“ ეწოდება, როგორც მეცნიერებას, ისე დანას. პირველი სამედიცინო ხელოვნების ცოდნიდან გამომდინარეობს, მეორე კი მისთვისაა გამოსაყენებელი. ასევეა ჯანმრთელობის შემთხვევაშიც. მეორე, როგორც ჯანმრთელობის საშუალება, პირველი, როგორც მისი შემოქმედი.

ანალოგიური მდგომარეობაა დანარჩენ შემთხვევებშიც. ასევე ეწოდება ყოველივე დანარჩენს არსებული. არსებულია ის, რაც არსებობს ან როგორც თვისება, ან ქონება, ან მდგომარეობა, ან მოძრაობა, ან სხვა ამდაგვარი, რასაც არსებულის მნიშვნელობა აქვს, რადგან ყოველი არსებული დაიყვანება ან ერთზე, ან ზოგადზე. ასევე წინააღმდეგობის ყოველი მხარე შეიძლება დაყვანილ იქნას არსებულის პირველ განსხვავებასა და წინააღმდეგობაზე, ან ერთსა და სიმრავლეზე, ან მსგავსებასა და განსხვავებაზე, რაც არსებულის. პირველი განსხვავებაა, ან სხვა რამეზე. ყველაფერი ეს კი უკვე განვიხილეთ. არავითარი განსხვავება არაა, დავიყვანთ: არსებულს არსზე თუ ერთზე. თუ ეს ერთი და იგივეა და არა სხვადასხვა, მაშინ შეიძლება მათი ის გადაადგილება, რადგან ერთი როგორღაც არსებულიცაა, ხოლო არსებული ერთია.

რადგანაც ყოველგვარი წინააღმდეგობა არის ერთი და იმავე მეცნიერების ობიექტი, თვითეულ მათგანზე მსჯელობა შეიძლება როგორც ნაკლებზე, მაგრამ ერთგვარ სიძნელეს წარმოადგენს კითხვა იმის შესახებ, თუ როგორ ვიმსჯელოთ ნაკლებზე, რომელსაც როგორღაც რაღაც შუა საფეხური უკავია, როგორც მაგალითად, სამართლიანსა და უსამართლოს შორის. ყველა ამდაგვარის შესახებ უნდა დავუშვათ არსებობა ნაკლისა, მაგრამ არა მთელი ცნების მიმართ, არამედ უკანასკნელი სახის მიმართ. მაგალითად, თუ სამართლიანია კანონების ერთგული, უსამართლო ის კი არ იქნება, ვინც სრულიად არაა კანონების ერთგული, არამედ ის, ვინც ნაწილობრივია ასეთი, რადგან ნაკლიც როგორღაც არსებობს. ასევე სხვა შემთხვევაშიც. როგორც მათემატიკოსი იკვლევს გამოკვლების მეთოდით, სახელდობრ, ყოველი შეგრძნებადი თვისებების გამოკვლების გზით, როგორიცაა სიმძიმე, სიმსუბუქე, სიმკვრივე და მათი საპირისპირო, შემდეგ, სითბოს, სიცივის და სხვა დაპირისპირებული შეგრძნებების გამოტოვების გზით და იტოვებს მართო რაოდენობას და. უწყვეტობას. ერთს, როგორც

უწყვეტს ერთი მიმართულებით, მეორეს – ორი მიმართულებით, მესამეს – სამი მიმართულებით. აგრეთვე მათ თვისებებსაც, რომლებიც რაოდენობას და უწყვეტობას წარმოადგენენ. ისე რომ, სხვა რაიმეს არ აქცევს ყურადღებას, არამედ ზოგან იკვლევს მათს ერთმანეთთან მიმართებას და იმას, რაც მათ ახასიათებთ, სიმეტრიას, ასიმეტრიას და მათ მიმართებას. მაგრამ ყველა ამათ ჩვენ ვაკუთვნებთ ერთ მეცნიერებას, სახელდობრ, გეომეტრიას.

ასეთივე მდგომარეობაა არსებულშიც. არსებულის შემთხვევითი ნიშნებიც, რომელიც მას მიეწერება და მისთვის, როგორც არსებულისთვის დამახასიათებელი წინააღმდეგობანი, არის ფილოსოფიის და არა სხვა მეცნიერების საგანი. ხოლო ფიზიკის საგანს ის შეადგენს არა იმდენად, რამდენადაც ის არსებობს, არამედ რამდენადაც მოძრაობს. დიალექტიკა და სოფისტიკა კი არსებულის შემთხვევით ნიშნებს ეხებიან, მაგრამ არა იმდენად, რამდენადაც ისინი არსებობენ და არც თვით არსებულს ეხებიან, რამდენადაც ის არსებობს.

ამრიგად, მივიღეთ, რომ ფილოსოფიის საკვლევი უნდა იყოს არსებული, რამდენადაც ის არსებობს. მაგრამ ყოველ არსებულს, როგორც ერთსა და ზოგადს, მრავალი მნიშვნელობა აქვს, ამიტომ ასევეა დაპირისპირებათა შემთხვევაშიც, რადგან ისინი დაიყვანებიან არსებულის პირველ წინააღმდეგობასა და განსხვავებაზე. ასეთი მოვლენები კი შეიძლება იყვნენ ერთი მეცნიერების ობიექტები. ამგვარად, მოიხსნება ის დაბრკოლება, რომელზეც ნათქვამი გვქონდა თავდაპირველად. მე მხედველობაში მაქვს კითხვა იმის შესახებ, თუ როგორ შეიძლება ერთი მეცნიერის საგანი იყოს არსებულის მრავალი და განსხვავებული გვარი.

წიგნი XI

თავი მეოთხე

რადგანაც მათემატიკოსი ზოგადი ცნობებით თავისებურად სარგებლობს, ამიტომ მათი საწყისებისკვლევაც პირველი ფილოსოფიის საქმე უნდა იყოს. თუ ტოლ სიდიდეს გამოვაკლებთ, ნაშთი ტოლი დაგვრჩება. ეს დებულება საერთოა ყველა რაოდენობისთვის. მათემატიკა კი იკვლევს სახლის მატერიის რომელიმე ნაწილს, როგორცაა ხაზები, კუთხეები, რიცხვები, ან სხვა რაიმე რაოდენობრივ მხარეს. არა რამდენადაც არსებობენ ისინი, არამედ რამდენადაც უწყვეტნი არიან ერთი, ორი ან სამი მიმართულებით. ფილოსოფია კი არ იკვლევს მათ ნაწილებს, ან თვითელი მათგანის შემთხვევით თვისებებს, არამედ იკვლევს არსებულს, როგორც ასეთს. მათემატიკასთან საერთო მეთოდი აქვს აგრეთვე ბუნებისმეტყველებას. ბუნებისმეტყველება სწავლობს შემთხვევით მოვლენებს და არსებულის საწყისებს, რამდენადაც ისინი მოძრაობაში იმყოფებიან და არა იმდენად, რამდენადაც ისინი არსებობენ. პირველ მეცნიერებას ჩვენ ვუწოდებთ იმას, რომლის მიხედვით არსებული არის სუბსტრატი და არა სხვა რაიმე. ამიტომაც, როგორც ბუნებისმეტყველება, ისე მათემატიკა, სიბრძნის ნაწილებად უნდა ჩავთვალოთ.

თავი მეხუთე

არსებულ მოვლენებს აქვთ რაღაც საწყისი, რომლითაც შეცდომის დაშვება შეუძლებელია, მაგრამ საწინააღმდეგო შედეგის, ე. ი. ჭეშმარიტების მიღება კი ყოველთვის შესაძლებელი. ეს დებულება შემდეგში მდგომარეობს: შეუძლებელია, რომ ერთი და იგივე ერთსა და იმავე დროს იყოს და არც იყოს და ასევე ყველა სხვა შემთხვევაში, რაც ასევე უპირისპირდება თავის თავს. ზოგად დებულებებს მტკიცება არც ის ესაჭიროებათ, ეს ესაჭიროება კონკრეტულ დებულებებს, რადგან შეუძლებელია ამაზე უფრო სარწმუნო წანამძღვრების არსებობა, საიდანაც შესაძლებელი იქნებოდა დასკვნა. მათი არსებობა კი საჭირო იქნებოდა მარტივი დასაბუთებისას. ხოლო ვინც ერთდროულად საწინააღმდეგო დებულებებს გამოთქვამს, უნდა დავუმტკიცოთ, რომ ის სცდება, როდესაც ამას ამტკიცებს, რადგან შეუძლებელია ერთსა და იმავე დროს ერთი და იგივე იყოს და არც იყოს ასეთი. ამგვარად, მას უნდა დავუმტკიცოთ მცდარობა დებულებისა, რომ ერთსა და იმავე მიმართებაში საწინააღმდეგო აზრები შეიძლება ჭეშმარიტნი იყვნენ. იმათ კი, რომლებსაც სურთ ერთმანეთთან მსჯელობა, ერთიმეორისა რამდენადმე მაინც უნდა ესმოდეთ. რადგან ეს რომ არ იყოს, როგორ იქნებოდა შესაძლებელი აზრთა გაცვლა-გამოცვლა? საჭიროა ყოველი სიტყვა როგორღაც გასაგები იყოს და ცხადი და ერთი სიტყვა ერთის ნიშანი იყოს და არა ბევრის. ის რომ ბევრზე მიუთითებდეს, საჭირო იქნებოდა იმის ნათელყოფა, თუ რაზე მიუთითებს ეს სიტყვა. ხოლო ის, ვინც ამბობს, რომ ერთი და იგივე არის და არც არის, ის უარყოფს თავის ნათქვამს. რადგან ამბობს, რომ ეს სიტყვა არ ნიშნავს იმას, რასაც ნიშნავს, რაც შეუძლებელია. ამრიგად, „ეს“ თუ რაღაცის არსებობას ნიშნავს, ამის საწინააღმდეგო დებულება ჭეშმარიტი აღარ იქნება. გარდა ამისა, თუ სიტყვა რაღაცას ნიშნავს და ეს ჭეშმარიტია, ეს აუცილებლად ასე უნდა იყოს?. ხოლო ის, რაც აუცილებლად არსებობს, შეუძლებელია როდისმე არ არსებობდეს. მაშასადამე, დაპირისპირებული დებულებანი, მტკიცება და უარყოფა ერთსა და იმავე მიმართებაში არ შეიძლება ჭეშმარიტი იყოს.

გარდა ამისა, თუ მტკიცება არაა უფრო მეტად ჭეშმარიტი, ვიდრე უარყოფა, ის, ვინც ამბობს, რომ ეს „ადამიანი“აო“, ვერ „იტყვის იმაზე მეტ ჭეშმარიტებას, ვიდრე ის, ვინც ამბობს, რომ ის „არაა ადამიანი“. მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რომ ის, ვინც ადამიანზე ამბობს, რომ „ის არაა ცხენი“ ან უფრო მეტ, ან არანაკლებ ჭეშმარიტებას ამბობს, ვიდრე ის, ვინც ამბობს, რომ „ის არაა ადამიანი“. ასე რომ, ისიც სწორი იქნება, ვინც ამბობს, რომ „ეს ცხენიაო“, რადგან მოპირისპირე დებულებანი ჭეშმარიტი არიან. აქედან კი გამომდინარეობს, რომ ერთი და იგივე არის როგორც ადამიანი, ისე ცხენი და სხვა რაიმე ცხოველი. მაგრამ არც ერთი ამ დებულების დამტკიცება არაა ადვილი და ისინი მიმართული არიან იმათ წინააღმდეგ, ვინც ზემოთქმულს ამტკიცებდა. წარმატებით შეიძლებოდა, რომ თვით ჰერაკლიტეც კი გვაიმულებია, კითხვა-პასუხის მეთოდით დაედასტურებია, რომ არასოდეს არ შეიძლება საწინააღმდეგო დებულებანი ერთს მიმართებაში ჭეშმარიტნი იყვნენ. ახლა კი წამოაყენა ისეთი დებულება, რომ თვითონაც კი არ ესმის, რას ამბობს. საერთოდ კი, თუ ს ერთსა და იმავე საგანზე გამოთქმული ყველა შეხედულება ჭეშმარიტია, მაშინ არ იქნებოდა ჭეშმარიტი

დებულება იმის შესახებ, რომ ერთსა და იმავე დროს ერთი და იგივე შეიძლება იყოს და არც იყოს, რადგან ამ დებულების თვითივე ნაწილი, მტკიცება იქნება ის, თუ უარყოფა, ერთიმეორეზე მეტ-ნაკლებად არ არის ჭეშმარიტი. ასევე ორივე ერთად აღებული და შერწყმული ისე, თითქოს, რაღაც ერთ მტკიცებას წარმოადგენენ, არ იქნებოდა უფრო მეტად ჭეშმარიტი, ვიდრე უარყოფა. შემდეგ, თუ ჭეშმარიტად არაფრის მტკიცება შეიძლება, მაშინ იმის თქმაც შეცდომა იქნებოდა, რომ მტკიცებაში არავითარი ჭეშმარიტება არაა. მაგრამ, თუ მტკიცებაში არის რაიმე ჭეშმარიტება, მაშინ ირღვევა მათ მიერ წამოყენებული დებულება, რომლითაც ისინი აზრთა გაცვლა-გამოცვლის საშუალებას სპობენ.

წიგნი XI

თავი მეექვსე

ზემოთქმულს უახლოვდება პროტაგორას დებულება იმის შესახებ, რომ ყველა საგნის ზომა ადამიანია, რაც სხვას არას ნიშნავდა, თუ არა იმას, რომ, რაც თვითივეს გვეჩვენება, ის სინამდვილეში ასეთივე არის. თუ ასეა, აქედან გამომდინარეობს როგორც ის, რომ ერთი და იგივე არსებობს და არც არსებობს, კეთილიცაა და ბოროტიც, ასევე სხვა ერთიმეორისადმი დაპირისპირებული დებულებანი, ე. ი. რაც ხშირად ერთს ლამაზად ეჩვენება, მეორეს, პირიქით, რადგან თვითივესთვის საზომს მოვლენა წარმოადგენს. ის, ვინც გამოიკვლევდა, თუ საიდან მომდინარეობს ამ შეხედულებათა საწყისი, გადაწყვეტდა ამ დაბრკოლებასაც. ზოგს ჰგონია, რომ ის ბუნებისმეტყველთა შეხედულებებიდანაა წარმოშობილი, ზოგს კი იქიდან, რომ ერთსა და იმავე მოვლენაზე ყველას ერთი და იგივე შეხედულება არა აქვს, არამედ ზოგს ის ტკბილი ჰგონია, ზოგს კი ამის საწინააღმდეგო. მაგრამ დებულებას იმის შესახებ, რომ არარსებულიდან არაფერი არ წარმოიშობა, არამედ ყველაფერი წარმოიშობა არსებულიდან, თითქმის ყველა ბუნებისმეტყველი იზიარებს. რადგან თეთრი არ წარმოიშვება იქიდან, რაც სავსებით თეთრია და არც არათეთრიდან. არათეთრი კი არათეთრიდან უნდა წარმოიშვას. ამრიგად, ამ თვალსაზრისის მიხედვით, ის არარსებულიდან უნდა იყოს: წარმოშობილი, თუ ერთი და იგივე არ იქნება თეთრი და არათეთრი. მაგრამ ამ სიმძნელებისთვის თავის დაღწევა ძნელი არაა. თხზულებაში ფიზიკის შესახებ ნათქვამი გვაქვს, თუ როგორ ხდება წარმოშობა არსებულიდან და როგორ – არარსებულიდან. მაგრამ ერთნაირი მნიშვნელობის მიწერა ერთმანეთის საწინააღმდეგო შეხედულებებისა და ფანტაზიებისთვის უაზრობა იქნებოდა, რადგან, ცხადია, რომ ერთ-ერთი მხარე მცდარი უნდა იყოს, რასაც შეგრძნებებიც ცხადყოფენ. ერთი და იგივე არასოდეს არ ეჩვენება ერთს „ტკბილად. და მეორეს მწარედ, თუ ერთ-ერთმა მხარემ არ დაკარგა, ან არ დაიზიანა ზემოთქმული გემოს შეგრძნების ორგანო და კრიტერიუმი. თუ ეს ასეა, ერთი მხარე უნდა მივიჩნიოთ საზომად, მეორე კი არა. იგივე უნდა ითქვას კეთილისა და ბოროტის, მშვენიერის და მახინჯის და სხვა ამგვარის შესახებ. ეს არაფრით არ განსხვავდება იმისგან, როდესაც ვინმე თითს აჭერს კი თვალს და ერთის მაგიერ ორი საგანი ეჩვენება და რადგან ორად ეჩვენება, ამიტომ ორიც უნდა იყოს სინამდვილეში და ერთიც. ხოლო ვინც მხედველობის ორგანოს ასე არ მოექცევა,

მას ერთი ერთად ეჩვენება. საერთოდ კი, უაზრობაა, რომ მიწიერი მოვლენების მიხედვით, რომლებიც იცვლებიან და არასოდეს არ რჩებიან ერთსა და იმავე მდგომარეობაში, გვემსჯელა ჭეშმარიტების შესახებ. მუდამ კი საჭიროა, რომ ვიპოვოთ ჭეშმარიტება იმათგან, რაც თავის თავადია და არასოდეს არ იცვლება. ასეთი კი არიან კოსმიური მოვლენები. ისინი არ გვეჩვენებიან ხან ისეთად და ხან ასეთად, არამედ მუდამ იგივეობრივი არიან და არ ემორჩილებიან არავითარ ცვალებადობას. შემდეგ, თუ არსებობს მოძრაობა და რაღაც მოძრაობა, ამიტომ ყველაფერი რაიმედან რაიმესკენ უნდა მოძრაობდეს.

ამიტომაც მოძრაობა უნდა იყოს კიდევ იქ, საიდანაც ის იწყებს მოძრაობას და არც უნდა იყოს, ხოლო ან საითკენაც მოძრაობს, იქ ის მომავალში იქნება. ამრიგად, საწინააღმდეგო მტკიცებანი ერთი და იმავე მოვლენის შესახებ ერთდროულად ჭეშმარიტი ვერ იქნება, თუ აქაური საგნები რაოდენობის მიხედვით განუწყვეტლივ დინებასა და მოძრაობაში იმყოფებიან. მაგრამ ვინც ამას ამტკიცებს, ვერც ის იტყოდა ჭეშმარიტებას, რადგან რატომ არ ტოვებს მათ თვისობრიობის მიხედვით უცვლელად? მაგრამ როგორც ჩანს, გამომდინარე იქიდან, რომ სხეულთა რაოდენობა უცვლელი არ რჩება, უშვებენ წინააღმდეგობას და იღებენ შედეგად, რომ ერთი და იგივე არის და არც არის ოთხი წყრთის სიგრძისა. საგნის არსება თვისობრივი თვალსაზრისით, განსაზღვრული ბუნებისაა, რაოდენობით კი განუსაზღვრელი. ამას გარდა, რატომ ხდება, რომ როცა ექიმები ამა თუ იმ საკვებს ურჩევენ ადამიანებს, ისინი აუცილებლად სარგებლობენ მით. რატომ უნდა იყოს, ან არ უნდა იყოს ის ყველაზე უფრო მეტად პური? იქნება არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, შევჭამდით მას თუ არა. ამჟამად კი სარგებლობენ ამ საკვებით, ისე, თითქოს იცოდნენ მის შესახებ ჭეშმარიტება. მაგრამ ეს არ უნდა გაგვეკეთებია, თუ შეგრძნებად მოვლენებს არა აქვთ რაიმე მყარი ბუნება, არამედ მუდმივ მოძრაობასა და დინებაში იმყოფებიან. გარდა ამისა, თუ თვით ჩვენც ყოველთვის ვიცვლებით და არასოდეს არ ვჩერდებით, საკვირველია, რომ არასოდეს ის არ გვეჩვენება, რაც ავადმყოფებს, რომლებიც ისევე არ იმყოფებიან უცვლელ მდგომარეობაში, როგორც ჯანმრთელები და გრძნობადი. საგნები. არც მათ ეჩვენებათ ერთნაირად. თუმცა გრძნობადი საგნები არ მონაწილეობენ არც ერთ ამ ცვალებადობაში. ისინი ავადმყოფობისას მაინც სხვა შეგრძნებებს იწვევენ და არა იმასვე, თუმცა. აუცილებელია, რომ ზემოთქმულ ცვალებადობათ იგივე შედეგები: გამოეწვიათ. მაგრამ თუ ჩვენ არ ვიცვლებით, არამედ იგივე ვრჩებით, უნდა არსებობდეს რაღაც უცვლელი.

ამ მოძღვრების მიმდევართათვის ადვილი არაა იმ სიძნელეების გადაწყვეტა, რაც აქედან გამომდინარეობს, თუ არ დაუშვებენ რაღაცას, რაც არავითარ დასაბუთებას არ საჭიროებს და საიდანაც იღებს. ყოველივე აზრსა და დასაბუთების შესაძლებლობას. ისინი კი არ უშვებენ რა არაფერს მყარს, სკობენ მსჯელობასა და საერთოდ, აზროვნებას. ამიტომ მათთან შეუძლებელია მსჯელობა. ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ ასეთ სიძნელეებში ჩავარდნილთათვის ადვილი იქნება პასუხის გაცემა, თუ ისინი ამ სიძნელეების გამომწვევ მიზეზებს გაიგებენ.

აქედან ცხადია, რომ ერთსა და იმავე საგანზე ერთსა და იმავე დროს თქმული საწინააღმდეგო დებულებანი ჭეშმარიტი არ უნდა იყოს. ასევეა იქაც, სადაც

წინააღმდეგობის ერთი მხარე მეორეს გამორიცხავს. ეს ცხადი გახდება, თუ საწინააღმდეგო ცნებებს საწყისზე დავიყვანთ.

ასევე არც შუალედი ცნებები შეიძლება ერთდროულად გამოითქვას ერთსა და იმავე საგანზე. როდესაც საგანი თეთრია, სცდება ის, ვინც მასზე ამბობს, რომ ის არაა არც შავი, არც თეთრი, რადგან აქედან გამომდინარეობს, რომ ის არის და არც არის. თეთრი. ამ ორი დაკავშირებული მსჯელობიდან ერთ-ერთი ჭეშმარიტია, ზემოთქმული კი თეთრს უარყოფდა. არც ჰერაკლიტეს შეხედულებაა ჭეშმარიტი და არც ანაქსაგორასი, რადგან ამ შემთხვევაში მივიღებდით, რომ ერთსა და იმავეზე საწინააღმდეგო აზრის თქმა შეიძლება, რადგან როდესაც ამბობენ, რომ ყველაფერში არის ყველაფრის ნაწილი, მაშინ რაიმე არა ნაკლებ ტკბილია, ვიდრე მწარე ან სხვა ნებისმიერი წინააღმდეგობის შემცველი. რადგან ყველაფერს ყველაფერი ახასიათებს არა მხოლოდ შესაძლებლობაში, არამედ რეალურად და გამოცალკევებულად. ასევე შეუძლებელია, რომ ყველა დებულება ჭეშმარიტი ან შემცდარი იყოს ამ დებულებიდან გამომდინარე სხვა მრავალი სიძნელის გამო. მაშასადამე, თუ ყველა დებულება მცდარია, არც ის იქნება მართალი, ვინც ამ დებულებას იცავს. ნამდვილად შემცდარი იქნება ისიც, ვინც ამბობს, რომ არავინ არ სცდებაო.

წიგნი XI

თავი მეშვიდე

ყოველი მეცნიერება, იქნება ის მედიცინა, ფიზიკულტურა, თუ სხვა შემოქმედებითი ხასიათის მეცნიერება, იკვლევს იმის საწყისებსა და მიზეზებს, რასაც ის შეისწავლის. თვითეულ მეცნიერებას, აქვს რა მისთვის განკუთვნილი სფერო, მუშაობს მასზე, რამდენადაც ის არსებობს, მაგრამ არა როგორც არსებულზე, რადგანაც ამას სხვა მეცნიერება ეხება. ზემოდასახელებულ მეცნიერებათაგან თვითეული იკვლევს მის სფეროში შემავალ გვართა არსებას და აქედან გამომდინარე, ცდილობს ყოველივე დანარჩენის დამტკიცებას მეტ-ნაკლები სიზუსტით. არსების ცოდნას კი ისინი აღწევენ ან შეგრძნებების საშუალებით, ან ჰიპოთეტური მეთოდით, რადგან ინდუქცია ცხადყოფს, რომ სუბსტანციისა და არსების დასაბუთება არ შეიძლება.

რადგან არსებობს ბუნების შესახებ რაღაც მეცნიერება, ამიტომ, ცხადია, უნდა არსებობდეს როგორც პრაქტიკული ხასიათის, ისე შემოქმედებითი ხასიათის მეცნიერება. შემოქმედებითი ხასიათის მეცნიერებაში მოძრაობის საწყისი იმყოფება შემოქმედში და არა შემონაქმედში. და ეს უნარი არის ან ხელოვნება, ან სხვა რამე. ასევე პრაქტიკულ მეცნიერებაშიც მოძრაობის საწყისი არის არა გაკეთებულ საგნებში, არამედ გამკეთებელში. ბუნებისმეტყველებას კი ისეთი ობიექტი აქვს, რომელიც თავის თავში შეიცავს მოძრაობის“ საწყისს. აქედან კი ცხადია, რომ ბუნებისმეტყველება აუცილებლად თეორიული მეცნიერებაა და არა პრაქტიკული ან შემოქმედებითი, - თუ აუცილებელია რომელიმე ამ ჯგუფში მისი მოთავსება. რადგანაც ყოველი მეცნიერებისთვის აუცილებელია როგორღაც თავისი ობიექტის არსების ცოდნა და მისი, როგორც საწყისის გამოყენება, არ უნდა დაგვრჩეს გაუნხილველი თუ ბუნებისმეტყველებამ როგორ, უნდა განსაზღვროს და დაადგინოს არსების ცნება,

მაგალითად, პაჭუა ან ჩაზნექილი ცხვირისა. ამათგან პაჭუა ცხვირის ცნება მატერიასთან არის დაკავშირებული, კეხ-ჩაზნექილი ცხვირისა კი არა, პაჭუობა ცხვირში წარმოიქმნება, ამიტომაც მისი ცნება ცხვირთა ერთად განიხილება. პაჭუა ხომ ამავე დროს კეხ-ჩაზნექილი ცხვირი ცხადია ისიც, რომ ხორცის, თვალის და სხვათა ნაწილების ცნებებიც ყოველთვის მატერიასთან კავშირში უნდა იქნას განხილული.

რადგანაც არსებობს არსებულის, როგორც არსებულის და დამოუკიდებელის შესახებ რაღაც მეცნიერება, ამიტომ გასარკვევია ის უფრო მეტად ბუნებისმეტყველებასთან უნდა გავაიგავოთ, თუ რომელი მე სხვა მეცნიერებასთან. ბუნებისმეტყველება ეხება იმ საგნებს, რომლებსაც მოძრაობის საწყისი თავის თავში აქვთ. მათემატიკა კი თეორიული მეცნიერებაა და სწავლობს უცვლელ, თუმცა არადამოუკიდებელ მოვლენებს. დამოუკიდებელი და უძრავი მოვლენების შესახებ არსებობს რაღაც ამ ორი მეცნიერებისგან განსხვავებული მეცნიერება, რადგან არსებობს რაღაც ასეთი დამოუკიდებელი და უძრავი სუბსტანცია (რის დამტკიცებასაც ჩვენ ახლა შევეცდებით), ის სადღაც უნდა არსებობდეს და უნდა იყოს ღვთაებრივი, პირველი და უმთავრესი საწყისი. ამრიგად, ცხადია, რომ სამი სახის თეორიული მეცნიერება არსებობს: ბუნებისმეტყველება, მათემატიკა და თეოლოგია. ყველა მეცნიერებებზე მაღლა დგას თეორიული მეცნიერებები, მათ შორის კი უკანასკნელი, რომელიც არსებულის ყველაზე უფრო საპატიო ობიექტს ეხება. თვითეული მეცნიერება იწოდება. უკეთესად, ან უარესად იმისდა მიხედვით, თუ როგორია მისი შემეცნების ობიექტი.

გადასაწყვეტია აგრეთვე კითხვა იმის შესახებ, რომ მეცნიერება არსებულის, როგორც არსებულის, შესახებ ზოგადია თუ არა. თვითეულ მათემატიკურ მეცნიერებას აქვს თავისი განსაზღვრული სფერო. ზოგი მეცნიერება კი ყველაფერს ეხება. თუ არსებულ მოვლენათა შორის ბუნებრივი სუბსტანციები პირველნი არიან, მაშინ ბუნებისმეტყველებაც პირველი იქნება მეცნიერებათა შორის, მაგრამ თუ არსებობს სხვა ბუნება და დამოუკიდებელი და უძრავი სუბსტანცია, მაშინ აუცილებელია, რომ მის შესახებ არსებობდეს სხვა მეცნიერება, რომელიც ბუნებისმეტყველებაზე წინ იდგება და როგორც პირველი, ზოგადიც იქნება.

წიგნი XI

თავი მერვე

„მარტივს“ მრავალი მნიშვნელობა აქვს, რომელთაგან ერთერთი შემთხვევით არსებულს ნიშნავს. პირველად სწორედ არსებულის ეს სახე უნდა შევისწავლოთ. რომ არც ერთი ტრადიციული მეცნიერება არ სწავლობს შემთხვევითს, ეს ცხადია. მაგალითად, მშენებლობა არ სწავლობს იმას, რაც სახლის მცხოვრებთ შეიძლება შემთხვევით. სახელდობრ იმას, იცხოვრებენ ისინი სიამოვნებაში თუ უსიამოვნებაში. ამას არ სწავლობს არც ქსოვა, არც მეწაღეობა, არც მზარეულობა, არამედ თვითეული მათგანი სწავლობს მათთვის განკუთვნილ სფეროს და ესაა მათი მიზანი. იმას, რომ მუსიკოსი ამავე დროს წერა-კითხვის მცოდნე არაა და მუსიკის მცოდნე წერა-კითხვის შესწავლის შემდეგ არ გახდება ერთდროულად ორივე, ის, რაც წინათ არ იყო და რაც ის მუდამ არ არის, მუსიკოსიც და წერა-კითხვის მცოდნე, ამას, სოფისტიკის გარდა, არც

ერთი ზემოდასახელებული მეცნიერება არ იკვლევს. შემთხვევით მოვლენებს მხოლოდ ის სწავლობს, ამიტომ არა სცდებოდა პლატონი, როცა ამბობდა, რომ სოფისტიკა არარსებულის შესწავლას უნდებო. რომ შემთხვევითის შესახებ მეცნიერება არ შეიძლება არსებობდეს, ცხადი გახდება მას შემდეგ, როცა დავადგენთ, თუ რა არის შემთხვევითი.

ჩვენ ვამბობთ, რომ ყოველივე ან მარადიულია და აუცილებელი, ან უმეტეს შემთხვევაში არსებული. აუცილებელში იძულებით აუცილებელს კი არ ვგულისხმობ, არამედ მტკიცებაში გამოსადეგს. შემთხვევითი კი არ არსებობს არც „მეტწილად“, არც მუდმივად, არამედ, როგორც მოხვდება. მაგალითად, თუ ზაფხულში აგრილდა, ეს არ ხდება ყოველთვის, არც აუცილებლად, არც მეტწილად, არამედ ხანდახან. ამრიგად, შემთხვევითია ის, რაც არც მუდამ ხდება, არც აუცილებლად და არც მეტწილად. ... თუ რა არის შემთხვევითი, ამის შესახებ უკვე ვთქვით, რომ მის შესახებ მეცნიერება არ არსებობს, ესეც ცხადია, რადგან ყოველი მეცნიერება ეხება მარადიულს, ან იმას, რაც მეტწილად არსებობს, შემთხვევითი კი არც ერთი ამათგანი არაა. რომ ”შემთხვევითს არა აქვს ისეთი მიზეზები და საწყისები, როგორც თავისთავად მოვლენებს, ეს ცხადია, რადგან მაშინ ყველაფერი აუცილებელი იქნებოდა. მაგალითად, თუ ერთი არსებობს მაშინ, თუ არსებობს მეორე, მეორე მაშინ, თუ არსებობს მესამე, ეს უკანასკნელი კი არაა შემთხვევითი, არამედ აუცილებელი, მაშინ აუცილებელი იქნება ისიც, რის მიზეზსაც ის წარმოადგენს და ასე უკანასკნელ შედეგებამდე, რომელიც შემთხვევითი გვეგონა. მაშინ ყველაფერი აუცილებელი იქნება და შემთხვევითი, ე. ი. ის, რაც შეიძლება იყოს და არც იყოს, სავსებით განიდევნება.

ასევე, თუ დავუშვებთ ისეთ მიზეზს, რომელიც კი არ არსებობს, არამედ იქმნება, ასეთ შედეგებს მივიღებთ, ე. ი. ყველაფერი აუცილებელი გახდება. მაგალითად, ხვალ მზის დაბნელება მოხდება, თუ მოხდება ეს, ეს კი მაშინ, თუ სხვა რაიმე, ეს სხვა მაშინ, თუ კიდევ სხვა და ამ გზით დღევანდელსა და ხვალეს შორის დროის განსაზღვრული მონაკვეთების გამოკლებით მივალწევთ იმას, რაც უკვე მოხდა. თუ ეს ასეა, მაშინ ყოველივე აუცილებელი გახდება და აუცილებლობით წარმოიშვება.

საგანთა ნაწილი ჭეშმარიტად არსებობს, ნაწილი კი შემთხვევით, - პირველი დაკავშირებულია აზროვნებასთან და მის მდგომარეობასთან. ამიტომაც ასეთი არსებულის საწყისებს არ ვეძებთ, არამედ იმის საწყისებს, რაც აზროვნების გარეშეა და მისგან დამოუკიდებელი. შემთხვევითი კი არ არის აუცილებელი, არამედ განუსაზღვრელი, რომელსაც მიზეზებიც არაკანონზომიერი და განუსაზღვრელი აქვს.

მიზანი აქვთ ან ბუნებრივ მოვლენებს, ან აზროვნებით წარმოებულთ. ხოლო შემთხვევითია ის, რაც მათ თან სდევთ. ისევე როგორც არსებული შეიძლება წარმოადგენდეს როგორც თავისთავადს, ისე შემთხვევითს, ასევეა მიზეზიც. შემთხვევა, როგორც მიზეზი, თან. სდევს იმ მოვლენებს, სადაც მიზანი თავისუფალი ნებით არის არჩეული, ამიტომაც თავისუფალი არჩევნის სფეროში გვხვდება როგორც აზროვნება, ისე შემთხვევა. ნებისმიერი არჩევანი კი არ ხდება აზროვნების გარეშე. ის განუსაზღვრელი მიზეზები კი, რომელთა ზემოქმედებით წარმოიქმნებიან შემთხვევითი მოვლენები, უცნობია ადამიანის აზროვნებისთვის. შემთხვევით მიზეზთაგან არც ერთი არაა ცნობილი ჩვენთვის. კეთილი ან ბოროტი შემთხვევა

ნიშნავს რაიმეს კარგად ან ცუდად დამთავრებას. ბედნიერება ან უბედურება კი მაშინ გვაქვს, როდესაც დიდია სიკეთე ან ბოროტება. რადგან თავისთავად არაფერი შემთხვევითი არ უძღვის წინ, თვით მიზეზიც კი, და თუ ციური მოვლენებიც ხდებიან ან შემთხვევით, ან თავისთავად, ამიტომ მათზე უფრო ადრე მიზეზი გონება და ბუნება უნდა იყოს.

წიგნი XI

თავი მეცხრე

ზოგი მოვლენა მხოლოდ რეალურად არსებობს, ზოგი შესაძლებლობაში, ზოგი კი როგორც შესაძლებლობაში, ისე რეალურად, იქნება ის საგანი, რაოდენობა, თუ სხვა რაიმე. არ არსებობს არავითარი მოძრაობა საგნების გარეშე. ხოლო ყოველგვარი ცვალებადობა ხდება არსებული კატეგორიების მიხედვით. არ არსებობს ისეთი ზოგადი, რომ არ ექვემდებარებოდეს რომელიმე კატეგორიას. თვითთული ამ კატეგორიათაგანი კი ყოველივეს ორგვარად ახასიათებს, მაგალითად, არსების თვალსაზრისით, ერთი მხრივ, გვაქვს ფორმა, მეორე მხრივ, მისი არქონება. თვისობრიობის თვალსაზრისით ერთი თეთრია, მეორე შავი. რაოდენობის თვალსაზრისით ერთი დასრულებულია, მეორე დაუსრულებელი. მოძრაობის მიხედვით, ერთი მაღლა მოძრაობს, მეორე დაბლა. ერთი მსუბუქია, მეორე მძიმე. ამრიგად, არსებულის მოძრაობისა და ცვალებადობის იმდენი ფორმა არსებობს, რამდენიც არსებულია.

მოვლენათა თვითთულ გვარზე შეიძლება მსჯელობა შესაძლებლობისა და რეალობის თვალსაზრისით. მოძრაობა იმის განხორციელებაა, რაც შესაძლებლობაში არსებობს. რომ ჭეშმარიტებას ვამბობ, ეს ცხადი გახდება შემდეგიდან: ის, რაც შეიძლება აშენებულ იქნას რეალურად, მაშინ არსებობს, როცა შენდება, ე. ი. მშენებლობის პროცესში. ასევე სწავლის, მკურნალობის, სიარულის, ხტუნაობის, მოხუცების და ზრდის დროს მოძრაობას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც რაიმე ხორციელდება, არც ადრე და არც გვიან. მოძრაობა კი მაშინ არსებობს, როდესაც შესაძლებლობაში მყოფი. ამოდრავდება, მაგრამ არა თავისთავად, არამედ მამოდრავებლის ზემოქმედებით. ხოლო შესაძლებლობაში მყოფი მაშინ ხორციელდება, როდესაც ის მოძრაობს, არა რამდენადაც ის არსებობს, არამედ რამდენადაც მოძრაობს.

„ამდენად“-ს კი შემდეგი მნიშვნელობები აქვს; სპილენძი, შესაძლებლობაში ქანდაკებაა და მოძრაობა არის არა სპილენძის, როგორც სპილენძის, არამედ ქანდაკების განხორციელება. რადგან ერთი და იგივე არაა სპილენძად და რაღაცის შესაძლებლობად ყოფნა. ის რომ ერთი და იგივე ყოფილიყო მხოლოდ ცნების მიხედვით, მაშინ სპილენძი რეალურად რაღაც მოძრაობა იქნებოდა. მაგრამ ეს ერთი და იგივე არაა, რაც ცხადი ხდება დაპირისპირებიდან: ერთი და იგივე არაა ჯანმრთელობისა და ავადმყოფობის უნარი. რადგან მაშინ ავადმყოფად და ჯანმრთელად ყოფნა ერთი და იგივე იქნებოდა. თუმცა ჯანმრთელობისა და ავადმყოფობის სუბსტრატი ერთი და იგივეა, იქნება ის სითხე თუ სისხლი. თუ ის ერთი და იგივე არაა ისევე, როგორც არაა ერთი და იგივე ფერი და ხილვადი საგნები?

ამრიგად, შესაძლებელის განხორციელება მოძრაობაშია. რომ ეს სწორედ მოძრაობაა და რომ ის გვხვდება სწორედ მაშინ, როდესაც რაიმეს განხორციელება წარმოებს, არც ადრე და არც გვიან, ეს ცხადია. ყოველი მოვლენა ხან რეალურად არსებობს, ხან არა, მაგალითად, რაც შეიძლება აშენდეს, როგორც ასეთი. ხოლო იმის განხორციელება, რაც შეიძლება აშენდეს, ხდება მშენებლობის პროცესში, რადგან რეალობაა ან მშენებლობა, ან უკვე აშენებული სახლი. მაგრამ, როდესაც სახლი უკვე არსებობს, აღარაფერია ასაშენებელი, რადგან შენდება ის, რაც ასაშენებელია. აუცილებელია სახლის შენება რეალური იყოს, რაც რაღაც მოძრაობაა, ასევე უნდა ვიმსჯელოთ სხვა მოძრაობების შესახებ.

ჩვენს მიერ თქმული რომ სწორია, ცხადია იქიდან, რასაც სხვები ამბობენ ამის შესახებ და აგრეთვე იქიდან, რომ ამის სხვანაირად განსაზღვრა ადვილი არაა. მისი არც სხვა გვარში მოთავსება შეიძლება, რაც ცხადია, იქიდან, რასაც მასზე ამბობენ. ზოგი მას განსხვავებულს არატოლს და არასრულს უწოდებს, მაგრამ ამათგან არც ერთი არ მოძრაობს აუცილებლობით. და ცვალებადობა არ გვხვდება არც თვით მათში, არც ამათგან უფრო მეტად, ვიდრე მათი მოწინააღმდეგე მხრიდან. მიზეზი იმისა, თუ რატომ მოვითავსეთ ის აქ, არის ის, რომ მოძრაობა რაღაც განუსაზღვრელი ჩანს, მეორე სახის საწყისები კი განუსაზღვრელი არიან ნაკლებლოვანების გამო. ისინი არ ეკუთვნიან არც არსებას, არც თვისებას და არც სხვა რომელიმე კატეგორიას. ხოლო მიზეზი იმისა, რომ მოძრაობა განუსაზღვრელი გვეჩვენება, არის ის, რომ მას ვერ მოვითავსებთ ვერც შესაძლებელთა და ვერც რეალურად არსებულთა შორის. არც შესაძლებლობაში არსებული და არც რეალური რაოდენობა მოძრაობს აუცილებლობით მოძრაობა კი, როგორც ჩანს, რაღაც რეალობაა, თუმცა დაუსრულებელი. ამის მიზეზი კი არის დაუსრულებლობა იმ შესაძლებლობისა, რომლის განხორციელებასაც მოძრაობა წარმოადგენს. ამიტომ ძნელია იმის დადგენა თუ რაა მოძრაობა. უნდა მივაკუთვნოთ, ის ნაკლს, შესაძლებლობას თუ, უბრალოდ, რეალობას. მაგრამ არც ერთი ამათგანი არაა დასაშვები. ასე რომ, როგორც ვთქვით, ის უნდა მივაკუთვნოთ რეალობასაც და არარეალობასაც. ამის განჭვრეტა ძნელია, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ მოძრაობა არის მოძრავეში და მისი განხორციელება ხდება მამოძრავებელის ზემოქმედებით. თვით მამოძრავებელის რეალობაც სხვა არა არის რა, თუ არა ორივეს განხორციელება. მოძრაობის უნარის მქონე შესაძლებლობაში არსებულია. მოძრაობა ამის განხორციელებაა, ხოლო რეალურად არსებობის შემძლეა მოძრაობის შემძლე. ასე რომ, ორივეს ერთი რეალობა აქვთ. ისევე, როგორც ერთი და იგივეა მანძილი ერთიდან ორისკენ და ორიდან ერთისკენ, მაღლა და დაბლა. თუმცა ისინი ერთი და იგივე არ არიან. ასეთივე დამოკიდებულებაა მამოძრავებელსა და მოძრავეს შორის.

თავი მეათე

განუსაზღვრელია ის, რის დათვლა არ შეიძლება. რადგან მის შემადგენელ ყველა ნაწილს ვერ გადავსინჯავთ, როგორც იმ ბგერას, რომლის დანახვა შეუძლებელია ან იმიტომ, რომ დაუსრულებელია, ან ძნელად დასრულებადი, ან დასასრული და საზღვარი არა აქვს იქ, სადაც მას ბუნებრივად უნდა ჰქონდეს, ან განუსაზღვრელია მიმატების, დაკლების, ან ორივეს გამო. ის არ შეიძლება დამოუკიდებელი იყოს, როგორც კონკრეტული საგანი, მაგრამ თუ ის არაა არც სიდიდე, არც სიმრავლე, მაშინ მისი არსება არაშემთხვევით განუსაზღვრელი იქნება, რადგან დაუყოფელია (დაყოფადი ან სიდიდეა, ან სიმრავლე). მაგრამ არც განუსაზღვრელი იქნება, როგორც უხილავი ბგერა, თუმცა ისინი ამას არ ამბობენ და არც ჩვენ ვიკვლევთ განუსაზღვრელს, როგორც ასეთს, არამედ როგორც დაუთვლელს.

გარდა ამისა, როგორ შეიძლება არსებობდეს თავისთავად განუსაზღვრელი, თუ ის არაა რიცხვი, არც სიდიდე, რომელთა თვისებაა განუსაზღვრელობა. მაგრამ თუ ის შემთხვევითაა განუსაზღვრელი, ის ვეღარ იქნებოდა არსებული საგნების ელემენტი, როგორც ენის უხილავი ელემენტი, თუმცა ბგერა უხილავია. ამრიგად, რომ განუსაზღვრელი არ შეიძლება რეალურად არსებობდეს, ეს ცხადია, რადგან მაშინ განუსაზღვრელის ნებისმიერი ნაწილი განუსაზღვრელი იქნებოდა. რადგან ერთი და იგივეა განუსაზღვრელი და მისი არსება, იმ შემთხვევაშიც, თუ განუსაზღვრელი არის სუბსტანცია და ითქმის სხვა სუბსტრატზე.

ამრიგად, ის ან დაუყოფელია, ან თუ ნაწილებისგანაა შემდგარი, განუსაზღვრელად დაყოფადია. მაგრამ შეუძლებელია, რომ ის, როგორც მრავალი, დაუსრულებელი იყოს. როგორც ჰაერის ნაწილი. ჰაერია, ისევე დაუსრულებელის ნაწილი დაუსრულებელია, თუ ის, სუბსტანციაა და საწყისი. მაგრამ თუ ნაწილები არა აქვს, დაუყოფელიცაა. მაგრამ შეუძლებელია, რომ ის, რაც განუსაზღვრელია, რეალურად არსებობდეს, რადგან ამ შემთხვევაში ის აუცილებლად, გარკვეული რაოდენობა იქნებოდა. მაშასადამე, ის არსებობს შემთხვევით. მაგრამ თუ ეს ასეა, მაშინ ის კი აღარ იქნება საწყისი, არამედ ის, რის შემთხვევითი თვისებაც ის არის, ჰაერი ან ლუწი რიცხვი.

ეს კვლევა ზოგადია. მაგრამ რომ განუსაზღვრელი შეგრძნებად მოვლენებს შორის არ არსებობს, ეს ცხადია შემდეგიდანაც: თუ სხეულის ცნება სიბრტყეებით შემოსაზღვრულს ნიშნავს, მაშინ განუსაზღვრელი სხეული არ იქნება არც გრძობადი, არც აზრობრივი და არც დამოუკიდებელი რიცხვი, რადგან როგორც რიცხვი, ისე ის, რაც რიცხვს შეიცავს, თვლადია.

ბუნებისმეტყველების თვალსაზრისით ეს შემდეგიდანაა ცხადი: უსასრულო არ შეიძლება იყოს არც რთული და არც მარტივი. რთული სხეული არ იქნება განუსაზღვრელი, თუ ის განსაზღვრული რაოდენობის ელემენტებს შეიცავს. მასში საჭიროა მოპირისპირე მხარეები ერთმანეთს აწონასწორებდნენ და არც ერთი მათგანი არ უნდა იყოს განუსაზღვრელი. თუ სხეულის ერთ-ერთი მხარის უნარი როგორღაც ჩამორჩება, ის როგორც განსაზღვრული, დაიღუპება განუსაზღვრელი მხარისგან, მაგრამ შეუძლებელია ისიც, რომ მისი თვითთელი მხარე უსაზღვრო იყოს. რადგან

სხეული ყველა მიმართულებითაა განვრცობილი და განუსაზღვრელიც ასევე ყველა მიმართულებით იქნება განვრცობილი. მაშინ აქედან გამომდინარეობს, რომ თუ სხეული განუსაზღვრელია, ის ყველა მიმართულებით იქნება განუსაზღვრელი. ასევე განუსაზღვრელი სხეული არ შეიძლება იყოს არც ერთი და არც მარტივი, არც როგორც ზოგნი ამბობენ, იმ ელემენტებისგან დამოუკიდებელი, რომელთაგანაც წარმოიშვება, რადგან ასეთი სხეული არ შეიძლება არსებობდეს ელემენტებისგან დამოუკიდებლად. ყოველივე ხომ იმად დაიშლება, რისგანაც წარმოიშო. ეს უკანასკნელი, როგორც ჩანს, სხვა არა არის რა, თუ არა მარტივი სხეული. არც ცეცხლი და არც სხვა რომელიმე ელემენტთაგანი არაა ასეთი, რადგან თვითეული, მათგანი შორს დგას განუსაზღვრელისგან. შეუძლებელია აგრეთვე სამყაროს განუსაზღვრელობის შემთხვევაში ის იყოს, ან გახდეს ერთ-ერთ მათგანად, ან როგორც ამბობდა ჰერაკლიტე, ოდესმე ყველაფერი ცეცხლად იქცეს. იგივე შეიძლება ითქვას ერთის შესახებაც, რომელსაც ფიზიკოსები. ელემენტებისგან დამოუკიდებლად აცხადებენ.

ყოველი ცვალებადობა წარმოებს მოპირდაპირე მხარეთა შორის, მაგალითად, სითბოდან სიცივისკენ. გარდა ამისა, შეგრძნებადი. სხეული არსებობს სადმე და ერთი და იგივე ადგილი უკავია, როგორც მთელს, ისე მის ნაწილებს, მაგალითად, მიწას. ასე რომ, თუ ის ერთგვაროვანია, უძრავი კი იქნებოდა, ან მუდამ მოძრავი, ეს კი. *შეუძლებელია, რადგან რატომ იმოძრავებდა ის უფრო მეტად მაღლა . ან დაბლა, ან ნებისმიერი მიმართულებით? თუ ეს მიწის ბელტია, სად იმოძრავებდა ის, ან სად იდგებოდა? რადგან ადგილი, რომელიც მისი მონათესავე სხეულია, განუსაზღვრელი იქნებოდა. ის მთელ ადგილს დაიკავებდა? როგორ? როგორი იქნებოდა მისი უძრაობა ან მოძრაობა? თუ ის მთლიანად გაჩერებულია, ვერ იმოძრავებდა, და თუ მთლად . მოძრაობს, ვერ გაჩერდებოდა. თუ ის მთლიანად არაერთგვაროვანია, არაერთგვაროვანი იქნებოდა აგრეთვე ადგილიც და პირველ რიგში . ყოველმხრივ ერთი არ იქნებოდა სხეული, ან ერთი იქნებოდა მხოლოდ შეხებისთვის. შემდეგ, სახით განუსაზღვრელი. იქნებოდა თუ განსაზღვრული? მაგრამ განსაზღვრული ვერ იქნებოდა, რადგან მაშინ ერთი ნაწილი ექნებოდა განსაზღვრული, მეორე კი არა. თუ განუსაზღვრელი იქნებოდა ყოველმხრივ, როგორც ცეცხლი ან წყალი, მაშინ ეს წინააღმდეგობის ერთ-ერთ მხარეს დაღუპავდა. თუ ისინი მარტივნი და რაოდენობით განუსაზღვრელნი არიან, მაშინ, როგორც ადგილები, ისე ელემენტები განუსაზღვრელი რაოდენობისა იქნებოდნენ. და თუ ეს შეუძლებელია და ადგილები განსაზღვრული რაოდენობისა არიან, მაშინ სამყაროც აუცილებლად განსაზღვრული იქნება. საერთოდ, შეუძლებელია, რომ სხეული და სხეულთა ადგილები უსაზღვრო იყვნენ. თუ მთელი შეგრძნებადი სხეული მძიმეა ან მსუბუქი, ის იმოძრავებდა ან ცენტრისკენ, ან ზევითკენ. მაგრამ შეუძლებელია, რომ განუსაზღვრელს ან მთლიანად, ან მის ნახევარს რომელიმე ეს განეცადა. როგორ დათვლიდი მას? ანდა უსაზღვროს როგორ ექნებოდა „ქვევით“ ან „ზევით“, ნაპირი ან ცენტრი? გარდა ამისა, თუ ყოველი შეგრძნებადი სხეული ადგილზე იმყოფება, ადგილს კი ექვსი ფორმა აქვს, შეუძლებელია, რომ იგივე ჰქონდეს უსაზღვრო სხეულსაც.

თუ საერთოდ, შეუძლებელია ადგილის უსასრულობა, ეს შეუძლებელი იქნება სხეულისთვისაც, რომელიც ერთ გარკვეულ ადგილზე იმყოფება, ან მაღლა, ან დაბლა,

ან სხვაგან სადმე. თვითეული მათგანი კი რაღაც საზღვარია. განუსაზღვრელი კი არაა ერთი სიდიდის და მოძრაობის მქონე და არ იმყოფება განსაზღვრულ დროში, როგორც რაღაც ერთი ბუნება, არამედ მასში მომდევნო წინამორბედისგან არის დამოკიდებული, როგორც მოძრაობა, სიდიდისგან, რომელიც წარმართავს მოძრაობას, ცვალებადობას და ზრდას. დრო კი მოძრაობაზეა დამოკიდებული.

წიგნი XI

თავი მეთერთმეტე

ცვალებადი ზოგჯერ შემთხვევით იცვლება, მაგალითად, განათლებული ზოგჯერ დადის, ზოგჯერ კი მას რაიმე ეცვლება; ასეთ ცვალებადობას, როგორცაა ნაწილობრივი ცვალებადობა, მარტივი ეწოდება. მაგალითად, სხეული ჯანმრთელია, რადგან განიკურნა თვალი. ზოგი თავიდანვე თვითონ მოძრაობს და სწორედ ესაა თავისთავად მოძრაობა. ასეთივე მდგომარეობაა მამოძრავებელის თვალსაზრისითაც. ზოგი შემთხვევით ამოძრავებს, ზოგი ნაწილობრივ, ზოგი თავისთავად. არსებობს აგრეთვე რაღაც პირველი მამოძრავებელი და ისიც, რაც მოძრაობს გარკვეულ დროს საიდანღაც და საითკენმე. ფორმა, მდგომარეობა და ადგილი, სადაც მოძრაობს მოძრაობს, უცვლელია, მაგალითად, ცოდნა და სიტბო. სიტბო კი არაა მოძრაობა, არამედ გათბობა; არაშემთხვევითი მოძრაობა ყველგან არ არსებობს, არამედ მოპირდაპირე მხარეთა შორის, მათ შუალედ საფეხურებში და ერთიმეორის გამომრიცხავ დაპირისპირებებში, რაშიც ცდა გვარწმუნებს. ცვალებადი კი იცვლება ან სუბსტრატიდან სუბსტრატისკენ, ან არასუბსტრატიდან სუბსტრატისკენ, ან არასუბსტრატიდან არასუბსტრატისკენ. სუბსტრატში კი მე ვგულისხმობ იმას, რაც მსჯელობით ხდება ცხადი. ამრიგად, აუცილებელია სამი სახის ცვალებადობის არსებობა, მაგრამ არასუბსტრატიდან არასუბსტრატისკენ ცვალებადობა არ არსებობს, რადგან მათ შორის არ არსებობს წინააღმდეგობა და არც დაპირისპირება. არასუბსტრატიდან სუბსტრატისკენ კი არსებობს დაბადება დაპირისპირების გზით, ან მარტივი დაბადება, ან საგნის რაიმე ნაწილისა. სუბსტრატიდან არასუბსტრატისკენ მოძრაობა კი სიკვდილს ნიშნავს, რაც ან მარტივი სიკვდილია, ან მისი რომელიმე ნაწილისა.

არარსებულს მრავალი მნიშვნელობა. აქვს და მოძრაობა არ შეიძლება იყოს არც შეკავშირების, არც დაშორების შედეგი და არც შესაძლებლობაში არსებული მოძრაობს, რომელიც კონკრეტულად არსებულს ა. უპირისპირდება. არათეთრი და არაკეთილი ასევე შეიძლება შემთხვევით მოძრაობდეს (რადგან ადამიანი შეიძლება არათეთრი იყოს), არარსებული კი არანაირად, რადგან არარსებულს - მოძრაობა არ შეუძლია. თუ ეს ასეა და დაბადება მოძრაობაა, ამ შემთხვევაში იბადება არსებული. მაგრამ, თუ ეს წარმოშობა შემთხვევითია, მაშინ სწორნი არ არიან ისინი, რომლებიც ამბობენ, რომ არარსებული არსებობს კონკრეტული საგნის მსგავსად.

იგივე ითქმის უძრაობაზეც: აქაც იგივე სიძნელე წარმოიშვება, თუ ყველაფერი რაიმე ადგილზე მოძრაობს. მაგრამ არარსებულს ადგილი არა აქვს, მაშინ სად არსებობს ის? არც სიკვდილია მოძრაობა, რადგან მოძრაობას უპირისპირდება ან მეორე

მოძრაობა, ან უძრაობა. სიკვდილი კი უპირისპირდება დაბადებას. მაგრამ თუ ყოველგვარი მოძრაობა რაიმე ცვალებადობაა, ცვალებადობა კი სამი სახისაა, რაზეც უკვე ითქვა, ამათგან დაბადება და სიკვდილი მოძრაობა არაა, ისინი წინააღმდეგობით არსებობენ, მაშინ აუცილებელია, რომ მოძრაობა არსებობდეს მხოლოდ და მხოლოდ სუბსტანციიდან სუბსტანციისკენ. სუბსტანციები კი ან ერთმანეთს უპირისპირდებიან, ან შუალედ საფეხურებს წარმოადგენენ. ნაკლიც კი წინააღმდეგობას, წარმოადგენს, რაც ვლინდება დადებით მსჯელობაში, მაგალითად, „შიშველი“, „უკბილო“ და „შავი“.

წიგნი XI

თავი მეთორმეტე

თუ კატეგორიები იყოფიან არსებად, თვისებად, ადგილად, მოქმედებად, ვნებად, მიმართებად და რაოდენობად, მაშინ აუცილებლად იარსებებს სამი სახის მოძრაობა: თვისებისა, ადგილისა და რაოდენობის მიხედვით. არსება არ მოძრაობს, რადგან არსებას არაფერი, არ უპირისპირდება. არც მიმართებას ახასიათებს მოძრაობა, რადგან ერთი მხარის ცვალებადობა არ ვრცელდება მეორეზე, რომელიც შეიძლება სრულებით არ იცვლებოდეს. ასე რომ, ისინი შემთხვევით იმოძრავენ. მოძრაობა არ ახასიათებს არც მოქმედს, არც განმცდელს, არც მამოძრავებელს და მოძრავს, რადგან არ არსებობს მოძრაობის მოძრაობა, ან წარმოშობილის წარმოშობა, საერთოდ, ცვალებადობის ცვალებადობა. მოძრაობის მოძრაობას ორი აზრი აქვს: ან როგორც სუბსტრატის მოძრაობა, როგორც მოძრაობს ადამიანი, როცა ის იცვლება თეთრი ან შავი ფერისკენ, ან მოძრაობა გათბობის, გაცივების, ადგილმონაცვლეობისა და ზრდის შემთხვევაში. მაგრამ ეს უკანასკნელი შეუძლებელია, რადგან არ არსებობს სუბსტრატის არავითარი ცვალებადობა. ანდა სუბსტრატი მოძრაობს რაღაც სხვის ზეგავლენით, გადადის რა ერთი ფორმიდან მეორეში, როგორც ადამიანი იცვლება ავადმყოფობიდან ჯანმრთელობაში. მაგრამ ესეც მხოლოდ შემთხვევით არის შესაძლებელი, რადგან ყოველგვარი მოძრაობა არის ცვალებადობა ერთი ფორმიდან მეორეში. ასევეა წარმოშობაც და სიკვდილიც. იმ განსხვავებით, რომ აქ ხდება გადასვლა წინააღმდეგობის ერთი ფორმიდან მეორეში და პირიქით. ხოლო ჯანმრთელობიდან ავადმყოფობაში, ანდა ამ ცვალებადობიდან რომელიმე სხვა ცვალებადობაში გადასვლა ერთდროულად ხდება. ცხადია, რომ თუ ადამიანი ავად გახდა, ის გადადის რომელიღაც მდგომარეობაში. ამ მდგომარეობაში ის შეიძლება დარჩეს კიდევ, თუმცა ეს მდგომარეობა შეიძლება ყოველთვის შემთხვევითი იყოს. ეს ცვალებადობაც არის გადასვლა რაიმედან რაიმეში, იმაში, რაც უპირისპირდება ჯანმრთელობას, თუმცა შემთხვევით, როგორც გახსენებიდან დავიწყებაში გადასვლა. ვისაც ეს თვისებები აქვს, ის იცვლება ხან ცოდნის და ხან არცოდნის მიმართულებით.

ამას გარდა, თუ არსებობს ცვალებადობის ცვალებადობა და დაბადების დაბადება, მაშინ მივიღებთ უსასრულო პროცესს. აგრეთვე წინამორბედის ეს არსებობა აუცილებელია მაშინ, თუ არსებობს მომდევნო. მაგალითად, თუ როდისმე ადგილი აქვს მარტივ წარმოშობას, მაშინ უნდა წარმოშობილიყო წარმოშობადიც. ასე რომ, მარტივად წარმოშობილი ჯერ არ ყოფილა, არამედ არსებობდა რაიმე წარმოშობადი. და

თუ ესეც წარმოიშობა, წარმოიშობა მაშინ, როდესაც არ იყო წარმოშობადი. თუ დაუსრულებელში არაფერია პირველი, ამიტომ არც მომდევნო იქნება, და არ იქნება არც წარმოშობა, არც მოძრაობა, არც რაიმე ცვალებადობა. გარდა ამისა, ერთი. და იგივე განიცდის საწინააღმდეგო ცვალებადობას, მოძრაობას, უძრაობას, წარმოშობას და დალუპვას. ასე რომ, წარმოშობადი წარმოშობისას ისპობა კიდევ, რადგან ის არც მაშინ იბადება უცებ და არც შემდეგ, რადგან აუცილებელია არსებობდეს მოსპობადი.

ამას გარდა, წარმოშობადსა და მოსპობადს უნდა ჰქონდეთ მატერიალ. მაგრამ რა არის ცვალებადი, სხეული თუ სული? ან რაა წარმოშობადი, მოძრაობა, თუ წარმოშობა? და გარდა ამისა, რა არის ის, საითკენაც ხდება მოძრაობა? საჭიროა არსებობდეს, როგორც მოძრავი, ისე ის, საიდან და საითკენაც წარმოებს მოძრაობა და წარმოიშობა. მაგრამ როგორ? რადგან სრულებით არ არის ცოდნის ცოდნა, არც წარმოშობის წარმოშობა. რადგან არ არსებობს არც მიმართების, არც მოქმედებისა და არც ვნების მოძრაობა. რჩება მოძრაობა თვისების, რაოდენობისა და ადგილის მიხედვით, რადგან თვითეულ მათგანს აქვს მოპირისპირე მხარე. მე ვლავარაკობ არა იმ თვისებაზე, რომელიც სუბსტანციას ახასიათებს (სახესხვაობაც თვისებაა), არამედ იმ მდგომარეობაზე, რომლის მიხედვით ვამბობთ, რომ საგანი განიცდის ან არ განიცდის.

„უძრავი“ კი ან ისაა, რასაც საერთოდ არ შეუძლია მოძრაობა, „ან რაც ძნელად მოძრაობს და დიდი დრო სჭირდება მოძრაობისთვის, ან რაც ნელა იწყებს მოძრაობას, ან ბუნებრივად ახასიათებს და შეუძლია მოძრაობა, მაგრამ არ მოძრაობს, მაშინ, როდესაც უნდა მოძრაობდეს იქ და ისე, როგორც უნდა მოძრაობდეს. უძრავთაგან მხოლოდ ამათ ვუწოდებთ მშვიდ მდგომარეობაში მყოფთ. მოძრაობას უპირისპირდება უძრაობა. ამრიგად, ეს ნაკლია იმათთვის, ვისაც მოძრაობის უნარი აქვთ.

„ადგილზე ერთად“ იმათზე ითქმის, რომლებიც თავიდანვე ერთ ადგილზე არიან და „ცალკე“ იმათზე, რომლებიც სხვადასხვა ადგილზე იმყოფებიან. ერთმანეთს ისინი ეხებიან, რომლებსაც კიდევები ერთად აქვთ. შუაში ის, სადაც პირველად უნდა მივიდეს ბუნებრივად უწყვეტად ცვალებადი საგანი, ვიდრე მივიდოდეს კიდესთან.

„მოპირდაპირენი ადგილის მიხედვით“ ისინი არიან, რომლებიც პირდაპირი ხაზით ყველაზე მეტად დაშორებულნი არიან ერთმანეთისგან.

„ერთმანეთის მომდევნო“ იმათ ეწოდებათ, რომლებიც დასაწყისის შემდეგ არიან და დაშორებულნი არიან მისგან ან მდებარეობით, ან სახით, ან სხვარამენაირად. და რასაც ის მოსდევს, მას მისგან იმავე გვარისა არაფერი არ აშორებს, როგორც ხაზები იმყოფებიან ხაზების შემდეგ, ერთნი ერთთა შემდეგ, ანდა სახლები სახლებს შემდეგ, თუმცა მათ შუა რაიმეს ყოფნას არაფერი არ უშლის ხელს.

ამრიგად, ის, რაც თანმიმდევრულად რაღაცას მოსდევს, რაღაცის შემდეგაა. მაგალითად, ერთი არის ორის შემდეგ და თვის პირველი რიცხვი მეორე რიცხვის შემდეგ, ხოლო რასაც მოსდევს საგანი, ის მას ეხება კიდევ. რადგან ყოველგვარი ცვალებადობა დაპირისპირებულთა შორის ხდება, დაპირისპირება კი არის კონტრარული ან კონტრადიქტორული. კონტრადიქტორული ურთიერთობისას შუალედი არ არსებობს. ცხადია, რომ შუალედი იმყოფება კონტრარულ ურთიერთობაში მყოფ მხარეთა შორის.

„უწყვეტია“ ის, რომლებიც ერთიმეორეს მოსდევენ. მე უწყვეტს ვუწოდებ იმათაც,

რომლებსაც საერთო საზღვარი აქვთ, სადაც ისინი ერთიმეორეს ეხებიან და ერთიმეორეს მოსდევენ.

ამრიგად, ცხადია, რომ ამათგან „თანმიმდევარი“ ეწოდება იმათ, რომელთაგან რაიმე ერთი მიიღება შეხების საშუალებით. რომ მათში ჯერ პირველია, შემდეგ მომდევნო, ესეც ცხადია. თანმიმდევარნი შეიძლება ერთმანეთს არ ეხებოდნენ, და შეიძლება ეხებოდნენ. და თუ ეხებიან, უწყვეტნი აღარ იქნებიან. იქ, სადაც შეხება არაა, იქ არც შერწყმაა. ასე რომ, წერტილი იგივე არაა, რაც ერთიანი. პირველს შეხება ახასიათებს, მეორეს კი არა, არამედ მხოლოდ თანმიმდევრობა. პირველთა შორის იმყოფება რაღაც, მეორეთა შორის კი არა.

წიგნი მეთორმეტე

თავი პირველი

ახლა სუბსტანცია უნდა განვიხილოთ. კერძოდ, მისი საწყისები და მიზეზები. თუ სამყარო რაღაც მთელია, სუბსტანცია მისი პირველი ნაწილი იქნება. თუ მას თანმიმდევრობის თვალსაზრისით განვიხილავთ, ასეც სუბსტანცია იქნება პირველი, შემდეგ თვისება და რაოდენობა. ისინი დამოუკიდებლად არ არსებობენ, როგორც დამოუკიდებლად არ არსებობს არათეთრი და არაპირდაპირი, არამედ წარმოადგენენ სუბსტანციის მდგომარეობასა და მოძრაობებს. მიუხედავად ამისა, ჩვენ მაინც ვამბობთ მათზე, რომ ისინიც არსებობენ, როგორც არსებობს „არათეთრი“. გარდა ამისა, სხვა არაფერი არაა დამოუკიდებელი, რასაც წინამორბედი საქმით ამტკიცებდნენ. ისინი ეძებენ სუბსტანციათა საწყისებს, ელემენტებსა და მიზეზებს. თანამედროვე მოაზროვნენი კი უფრო მეტად ზოგადსა თვლიან სუბსტანციად. ისინი ლოგიკური მეთოდით ამტკიცებენ, რომ გვარი, როგორც ზოგადი, უფრო მეტად არის საწყისი და სუბსტანცია, ძველი მოაზროვნენი კი სუბსტანციად თვლიდნენ კონკრეტულ ელემენტებს, როგორცაა ცეცხლი და მიწა და არა ზოგადად სხეულს.

სუბსტანცია კი სამგვარია: ერთია შეგრძნებადი, რომელთაგან ერთი მუდმივია, მეორე მოკვდავი. ამ უკანასკნელის შესახებ (ესენი არიან ცხოველები ან მცენარეები) ყველა ერთი აზრისაა, ხოლო უკვდავთათვის კი ელემენტებად ასახელებენ ხან ერთს, ხან ბევრს. მესამე სუბსტანცია კი უძრავია, რომლის შესახებ ზოგი ამბობს, რომ დამოუკიდებელია, ზოგი მას ერთი ბუნებისად თვლის, ზოგი მას ორად ჰყოფს: იდეებად და მათემატიკურ საგნებად. ზოგი კი ასეთად მხოლოდ მათემატიკურ საგნებს ასახელებს. შეგრძნებადი საგნები არის ფიზიკის ობიექტი, რადგან ისინი მოძრაობასთან არიან დაკავშირებული, მეორენი კი სხვა მეცნიერებისა, თუ მათ არავითარი საერთო საწყისი არა აქვთ.

წიგნი XII

თავი მეორე

შეგრძნებადი სუბსტანცია ცვალებადია; ცვალებადობა - იწყება ან მოწინააღმდეგე მხარედან, ან მათ შუა მოთავსებულ საფეხურებიდან, მაგრამ არა ყოველგვარი მოპირისპირედან (მაგალითად, ბგერა თეთრი არაა), არამედ იმათგან, რომელთა შუა არსებობს წინააღმდეგობა, რაიმე ცვალებადი აუცილებლად წინააღმდეგობის ერთი მხრიდან მეორისკენ იცვლება, მაგრამ თვით წინააღმდეგობა არ იცვლება. გარდა ამისა, წინააღმდეგობის ერთი მხარე რჩება, მეორე კი არა. მაგრამ მოპირდაპირე მხარეებს გარდა არსებობს რაღაც მესამე, რაც მატერიაა.

ცვალებადობა ოთხგვარია: არსების, თვისების, რაოდენობისა და ადგილის მიხედვით. მარტივი დაბადება და სიკვდილი ეხება საგანს, მომატება და დაკლება – რაოდენობას, ცვალებადობა – თვისებას, მოძრაობა – ადგილს. ყოველი ცვალებადობა მოწინააღმდეგე მხარეთა შორის წარმოებს. აუცილებელია, რომ მატერიას შეეძლოს ორივე მხარედ გარდაქმნა, რადგან ყოველ არსებულს ორგვარი ხასიათი აქვს, ამიტომ ყველაფერი იცვლება შესაძლებლობიდან სინამდვილისკენ. მაგალითად, შესაძლებელი

თეთრი გადადის სინამდვილეში არსებულ თეთრში. ასევეა ზრდისა და კლების შემთხვევაშიც. ასე რომ, არარსებულიდან არა მარტო შემთხვევითი წარმოშობა ხდება, არამედ ყველაფერი არსებულიდან წარმოიშობა, მაგრამ შესაძლებლობაში არსებულიდან, და არა რეალურად არსებულიდან. და სწორედ ესაა ანაქსაგორას „ერთი“, რომელიც სჯობს მის მეორე დებულებას იმის შესახებ, რომ „ყოველივე ერთადაა“. იგივე უნდა ითქვას ემპედოკლესა და ანაქსიმანდრეს. ნარევსა და დემოკრიტეს დებულებაზე: „ყოველივე ერთად იყო შესაძლებლობაში და არა სინამდვილეში“. ამრიგად, ისინი მიადგნენ მატერიის ცნებას.

ყველაფერი რაც იცვლება, შეიცავს მატერიას, მაგრამ სხვადასხვას. აგრეთვე იმ მუდმივ მოვლენებსაც, რომლებიც არ წარმოიშობიან, მაგრამ მოძრაობენ ადგილმონაცვლეობით, აქვთ მატერია, მაგრამ არა წარმოშობადი, არამედ ისეთი, რომელიც ადგილს იცვლის საიდანაც საითკენმე. მაგრამ იბადება კითხვა, თუ რომელი სახის არსებულიდან ხდება წარმოშობა? რადგან არარსებული სამგვარია: თუ ის შესაძლებლობაში არსებულია, მისგან საგნები შემთხვევით კი არ წარმოიშობიან, არამედ ერთიმეორისგან. არც ის ახსნა კმარა, რომლის მიხედვით ყველა საგნები ერთად იყვნენ, რომლებიც მატერიით განსხვავებული არიან. წინააღმდეგ შემთხვევაში რატომ იქნებოდნენ ისინი განუსაზღვრელად ბევრნი და არა ერთი? აზროვნება ერთია და თუ მატერიაც ერთია, მაშინ რეალობაში ის გადავიდოდა, რომლის მატერია შესაძლებლობაშია, მიზეზი და საწყისი კი სამია. ორი დაპირისპირებულია, აქედან ერთი ცნებაა და იდეა, მეორე მისი არქონება, მესამე კი – მატერია.

წიგნი XII

თავი მერვე

ამის შემდეგ უნდა ითქვას იმის შესახებ, რომ არ წარმოიშობა არც მატერია და არც ფორმა. მე ვგულისხმობ მათ უკანასკნელ საფეხურებს!. რაიმე ყოველთვის რაიმედან რაიმეში იცვლება. რისგანაც იწყება ცვალებადობა, პირველი მამოძრავებელია, რაც იცვლება, მატერიაა, რადაც იცვლება ფორმაა. ცვალებადობა კი დაუსრულებელია. თუ არა მარტო სპილენძი ხდება მრგვალი, არამედ იქმნება მრგვალიცა და სპილენძიც, ამიტომ აუცილებელია შეჩერება.

ამის შემდეგ უნდა შევეხოთ იმას, რომ ყოველი სუბსტანცია როგორც ბუნებრივი, ისე სხვაგვარი, იმავე სახის სუბსტანციიდან წარმოიშობა, იქნება ეს ბუნებრივი, ხელოვნური, შემთხვევითი თუ თავისთავადი წარმოიშობა. ხელოვნება არის საწყისი სხვაში, ბუნება კი თავის თავისივე საწყისია. მაგალითად, ადამიანი ადამიანს ბადებს. დანარჩენი საწყისები კი მათი არქონებაა.

არსება სამია: მატერია, რომელიც გვევლინება კონკრეტული”. საგნის სახით. მატერია და სუბსტრატის არსებობს შეხებით და არა შერწყმით. მეორე მხრივ, ესაა კონკრეტული მოვლენა და რადაც გარკვეულობა, და მესამე, ამათგან წარმოშობილი რაიმე კონკრეტული საგანი, მაგალითად, სოკრატე ან კალიასი. ზოგჯერ კონკრეტული საგანი, თუ ის ბუნებრივია და არა ხელოვნური, არ შეიძლება არსებობდეს შედგენილი სუბსტანციის გარეშე, მაგალითად, სახლის ფორმა და არა ხელოვნებაში არსებული

ფორმა, რომელნიც არც წარმოიშობიან და არც ისპობიან, არამედ სახლი მატერიის გარეშე, ისევე როგორც ჯანმრთელობა და ყოველივე სხვა, შექმნილი ხელოვნებით, არსებობენ და არ არსებობენ როგორღაც სხვაგვარად. ამიტომაც არ სცდებოდა პლატონი, როცა ამბობდა, რომ იდეები აქვთ ბუნებრივ საგნებსო. მაგრამ თუ არსებობენ იდეები ისეთი მოვლენებისთვის, როგორიცაა ცეცხლი, სხეული ან თავი, ყველა ისინი მატერიაა და უმეტესად წარმავალი არსების მქონე.

მამოდრავებელი მიზეზი წინ უსწრებს მოძრავს, ლოგიკურად კი მოვლენებთან ერთად არსებობს. მაგალითად, როდესაც ადამიანი ჯანმრთელდება, მაშინ არსებობს ჯანმრთელობის ცნებაც, და სპილენძის სფეროს ფორმასთან ერთად არსებობს სპილენძის სფეროც. რჩება თუ არა რაიმე შემდეგ, ეს საკვლევეია. ზოგჯერ ამას ხელს არაფერი არ უშლის. მაგალითად, ასეთია სული, მაგრამ არა ყოველგვარი, არამედ მხოლოდ გონება, რადგან შეუძლებელია მთელი სული ასეთი იყოს.

ამრიგად, ცხადია, რომ იდეების არსებობა საჭირო არაა, რადგან ადამიანი ადამიანს ბადებს, კონკრეტულ საგანს კი რაიმე კონკრეტული საგანი. ასევეა ხელოვნებაშიც, მაგალითად, მედიცინა არის ცნება ჯანმრთელობისა.

წიგნი XII

თავი მეოთხე

სხვადასხვა მოვლენებს სხვადასხვა მიზეზები და საწყისები აქვთ, ზოგს ასეთი, ზოგს ისეთი. მაგრამ თუ ვიმსჯელებთ ზოგადად და ანალოგიით, ისინი ყველგან ერთი და იგივეა. კითხვა ეხება იმას, რომ ერთი და იგივე თუ სხვადასხვა საწყისები და ელემენტები აქვთ არსებათ, მიმართებათ, და ყველა სხვა კატეგორიათ. მაგრამ უაზრობა იქნებოდა, რომ ისინი ყველას ერთნაირი ჰქონოდა, რადგან ერთი და იგივესგან იქნებოდა წარმოშობილი მიმართებაცა და სუბსტანციაც. მაშ როგორი არიან ისინი? არსებისა და სხვა კატეგორიების გარდა, არაფერია ზოგადი, ელემენტი კი წინ უსწრებს იმას, რის ელემენტიც ის არის. მაგრამ არც არსებაა ელემენტი მიმართებათა, არც ეს უკანასკნელი არიან ელემენტები სუბსტანციათა.

ამას გარდა, როგორ შეიძლება, რომ ყველაფერს ერთი და იგივე ელემენტები ჰქონდეს. არასოდეს არ შეიძლება ერთი და იგივე იყოს ელემენტები და მისგან წარმოებული მთელი. მაგალითად, BA იყოს იგივე, რაც B და A. ელემენტი არც აზრისეული უნდა იყოს, მაგალითად, არსება და ერთი, თუმცა ისინი ყოველი საგნის შემადგენლობაში შედიან. არც ერთი ელემენტთაგანი არაა არც სუბსტანცია და არც მიმართება. თუმცა ეს აუცილებელია ასე იყოს. არც ყველაფერს აქვს ერთი და იგივე ელემენტები. ანდა როგორცა ვთქვით, ეს ზოგჯერ ასეა, ზოგჯერ კი არა. მაგალითად, ყველა შეგრძნებად სხეულს ერთნაირად აქვთ ფორმად: ერთ შემთხვევაში, თბილი, მეორეში – ცივი, რაც სითბოს ნაკლებობაა. ხოლო მატერია პირველად შესაძლებლობაში არის ერთიც და მეორეც. სუბსტანციებია, როგორც ეს, ისევე ის, რაც მათგან არის წარმოშობილი და რომლებსაც ასეთივე საწყისები აქვთ. მაგალითად, როდესაც თბილისა და ცივისგან რაიმე ერთს ვიღებთ, როგორიცაა ხორცი ან ძვალი. ის, რასაც ვიღებთ, განსხვავებული უნდა იყოს იმათგან, რისგანაც ვიღებთ. ამათ ეს

ელემენტები და საწყისები აქვთ, სხვებს კი – სხვა. მაგრამ ყოველივეზე ასეთი მსჯელობა არ შეიძლება, არამედ ზოგზე უნდა ვიმსჯელოთ ანალოგიით. მაგალითად, ვინმემ რომ დაასახელოს საწყისად ფორმა, მისი არქონება და მატერია, თვითეული ამათგანი სხვადასხვაა სხვადასხვა გვარში. მაგალითად, ფერებისთვის ესაა თეთრი, შავი, ზედაპირი, სინათლე, სიბნელე, ჰაერი, რომელთაგან წარმოიშვება დღე და ის ღამე.

მიზეზები კი არამხოლოდ ისინი არიან, რომლებიც საგნის შემადგენლობაში შედიან, არამედ გარემოებიც, მაგალითად, მამოდრავებელი მიზეზი. ცხადია, რომ საწყისი სხვაა და ელემენტი კი სხვა, თუმცა ორივე მიზეზია. ასევე იყოფა საწყისიც: მამოდრავებელ და შემჩერებელ საწყისად. არსებობს აგრეთვე რაღაც ის საწყისი სუბსტანცია. ასე რომ, ანალოგიის მიხედვით ელემენტები სამია, მიზეზები და საწყისები კი – ოთხი. მაგრამ ისინი სხვადასხვა შემთხვევაში სხვადასხვა არიან. პირველ რიგში სხვადასხვაა პირველი მიზეზი, როგორც მამოდრავებელი მიზეზი, მაგალითად, ჯანმრთელობა, ავადმყოფობა, სხეული. მამოდრავებელი მიზეზია მედიცინა. ფორმაა გარკვეული სახის უწესრიგობაც, აგრეთვე სახლის - ასაშენებელი აგურები. მშენებლობა კი არის მამოდრავებელი მიზეზი.

ასეთ სახეებად განიყოფება საწყისები. თუ ბუნებრივ საგნებში ადამიანი ადამიანს ამოდრავებს, აზროვნებაში ამოდრავებს ფორმა ან მისი საწინააღმდეგო. ამ შემთხვევაში კი სამი სახის მიზეზი გვექნება, ზოგჯერ კი გვექნება ოთხი. ჯანმრთელობის ფორმა როგორღაც არის მედიცინა, სახლის ფორმა – მშენებლობა, ადამიანი კი ჰქმნის ადამიანს. გარდა ამისა, ყოველივე ამას წინ უსწრებს მამოდრავებელი მიზეზი.

წიგნი XII

თავი მეხუთე

არსებობენ როგორც დამოუკიდებელი, ისე არადამოუკიდებელი მოვლენები, რომელთაგან პირველი სუბსტანციებია. სუბსტანციები ყოველივეს საწყისები იმიტომ არიან, რომ მათ გარეშე არ არსებობს არც მოძრაობა და არც თვისებები. ამათ მოსდევს სული და სხეული, ან გონება, მისწრაფება და სხეული.

შემდეგ, როგორღაც ანალოგიის გზით საწყისებია რეალობა და შესაძლებლობა, მაგრამ ისინი სხვადასხვანაირნი არიან და სხვადასხვა ვითარებაში არსებობენ. ერთი და იგივე მოვლენა ზოგჯერ. რეალობაა, ზოგჯერ კი შესაძლებლობა, როგორც მაგალითად, ღვინო, ხორცი და ადამიანი. ისინიც დასახელებული მიზეზების ფარგლებში ექცევიან. რეალურად არსებობს ფორმა, როდესაც ის დამოუკიდებელია, და ის, რაც ორივესგან არის შემდგარი, ან მისი ნაკლი, როგორცაა სიბნელე და ავადმყოფობა. შესაძლებლობაში კი მატერია არსებობს, რომელსაც შეუძლია ორივედ იქცეს. რეალურად და შესაძლებლობაში არსებული კი ერთმანეთისგან განსხვავდებიან, რადგან არა აქვთ ერთი და იგივე მატერია, ზოგს კი სხვადასხვა აქვთ ფორმაც. მაგალითად, ადამიანის მიზეზია შემდეგი ელემენტები: ცეცხლი და მიწა, როგორც მატერია და მისი სპეციფიკური ფორმა. ამას გარდა, კიდევ რაღაც გარეშე, მაგალითად, მამა, მზე, წრემი ტრიალი, რომელიც არც მატერიაა, არც ფორმა, არც მისი არქონება, არც

იმავე სახის მიზეზი, არამედ მამოძრავებელი.

გარდა ამისა, უნდა მივაქციოთ ყურადღება იმასაც, რომ ზოგი რამ ზოგადია, ზოგი კი არა. ყოველივეს თავდაპირველი საწყისები ზოგჯერ რეალურად უსწრებენ მათ, ზოგჯერ კი შესაძლებლობაში. ისინი ზოგადნი არ არიან!. კონკრეტული საგნების საწყისები კონკრეტული საგნები არიან. ზოგადი ადამიანი კი ზოგადი ადამიანის საწყისია, მაგრამ ასეთნი არ არსებობენ. არამედ პელეასი აქილევსის მამაა, შენ კი შენი მამა გყავს. კონკრეტული B AB-ს საწყისია, საერთოდ B კი საერთოდ AB-სი.

შემდეგ, სხვადასხვა სუბსტანციებს სხვადასხვა მიზეზები და ელემენტები აქვს, როგორც ნათქვამი იყო. თუ ისინი სხვადასხვა გვარს ეკუთვნიან, მაგალითად, ბგერები, ფერები, არსებები, რაოდენობა, მათ ანალოგიის გარდა, სხვა არაფერი არა აქვთ საერთო. ერთსა და იმავე სახეში შემავალნი კი განსხვავდებიან არა სახით, არამედ ინდივიდუალურად. მაგალითად, შენი მატერია, შენი ფორმა, შენი მოძრაობა, და ჩემი, რაც მხოლოდ ცნების მიხედვითაა ერთი და იგივე.

ამრიგად, კითხვაზე იმის შესახებ, რომ არსებათა, მიმართებათა და თვისებათა საწყისები და ელემენტები არის თუ არა ერთი და იგივე, ცხადია, მრავალი აზრით შეიძლება გავცეთ პასუხი. ცხადია, რომ ისინი სხვადასხვაა თვითეულისთვის და არა ერთი და იგივე. მაგრამ ისინი ზოგჯერ ყველას ერთი და იგივე აქვთ ანალოგიით, ზოგჯერ მათ საერთო აქვთ მატერია, ფორმა, მათი არქონება, მამოძრავებელი, არსების მიზეზი, რომელიც ყველასთვის საერთოა, და რომლის მოსპობით ისპობა ყოველივე დანარჩენი.

გარდა ამისა, ზოგჯერ პირველია რეალობა, ზოგჯერ კი სხვებს წინ უსწრებს წინააღმდეგობა, რომელიც არც გვარია და არც მრავალი მნიშვნელობა აქვს, ზოგჯერ კი – მატერიები.

თუ რომელია შეგრძნებადი საგნის საწყისები და რამდენი, აგრეთვე როგორ არიან იგივეობრივი და როგორ განსხვავებული, ამის შესახებ უკვე ვთქვით.

წიგნი XII

თავი მეექვსე

არსებობს სამი სუბსტანცია, ორი ბუნებრივი და ერთი უძრავი, იმ უკანასკნელის შესახებ უნდა ითქვას, რომ აუცილებელია რაღაც უძრავი მარადიული სუბსტანციის არსებობა. რადგან არსებულ მოვლენათა შორის სუბსტანციები პირველნი და წარმავალნი არიან, ამიტომ ყველაფერი წარმავალი იქნება. მაგრამ შეუძლებელია მოძრაობისა და დროის წარმოშობა და მოსპობა, ისინი ხომ მარადიულნი არიან. მაგრამ თუ არ არსებობს დრო, არ იარსებებდა არც წინამორბედი და მომდევნო, რადგან მოძრაობა ისევე უწყვეტია, როგორც დრო. იგივე უნდა ითქვას მოძრაობის ნებისმიერ თვისებაზე. საერთოდ, მოძრაობა კი არაა უწყვეტი, არამედ ადგილმონაცვლეობა, კერძოდ, წრეში ტრიალი. მაგრამ თუ არსებობს ან მამოძრავებელი, ან შემოქმედი მიზეზი, მაგრამ ისე, რომ არ მოქმედებს, მაშინ არც მოძრაობა იქნება, რადგან შესაძლებელია უნარი, არსებობდეს ისე, რომ არ განხორციელდეს.

არც მაშინ გვექნება რაიმე სარგებლობა, თუ არსებებს როგორცაა იდეები, მარადიულად ვაქცევთ ისე, რომ მათში ცვალებადობის გამომწვევ რაიმე მოქმედ და საწყისს არ დავუშვებთ. არც იდეები იქნება საკმარისი და არც იდეების გარდა სხვა სუბსტანციების დაშვება, რადგან თუ ისინი არ მოქმედებენ, არ იქნება მოძრაობა, მოძრაობა არ იქნება არც მაშინ, ისინი რომ მოქმედებდნენ, რადგან მათი არსება შესაძლებლობაა. არც მოძრაობა იქნება მარადიული, რადგან ის, რაც შესაძლებლობაში არსებობს, შეიძლება არც არსებობდეს. ასე რომ, საჭიროა ისეთი საწყისები, რომელთა არსება მოქმედებაა. გარდა ამისა, მათი არსება არამატერიალური უნდა იყოს, რადგან ისინი მარადიული უნდა იყვნენ, თუ საერთოდ, რეალურად არსებობს რაღაც მარადიული.

მაგრამ აქ ჩნდება სიძნელე: უნდა ვიფიქროთ, რომ ყოველივე რეალური შესაძლებლობაში არსებობდა, ხოლო ყველა შესაძლებელი კი შეიძლება არ იქცეს რეალობად. ასე რომ, თავდაპირველად შესაძლებლობა არსებობს. მაგრამ თუ ეს ასეა, მაშინ რეალური აღარაფერი აღარ იქნება, რადგან შესაძლებელია ისიც, რაც შეიძლება არ არსებობდეს.

მაგრამ შეუძლებელია როგორც ის, რასაც თეოლოგები ამბობდნენ, რომ ყოველივე ღამიდან წარმოიშვაო, ისე ის, რასაც ამტკიცებენ ბუნებისმეტყველნი, რომ ყველა საგნები ერთად იყვნენო. რადგან როგორ იარსებებს მოძრაობა, თუ რეალურად არც ერთი მიზეზი არ არსებობს. რადგან მატერია თვითონ კი არ ამოდრავებს თავის თავს, არამედ მშენებლობა. არც ყოველთვიური მსხვერპლშეწირვები და არც დედამიწა არ მოძრაობს თავისთავად, არამედ მოძრაობს თესლი და დაბადება. ამიტომაც ზოგი ენერჯიას მარადიულად აქცევს, როგორც ლევკიპე და პლატონი. ისინი ამბობენ. რომ მოძრაობა მარადიულიაო. მაგრამ არ ამბობენ თუ რატომ, ან რა მოძრაობს, ან რა არის იმის მიზეზი, რომ ის ხან ასეთია, ხან კი ისეთი. შემთხვევით კი არაფერი არ უნდა მოძრაობდეს, არამედ როგორც მუდამ, ისე ამჟამად რაიმე მიზეზით უნდა ხდებოდეს ან ბუნებრივად, ან იძულებით, ან გონებით და სხვა რამენაირად.

შემდეგ, რომელი მოძრაობაა პირველი? რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს. მაგრამ არც პლატონი წყვეტს კითხვას იმის შესახებ, თუ რომელია ის საწყისი, რომლითაც მოვლენა თავის თავს ამოდრავებს, რადგან როგორც ის ამბობს, სული შემდეგ ჩნდება და ცასთან ერთად არსებობსო.

რაც შეეხება თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ შესაძლებლობა რეალობას წინ უსწრებს, ეს ზოგჯერ სწორია, ზოგჯერ – არა. თუ როგორ, ამის შესახებ უკვე ვთქვით. რომ რეალობა წინ უსწრებს შესაძლებლობას, ამას ანაქსაგორაც ადასტურებს, რომლის აზრით, გონება არის რეალობა. ემპედოკლესთან ასეთია მეგობრობა და მტრობა. ლევკიპეს აზრით კი, მოძრაობა მარადიულია. ქაოსი და ღამე კი არ არსებობენ განუსაზღვრელი დროის განმავლობაში, არამედ ან ტრიალებენ, ან სხვანაირად მოძრაობენ. თუ რეალობა წინ უსწრებს შესაძლებლობას, და თუ ერთი და იგივე; განუწყვეტლივ წრიულ მოძრაობაშია, საჭიროა არსებობდეს რაღაც უცვლელი, რაც ყოველთვის ერთნაირად ამოდრავებდა მათ. და თუ უნდა არსებობდეს წარმოშობა და სიკვდილი, მაშინ რუნდა არსებობდეს რაღაც სხვაც, რაც სხვადასხვაგვარად მოქმედებს, ე. ი. რაც. აუცილებლად ხანდახან თავისთავად მოძრაობს, ხანდახან კი – სხვის

ზეგავლენით. ეს კი უნდა იყოს ან რაღაც მესამე, ან პირველი, მაგრამ ის პირველი უნდა იყოს, რომელიც როგორც თავის თავის, ისე ამის მოძრაობის მიზეზია. ასე რომ, უკეთესია, თუ პირველს დავუშვებთ. ის ხომ იმის მიზეზია, რაც ყოველთვის ერთნაირად მოქმედებს. ხოლო რაც სხვადასხვანაირად მიმდინარეობს, მისი მიზეზი არის მეორე, ხოლო იმას, რაც ყოველთვის სხვადასხვანაირად ხდება, ამის მიზეზი ორია, რაც უკვე ცხადი გახდა.

ასეთი მდგომარეობაა მოძრაობებში. ისმის კითხვა – საჭიროა კიდევ სხვა საწყისების ძიება, თუ არა?

წიგნი XII

თავი მეშვიდე

ეს ასე უნდა იყოს, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ყოველივე წარმოშობილი იქნება ღამისა, ყოველივეს ნარევისა და არარსებულისგან; ამიტომაც ეს დადგენილად უნდა ჩავთვალოთ. ასე რომ, უნდა არსებობდეს რაღაც მუდამ შეუჩერებლად მოძრავი, როგორცაა წრიული მოძრაობა. ეს ცხადია არა მარტო მსჯელობით, არამედ ფაქტებითაც. ამრიგად, პირველი ცა მარადიულია, ამას გარდა, არსებობს რაღაც მამოძრავებელი, რომელიც ამოძრავებს სხვას და თვითონაც მოძრაობს და რომელსაც შუა ადგილი უკავია. ამიტომაც უნდა არსებობდეს რაღაც, რაც ისე ამოძრავებს, რომ თვითონ არ მოძრაობს და რაც მარადიული სუბსტანცია და მოქმედებაა. ასე კი ამოძრავებს მისწრაფებისა და აზროვნების საგანი, რომელიც თვით არ მოძრაობს. ამრიგად, ამოძრავებს უძრავი, რომელიც იგივეობრივია. ჩვენ კი ვისწრაფვით იმისკენ, რაც – მშვენივრად გვეჩვენება. ასევე, უპირველესად ყოვლისა, მშვენიერია სასურველი. ჩვენ უფრო მეტად იმიტომ ვისწრაფით მისკენ, რომ მშვენივრად გვეჩვენება, ან გვეჩვენება იმიტომ, რომ ვისწრაფით მისკენ, საწყისი კი აზროვნებაა. აზროვნებას აზროვნების ობიექტი ამოძრავებს. აზროვნების ობიექტი კი აზროვნებისგან დამოუკიდებელი თავისთავადი მოვლენების რიგს განეკუთვნება. მას აქვს. პირველადი არსება, რომელიც მარტივია და რეალურად არსებული, მაგრამ ერთი და მარტივი ერთი და იგივე არაა, რადგან ერთი საზომს ნიშნავს, მეორე კი მის მდგომარეობას. მაგრამ როგორც მშვენიერი, ისე თავისთავადი მოვლენები ერთსა და იმავე რიგს განეკუთვნებიან და ან საუკეთესონი არიან, ან მისი ანალოგიური.

რომ მიზანი უძრავ მოვლენებს შორის იმყოფება, ამას განხილვა ნათელყოფს. მიზანი კი რაიმეს მიზანია და რაიმეში არსებობს. ეს უკანასკნელი კი შეიძლება იყოს და შეიძლება არა. მიზანი მოვლენას ამოძრავებს, რადგან ის სასურველია და ამოძრავებული კი ამოძრავებს სხვას. ასე რომ, თუ რაიმე მოძრაობს, მას სხვაგვარადაც შეუძლია არსებობა. ასე რომ, თუ ტრიალი არის პირველი მოძრაობა, ის, რაც ასე მოძრაობს, მას შეუძლია სივრცეში იმოდროს ასეც და სხვანაირადაც, ე. ი. არა არსების მიხედვით. მაგრამ თუ არსებობს უძრავი მამოძრავებელი, რომელიც რეალურად არსებობს, ის არასოდეს არ შეიძლება სხვადასხვაგვარად ამოძრავებდეს. პირველი ცვალებადობა გადაადგილებაა. ასეთია წრეში ტრიალიც, რასაც უძრავი მამოძრავებელი იწვევს და ეს უკანასკნელი კი აუცილებლად არსებობს. აუცილებლად არსებული კი

მშვენიერია და ამდენად საწყისიცაა.

„აუცილებელს“ შემდეგი მნიშვნელობა აქვს: პირველი არის იძულება, რადგან მიმართულია საკუთარი მიდრეკილების წინააღმდეგ, მეორე მხრივ, ის, რის გარეშე არაა კეთილდღეობა. მესამეა ის, რასაც სხვაგვარად არ შეუძლია არსებობა, თუ არა მარტივად. ასეთი საწყისისგან არის დამოკიდებული ცაც და ბუნებაც. ის ისე ცხოვრობს, როგორც ჩვენ ვცხოვრობთ ყველაზე ბედნიერ წუთებში. ის კი ყოველთვის ასე ცხოვრობს, რაც ჩვენთვის შეუძლებელია, რადგან მისთვის მოქმედება არის სიამოვნება. აქედან აქვს მას სიფხიზლეც, შეგრძნებაც, და რაც ყველაზე სასიამოვნოა, აზროვნება, საიდანაც გამომდინარეობს მისი იმედები და შეხედულებები.

აზროვნება თავისთავად კი არის აზროვნება ყველაზე უკეთესისა და რაც უფრო მეტად კეთილშობილია აზროვნება, მით უფრო მეტად საპატიო ობიექტი აქვს მას. თავის ობიექტთან ზიარების გამო აზროვნება თავის თავს აზროვნებს. რადგან აზრის ობიექტი აზრთან შეხებისა და საერთოდ, გააზრების შედეგად იქმნება. აზრი და აზრის ობიექტი ერთი და იგივეა, რადგან აზროვნება თავის თავში შეიცავს როგორც ობიექტს, ისე მის არსებასაც. და ის იმიტომ მოქმედებს, რომ შეიცავს მას. ამრიგად, აზროვნებაში ყველაზე მეტად ღვთაებრივი ეს უნდა იყოს, ხოლო აზროვნება უნდა იყოს ყველაზე უფრო სასიამოვნო და საუკეთესო მოქმედება. ის ბედნიერებაა, რასაც ჩვენ ხანდახან განვიცდით, ღმერთი კი ყოველთვის, რაც საოცარია. და რომ არსებობდეს ამაზე უფრო მეტი ბედნიერება, კიდევ უფრო მეტად საოცარი იქნებოდა. ღვთაება კი ასეთია, როგორც ვთქვით. ღმერთს ახასიათებს სიცოცხლეც, რაც აზროვნების გამოვლენაა. ეს უკანასკნელი კი არის მოქმედება. თავისთავად მოქმედება კი არის საუკეთესო და მუდმივი სიცოცხლე. ამიტომაც ვამბობთ, რომ ცოცხალ არსებათა შორის ღმერთია ყველაზე მეტად მარადიული და ყველაზე უკეთესი. ასე რომ, ღმერთს მუდმივად ახასიათებს უწყვეტი სიცოცხლე და მარადიული არსებობა და ესაა სწორედ ღმერთი.

პითაგორელები და სპევიზიპე კი ამტკიცებენ, რომ არ შეიძლება უმშვენიერესი და საუკეთესო საწყისი იყოს, იმის გამო, რომ მცენარეებიცა და ცხოველებიც საწყისი მიზეზები არიან, მაგრამ მშვენიერი და სრულყოფილი არის ის, რაც მათგან გამომდინარეობსო. ეს შეხედულება კი სწორი არ არის, რადგან თესლი. სხვა პირველი სრულყოფილი მიზეზებისგან არის წარმოშობილი და ამრიგად, თავდაპირველად არის არა თესლი, არამედ სრულყოფილი მიზეზი. ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ თესლზე ადრე ადამიანი არსებობს, მაგრამ არა თესლისგან შექმნილი, არამედ სხვა ადამიანი, რომლისგანაც წარმოშობილია ეს თესლი.

ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ არსებობს რაღაც მუდმივი, უძრავი, შეგრძნებადი საგნებისგან დამოუკიდებელი არსება. დავამტკიცეთ ისიც, რომ ამ არსებას არა აქვს არავითარი სიდიდე, არამედ ის არის უნაწილო და დაუშლელი. ის ამოდრავებს მოვლენებს განუსაზღვრელი დროის მანძილზე, რადგან განუსაზღვრელ ძალას არაფერი არა აქვს განსაზღვრული. ყოველგვარი სიდიდე კი ან განსაზღვრულია ან განუსაზღვრელი. ამიტომ ამ არსებას განსაზღვრული სიდიდე ვერ ექნება, ხოლო განუსაზღვრელი ვერ იქნება იმიტომ, რომ არ არსებობს არავითარი განუსაზღვრელი სიდიდე. ამას გარდა, ის უგრძობი და უცვლელია, რადგან ყველა სხვა მოძრაობანი მოსდევნენ ადგილმონაცვლეობას. ამგვარად, ცხადი, ხდება, რომ ეს ასე უნდა იყოს.

თავი მერვე

ასეთი არსება ერთია, თუ ბევრი? თუ ბევრია, რამდენი? ეს არ უნდა დავტოვოთ აუხსნელი, არამედ უნდა გავიხსენოთ სხვების შეხედულებებიც, რომლებმაც სიმრავლის არსების შესახებ ნათლად არაფერი არ თქვეს. მაგალითად, იდეებზე მოძღვრებას არავითარი ორიგინალური თვალსაზრისი არ მოუცია. ისინი, რომლებიც იდეების არსებობას ამტკიცებენ, რიცხვებს იდეად აცხადებენ, რომლებსაც ხან განუსაზღვრელად თვლიან, ხან კი ათამდე განსაზღვრულად. რიცხვთა ასეთი სიმრავლის შესახებ კი სერიოზულად არაფერი არა აქვთ დასაბუთებული.

ჩვენ კი უნდა ვიმსჯელოთ გამომდინარე ჩვენი წანამძღვრებიდან და განსაზღვრებიდან. საგნების საწყისი და პირველი როგორც თავისთავად, ისე შემთხვევით, უძრავია, რომელიც იწვევს პირველ მარადიულ და ერთადერთ მოძრაობას, რადგან მოძრავს აუცილებლად რაიმე ამოძრავებს. პირველი მამოძრავებელი კი თავისთავად უძრავია და მუდამ ამოძრავებს მარადიული მოძრაობით და მხოლოდ ამ მოძრაობით. მაგრამ ყოველივეს მარტივი მოძრაობის გვერდით, იმ მოძრაობის გვერდით, რომელსაც, ჩვენი აზრით, პირველი უძრავი სუბსტანცია იწვევს, ვხედავთ სხვა მარადიულ მოძრაობებსაც, რომელიც პლანეტებს ახასიათებთ. სხეულთა წრიული მოძრაობა რომ მარადიულია და შეუქრებელი, ეს მტკიცდება წიგნებში „ბუნების შესახებ“. აუცილებელია, რომ თვითეული ამ მოძრაობათაგანი იყოს გამოწვეული უძრავი, თავისთავადი და მუდმივი სუბსტანციის მიერ. რადგან მნათობები არიან რაღაც მარადიული ბუნების, ამიტომ ასეთივე უნდა იყოს მათი მამოძრავებელი, რომელიც წინ უსწრებს მის მიერ ამოძრავებულს. რაც სუბსტანციებს უსწრებს წინ, თვითაც სუბსტანცია უნდა იყოს. მაგრამ ცხადია, რომ ასეთი სუბსტანცია ზემოთქმული მიზეზების გამო აუცილებლად მუდმივი ბუნებისა უნდა იყოს, უძრავი და სიდიდის არმქონე, რომ არსებობენ რაღაც სუბსტანციები და მათ შორის არის რაღაც წინამორბედი და მომდევნო, ვარსკვლავების ანალოგიურად მოძრავი, ეს ცხადია. ხოლო მნათობების სიმრავლე შესწავლილ უნდა იქნას ფილოსოფიის მონათესავე მათემატიკური მეცნიერების – ასტრონომიის მიერ, რომელიც სწავლობს მუდმივ, მაგრამ შეგრძნებად სუბსტანციებს. სხვები კი სუბსტანციებს არ სწავლობენ. მაგალითად, მეცნიერება რიცხვების შესახებ და გეომეტრია.

რომ მოძრაობა მრავალგვარია, ეს ცხადია იმათთვისაც, ვისაც მცირეოდნად მაინც უფიქრია ამაზე. მაგალითად, თვითეული ვარსკვლავი მოძრაობს ერთზე მეტი სახის მოძრაობით. საჭიროა შევეხოთ იმას, თუ რას ამბობენ მათემატიკოსები მოძრაობის ფორმების შესახებ, რათა აქედან მოძრაობათა რაოდენობაზე რაღაც წარმოდგენა მივიღოთ და აზრით კი მათი ათვისება შევძლოთ. დანარჩენი კი ან ჩვენ თვითონ უნდა ვიკვლიოთ, ან გავიგოთ იმათგან, ვინც მას იკვლევს, თუ მათ ახლახან თქმულისგან რაიმე განსხვავებული აქვთ. საჭიროა ორივე მეთოდის გამოყენება, მაგრამ უნდა ვენდოთ უფრო ზუსტს.

ევდოქსმა მზისა და მთვარის მოძრაობა სამ სფეროში მოათავსა. ამათგან პირველია უძრავი ვარსკვლავებისა, მეორე ზოდიაქის ნიშანთა შუა მდებარეობს, მესამე

ამ ნიშნებიდან გადახრილია. ამათგან უფრო მეტად იყო გადახრილი მთვარე, ვიდრე მზე. მოძრავ ვარსკვლავებს თვითეულს მოძრაობის ოთხი სფერო მიუჩინა. ამათგან პირველი ორი მზისა და მთვარის სფეროებთან გააიგივა, ევდოქსის აზრით, მოძრავი ვარსკვლავები იყოლიებენ ყოველივეს, იმასაც, რაც მათს ქვეშაა და რაც ზოლიაქოს ნიშანთა შუაშია და ისე მოძრაობენ, როგორც ყველა დანარჩენი. მესამე სახით მოძრავთ ყველას პოლუსები ზოლიაქოს ნიშანთა შუა სფეროზე აქვთ, მეოთხე სახის მოძრაობა დახრილია მესამე წრის შუისკენ. მესამე სფეროში მოძრავ თვითეულ პლანეტას კი თავისი პოლუსი აქვს, მხოლოდ ჰერმესსა და აფროდიტას აქვთ ერთნაირი.

კალიპოსმა სფეროები ისევე განალაგა, როგორც ევდოქსმა, რამდენადაც საქმე მანძილების დაშორებას ეხება. ზევსსა და კრონოსს მან იმდენივე მოძრაობის სფერო განუკუთვნა, რაც ევდოქსმა, მზისა და მთვარისთვის კი, მისი აზრით, საჭირო იყო კიდევ ორი სფეროს მიმატება, თუ ვინმე მოვლენების ახსნას მოისურვებდა. სხვა მნათობებსაც თვითეულს თითო სფერო დაუმატა. მაგრამ თუ ამ სფეროებმა უნდა აგვიხსნან მოვლენები, აუცილებელია, თვითეულ მოძრავ ვარსკვლავს დაემატოს სხვა სფეროები, უკვე დასახელებულებთან შედარებით ერთით ნაკლები, რომლებიც ყველაზე დაბლა მოთავსებულ ვარსკვლავის სფეროს პირველ მდებარეობას აღადგენენ. მხოლოდ ამგვარად შეიძლება წარმოებდეს პლანეტების ყოველგვარი მოძრაობა. ამრიგად, ერთი მხრივ, არის მოძრავ ვარსკვლავთა 8 სფერო, მეორე მხრივ, 25, რომელთაგან უკან არ ბრუნდება ის სფეროები, რომლითაც ყველაზე დაბლა მოთავსებული პლანეტა მოძრაობს. პირველი ორი პლანეტის სფეროდან უკან ბრუნდება 6, ხოლო იმათი რიცხვი, რომლებიც მომდევნო ოთხ სფეროს უკან აბრუნებენ, არის 16. იმ სფეროების რიცხვი, რომლითაც პლანეტები მოძრაობენ და უკან ბრუნდებიან, არის 55. თუ მთვარესა და მზეს არ დავუმატებთ ზემოდასახელებულ მოძრაობებს, რაზეც ჩვენ მივუთითეთ, მაშინ ყველა სფეროთა რიცხვი 47 იქნება. ამდენია სფეროთა რიცხვი, ამრიგად, გონივრული იქნებოდა, რომ არსებობდა, უძრავ საწყისთა და შეგრძნებადი მოვლენების რიცხვიც ამდენი დაგვეშვა. ხოლო აუცილებელის კვლევა უნდა დაგვეთმო უფრო ღრმა მოაზროვნეთათვის. თუ არ არსებობს სხვა არავითარი მოძრაობა, რომელიც ამა თუ იმ მნათობის მოძრაობას გააძლიერებდა, გარდა ამისა, თუ თვითეული მათგანის ბუნება და არსება უგრძნობია და თავისთავადი და მის მიზანს ყველაზე უკეთესი შეადგენს, მაშინ ამათ გარდა, სხვა ბუნებები არ იარსებებს და ამრიგად, სუბსტანციათა რიცხვი აუცილებლად ამდენი იქნება. და თუ არსებობენ სხვებიც, მაშინ ისინი, როგორც მოძრაობის მიზანნი, ამოძრავებდნენ დანარჩენს. მაგრამ, გარდა ზემოთქმულისა, სხვა მოძრაობების დაშვება შეუძლებელია. ეს გონივრულია, თუ დავაკვირდებით მნათობებს. თუ ყოველი მამოძრავებელი არსებობს მოძრავის გულისთვის და ყოველი მოძრაობა მოძრავ საგანს ეკუთვნის, მაშინ არც ერთი მოძრაობა არ იარსებებს თავის თავის, ან სხვა მოძრაობების გულისთვის, არამედ მნათობების გულისთვის. მაგრამ თუ მოძრაობა არსებობს მოძრაობის გულისთვის, ეს უკანასკნელი სხვა მოძრაობის გულისთვის იარსებებდა. და თუ ეს არ შეიძლება უსასრულო იყოს, მაშინ ყოველი მოძრაობის მიზანი რაიმე ღვთაებრივი ციური მოძრავი სხეული იქნება.

რომ ცა ერთია, ცხადია, რადგან ისინიც რომ ბევრნი ყოფილიყვნენ, როგორც ადამიანები, მაშინ ყოველ მათგანს სახით ერთი, მაგრამ რიცხვით ბევრი საწყისი იქნებოდა. მაგრამ რიცხვით ბევრს მატერია აქვს, ცნება კი ერთი, მაგალითად, ადამიანის ცნება. სოკრატე კი ერთია. ხოლო პირველს, რომელიც არსებაა, არა აქვს მატერია, რადგან რეალობაა. ხოლო ის, რაც ერთია როგორც ცნებით, ისე რიცხვით, ე. ი. პირველი მამოძრავებელი, თვით უძრავია. ასეთივეა ისიც, რაც მოძრაობს მუდმივ და უწყვეტლევ. მაშასადამე, ერთია ცაც.

მითის ფორმაში ძველ და უძველეს მოაზროვნეთაგან გადმოცემული და მომდევნო მოაზროვნეთა მიერ გაზიარებული შეხედულებით, ღმერთები ასეთნი არიან და ისინი მოიცავენ მთელ ბუნებას. დანარჩენი მითიური კი დამატება იქნება მასის დასარწმუნებლად, კანონების განსამტკიცებლად და სარგებლობის მიზნით.

ღმერთებს ზოგნი ადამიანთა და სხვა ცხოველთა მსგავსად აცხადებდნენ და აქედან გამოჰყავდათ ზემოთქმულის მსგავსი სხვა შედეგები. თუ ამას გამოვტოვებთ, მივიღებთ მხოლოდ თავდაპირველ დაშვებას, რომ პირველი სუბსტანციები ღმერთები არიან, მაშინ ეს ღვთაებრივ მსჯელობად უნდა ჩაგვეთვალა. ალბათ, როგორც მეცნიერებამ, ისე ფილოსოფიამ და ამ შეხედულებებმა, რომლებიც მრავალჯერ იქნენ აღმოჩენილი და კვლავ დავიწყებულნი, ჩვენამდე მაინც მოაღწიეს, როგორც ძვირფასმა გადმონაშთებმა.

ამრიგად, მამა-პაპათა და წინამორბედთა შეხედულებანი ჩვენთვის მხოლოდ ამდენად არის ცნობილი.

წიგნი XII

თავი მეცხრე

გასარკვევია ზოგიერთი საკითხი გონების შესახებ, როგორც ჩანს, ის მოვლენათა შორის ყველაზე ღვთაებრივია. მაგრამ ზოგიერთ სიძნელესთან არის დაკავშირებული კითხვა იმის, შესახებ, თუ როგორ არის გონება ასეთი? ის რომ არაფერს არ აზროვნებდეს, პატივსაცემი არ იქნებოდა და მძინარს დაემსგავსებოდა, მაგრამ თუ ის აზროვნებს, მას სხვა ძირითადი მიზეზი აქვს. მისი არსება რომ ყოფილიყო არა აზრი, არამედ აზროვნების უნარი, ის არ იქნებოდა ყველაზე საუკეთესო, რადგან მისი ღირსება აზროვნებაში მდგომარეობს.

შემდეგ, მისი არსება ან აზრია, ან აზროვნება. მაგრამ რას აზროვნებს ის? ან თავის თავს, ან რაღაც სხვას. თუ სხვას, მაშინ ან ყოველთვის ერთსა და იმავეს, ან სხვადასხვას. მნიშვნელობა არა აქვს იმას, მოიაზრებს ის ყოველთვის მშვენიერს, თუ იმას, რაც მოხვდება. მაგრამ ზოგიერთი მოვლენის შესახებ ფიქრი, უაზრობაა. ის კი ცხადია, რომ ის მოიაზრებს ყველაზე უფრო ღვთაებრივსა და პატივსაცემს და არც იცვლება. რადგან ის შეიძლება შეიცვალოს უარესისკენ, ესეც ხომ რაღაც მოძრაობაა. ჯერ ერთი, თუ ის არის არა აზროვნება, არამედ აზროვნების უნარი, მისთვის ძნელი იქნებოდა, უწყვეტი აზროვნება. შემდეგ, ცხადია, რომ მაშინ უნდა ყოფილიყო რაღაც სხვა, გონებაზე უფრო პატივსაცემი, სახელდობრ, მოაზრებული. რადგან აზროვნება და აზრი მაშინაც არსებობს, როდესაც ყველაზე უარესს მოიაზრებს. ასე რომ, თუ ამას გვერდს ავუვლით,

რადგან ზოგჯერ არდანახვა სჯობს დანახვას. აზროვნება აღარ იქნებოდა ყველაზე უკეთესი. ამრიგად, თუ გონება ძლიერია, ის თავის თავს მოიაზრებს და მაშასადამე, აზროვნება აზროვნების აზროვნებაა. მაგრამ, როგორც ჩანს, ცოდნა, შეხედულება, შეგრძნება და განსჯა სხვას ეხებიან, თავის თავს კი სხვათა შორის. გარდა ამისა, თუ სხვადასხვაა აზროვნება და მოაზრებული, რომელი მათგანი შეადგენს მის ღირსებას? აზროვნება და გააზრებული ერთი და იგივე ხომ არაა? თუ ზოგიერთ შემთხვევაში ცოდნა და საგანი ერთი და იგივეა? შემოქმედებითს მეცნიერებებში სუბსტანცია და არსება მოცემულია მატერიის გარეშე, თეორიულში, ისაა საგნის ცნება და აზროვნება. იმ ობიექტებში, რომელთაც მატერია არა აქვთ, აზრის ობიექტი და აზრი სხვადასხვა არაა, არამედ ერთი და იგივე, მაშასადამე, ერთი და იგივეა აზროვნება გააზრებული.

რჩება კითხვა იმის შესახებ, არის თუ არა მოაზრებული რთული? ამ შემთხვევაში ცვალებადობა მთელის ნაწილებსაც შეეხება. თუ ყველაფერი, რასაც მატერია არა აქვს, დაუშლელია, როგორც ადამიანის გონება, რომელიც ზოგჯერ მიმართულია შედგენილი საგნებისკენ და რომლისთვისაც სიკეთე არსებობს არა ამა და ამ ადგილას, არამედ როგორც რაღაც საუკეთესო მთელი და მისგან განსხვავებული. ამავე მდგომარეობაშია აზროვნება, რომელიც მარადიულობის განმავლობაში თავის თავს აზროვნებს.

წიგნი XII

თავი მეათე

გამოსარკვევია, თუ როგორ არსებობს ბუნებაში სიკეთე და კეთილშობილება, როგორც რაღაც დამოუკიდებელი და თავის თავადი, როგორც წესრიგი, თუ ორივენაირად, როგორც ჯარში? წესრიგი აქ ხომ ჯარის კეთილდღეობაცაა და სარდალიც და უფრო მეტად ეს უკანასკნელი, რადგან ის წესრიგის საშუალებით არსებობს, და არა წესრიგი მისი საშუალებით. ყველაფერი როგორღაც მოწესრიგებულია, წყლის ბინადარნიც, ფრინველებიც და მცენარეებიც, მაგრამ არა ერთნაირად და არც ისე, თითქოს ერთს მეორესთან არავითარი მიმართება არ ჰქონდეს, პირიქით, მათ შორის არსებობს რაღაც მიმართება. ყველაფერი მიმართულია ერთისკენ, მაგრამ ისე, როგორც სახლში თავისუფლებს ნაკლებ ეძლევათ ნება გააკეთონ, რაც მოხვდებათ, რაც მთლიანად ან უმეტესად უკვე მოწესრიგებულია. მონებს და ცხოველებს ნაკლებ ევალებათ საერთო საქმე და უმეტესად შემთხვევით საქმეს აკეთებენ. რადგან ასეთია თვითეული მათგანის საწყისი ბუნება. მე ვგულისხმობ იმას, რომ მოვლენათა ნაწილისთვის აუცილებელია დაშლა, დანარჩენისთვის კი გაერთიანება.

არ უნდა დავფაროთ, თუ რა შეუსაბამობა და დაბრკოლებანი გამომდინარეობს სხვათა მსჯელობიდან, რა შედეგებს იღებენ ისინი, რომლებიც უფრო მახვილგონივრულად მსჯელობენ და ვის აქვს ყველაზე ნაკლები სიძნელეები.

ყველანი ყველაფერს დაპირისპირებული საწყისებიდან აწარმოებენ. მაგრამ არაა სწორი, რომ თითქოს ყოველივე წინააღმდეგობიდან არის წარმოშობილი. ისინი არც იმას ხსნიან, თუ როგორაა წინააღმდეგობიდან წარმოშობილი ის, რაც თვითონ შეიცავს წინააღმდეგობას, რადგან მოპირდაპირე მხარეები ერთმანეთზე არ ახდენენ

ზემოქმედებას. ჩვენთვის ამის გადაჭრა იოლია, რადგან ჩვენ ვუშვებთ რაღაც მესამეს. ზოგნი კი წინააღმდეგობის ერთ-ერთ მხარედ მატერიას აცხადებენ, ისევე როგორც ტოლს უპირისპირებენ არატოლს და ერთს კი ბევრს. მაგრამ ესეც იმავე ხერხით წყდება, რადგან მატერია არაფერს არ უპირისპირდება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ყველაფერი, გარდა ერთისა, ბოროტებას ეზიარებოდა. რადგან ბოროტება წინააღმდეგობის ერთ-ერთი მხარეა.

სხვა მოაზროვნეების აზრით, სიკეთე და ბოროტება საწყისები არ არიან. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ყველგან უფრო მეტად საწყისია სიკეთე. ის კი სწორია, რომ სიკეთე საწყისია, მაგრამ არ ამბობენ, თუ როგორ არის ის საწყისი, როგორც მიზანი, როგორც მოძრაობა, თუ როგორც ფორმა?

უაზრობას ამბობს ემპიდოკლეც, რომელიც მეგობრობას აქცევს სიკეთედ და მას სთვლის, როგორც მამოძრავებელ, ისე მატერიალურ საწყისად. ის ხომ ნარევის ნაწილია. მაგრამ თუ ერთი და იგივე შემთხვევითაა, როგორც მატერიალური, ისე მამოძრავებელი საწყისი, ის, ერთი და იგივე ვერ იქნება. რომელი ამათვანია მეგობრობა? უაზრობაა აგრეთვე, რომ შური უკვდავი იყოს, რადგან მას ისეთივე ბუნება აქვს, როგორც ბოროტებას.

ანაქსაგორას კი სიკეთე მიაჩნდა მამოძრავებელ საწყისად, რადგან მისი აზრით, მამოძრავებელი არის გონება, მაგრამ ის ამოძრავებს რაღაც მიზნით. ასე, რომ, ეს სულ სხვაა, ვიდრე ის, რასაც ჩვენ ვამბობთ, რომ მედიცინაც როგორღაც ჯანმრთელობაა. უაზრობაა, რომ ის არაფერს არ უპირისპირებს სიკეთესა და გონებას. ყველა ისინი, რომლებიც წინააღმდეგობას თვლიან საწყისად, არ სარგებლობენ წინააღმდეგობით, თუ მათი ნათქვამი როგორღაც არ დავალაგეთ. არაფერს არ ამბობენ იმაზეც, თუ რატომაა ერთი მოკვდავი და მეორე კი უკვდავი, რადგან ყველა არსებული ერთი საწყისიდან გამოჰყავთ. გარდა ამისა, ზოგნი არარსებულიდან აწარმოებდნენ არსებულს, ზოგნი კი იძულებულნი იყვნენ ყოველივე ერთად ექციათ, რათა იგივე შედეგი არ მიეღოთ?.

გარდა ამისა, არავინ არაფერს არ ამბობს იმაზე, თუ რატომ არის წარმოშობა მარადიული და რაა ამის მიზეზი. ისინი, რომლებიც ორ საწყისს უშვებენ, მათთვის აუცილებელია სხვა უფრო ძლიერი საწყისის დაშვება. ისინი კი, რომლებიც იდეებს აღიარებენ სხვა უმთავრეს საწყისად, არ ამბობენ, თუ რატომ მონაწილეობენ მასში საგნები, ან თვით რატომ მონაწილეობენ საგნებში.

ზოგის აზრით, აუცილებელია, რომ სიბრძნეს და საუკეთესო მეცნიერებას რაღაც უპირისპირდებოდეს. ჩვენი აზრით, ეს აუცილებელი არაა, რადგან პირველს არაფერი არ უპირისპირდება. ყოველ დაპირისპირებულს აქვს მატერია, რომელიც შესაძლებლობაში არსებობს. უცოდინარობა გადადის საწინააღმდეგოში, მაგრამ პირველს არაფერი არ ეწინააღმდეგება. თუ შეგრძნებადის გარდა, სხვა არაფერი არ არსებობს, მაშინ არ იარსებებდა არც საწყისი, არც წესრიგი, არც წარმოშობა და არც ციური მოვლენები, არამედ ყოველ საწყისს საწყისი ექნებოდა, როგორც ამტკიცებენ ყველა თეოლოგები და ბუნებისმეტყველნი. მაგრამ თუ არსებობენ იდეები და რიცხვები, ისინი არაფრის მიზეზები არ იქნებიან. ყოველ შემთხვევაში ისინი არ იქნებიან მოძრაობის მიზეზები. გარდა ამისა, როგორ წარმოიშობოდა სიდიდე და

უწყვეტობა იმისგან, რასაც სიდიდე არა აქვს? რადგან რიცხვი ვერ წარმოშობს უწყვეტობას, არც როგორც მამოდრავებელი, არც როგორც ფორმა. მეორე მხრივ, დაპირისპირებულთა შორის არც ერთი არაა ისეთი საწყისი, როგორცაა შემოქმედი და მამოდრავებელი. შესაძლებელია ის არ არსებობს, რადგან მოქმედება შესაძლებლობას მოსდევს. და მაშასადამე, არსებული მარადიული ვერ იქნება. მაგრამ მარადიულნი არსებობენ. ამრიგად, ამ შეხედულებათაგან რომელიღაც უარსაყოფია. თუ როგორ, ამის შესახებ უკვე ვთქვით.

გარდა ამისა, იმის შესახებ, თუ როგორ არის რიცხვით ერთი სული, სხეული, საერთოდ, ფორმა და საგანი, ამაზე არავინ არაფერს არ ამბობს. ამის თქმა შეუძლებელიცაა, თუ ისეთივე პასუხი არ იქნა გაცემული, რასაც ჩვენ ვამბობთ, რომ ამას მამოდრავებელი სჩადის. ისინი კი, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ მათემატიკური რიცხვები პირველია და თვითეულ მოვლენას განსხვავებულ არსებასა და საწყისს აძლევენ, სამყაროს არსებას შემთხვევითობის გროვად აქცევენ (რადგან ერთის არსებობა ან არარსებობა მეორეს არაფერს მატებს) და მრავალ საწყისს უშვებენ. სამყაროს კი არ სურს, რომ ცუდად მართავდნენ: „ცუდია მრავალხელისუფლიანობა, დაე იყოს ერთმმართველობა!“.

წიგნი მეცამეტე

თავი პირველი

შეგრძნებადი მოვლენების არსება, როგორც მატერია, ისე რეალობა, განხილული გვაქვს ბუნებისმეტყველური ხასიათის წიგნებში. საკვლევი, არსებობს თუ არა შეგრძნებადი სუბსტანციების გარდა, რაღაც უძრავი, მარადიული სუბსტანცია და თუ არსებობს, როგორია ის? თავდაპირველად განხილულ უნდა იქნას სხვათა შეხედულებანი, რათა არ დავეთანხმოთ იმაში, რასაც არასწორად ამბობენ და იმ შეხედულებებში, რომლებიც მათთან საერთო გვაქვს, მართო ჩვენ თავს არ დავდოთ ბრალი. დასაფასებელია როგორც ის, ვინც აყენებს: ჩვენზე უკეთეს დებულებას, ისე ის, ვინც, ყოველ შემთხვევაში, – არა უარესს.

აღნიშნულ საკითხზე არსებობს ორი შეხედულება: ერთნი ამბობენ, რომ მათემატიკური სიდიდეები, როგორცაა რიცხვები, ხაზები: და სხვა მათდაგვარნი და აგრეთვე იდეები, რაღაც სუბსტანციებიანო. ზოგი ორ სუბსტანციას ასახელებს: იდეებსა და მათემატიკურ რიცხვებს, ზოგი კი ორივეს ერთ ბუნებად თვლის. ზოგი ამტკიცებს, რომ მხოლოდ მათემატიკური სიდიდეები არიან სუბსტანციებიო. პირველ რიგში უნდა განვიხილოთ პირველი შეხედულება მათემატიკური სიდიდეების შესახებ ისე, რომ სხვა ბუნება არ მივაწეროთ მათ. მაგალითად, არსებობენ თუ არა იდეები და არიან თუ არა ისინი არსებული საგნების საწყისები და არსებები? უნდა ვიკვლიოთ, რომ არსებობენ თუ არა მათემატიკური სიდიდეები და თუ არსებობენ, როგორ? ამის შემდეგ ცალკე უნდა შევხებით იდეებს ზოგადად, ჩვეულების მიხედვით. რადგან ამაზე ძალიან ბევრია ნათქვამი გამოქვეყნებულ ნაწერებში. შემდეგ, საჭიროა კვლევის დიდი ნაწილი წარვმართოთ განსახილველად საკითხისა, არიან თუ არა რიცხვები და იდეები არსებულის არსებები და საწყისები? იდეების შემდეგ ეს იქნება ჩვენი მესამე პრობლემა.

თუ მათემატიკური რიცხვები არსებობენ, ისინი აუცილებლად ან შეგრძნებად საგნებში იქნებიან მოთავსებული, როგორც ამბობენ ზოგნი, ან მათგან დამოუკიდებლად, ზოგი ამასაც ამტკიცებს. და თუ ისინი არც ერთი ამ სახით არ არსებობენ, მაშინ ისინი ან სულ არ არსებობენ, ან არსებობენ სხვაგვარად. ამრიგად, ჩვენ ვდავობთ არა მათ არსებობაზე, ან არარსებობაზე, არამედ მათი არსებობის ფორმაზე.

წიგნი XIII

თავი მეორე

რომ მათემატიკური სიდიდეები არ შეიძლება შეგრძნებად საგნებში არსებობდნენ და რომ ეს მოჭორილი თვალსაზრისია, ამის შესახებ გვაქვს ნათქვამი წიგნებში „პრობლემების შესახებ“. რომ შეუძლებელია ერთ ადგილას ორი სხეულის არსებობა და რომ იმავე საბუთით სხვა ძალები და ბუნებებიც უნდა ყოფილიყვნენ შეგრძნებად საგნებში და არ უნდა ყოფილიყვნენ მათგან დამოუკიდებელნი, ამაზე ზემოთ უკვე ვთქვით. გარდა ამისა, ცხადია, რომ შეუძლებელია ნებისმიერი სხეულის დაყოფა, რადგან სხეული უნდა დაიყოს სიბრტყეებად, სიბრტყე – ხაზებად, ხაზი – წერტილებად. მაგრამ, თუ წერტილის დაყოფა შეუძლებელია, შეუძლებელი იქნება

ხაზის დაყოფაც და თუ ამის დაყოფაც შეუძლებელია, მაშინ არც სხვა რაიმე დაყოფება. მნიშვნელობა არა აქვს იმას, რომ დანაყოფები ისეთივე ბუნებისა იქნებიან, თუ არა და მათივე იქნებიან მოთავსებული, თუ არა, რადგან შედეგი ერთი და იგივე იქნება, შეგრძნებადი საგნების დაყოფასთან ერთად ისინიც დაყოფებიან, ან არც შეგრძნებადნი უნდა დაიყონ.

გარდა ამისა, შეუძლებელია ამ ბუნებათა დამოუკიდებელი არსებობა. თუ არსებობს შეგრძნებადთაგან დამოუკიდებელი სხვა სხეული, რომელიც შეგრძნებად სხეულებს წინ უსწრებს, ცხადია, რომ აუცილებელი იქნებოდა სიბრტყეების დამოუკიდებლად სხვა სიბრტყეების არსებობა, ასევე ხაზის და წერტილისა, იმავე საბუთით. თუ ეს ასეა, მაშინ მათემატიკური სხეულის, სიბრტყის, ხაზისა და წერტილის გარდა, იარსებებდა სხვა დამოუკიდებელი სიბრტყე, ხაზი და წერტილი, რადგან რთულს წინ უსწრებს მარტივი, და თუ შეგრძნებად სხეულებს წინ უსწრებს უგრძნობი, იმავე საბუთით უძრავ სხეულებში მყოფ სიბრტყეებს წინ უნდა უსწრებდეს თავისთავადი სიბრტყეები. ასე რომ, იმ სიბრტყეებსა და ხაზებს გარდა, რომლებიც დამოუკიდებელ შეგრძნებად სხეულებში იმყოფებიან, იქნებოდნენ სხვა ხაზები და წერტილები. ამათგან პირველნი, მათემატიკურ სხეულებთან ერთად იარსებებდნენ, მეორენი მათზე ადრე. იმავე საბუთით ამ სიბრტყეებზე წინ ხაზებია, რომელთა უწინარეს იქნებოდნენ სხვა ხაზები და წერტილები. და ამ პირველადი ხაზების წინ იქნებოდნენ სხვა პირველი ხაზები და წერტილები, რომელთა უწინარეს სხვა არაფერი არ იქნებოდა. მაგრამ ეს უაზრო დაგროვება იქნებოდა. გამოდის, რომ შეგრძნებადი სხეულების გარდა, არსებობს ერთი სხეული, და შეგრძნებადი სიბრტყის გარდა, სამი სხვა სიბრტყე, ე. ი. ერთი შეგრძნებადთაგან დამოუკიდებლად არსებული, მეორე მათემატიკურ სხეულებში. არსებული, მესამე ამათგან დამოუკიდებლად არსებული, ოთხი ხაზი და ხუთი წერტილი. ამრიგად, რომელი მათემატიკური მეცნიერებების ობიექტებია ისინი? მათემატიკა არ უნდა ეხებოდეს არც უძრავ სხეულში არსებულ სიბრტყეებს, ხაზებსა და წერტილებს, რადგან მეცნიერება ყოველთვის პირველად საწყისებს, ეხება. იგივე უნდა ითქვას აგრეთვე რიცხვების შესახებაც. ცალკე აღებული წერტილის გარდა, უნდა იყოს სხვა წერტილები. ასევე არსებულის გარდა, იქნება ის შეგრძნებადი, თუ აზრობრივი, უნდა იყოს დამოუკიდებელი მათემატიკური რიცხვები.

შემდეგ, როგორ უნდა გადაწყდეს ის საკითხი, რომელსაც შევხებით წიგნში „პრობლემების შესახებ“. რადგან ის, რასაც სწავლობს ასტრონომია, არსებობს შეგრძნებადი საგნებისგან დამოუკიდებლად ისევე, როგორც ის ობიექტები, რასაც გეომეტრია სწავლობს. კითხვა ეხება იმას, თუ როგორ არსებობენ ცა ან მისი ნაწილები, ან სხვა ნებისმიერი მოძრავი სხეულები, ანდა ის საგნები, რომლებსაც სწავლობს ოპტიკა ან მეცნიერება ჰარმონიის შესახებ. რადგან უნდა ეარსება სხვა ბგერებსა და ფერებს, შეგრძნებადი და დამოუკიდებელი საგნების გარდა, ე. ი. სხვა შეგრძნებებსა და შეგრძნებადთ. მაგრამ რატომ უნდა მიეცეს უპირატესობა ერთს ან მეორეს? თუ ეს ასეა, მაშინ იარსებებენ სხვა ცხოველებიც. ზოგი მათემატიკოსი აყენებს ზოგად დებულებას ამ სუბსტანციათა გარდა, სხვა სუბსტანციების არსებობის შესახებ. ესენი უნდა. იყვნენ რაღაც სხვა სუბსტანციები, მოთავსებული იდეებსა და შუალედ სფეროს შორის, რომელიც არ იქნება არც რიცხვი, არც სიდიდე, არც წერტილი და არც დრო. თუ ეს

შეუძლებელია, მაშინ შეუძლებელი იქნება შეგრძნებადი საგნებისგან დამოუკიდებლად სუბსტანციათა არსებობა. საერთოდ, თუ ვინმე ამტკიცებს მათემატიკურ მოვლენათა დამოუკიდებელ არსებობას, აქედან გამომდინარეობს როგორც ჭეშმარიტების, ისე საერთოდ, მიღებულ შეხედულებათა საწინააღმდეგო შედეგები. რადგან ამ შეხედულების მიხედვით აუცილებელია ისინი შეგრძნებად სიდიდეებზე ადრე არსებობდნენ. სინამდვილეში კი ისინი მათ შემდეგ არიან, რადგან დაუსრულებელი სიდიდე წარმოშობის მიხედვით ადრეა, ხოლო სუბსტანციალურად კი გვიან. ის, როგორც უსულო, სულიერს უსწრებს წინ. შემდეგ, რის გამო და როდის ერთიანდებიან მათემატიკური სიდიდეები. მიწიერი საგნები არსებობენ ან სულის, ან სულის ნაწილების, ან სხვა რაიმეს ზემოქმედებით. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი სიმრავლედ იქცეოდნენ და მოისპობოდნენ. მაგრამ არიან რა ისინი დაყოფადი სიდიდეები, რა არის მათი ერთიანობისა და არსებობის მიზეზი? ამას წარმოშობის პროცესები ცხადყოფენ. თავდაპირველად წარმოიშობა სიგრძე, შემდეგ სიბრტყე, ბოლოს სიღრმე და ამით სრულდება პროცესი. თუ ის, რაც წარმოშობით მომდევნოა, სუბსტანციალურად პირველია, ამ შემთხვევაში სხეული სიბრტყესა და სიგრძეზე ადრე იქნება. და ის დასრულებული და მთელი ხდება, რადგან სულიერდება. მაგრამ როგორ სულიერდება ხაზი ან სიბრტყე, სცილდება ჩვენი შეგრძნების ფარგლებს.

შემდეგ, სხეული კი არის რაღაც სუბსტანცია, რადგან ის როგორღაც დასრულებულია, მაგრამ როგორ არიან ხაზები სუბსტანციები? ისინი არ იქნებიან სუბსტანციები არც როგორც რაღაც ფორმა, არც როგორც რაღაც სახე. მაგალითად, თუ სულია ასეთი, ის ასეთია არა როგორც მატერია, მსგავსად სხეულისა. როგორც ჩანს, ხაზებისა, სიბრტყეებისა და წერტილებისგან არ შეიძლება რაიმეს შედგენა, მაგრამ თუ არსება რაღაც მატერიალურია, მას როგორც ჩანს, ამის უნარი უნდა ჰქონდეს. ცნების მიხედვით მოვლენა ადრე არსებობს, მაგრამ ყველაფერი, რაც ცნებით ადრეა, არაა ადრე სუბსტანციალურად. სუბსტანციალურად პირველია ის, რაც დამოუკიდებელი არსებობით სხვას უსწრებს წინ, ლოგიკურად კი ის, რომლის ცნება სხვა ცნებებისგანაა მიღებული. მაგრამ ორივე ერთად არ არსებობს. თუ თვისება არ არსებობს სუბსტანციისგან დამოუკიდებლად, მაგალითად, „მომრავი“ ან „თეთრი“, მაშინ „თეთრ ადამიანს“ წინ უსწრებს „თეთრი“ ცნების მიხედვით და არა სუბსტანციით. რადგან ის არ შეიძლება დამოუკიდებელი იყოს, არამედ არსებობს ყოველთვის მთლიანთან ერთად. „მთელს“ მე ვუწოდებ „თეთრ ადამიანს“. ამრიგად, ცხადია, რომ მოვლენა არც გამოკლების გამო არსებობს ადრე, არც დამატების გამო გვიან, თუმცა „თეთრის“ მიმატებით ვამბობთ, რომ „ადამიანი თეთრია“.

თავი მესამე

რომ მათემატიკური სიდიდეები სხეულებზე უფრო არსებითი არ არიან, რომ შეგრძნებად მოვლენებს ისინი წინ უსწრებენ არა არსებით, არამედ მხოლოდ ცნებით, რომ ისინი არც სადმე არსებობენ დამოუკიდებლად და არც შეგრძნებად საგნებში, ამის შესახებ საკმარისია, რაც ვთქვით. ამიტომაც ცხადია, რომ ისინი ან სრულიად არ უნდა არსებობდნენ, ან როგორღაც სხვაგვარად უნდა არსებობდნენ და არა დამოუკიდებლად. მაშასადამე, „არსებობას“ მრავალი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს.

როგორც ზოგადი მათემატიკური მეცნიერება ეხება არა სიდიდეებისა და რიცხვისგან დამოუკიდებლად არსებულ რამეს, არამედ თვით ამათ, და არც იმას, რასაც აქვს სიდიდე და დაყოფადობის თვისება, ამიტომ ცხადია, რომ შეგრძნებად სიდიდეებზეც შეიძლება. არსებობდეს ცოდნა და დასაბუთება, მაგრამ არა რამდენადაც ის შეგრძნებადია, არამედ რამდენადაც კონკრეტულად არსებული საგანი. საგნების შესახებაც რამდენადაც ისინი მოძრავნი არიან, დაგროვილია დიდი ცოდნა, მიუხედავად იმისა, თუ როგორია თვითეული, მათგანი და მიუხედავად მათი შემთხვევითი თვისებებისა. ამიტომაც არც აუცილებელია, რომ შეგრძნებადი მოვლენებისგან დამოუკიდებლად არსებობდეს რაღაც მოძრავი, ან მათში იყოს რაიმე გარკვეული ბუნება იმისთვის, რომ მოძრავ საგნებსაც ჰქონდეთ ცნებები. და ეარსება მეცნიერებას მათ შესახებ, მაგრამ არა როგორც მოძრავზე, არამედ როგორც მხოლოდ სხეულზე, ასევე სიბრტყეზე, როგორც ასეთზე, სიგრძეზე, როგორც ასეთზე, დაყოფადზე, როგორც: ასეთზე, დაუყოფელზე, როგორც მდგომარეობის მქონეზე და როგორც დაუყოფელზე მხოლოდ. ასე რომ, ჭეშმარიტია არა მხოლოდ უბრალოდ იმის თქმა, რომ დამოუკიდებელი საგნები არსებობენ, არამედ იმისაც, რომ არსებობენ არადამოუკიდებელი საგნები, როგორცაა მოძრავი საგნები. მაშინ ჭეშმარიტი იქნება აგრეთვე მათემატიკური სიდიდეებისთვის მარტივი არსებობის მიწერა, როგორც იქცევიან ამ შეხედულებების მომხრენი და როგორც სხვა მეცნიერთა შესახებ სწორია იმის თქმა, რომ ისინი სწავლობენ ამას და ამას, მაგრამ არა შემთხვევითს. მაგალითად, მეცნიერება სწავლობს არა თეთრს, თუ ჯანმრთელი თეთრია, არამედ ჯანმრთელობას და იმას, რასაც წარმოადგენს ობიექტი თვითონ, მაგალითად, ჯანმრთელობას, როგორც ჯანმრთელობას, და ადამიანს, როგორც ადამიანს. ასევეა გეომეტრიაშიც. თუ ის, რასაც გეომეტრია სწავლობს, არის შემთხვევით შეგრძნებადი, გეომეტრია მას არ სწავლობს იმდენად, რამდენადაც ის შეგრძნებადია. და არც მათემატიკური მეცნიერებანი იქნებოდნენ მეცნიერებანი შეგრძნებადის შესახებ და არც იმათ შესახებ, რომელნიც ამ შეგრძნებათაგან დამოუკიდებელნი არიან. თვითეულ საგანს თავისთავად შეიძლება მრავალი თვისება ჰქონდეს. მაგალითად, ცხოველია როგორც ქალი, ისე კაცი, რაც მათი სპეციფიკური თვისებაა. მიუხედავად ამისა, არ არსებობს ცხოველისგან დამოუკიდებლად რაღაც ქალი ან კაცი. იგივე ითქმის სიბრტყეზე, როგორც ასეთზე და სიგრძეზე. რაც უფრო მეტად მარტივსა და პირველადს ეხება ცოდნა, მით უფრო ზუსტია ის. უფრო ზუსტია ცოდნა, რომელიც არ ეხება მოძრავს, იმასთან შედარებით, რომელიც ეხება მოძრავს. მაგრამ უზუსტესია ცოდნა, რომელიც ეხება პირველ მოძრაობას, რადგან ის უმარტივესი და კანონზომიერი მოძრაობაა.

იგივე უნდა ითქვას ჰარმონიის თეორიასა და ოპტიკაზე. არც ერთი მათგანი არ სწავლობს მხედველობას, როგორც მხედველობას ან ბგერას, როგორც ბგერას, არამედ ხაზებს როგორც ასეთთ და რიცხვებს, რაც მათი თვისებებია. ასევე მექანიკაც, რომელიც ასეთ მოვლენებს სწავლობს შემთხვევითი თვისებებისგან დამოუკიდებლად, ისევე არ სცდება, როგორც ადამიანი, რომელიც ხაზავს მიწაზე და ამბობს, რომ ამ ნახაზს აქვს ერთი ფუტის სიგრძე, მაშინ როცა ის ასეთი არაა, რადგან შეცდომა არაა წანამძღვარებში. თითოეული მოვლენა შეიძლება უკეთესად განხილულიყო, თუ იმას, რაც დამოუკიდებელი არაა, დამოუკიდებლად მივიჩნევდით ისევე, როგორც იქცევა მათემატიკოსი და გეომეტრი. რადგან ადამიანი, როგორც ადამიანი, არის ერთი და დაუნაწევრებელი, ამიტომ მათემატიკოსიც იღებს მას, როგორც დაუშლელ ერთს, შემდეგ კი იკვლევს, ახასიათებს თუ არა ადამიანს, როგორც დაუშლელს, რაიმე შემთხვევითი თვისება. ხოლო გეომეტრი კი იკვლევს ადამიანს არა როგორც ადამიანს, არც როგორც დაუშლელს, არამედ როგორც სხეულს. მას რომ სადმე ეარსება, როგორც დაშლილს, ცხადია, რომ ის ასე იარსებებდა შესაძლებლობაში. ამიტომ სწორად მსჯელობენ გეომეტრები, რომლებიც ეხებიან არსებულს, როგორც არსებულს, რაც მათი შესწავლის ობიექტია. არსებული კი ორგვარია: ერთი რეალურად არსებული, მეორე მატერიალურად.

სიკეთე და მშვენიერება სხვადასხვაა. პირველი ყოველთვის, მოქმედებაშია, მშვენიერი კი უმოძრაო სხეულებშიც არსებობს. ამიტომ ისინი, რომლებიც ამბობენ, რომ მათემატიკური მეცნიერებანი არაფერს არ გვასწავლიან მშვენიერების ან სიკეთის შესახებო, სცდებიან. პირიქით, მათემატიკოსები მსჯელობენ კიდევ მასზე და ასაბუთებენ კიდევ მას. თუმცა მართალია, ისინი არ ასახელებენ იმ საქმეებსა და დებულებებს, რომელსაც ასაბუთებენ, მაგრამ, ეს: არ ნიშნავს იმას, რომ ისინი მათ შესახებ არ მსჯელობდნენ.

მშვენიერების უმთავრესი ფორმებია წესრიგი, სიმეტრია და განსაზღვრულობა, რისკენაც არის, უმთავრესად, მიმართული მათემატიკურ მეცნიერებათა დასაბუთებანი. და თუ ისინი მოვლენების უმრავლესობის მიზეზებად ჩანან (მე ვგულისხმობ წესრიგს და განსაზღვრულობას), ცხადია, რომ მათემატიკური მეცნიერებანი როგორცაც ისეთი სახის მიზეზებზეც იმსჯელებენ, როგორცაა მშვენიერება. ჩვენ ამის შესახებ უფრო გასაგებად სხვა თხზულებებში ვიტყვით.

წიგნი XIII

თავი მეოთხე

მათემატიკური მოვლენების შესახებ უკვე ვთქვით, როგორც იმაზე, რომ ისინი არსებობენ, ისე იმაზეც, თუ როგორ არსებობენ ისინი, როგორ არიან ისინი წინამორბედი და მომდევნო. მომდევნო (იდებზე თავდაპირველად ისე უნდა განვიხილოთ, რომ სრულებით არაფერი არ დავუმატოთ მათ რიცხვთა ბუნებიდან, არამედ ისე, როგორც თავდაპირველად ესმოდათ იდეები იმათ, ვინც მათ არსებობას ამტკიცებდნენ. ისინი იდეების არსებობის დაშვებამდე მივიდნენ იმიტომ, რომ სწამდათ ჭეშმარიტების შესახებ ჰერაკლიტეს თვალსაზრისი ყველა შეგრძნებადი

მოვლენის განუწყვეტელი მოძრაობის შესახებ. მათი აზრით, თუ არსებობს რაიმე ცოდნა და აზრი, მაშინ შეგრძნებადი მოვლენების გარდა უნდა არსებობდნენ. რაღაც სხვა უცვლელი ბუნებები, რადგან მუდმივი დინების პროცესში მყოფი მოვლენების ცოდნა არ შეიძლება.

სოკრატე, რომელიც მუშაობდა ეთიკური სათნოების საკითხებზე, უპირველესად ყოვლისა, ეძიებდა მათ ზოგად განსაზღვრებებს. ბუნებისმეტყველთ შორის კი პირველი დემოკრიტე შეეხო გაკვრით ამას და განსაზღვრა თბილი და ცივი. პითაგორელებმა თავდაპირველად საგანთა თვისებების მცირე რაოდენობა დაუკავშირეს რიცხვებს, როგორცაა ზომა, სამართლიანობა და ქორწინება. ის კი შეგნებულად ეძებდა ცნებას, იკვლევდა სილოგიზმებს და მათ საწყისებს. მაშინ დიალექტიკა არ იყო იმდენად ძლიერი, რომ შესძლებოდა საგანთაგან დამოუკიდებლად წინააღმდეგობათა არსის კვლევა და იმის დადგენა, არის თუ არა ერთი და იმავე მეცნიერების საგანი წინააღმდეგობათა შესწავლაც.

სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ორი რამ მივაკუთვნოთ სოკრატეს: ინდუქტიური მეთოდი და ზოგადის განსაზღვრება. ეს ორივე მეცნიერების საწყისებია, მაგრამ სოკრატემ არც ზოგადი და არც ცნებები არ აქცია დამოუკიდებელ რეალობებად. იმათ კი, რომლებმაც ისინი გამოაცალკევეს და არსებულის ამ სახეებს იდეები უწოდეს, ამ მოძღვრებიდან იგივე შედეგი მიიღეს, რადგან ყოველი ზოგადი ცნება იდეად აქციეს. ეს დაახლოებით იგივეა, ვინმეს რომ სურდეს დათვალოს არსებული საგნების მცირე რიცხვი, მაგრამ ჰგონია, რომ ვერ დათვლის ისე, თუ არ გაამრავლა. ისინი ამბობენ, რომ იდეები უფრო ბევრია, ვიდრე გრძნობადი საგნებია, რომელთა მიზეზების ძიებამ მიიყვანა ისინი იდეებამდე, რადგან თვითეულ საგანს, არსებისგან დამოუკიდებლად, აქვს რაღაც ჰომონიმი, რაც საერთოა მრავალისთვის, როგორც მიწიერი საგნებისთვის, ისე მარადიულთათვის.

შემდეგ, არც ერთი იმ მეთოდით, რომლითაც მტკიცდება იდეების არსებობა, არ ჩანს, რომ ეს ასეა. ზოგჯერ სილოგიზმი არ გამოდის, ზოგჯერ კი იდეებს იღებენ იმ მოვლენებისთვისაც, რომელთათვის იდეები თვით მათ არ დაუშვიათ, ხოლო მეცნიერებებიდან მიღებულ დასკვნებით არსებობს ყოველივე იმის იდეა, რომლის ცოდნაც გვაქვს. ერთის მრავლისადმი მიმართების პრინციპით უნდა იყოს უარყოფითი მოვლენების იდეებიც, ხოლო უკვე დაღუპულ საგანთა იდეები—ამ საგანთა მოაზრების შესაძლებლობის გამო. მათზე ხომ რაღაც წარმოდგენა გვრჩება. ზოგნი უზუსტეს მსჯელობას იყენებენ მიმართებათა იდეების დასადგენად, რომლებსაც ისინი არ თვლიან დამოუკიდებელ გვარებად, ზოგნი კი „მესამე ადამიანზე“ ლაპარაკობენ. საერთოდ კი, მტკიცება იდეების არსებობის შესახებ უარყოფს იმას, რის დამტკიცებაც განსაკუთრებით სურთ იმათ, რომლებიც გვარებს იდეებად თვლიან. რადგან მათი მოძღვრებიდან გამომდინარეობს, რომ ორიანი კი არ არსებობს ადრე, არამედ რიცხვი. ამაზე ადრეა მიმართება და ეს უკანასკნელი კი თავის თავზე ადრეა და საერთოდ, ყოველივე ის, რაც ეწინააღმდეგება ამ მოძღვრების საფუძვლებს იმათთვის, ვინც თანმიმდევრულად განავითარებს მას. ამას გარდა, იმ თეორიის მიხედვით, რომელიც იდეებს უშვებს, უნდა არსებობდნენ არა მარტო სუბსტანციების იდეები, არამედ მრავალი სხვისაც. რადგან არა მარტო სუბსტანციებს აქვთ საერთო ცნება, არამედ

არასუბსტანციებსაც და ცოდნა მართო სუბსტანციებს არ ეხება და სხვა ათასი ამდაგვარი შედეგი გამომდინარეობს აქედან. ხოლო აუცილებლობის გამო და იდეების შესახებ არსებულ შეხედულებათა მიხედვით, თუ საგნები იდეებს ეზიარებიან, მაშინ მხოლოდ სუბსტანციათა იდეები უნდა არსებობდნენ, რადგან ზიარება არ შეიძლება შემთხვევითთან, არამედ თვითიული საგანი მხოლოდ იმდენად ეზიარება იდეას, რამდენადაც ის არ ითქმის სხვა რაიმეზე. მე იმას ვამბობ, რომ თუ რაიმე ეზიარება თავისთავად ორმაგს, ის ეზიარება მარადიულსაც, მაგრამ შემთხვევით, რადგან ორმაგი შემთხვევითაა მარადიული. ამრიგად, იდეებიც სუბსტანციები იქნებიან. მაგრამ სუბსტანციას ერთი და იგივე აზრი აქვს, როგორც „აქ“, ისე „იქ“. ან სხვას რას უნდა ნიშნავდეს ნათქვამი, რომ საგნების გარდა არსებობს რაღაც საერთო მრავალისთვის? და თუ ერთი და იგივეა იდეებისა და მასში მონაწილე საგნების გვარი, მაშინ მათ შორის რაღაც საერთო იქნება, რადგან რათ უნდა იყოს წარმავალ და მრავალ წარუვალ ორიანთა შორის ორიანი - უფრო მეტად ერთი და იგივე, ვიდრე ორიანობის იდეასა და რომელიმე ორიანს შორის? თუ მათ ერთი გვარი არა აქვთ, მაშინ სახელი ექნებოდათ ერთი ისევე, როგორც ვინმე რომ უწოდებდეს ადამიანს კალიასს და ხეს და არ აქცევდეს ყურადღებას მათ შორის საერთოს. თუ ყველა სხვა ზოგად ცნებებსაც იდეებს დავუკავშირებთ, მაგალითად, თავისთავად ბრტყელ ფორმას და წრეს და ამ ცნების სხვა ნაწილებსაც დავუმატებთ, მოფიქრებას მოითხოვს, ე. ყოველივე ეს უაზრობა ხომ არაა. რას ემატება ის „შუას“, „სიბრტყეს“, თუ ყველას საერთოდ. რადგან ყველაფერი, რაც არსებაში შედის, არის იდეა. მაგალითად, „ცხოველი“, „ორფეხი“. შემდეგ, ცხადია ისიც, რომ თვით იდეაც ისეთი ბუნებისაა, როგორც მაგალითად, სიბრტყე, რომ ის, როგორც გვარი, ყველა სახეს ახასიათებს.

წიგნი XIII

თავი მეხუთე

ყველაზე ძნელად გადასაწყვეტია კითხვა იმის შესახებ, თუ რა სარგებლობა მოაქვს იდეებს ან იმისთვის, რაც მარადიულია შეგრძნებადთა შორის, ან წარმოშობადთა და მოკვდავთათვის, რადგან ისინი არც მათი მოძრაობის და არც რაიმე ცვალებადობის მიზეზები არ არიან. ისინი არც საგნების შემეცნებაში გვეხმარებიან (რადგან ისინი მათი არსება არ არიან, ისინი მათი არსება რომ ყოფილიყვნენ, მათშივე იარსებებდნენ), არც მათს არსებობაში. რადგან ისინი არ არსებობენ იმ საგნებში, რომლებიც მათ ეზიარებიან. მართალია, ის შეიძლება ჩაგვეთვალო ისეთ მიზეზად, როგორც თეთრი იმ თეთრისა, რომელსაც ის შეერია, მაგრამ ეს თვალსაზრისი, რომელიც გამოთქვა ჯერ ანაქსაგორამ, შემდეგ ევდოქსმა და სხვებმა, ადვილად უარსაყოფია, რადგან ამ შეხედულებიდან მრავალი შეუსაბამო დასკვნა გამომდინარეობს. იდეებიდან არ წარმოიშობა არც ერთი საგანი, არც ერთი იმ მეთოდით, რომელსაც იყენებდნენ იდეების მომხრენი. ხოლო მტკიცება იმისა, რომ იდეები ნიმუშებია და მასში მონაწილეობს ყოველივე სხვა, არის ცარიელი სიტყვების რახა-რუხი და პოეტური შედარება. არსებობს კი რაიმე ისეთი, რაც თავის მოქმედებაში იდეებით ხელმძღვანელობს? სინამდვილეში კი შესაძლებელია იყოს და წარმოიშოს ნებისმიერი

საგანი იდეებისადმი წაბადვის გარეშე. ისე, როგორც შეიძლება წარმოიშოს სოკრატეს მსგავსი, მიუხედავად იმისა, არსებობს თუ არა სოკრატე, ცხადია, ასე იქნებოდა მაშინაც, სოკრატე უკვდავი რომ ყოფილიყო. ერთსა და იმავეს ექნება მრავალი ნიმუში და იდეა. მაგალითად, ადამიანს „ცხოველი“ და „ორფეხი“, ასევე „ადამიანი თავისთავად“. გარდა ამისა, იდეები არა მარტო შეგრძნებადი საგნების ნიმუშებია, არამედ თვით იდეებისაც. მაგალითად, გვარი როგორც გვარი, სახეების გვარია. ასე რომ, ერთი და იგივე იქნება ნიმუშიცა და ასლიც. გარდა ამისა, როგორც ჩანს, შეუძლებელია არსების იმისგან დამოუკიდებელი არსებობა, რის არსებაც ის არის. ამრიგად, თუ იდეები საგნების არსებები არიან, როგორ არსებობენ მათგან დამოუკიდებლად? „ფედონში“ კი ამ გაგებითაა ნათქვამი, რომ იდეები არიან არსებობისა და წარმოშობის მიზეზი, მაგრამ მიუხედავად ამისა, იდეების არსებობისას საგანი შეიძლება არ წარმოიშოს, თუ არ არსებობს ის, რაც საგანს ამოძრავებს, მაგრამ წარმოიშოს ბევრი სხვა რამ, მაგალითად, სახლი ან ბეჭედი, რომელთა იდეებს ისინი არ უშვებენ. ამრიგად, ცხადია, რომ ის საგნები, რომელთა იდეებს ისინი უშვებენ, არსებობენ და წარმოიშვებიან იმავე მიზეზებით, რომელიც ჩვენ ახლახანს დავასახელეთ და არა იდეების არსებობის გამო. ამრიგად, იდეების შესახებ, როგორც ამ მეთოდით, ისე უფრო ლოგიკური და ზუსტი მსჯელობით ბევრი რამ შეიძლება ითქვას, უკვე ნათქვამის ანალოგიური.

წიგნი XIII

თავი მეექვსე

დავადგინეთ რა ეს, კარგი იქნებოდა, თუ დავუბრუნდებოდით იმის განხილვას, რაც შედეგად მოსდევს იმ თვალსაზრისს, რომლის მიხედვით რიცხვები დამოუკიდებელი სუბსტანციები და საგნების პირველი მიზეზები არიან. თუ რიცხვი დამოუკიდებლად არსებობს და მას სხვა არსი არა აქვს, არამედ სწორედ ეს, როგორც ზოგიერთი ამბობს, აუცილებელია, რომ არსებობდეს წინამორბედი და მომდევნო რიცხვი, ოღონდ განსხვავებული ერთმანეთისგან. ამას ადგილი აქვს ერთიანებში, სადაც ნებისმიერი ერთიანი არ უკავშირდება ნებისმიერ ერთიანს, ან ყველა ერთიანები მისდევენ ერთმანეთს და ნებისმიერი უკავშირდება ნებისმიერს, როგორც მათემატიკურ რიცხვებში. მათემატიკაში ხომ ნებისმიერი ერთი არაფრით არ განსხვავდება მეორე ერთისგან, ან ნაწილი უკავშირდება ერთიმეორეს, ნაწილი კი არა. მაგალითად, თუ პირველი ერთის შემდეგ არის ორი, შემდეგ სამი და ასე შემდეგ სხვა რიცხვები, ამ შემთხვევაში ყოველი რიცხვის შიგნით შეიძლება ერთიანების დაკავშირება. მაგალითად, პირველი ორიანის ერთიანების, ასევე პირველი სამიანისა და სხვა რიცხვების. მაგრამ ერთიანები, რომლებიც შედიან თავისთავად ორიანში, არ უკავშირდებიან იმ ერთიანებს, რომლებიც შედიან თავისთავად სამიანში. ასევეა სხვა მომდევნო რიცხვებშიც. ამიტომაც მათემატიკოსი ითვლის ერთის შემდეგ ორს, წინამორბედ ერთს უმატებს რა სხვა ერთს, სამს, ამ ორის გარდა, უმატებს სხვა ერთს და ასე შემდეგ. ანდა ერთს მოსდევს სხვა ორიანი, რომელშიც არ შედის პირველი ერთიანი და შემდეგ სამიანი ორიანის გარეშე. ასევეა სხვა რიცხვებშიც. ამრიგად, რიცხვები ან

ისეთია, როგორც თავდაპირველად ვთქვით, ან ისეთი, როგორც მათემატიკოსები ამბობენ და ან ისეთი, როგორც ბოლოს დავასახელებთ.

ამას გარდა, რიცხვები ან საგნებისგან დამოუკიდებელი არიან, ან არა, არამედ იმყოფებიან შეგრძნებად საგნებშივე, მაგრამ არა ისე, როგორც თავდაპირველად ვიკვლევდით, არამედ იმ გაგებით, რომ შეგრძნებადი საგნები შედგებიან რიცხვებისგან. ანდა ნაწილი, ასეთია, ნაწილი არა, ან ყველა ასეთია.

მხოლოდ ასეთია ის აუცილებელი გზები, რომლითაც შესაძლებელია რიცხვების არსებობა. დაახლოებით ამასვე ამბობენ ისინი, რომლებიც ერთს თვლიან საწყისად, არსებად და ყოველივეს ელემენტად და მისგან და რაღაც სხვისგან აწარმოებენ რიცხვს. თვითეული ასახელებს რომელიმე ამ გზას, გარდა იმ გზისა, რომ არც ერთი ერთიანი არ უკავშირდება სხვას. და ეს გონივრულიცაა, რადგან შეუძლებელია ზემოთქმულის გარდა. კიდევ სხვა გზები. არსებობდნენ.

ზოგნი ამბობენ, რომ რიცხვები ორგვარი არიანო. ისინი, რომლებსაც აქვთ მომდევნო და წინამორბედი – იდეალური რიცხვებია. მათემატიკური რიცხვები კი არსებობენ იდეებისა და შეგრძნებადი, საგნებისგან დამოუკიდებლად და ორივე ესენი დამოუკიდებელია შეგრძნებადი მოვლენებისგან. ზოგის აზრით, მხოლოდ მათემატიკური რიცხვები არსებობენ, როგორც პირველადნი და შეგრძნებადი საგნებისგან დამოუკიდებელი. პითაგორელების აზრით, არსებობენ მხოლოდ მათემატიკური რიცხვები, მაგრამ არა დამოუკიდებლად, არამედ ისე, რომ მათგან არის შემდგარი შეგრძნებადი სუბსტანციები. ისინი მთელ ცას ადგენენ რიცხვებისგან, მაგრამ არა ჩვეულებრივი ერთიანებისგან, არამედ სიდიდის მქონე ერთიანებისგან შემდგარი რიცხვებისგან. მაგრამ თუ როგორ არის პირველი ერთიანი სიდიდის მქონე, როგორც ჩანს, მათ ამაზე პასუხის გაცემა უჭირთ. რომელიღაც სხვა მოაზროვნე პირველ იდეალურ რიცხვად თვლის ერთს, რომელსაც ზოგი მათემატიკურ რიცხვთან აიგივებს. იგივეს ამბობენ სიგრძეების, სიბრტყეებისა და სხეულების შესახებ. ზოგის აზრით, მათემატიკური რიცხვი განსხვავდება იმისგან, რაც იდეების შემდეგაა. დანარჩენთაგან ერთნი ამტკიცებენ, რომ არსებობენ მათემატიკური რიცხვებიო და მსჯელობენ მათემატიკურად. ისინი რიცხვებს არც აქცევენ იდეებად და არც იდეების არსებობას ამტკიცებენ. ზოგნი კი ამტკიცებენ მათემატიკური რიცხვების არსებობას, ოღონდ არა მათემატიკური გზით. მათი აზრით, ყველა სიდიდე არ იყოფა სიდიდეებად და არც ნებისმიერი ერთიანებიდან წარმოიშობა ორიანიო. რიცხვებს ყველანი ერთიანებიდან აწარმოებენ, გარდა პითაგორელებისა, რომლებიც ერთიანს თვლიდნენ სამყაროს ელემენტად და საწყისად. პითაგორელები კი, როგორც უკვე ნათქვამი იყო, რიცხვებს სიდიდის მქონედ თვლიდნენ.

აქედან ცხადი გახდა, თუ რამდენი მნიშვნელობა აქვთ რიცხვებს და როგორ არსებობენ ისინი. მათი არსებობის ყველა ამ ფორმის დაშვება შეუძლებელია, მაგრამ ერთი ფორმისა უფრო მეტად, ვიდრე მეორისა.

თავი მეშვიდე

უპირველესად ყოვლისა, უნდა განვიხილოთ საკითხი იმის შესახებ, შეუძლიათ თუ არა ერთიანებს ერთმანეთთან შეკავშირება? თუ არ შეუძლიათ, რატომ? ან არც ერთი ერთიანი არ უკავშირდება ერთმანეთს, ან თავისთავადი ორიანის ერთიანები არ უკავშირდებიან თავისთავადი სამიანის ერთიანებს. ამრიგად, პირველადი რიცხვების შემადგენელი ერთიანები არ უკავშირდება ერთიმეორეს. თუ ყველა ერთიანი ერთმანეთს უკავშირდება და ერთმანეთისგან არ განსხვავდება, მაშინ იარსებებს მათემატიკური რიცხვი და მხოლოდ ის, მაშინ რიცხვები იდეები არ იქნებიან. რადგან ყველაფერს ერთი იდეა აქვს, როგორც ერთია იდეა ადამიანისა თავისთავად და ცხოველისა თავისთავად, მაშინ რომელი რიცხვი უნდა იყოს ადამიანი თავისთავად ან ცხოველი, ან სხვა ნებისმიერი იდეა? ხოლო მსგავსი და განუსხვავებელი რიცხვები კი განუსაზღვრელად ბევრნი არიან. ასე რომ, სამიანი არ შეიძლება უფრო მეტად იყოს ადამიანი თავის თავად, ვიდრე სხვა ნებისმიერი რიცხვი. და თუ რიცხვები იდეები არ არიან, იდეები, საერთოდ, არ იარსებებდნენ, რადგან მაშინ რა საწყისიდან იქნებიან იდეები წარმოშობილი? რიცხვი შედგება ერთისა და განუსაზღვრელი ორიანისგან, რომელთა შესახებ ამბობენ, რომ რიცხვების საწყისები და ელემენტები არიანო, ხოლო თანმიმდევრობის თვალსაზრისით იდეები არ შეიძლება იყვნენ არც რიცხვებზე წინ, არც მათ უკან.

მაგრამ თუ ერთიანები არ უკავშირდებიან ერთმანეთს ისე, რომ ნებისმიერი ნებისმიერს დაუკავშირდეს, მაშინ არც მათემატიკური რიცხვები იარსებებენ (რადგან მათემატიკური რიცხვები შედგებიან ისეთი ერთიანებისგან, რომლებიც ერთმანეთისგან არ განსხვავდებიან და ყველა მტკიცება უდგება მათ, როგორც ასეთთ) და არც იდეალური. მაშინ პირველი ორიანი არ იქნება შემდგარი ერთისა და განუსაზღვრელი ორიანისგან. ასევე მომდევნო რიცხვებიც, როგორცაა ორი, სამი, ოთხი. რადგან პირველ ერთთან ერთად წარმოიშვებიან პირველ ორიანში შემავალი სხვა ერთიანები, რომლებიც არატოლნი არიან, და შემდეგ გათანასწორდნენ, როგორც თავდაპირველად ვთქვით, ანდა სხვაგვარად.

შემდეგ, თუ ერთიანი მეორე ერთიანზე წინ არსებობს, მაშინ ის ამათგან შემდგარ ორიანზეც წინ იქნებოდა, რადგან ერთი ადრეა, მეორე გვიან. ასევე მათგან წარმოებულ რიცხვებიდანაც ერთი ადრე იქნებოდა, მეორე გვიან. შემდეგ, რადგან პირველად არსებობს თავისთავადი ერთი, მას მოსდევს რაღაც ერთიანი, რომელიც სხვებთან შედარებით პირველია და მასთან შედარებით მეორე. შემდეგ, მესამე ადგილზე ერთიანი, რომელიც მოსდევს პირველს და ამიტომ მეორეა, მაგრამ მესამეა თავისთავად ერთიანთან შედარებით, ასე რომ, პირველად იქნებიან ის ერთიანები, რომელთაგან სხვა რიცხვები არიან წარმოებულნი. მაგალითად, ორიანში უკვე არის მესამე ერთიანი, ვიდრე „სამი“ წარმოიშვებოდა, ხოლო „სამში“ მეოთხე და მეხუთე „ერთიანი“, ვიდრე თვით ეს რიცხვები წარმოიშვებოდნენ. ამ შეხედულების არც ერთი მიმდევარი არ ამბობს, რომ ერთიანების ერთმანეთთან დაკავშირება არ შეიძლება, მაგრამ ზემოთქმული საფუძვლების მიხედვით ეს აუცილებელია, ჭეშმარიტების თვალსაზრისით კი შეუძლებელი. გონივრული კი უნდა იყოს წინამორბედი და

მომდევნო ერთიანის არსებობა, რახან არსებობს რაღაც პირველი ერთი და "ერთიანი, ასევე ორიანიც, თუ არსებობს პირველი ორი. ზემოთქმულის მიხედვით, თანმიმდევრულია და აუცილებელი იყოს რაღაც მეორე და თუ მეორეა, იყოს მესამეც და ასე შემდეგ. მაგრამ შეუძლებელია ერთდროულად იმის თქმა, რომ თავის თავად ერთიანის შემდეგ არსებობს პირველი და მეორე ერთი და შემდეგ პირველი ორიანი. ისინი კი პირველ ერთსა და ერთიანს უშვებენ, მეორესა და მესამეს კი აღარ. ასევე პირველ ორიანს უშვებენ, მეორესა და მესამეს კი აღარ.

ცხადია ისიც, თუ არც ერთი ერთიანის ერთმანეთთან დაკავშირება არ შეიძლება, ასეთი იქნებოდა ორიანი, სამიანი და სხვა რიცხვებიც. განსხვავდებიან თუ არა ერთიანები ერთმანეთისგან, რიცხვების დათვლა აუცილებელია მიმატებით, ორიანისა – ერთიანის სხვა ერთიანთან მიმატებით, სამიანის – ორიანთან სხვა ერთის მიმატებით, ასევე ოთხის და სხვ. მაგრამ თუ რიცხვები ასეთია, შეუძლებელია ისინი წარმოშობილი იყვნენ ორიანისა და ერთიანისგან, რადგან ამ შემთხვევაში ორი სამის ნაწილი იქნებოდა, ეს უკანასკნელი ოთხისა და ასევე მომდევნო რიცხვებიც. მაგრამ იდეალური ორიანისა და განუსაზღვრელი ორიანისგან შეიქმნება ოთხი, ე. ი. თავისთავად ორიანის გარდა, ორი ორიანი, ან არა – და თავისთავადი ორიანი იქნებოდა ოთხის ნაწილი და მას დაემატებოდა სხვა ორიანი. ასევე ორიანი იქნება შემდგარი თავისთავადი ერთიანისა და სხვა ერთიანისგან. თუ ეს ასეა, მაშინ განუსაზღვრელი ორი არ იქნება მეორე შემადგენელი ელემენტი, რადგან წარმოშობს მხოლოდ ერთიანი და არა განუსაზღვრელი ორიანი.

შემდეგ თავისთავადი სამიანისა და თავისთავადი ორიანის გარდა, როგორ იარსებებდნენ სხვა სამები და ორები და როგორ იქნებოდნენ ისინი შემდგარი წინამორბედი და მომდევნო ერთიანებისგან? ყოველივე ეს არის უაზრობა და მონაჭორი. გარდა ამისა, შეუძლებელია იყოს პირველი ორიანი და შემდეგ თავისთავადი სამიანი. მაგრამ ეს აუცილებელი იქნება, თუ ერთი და განუსაზღვრელი ორი ელემენტები არიან. მაგრამ თუ ეს შედეგები მიუღებელია, მაშინ შეუძლებელია ისინი საწყისები იყვნენ.

თუ ნებისმიერი ერთიანები განსხვავდებიან ნებისმიერისგან, აქედან აუცილებლად გამომდინარეობს როგორც ეს, ისე სხვა ამდაგვარი შედეგები. მაგრამ თუ სხვადასხვა რიცხვის ერთიანები განსხვავებული არიან, ხოლო ერთი და იმავე რიცხვისა არა, ამ შემთხვევაშიც არა ნაკლებ სიძნელეებს წავაწყდებით, მაგალითად, დამოუკიდებელ ათიანში ათი ერთიანია, ათიანი კი შეიცავს როგორც მათ, ისე ორ ხუთიანს. მაგრამ რადგან დამოუკიდებელი ათიანი *შემთხვევითი რიცხვი არაა და არც შემთხვევითი ხუთიანებისგან და არც შემთხვევითი ერთიანებისგან შემდგარი, ამიტომ აუცილებელია, რომ. მასში შემავალი ერთიანები ერთმანეთისგან განსხვავდებოდნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში, არც ხუთიანები იქნებიან განსხვავებული, რისგანაც ათიანი შედგება. მაგრამ თუ ხუთიანები განსხვავდებიან, მაშინ განსხვავებული იქნებიან ერთიანებიც და მაშინ ათიანში. მხოლოდ ეს ორი ხუთიანი იქნება, თუ სხვაც? ესენი რომ არ ყოფილიყვნენ, უაზრობა იქნებოდა და თუ სხვებიც არიან, რომელი ათიანი შედგება მათგან? მაგრამ დამოუკიდებელ ათიანში ამ ათიანის გარდა, სხვა ათიანი არ არის.

აუცილებელია აგრეთვე, რომ ოთხიანი შედგებოდეს არა შემთხვევითი ორიანებისგან, რადგან როგორც ის ამბობს, განუსაზღვრელი ორიანი იღებს რა განსაზღვრულ ორიანს, აორმაგებს მიღებულ ორიანს და ორ ორიანს ჰქმნის.

ამას გარდა, როგორ შეიძლება, რომ ორი ერთიანის გარდა არსებობდეს რაღაც ორიანი თავისთავად, ან გარდა სამი ერთიანისა, რაღაც სამიანი თავისთავად? ეს შეიძლება მოხდეს ან ერთის მეორესთან ზიარებით, როგორც „თეთრი ადამიანი“ არსებობს „თეთრისა“ და „ადამიანისგან“ დამოუკიდებლად და მათ ეზიარება, ან „ერთი“ მეორე „ერთის“ რაღაც სახესხვაობას წარმოადგენს, როგორც „ადამიანი“ „ცხოველისა“ და „ორფეხისთვის“, ანდა ერთ შემთხვევაში ერთი გვაქვს შეხებით, მეორე შემთხვევაში – შერევით, მესამეში – განლაგებით, რომელთაგანაც არც ერთი არ შეიძლება, წარმოადგენდეს იმ ერთიანებს, რომელთაგანაც შედგება ორი ან სამი, არამედ როგორც ორი ადამიანი არაა ამ ორის გარეშე არსებული. რაღაც ერთი, აუცილებლად ასევეა ერთიანებშიც. და ისინი იმით, არ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, რომ განუყოფელი არიან, წერტილებიც განუყოფელნი არიან, მაგრამ ორი წერტილისგან დამოუკიდებლად არავითარი სხვა ორიანი არ არსებობს.

მაგრამ არც ის უნდა დავფაროთ, რომ აქედან გამომდინარეობს წინამორბედი და მომდევნო ორიანის და ასევე სხვა რიცხვების დაშვების აუცილებლობა. ოთხიანში ორიანები ერთდროულად არიან მოცემული, მაგრამ ისინი წინ უსწრებენ რვიანში შემავალ ორიანებს და წარმოშობენ მათ, როგორც ორიანმა წარმოშო ოთხიანის ორიანები, რომლებიც რვიანში იმყოფებიან. ამრიგად, თუ პირველი - ორიანი არის იდეა, მაშინ ესენიც რაღაც იდეები იქნებოდნენ. იგივე შეიძლება ვთქვათ ერთიანებზეც. ის ერთიანები, რომლებიც პირველ ორიანში არიან, წარმოშობენ ოთხიანში შემავალ ოთხ ერთიანს. ასე რომ, ყველა ერთიანები იქნებოდნენ იდეები და იდეებისგან იქნებოდნენ შემდგარი. ამრიგად, ცხადია, რომ ის საგნები, რომელთა იდეები არსებობენ, რთული შედგენილობისა იქნებიან. მაგალითად, ცხოველი იქნება შემდგარი რაღაც ცხოველისგან, თუ ის იდეაა.

საერთოდ კი, ერთიანებში ნებისმიერი განსხვავების დაშვება არის უაზრობა და მონაჭორი. მე მონაჭორში ვგულისხმობ ჰიპოთეზის გულისთვის ფაქტებისთვის რაიმეს ძალით თავს მოხვევას, რადგან არ ჩანს, რომ ერთიანები ერთმა ნეთისგან განსხვავდებოდნენ ან რაოდენობით, ან თვისობრიობით, ამიტომ აუცილებელია, რომ რიცხვები ერთიმეორის ან მხოლოდ ტოლი იყვნენ, ან არატოლი, მით უმეტეს, რომ ისინი ერთიანებისგან შედგებიან. ასე რომ, თუ რიცხვები არც მეტი არიან, არც ნაკლები, ტოლნი იქნებიან. რიცხვებში ტოლი და მსგავსი ერთსა და იმავეს ნიშნავს. წინააღმდეგ შემთხვევაში დამოუკიდებელ ათიანში შემავალი ორიანები განსხვავებულნი იქნებოდნენ, რა აზრი უნდა ჰქონდეს ამ შემთხვევაში ნათქვამს, რომ ისინი მსგავსნი არიან?

შემდეგ, თუ ყველა ერთიანი სხვა ერთიანთან ერთად ორიანს ჰქმნის, მაშინ სხვადასხვა რიცხვისგან, მაგალითად, ორიანისგან და სამიანისგან აღებული ერთიანები ორიანს შეადგენდნენ. მაშინ ეს ორიანი სამიანზე წინ იქნებოდა, თუ მის შემდეგ? როგორც ჩანს, ის აუცილებლად უნდა წინ უსწრებდეს სამიანს, რადგან მისი ერთი ერთიანი სამიანთან ერთად არსებობს, მეორე კი ორიანთან ერთად. ტოლნი არიან ერთიანები თუ არა, ჩვენ ყოველთვის ასე ვანგარიშობთ: ერთი და ერთი არის ორი.

მაგალითად, სიკეთე და ბოროტება, ან ადამიანი და ცხენი. მაგრამ ვინც ასე მსჯელობს, ამ შედეგებს არ ავრცელებს ერთზე. საკვირველია, რომ დამოუკიდებელი სამიანი მეტი არ იყოს ორიანზე, თუ მეტია, ცხადია, რომ მასში თავისთავადი ორიანის ტოლი რიცხვიც იარსებებდა, რომელიც დამოუკიდებელი ორიანის მსგავსი იქნებოდა. მაგრამ არ შეიძლება, რომ რომელიმე რიცხვი პირველიც იყოს და მეორეც, და არც იდეები არიან რიცხვები. ისინი, რომლებსაც ერთიანებში განსხვავება შეაქვთ, სწორნი იქნებიან იმ შემთხვევაში, თუ იდეები არსებობენ, როგორც უკვე ვთქვით თავდაპირველად. თუ იდეა ერთია, ერთიანები კი მსგავსნი, მაშინ ორიანიცა და სამიანიც მსგავსნი, იქნებოდნენ. დათვლაც ასეა საჭირო: ერთი, ორი, წინამორბედ რიცხვზე რაიმეს დამატების გარეშე. ამ შემთხვევაში არც განუსაზღვრელი ორიანიდან ექნებოდა ადგილი წარმოშობას, არც იდეები იარსებებდნენ. რადგან ერთი იდეა მეორეში იარსებებდა და ყველა იდეა ერთის ნაწილი იქნებოდა. მაშასადამე, თავისი ჰიპოთეზის თვალსაზრისით ისინი სწორად ლაპარაკობენ, საერთოდ კი არა, რადგან ბევრ რაიმეს უარყოფენ. მათთვის ერთგვარ სიძნელეს წარმოადგენს აგრეთვე ის, თუ დათვლისას „ერთი“, „ორი“, ვუმატებთ ერთიანებს, თუ ნაწილებს. ჩვენი. აზრით, მივმართავთ ორივე ხერხს. მაშასადამე, სასაცილოა, რომ ეს განსხვავებები სუბსტანციალურ განსხვავებებზე დაგვეყვანა.

წიგნი XIII

თავი მერვე

უპირველესად ყოვლისა, კარგი იქნებოდა დაგვედგინა, თუ რაში, მდგომარეობს რიცხვებს ან ერთიანებს შორის განსხვავება, თუ ის საერთოდ არსებობს. განსხვავება კი აუცილებლად ან რაოდენობრივი, ან თვისობრივი უნდა იყოს. მაგრამ როგორც ჩანს, არც ერთი ამ განსხვავებათაგანი არ არსებობს, თუმცა რიცხვებში არსებობს რაოდენობრივი განსხვავება, მაგრამ ერთიანებიც რომ რიცხობრივად განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისგან, მაშინ თანაბარი რაოდენობის ერთიანების შემცველი რიცხვები ერთმანეთისგან განსხვავებული იქნებოდნენ. შემდეგ, პირველი რიცხვები მეტნი არიან, თუ ნაკლები? ხოლო მომდევნონი მატულობენ, თუ პირიქით? მაგრამ ყოველივე ეს უაზრობაა. რიცხვებში არც თვისობრივი განსხვავებაა შესაძლებელი, რადგან მათ არავითარი თვისებები არა აქვთ. მათი აზრით კი, რიცხვებს რაოდენობის გარდა, თვისებებიც აქვთ, მაგრამ ეს არ ემართებათ მათ არც ერთისგან, არც ორისგან, რადგან პირველს არ აქვს თვისობრიობა, მეორე კი რაოდენობის შემქმნელია. ეს ბუნება არის არსებულის სიმრავლის მიზეზი. თუ აქ რაღაც სხვა მდგომარეობაა, ამაზე უფრო მეტად დასაწყისში უნდა ითქვას და დადგინდეს ერთიანების განსხვავება. განსაკუთრებით კი ის, თუ რატომაა აუცილებელი განსხვავების დაშვება? და თუ რიცხვებში არაა თვისობრივი განსხვავება, მაშინ რას გულისხმობენ ისინი?

თუ რიცხვები იდეებია, ცხადია, რომ ერთიანებს არც დაკავშირება უნდა, შეეძლოთ ერთმანეთთან და არც დაშორება. მაგრამ არც ისაა სწორი, რასაც ზოგიერთი ამბობს რიცხვების შესახებ. ეს ზოგნი უარყოფენ იდეების არსებობას, როგორც

„საერთოდ, ისე რაღაც რიცხვების სახით, მაგრამ თუ საგნებს წინ უსწრებენ მათემატიკური რიცხვები, რომელთა საწყისია დამოუკიდებელი ერთი, მაშინ უაზრობაა, რომ ერთიანებს წინ უსწრებდეს რაღაც ერთი, როგორც ისინი ამბობენ, ხოლო ორიანი წინ არ უსწრებდეს ორიანებს და არც სამი სამიანს. იგივე უნდა ითქვას ყველა რიცხვზე. თუ რიცხვებში ასეთი მდგომარეობაა და თუ ვინმე მხოლოდ მათემატიკურ რიცხვებს უშვებს, მაშინ ერთიანი საწყისი არ იქნება, რადგან აუცილებელია, რომ ერთი ასეთივე სხვა ერთიანებისგან განსხვავებული იყოს. და თუ ეს ასეა, მაშინ უნდა იყოს რაღაც ორიანი ორიანებზე წინ და ასე შემდეგ სხვა რიცხვებშიც. და თუ ერთი საწყისია, აუცილებელია უფრო მეტად ისეთი მდგომარეობა იყოს, რასაც პლატონი ამბობდა რიცხვების შესახებ, ე. ი. იყოს პირველი ორიანი და სამიანი და რიცხვებსაც ერთმანეთთან დაკავშირება არ შეეძლოთ. ამ შემთხვევაში კი როგორც უკვე ვთქვით, მრავალ შეუსაბამო შედეგს ვიღებთ. მაგრამ აუცილებელია ან ასე იყოს, ან ისე, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში დამოუკიდებელი რიცხვები არ იარსებებენ.

აქედან ცხადია, რომ ყველაზე უარესია მესამე გზა, რომელიც მათემატიკურ და იდეალურ რიცხვებს აიგივებს. რადგან ამ შეხედულებებიდან აუცილებლად ორი შეცდომა გამომდინარეობს, ამ შემთხვევაში მათემატიკური რიცხვები არ უნდა არსებობდნენ, არამედ აუცილებელი ხდება დაშვებული ჰიპოთეზის გაფართოება და იმ შედეგების გაზიარება, რასაც ისინი იღებენ, ვინც რიცხვებს იღებებს უწოდებენ.

პითაგორელთა მეთოდი ზემოთქმულთან შედარებით ნაკლებ სიძნელეებს შეიცავს, მაგრამ მას აქვს სხვა, მისთვის სპეციფიკური სიძნელეები. ერთი მხრივ, რადგან პითაგორელები რიცხვებს არ თვლიან საგნებისგან დამოუკიდებლად, ამით მრავალ სიძნელეებსა სძლევენ, მაგრამ მეორე მხრივ, დაუშვებელია სხეულების რიცხვებისგან შედგენილად და ამ რიცხვების მათემატიკურად გამოცხადება. არც განუყოფელი მოვლენებისთვის სიდიდეების მიწერაა სწორი. ეს შესაძლებელიც რომ იყოს, ერთიანებს სიდიდე მაინც არ ექნებათ, რადგან როგორ შეიძლება, რომ სიდიდე განუყოფელი ნაწილებისგან შედგებოდეს, მათემატიკური რიცხვი კი ერთიანებისგან შედგება. ისინი კი საგნებს რიცხვებად თვლიან. ყოველ შემთხვევაში, მათი თეორია სხეულებს რიცხვებისგან შემდგარად აცხადებს.

მაგრამ თუ აუცილებელია, რომ რიცხვი დამოუკიდებლად არსებობდეს რომელიმე ზემოთქმული გზით, მაგრამ სინამდვილეში არც ერთი ამ გზათაგანი არაა შესაძლებელი, მაშინ ცხადია, რომ რიცხვი არაა რაღაც ისეთი ბუნების, როგორსაც მიაწერენ მას ისინი, ვინც მას დამოუკიდებელ არსებობას ანიჭებენ.

შემდეგ ყოველი ერთიანი შედგება გაწონასწორებულ დიდისა და მცირესგან, თუ ზოგი შედგება – დიდისგან, ზოგი კი – პატარისგან? თუ ეს ასეა, მაშინ ყველა ერთიანი არ იქნება, შემდგარი ყველა ელემენტისგან და არც ერთიანები იქნებიან მსგავსი, რადგან ზოგი მათგანი შეიცავს დიდ ერთიანებს, ზოგი კი პატარას, რომლებიც ერთმანეთისადმი დაპირისპირებული ბუნებისა არიან.

შემდეგ, როგორი მდგომარეობაა დამოუკიდებელ სამიანში? ერთი რიცხვი მასში კენტია. სწორედ ამიტომ, რომ კენტ რიცხვებში დამოუკიდებელ ერთიანს შუაში ათავსებენ, მაგრამ თუ თვითიველი ერთიანი დიდისა და პატარისგან შედგება,

როგორღა იქნება ერთი ბუნებისა ორიანი შემდგარი ორივესგან? ან რით იქნება ის განსხვავებული ერთისგან? გარდა ამისა, ორს წინ უსწრებს ერთიანი, რომლის უარყოფა ორიანსაც უარყოფს, ამიტომ აუცილებელია, რომ ის იდეის იდეა იყოს, რადგან ის წინ უსწრებს იდეებს და მათზე ადრეცაა წარმოშობილი, მაგრამ რისგან არის ის წარმოშობილი, თუ განუსაზღვრელი ორიანი ორს წარმოშობს?

შემდეგ, აუცილებელია, რომ რიცხვები ან განსაზღვრული იყვნენ ან განუსაზღვრელი. და რადგან ისინი რიცხვებს დამოუკიდებლად თვლიან, მით უმეტეს, რიცხვები ან ასეთი უნდა იყვნენ და ან ისეთი. რომ განუსაზღვრელი არ შეიძლება იყვნენ, ცხადია, რადგან განუსაზღვრელი არც კენტია, არც ლუწი, ჩვეულებრივი რიცხვი კი ყოველთვის ან ლუწია, ან კენტი. ერთის მიმატება ლუწთან კენტს წარმოშობს, ხოლო ორის მიმატება, რომელიც თავის მხრივ ერთის გაორმაგებაა, სხვა ლუწს.

შემდეგ, თუ ყველა იდეა არის რაიმეს იდეა, ხოლო რიცხვები იდეებია, მაშინ შეგრძნებადთა და სხვა სახის მოვლენათა იდეები - განუსაზღვრელი რაოდენობის იქნებოდნენ. მაგრამ არც განხილული - შეხედულებებიდან და არც ლოგიკურად არ გამომდინარეობს ასეთი - იდეების არსებობა. თუ იდეა განსაზღვრულია, სადამდეა განსაზღვრული? საჭიროა არა მარტო ამის თქმა, რომ ეს ასეა, არამედ იმისაც, თუ რატომაა ასე.

თუ რიცხვები ასეთია, როგორც ზოგი ამბობს, მაშინ ყველაზე ჩქარა პირველ რიგში იდეები ამოიწურებოდნენ. მაგალითად, თუ სამი არის დამოუკიდებელი ადამიანი, მაშინ რომელი რიცხვი იქნებოდა დამოუკიდებელი ცხენი, რადგან დამოუკიდებელი რიცხვები ათამდეა. ამიტომ აუცილებელია, რომ ის რომელიმე ამ რიცხვთაგანი იყოს, რადგან სუბსტანციები და იდეები ერთი და იგივე არიან, მაგრამ იდეების რიცხვი მაინც არ იქნებოდა საკმარისი, რადგან ცხოველთა სახეები იდეებზე მეტი იქნებოდა. ამავე დროს ცხადია, რომ თუ სამიანი , არის ადამიანი თავისთავად, სხვა სამიანებიც ასეთივე უნდა იყვნენ, რადგან ერთსა და იმავე რიცხვებში ისინი მსგავსნი არიან. ასე რომ, ადამიანები თავისთავად უსაზღვროდ ბევრნი იქნებოდნენ, თუ თვითეული სამიანი იდეაა და თვითეული მათგანი ადამიანია. მაგრამ ეს რომ ასეც არ იყოს, ადამიანები , მაინც იარსებებდნენ. და თუ მცირე დიდის ნაწილია, რომელიც ერთსა და იმავე რიცხვებში ერთმანეთთან დაკავშირების უნარის მქონე ერთიანებისგან შედგება, მაშინ თუ თავისთავად ორიანი არის რაიმეს იდეა, ან „ცხენის“, ან „თეთრის“, მაშინ ადამიანი, თუ ორიანია, ცხენის ნაწილი იქნებოდა. უაზრობაა აგრეთვე, რომ ათიანის იდეა არსებობდეს, მაგრამ არ იყოს თერთმეტისა და არც მომდევნო რიცხვებისა. შემდეგ, არსებობს და წარმოიშვება ზოგი ისეთი რამ, რომლის იდეა არ დაგვიშვია. რატომ არ უნდა არსებობდეს მათი იდეა? მაშასადამე, იდეები მიზეზები არ ყოფილან. შემდეგ, უაზრობაა, რომ რიცხვი, რომელიც წინ უსწრებს ათიანს, ათიანზე უფრო მეტად არსებობდეს და მის ფორმას წარმოადგენდეს. მაგრამ მიუხედავად ამისა, პირველი ერთიანი არ წარმოიშვება, მეორე კი. მაგრამ ისინი ცდილობენ დაამტკიცონ, რომ თითქოს რიცხვთა რაოდენობა ათით სრულდება. ისინი უშვებენ მეორეულ თვისებებს, როგორიცაა „სიცარიელე“, „ანალოგია“, „კენტი“ და სხვა ამდაგვარს ათის ფარგლებში. ამათგან ნაწილს საწყისებად თვლიან, მაგალითად, მოძრაობას, უძრაობას, სიკეთეს,

ბოროტებას, ნაწილს კი რიცხვებად. ერთი კენტი, ის რომ სამიანში ყოფილიყო, მაშინ როგორღა იქნებოდა კენტი ხუთიანი? აგრეთვე სიდიდეებს და სხვა ამდაგვარს აკუთვნებენ რიცხვებს, მაგალითად, პირველ ხაზს, რომელიც განუყოფელია, შემდეგ ორიანს და ასე შემდეგ ათამდე.

შემდეგ, თუ რიცხვი დამოუკიდებლად არსებობს, პრობლემატურია, რომელია პირველი: ერთი, სამი, თუ ორი? თუ რიცხვი შედგენილია, მაშინ ერთია წინ. მაგრამ რამდენადაც ის წინ ზოგადია და ფორმა, ამდენად რიცხვია წინ. თვითეული ერთიანი კი რიცხვის ნაწილია, როგორც მატერია. რიცხვი კი რაღაც ფორმაა. ისევე, როგორც სწორი კუთხე წინ უსწრებს მახვილს, როგორც ფორმით, ისე იმიტომ რომ განსაზღვრულია. შესაძლებელია, რომ მახვილი კუთხე წინ იყოს, რადგან ის სწორის ნაწილია, რომელიც მასზე დაიყვანება. მაგრამ მახვილი კუთხე, ელემენტი და ერთიანი წინაა, როგორც მატერია. როგორც ფორმა, არსება და ცნება, წინ არის სწორი და მთელი, შემდგარი მატერიისა და ფორმისგან, რადგან ის უახლოვდება ფორმას ან იმას, რასაც ცნება აქვს. თუმცა წარმოშობით ის უფრო გვიანაა.

მაგრამ როგორ არის ერთი საწყისი? ამბობენ, იმიტომ, რომ არ დაიშლებაო, მაგრამ არ დაიშლება არც ზოგადი, არც ნაწილი და ელემენტი, თუმცა სხვადასხვაგვარად, პირველი ცნებით, მეორე დროით. როგორ არის ერთი საწყისი? როგორც ნათქვამი იყო, სწორი კუთხე მახვილი კუთხის საწყისია და, როგორც ჩანს, წინ უსწრებს მას, თვითეული მათგანი კი ერთია. ერთი კი ორივე შემთხვევაში საწყისს წარმოადგენს, მაგრამ ეს შესაძლებელია, პირველ შემთხვევაში როგორც ფორმა და არსება, მეორე შემთხვევაში კი, როგორც ნაწილი და მატერია, როგორ არის თვითეულია მათგანი ერთი? ერთი საწყისია სინამდვილეში, მეორე შესაძლებლობაში. თუ რიცხვი არის რაღაც ერთი და არა სხვადასხვა ერთიანებიდან შემდგარი რაღაც გროვა, როგორც ისინი ამბობენ, მაშინ! თვითეული რიცხვი ჭეშმარიტად ერთია შესაძლებლობაში და არა, სინამდვილეში. ამ შეცდომის მიზეზი კი ისაა, რომ ისინი ერთსა და იმავე დროს ზოგადის მიღებას ცდილობენ როგორც რიცხვებიდან, ისე ცნებებიდან და ამათგან ადგენენ ერთს, როგორც წერტილსა და საწყისს. ერთი ხომ წერტილია, მაგრამ არა ვრცეული. ისევე; როგორც ზოგმა მოაზროვნემ უმცირესისგან შეადგინა არსებული. საგნები, ისევე ამათ. ასე იქცა ერთი რიცხვების მატერიალად და ამავე დროს ორიანის წინამორბედად, ამავე დროს მის მომდევნოდ, როგორც. რაღაც ერთი მთლიანისა და ფორმისა. მაგრამ, რადგანაც: ისინი ერთს ეძებდნენ ზოგადად, ამიტომაც ისინი მას ნაწილად აცხადებდნენ. მაგრამ ყოველივე ამის შეთავსება შეუძლებელია. თუ დამოუკიდებელი ერთი დაუნაწევრებელია. (მნიშვნელობა არა აქვს იმას, რომ ის საწყისია), ორიანი დანაწევრებადი, ერთიანი კი დაუნაწევრებადი, მაშინ დამოუკიდებელი ერთი უაღრესად მსგავსი. იქნება ჩვეულებრივი ერთისა, და მაშინ თავისთავად ერთიც უფრო მეტად ახლო იქნება ჩვეულებრივ ერთთან, ვიდრე ორთან. ამიტომაც თვითეული ერთიანი თავისთავად ორიანზე წინ იქნებოდა. თუმცა ისინი ამას არ ამბობენ, რადგან ორიანს წინამორბედად თვლიან. ამას. გარდა, თუ ორიანი არის რაღაც დამოუკიდებელი ერთი, ასევე სამიც, ორივე ერთად კი ორი იქნება და მაშინ საიდან წარმოიშვება ეს უკანასკნელი ორიანი?

თავი მეცხრე

სიძნელე იმაშიც მდგომარეობს, რომ თუ რიცხვებში არსებობს არა შეხება, არამედ თანმიმდევრობა, მაშინ ისეთი რიცხვები, როგორიცაა დამოუკიდებელი ერთიანი და სამიანი, რომლებსაც შუაში არა აქვთ ერთიანები, იქნებიან თუ არა დამოუკიდებელი. ერთის შემდეგ? და ამ რიგში ჯერ ორიანია, თუ მასში შემავალი ნებისმიერი ერთიანები?

ასეთივე დაბრკოლებანი ჩნდება აგრეთვე, რიცხვის მომდევნო გვარებშიც; ხაზებში, სიბრტყეებში და სხეულებში. ზოგნი მათ აწარმოებენ დიდისა და მცირეს სახეებიდან: გრძელისა და მოკლესაგან-სიგრძეს, ფართოსა და ვიწროსაგან-სიბრტყეს, ღრმისა და არაღრმისგან – სივრცეს. სხვები კი ერთი საწყისიდან სხვანაირად აწარმოებენ ასეთ მოვლენებს. მაგრამ მათთანაც ათასობით შეუსაბამობაა და მონაჭორი, რაც გონებას ეწინააღმდეგება. ერთმანეთთან შეუთავსებელ შედეგებს ვიღებთ მაშინ, თუ ერთმანეთს არ ეთანხმება ისეთი საწყისები, როგორიცაა ფართო და ვიწრო, გრძელი და. მოკლე, და თუ ეს ასეა, მაშინ სიბრტყე ხაზი იქნება და სხეული სიბრტყე.

გარდა ამისა, როგორ იარსებებდნენ კუთხეები, ფორმები და სხვა ამგვარი? იგივე შედეგები გამომდინარეობს რიცხვებისთვისაც, რომლებიც სიდიდის თვისებებია და რომელთაგან არაა წარმოებული სიდიდე, როგორც სწორისა და მოღუნულისგან არაა, ის მიღებული სიგრძე და გლუვისა და ხორკლიანისგან სხეული. ამ თეორიიდან გამომდინარე შედეგები საერთოა იმ თეორიისთვისაც, რომელიც იდეებს გვარებად თვლის. თუ რაღაც ზოგადს დამოუკიდებლად ჩავთვლით, მაშინ ცხოველში თავისთავადი ცხოველი იქნება, თუ სხვა? თავისთავადი ცხოველი რომ დამოუკიდებელი არ იყოს, არავითარი დაბრკოლება არ წარმოიშვებოდა. მაგრამ თუ რიცხვი და ერთი დამოუკიდებელია, როგორც ამტკიცებენ ისინი, ვინც იდეებს უშვებს, მაშინ ეს ადვილი გადასაჭრელი არაა. თუ საჭიროა „არაადვილი“ შეუძლებელის მნიშვნელობით ვიხმაროთ? ასევე როდესაც ვინმე ორიანში და საერთოდ, რიცხვში მოისაზრებს ერთს, ეს თავისთავადი ერთია, თუ სხვა?

ზოგნი სიდიდეს მატერიისგან აწარმოებენ, სხვები კი წერტილისგან (წერტილი კი მათ ჰგონიათ არა ერთი, არამედ ერთისმაგვარი) და მატერიიდან, რაც სიმრავლისმაგვარია, მაგრამ სიმრავლე კი არ არის. აქედან არანაკლები სიძნელეები გამომდინარეობს. თუ მატერია ერთია, მაშინ ერთი და იგივე იქნება ხაზი, სიბრტყე და სხეული, რადგან ერთი და იმავესგან ერთი და იგივე წარმოიშვება. თუ მატერია ბევრია და სხვადასხვა, მაშინ ხაზების, სიბრტყეების და: სხეულების მატერია სხვადასხვა იქნებოდა და ისინი ერთმანეთის მიმდევარი იქნებოდნენ თუ არა, იმავე შედეგს მივიღებდით, რადგან ან სიბრტყეებში არ იქნებოდა ხაზი, ან ხაზი თვით სიბრტყე იქნებოდა.

გარდა ამისა, როგორ იქნება ერთისა და სიმრავლისგან შემდგარი რიცხვი? ამას არავინ არ კითხულობს. ისინი კი, რომლებიც ასე: მსჯელობენ, იმავე სიძნელეებს აწყდებიან, რასაც ისინი, რომლებიც რიცხვს ერთისა და განუსაზღვრელი ორიანისგან აწარმოებენ, ზოგნი რიცხვს აწარმოებენ ე. წ. ზოგადისა და არა რაღაც სიმრავლისგან, ზოგნი კი რაღაც პირველი სიმრავლისგან, რადგან ორიანს სიმრავლედ აცხადებენ. ამრიგად, აქ არავითარი განსხვავება არაა, როგორც იტყვიან ხოლმე და სიძნელეებიც

იგივეა, როგორც შერევის, შეკრების, დაბადებისა და სხვა შემთხვევებში.

ყველაზე მეტად კი ისაა საკვლევი, რომ თუ თვითეული ამათგანი ერთია, რისგან არის ის ნაწარმოები? დამოუკიდებელი ერთი აუცილებლად წარმოებული უნდა იყოს ერთისა და სიმრავლისგან ან სიმრავლის ნაწილისგან. ერთის სიმრავლედ ჩათვლა შეუძლებელი რადგან დაუნაწევრებელია. ის რომ სიმრავლის ნაწილი იყოს, ამას სხვა სიმრავლეები ახლავს თან, რადგან მისი ყოველი ნაწილი დაუშლელი იქნება, ან მისი თვითეული ნაწილი სიმრავლე იქნება, ერთი კი დაუნაწევრებელი. მაგრამ მაშინ ერთი და სიმრავლე ელემენტები აღარ იქნებოდნენ, რადგან არც ერთი ერთიანი არაა წარმოებული ერთისა და სიმრავლისგან. ამას გარდა, ვინც ასე მსჯელობს, სხვას არას აკეთებს იმის გარდა, რომ სხვა რიცხვი შემოაქვს, რადგან სიმრავლე დაუნაწევრებელი რიცხვებისგან შედგება.

ამ მოძღვრების მიმდევართ უნდა შევეკითხოთ, რიცხვი განსაზღვრულია, თუ განუსაზღვრელი? მე როგორც ჩანს, მათი აზრით, უნდა არსებობდეს აგრეთვე განუსაზღვრელი სიმრავლე, რომელი ერთთან ერთად აწარმოებს განსაზღვრულ ერთიანებს. დამოუკიდებელი სიმრავლე და განუსაზღვრელი სიმრავლე კი სხვადასხვა მაგრამ როგორია სიმრავლე, ელემენტი და ერთიანი? ასევე შეიძლება ეკვლია ვინმეს წერტილი და ის ელემენტი, რომლიდანაც არის წარმოშობილი სიდიდე. მაგრამ არსებობს არა მხოლოდ ერთი წერტილი, არამედ სხვა წერტილებიც, რომლებიც რაიმესგან არიან წარმოშობილი, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში არა რაღაც მანძილისა და დამოუკიდებელი წერტილისგან. მაგრამ არც მანძილის ნაწილები უნდა იყვნენ დაუნაწევრებელი, ისევე როგორც სიმრავლისა, საიდანაც ერთიანებია მიღებული. რადგან რიცხვი. შედგება დაუნაწევრებელი ნაწილებისგან, კი სიდიდეები კი არა.

ყოველივე ეს და სხვა ამგვარი ცხადყოფს, რომ შეუძლებელია რიცხვებისა და სიდიდეების დამოუკიდებელი არსებობა. აგრეთვე რიცხვების შესახებ თვალსაზრისების განსხვავებულობა მოწმობს იმას, რომ საქმის ჭეშმარიტი ვითარება ასეთი არაა, რაც თვით მათ აღშფოთებთ. ისინი კი, რომლებიც ხედავენ რა იდეებთან დაკავშირებულ სიმრავლებებს და ხელოვნურობას, უარყოფენ იდეალურ რიცხვებს და შეგრძნებადისგან დამოუკიდებლად, მხოლოდ მათემატიკურ რიცხვებს უშვებენ. ხოლო ისინი, რომლებსაც იდეების რიცხვებად გადაქცევა სურდათ, არ აქცევდნენ ყურადღებას. იმას, შეიძლება, თუ არა იდეალურის გვერდით რაღაც ისეთი საწყისის დაშვება როგორცაა მათემატიკური რიცხვი. მათ იდეალური და მათემატიკური რიცხვი ცნებით გააიგივეს, საქმით კი: მათემატიკური რიცხვი გააუქმეს, რადგან თავისებური არამათემატიკური საწყისები დაუშვეს. ხოლო ვინც პირველად დაუშვა იდეები, იდეალური რიცხვები და მათემატიკური რიცხვები, მან ისინი გონივრულად გამოაცალკევა ერთმანეთისგან. ამრიგად, გამომდინარეობს, რომ ყველა ისინი რაღაცას ამბობდნენ სწორად, საერთოდ, კი არ იყვნენ მართალი, რაც მტკიცდება იქიდან, რომ ისინი ლაპარაკობენ არა ერთსა და იმავეს, არამედ საწინააღმდეგოს. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ წანამძღვრები და საწყისები მათ ყალბი აქვთ. და როგორც ეპიხარმე ამბობს, ძნელია არაჭეშმარიტი წანამძღვრებიდან ჭეშმარიტი დასკვნების მიღება. ამრიგად, როგორც ახლახან ვთქვით, მაშინვე თვალში გეცემათ, რომ ისინი სწორად არ მსჯელობენ.

რიცხვებსა და განსაზღვრებებთან დაკავშირებულ სიძნელეებზე საკმარისად იყო ნათქვამი. დამატებითი მსჯელობა ამის შესახებ უფრო კარგად დაარწმუნებდა უკვე დარწმუნებულს. ხოლო ვინც არაა დარწმუნებული, იმის დასარწმუნებლად არაფერს არ შეგვმატებდა. პირველადი საწყისების, მიზეზებისა და ელემენტების შესახებ იმათი თვალსაზრისი, რომლებიც მხოლოდ გრძნობად სუბსტანციებს უშვებენ, უკვე განვიხილეთ წიგნში „ბუნების შესახებ“, ამიტომ ეს ამჟამად ჩვენი განხილვის ობიექტს აღარ შეადგენს. ხოლო იმათ თვალსაზრისს, რომლებშიც შეგრძნებადი სუბსტანციების გარდა უშვებენ სხვა სუბსტანციებს, ზემოთქმულს შემდეგი უნდა დავუმატოთ: უნდა განვიხილოთ თუ რას და როგორ ამტკიცებენ, ისინი, რომლებიც იდეებსა და რიცხვებს აიგივებენ და მათ ელემენტებს არსებულის საწყისებად და ელემენტებად თვლიან. ხოლო იმათი თვალსაზრისი, რომლებიც მხოლოდ რიცხვებს უშვებენ და ისიც მათემატიკურს, შემდეგ უნდა განვიხილოთ.

იმათი შეხედულების განხილვისას კი, ვინც იდეებს უშვებს, უნდა დავადგინოთ მათი მეთოდიც და ის სიძნელეებიც, რომელიც მათი მოძღვრებიდან გამომდინარეობს. ისინი ზოგადს აქცევენ იდეებად და შემდეგ დამოუკიდებელ და თავისთავად სუბსტანციებად, რომ ეს შეუძლებელია, ადრევე იყო განხილული. მიზეზი იმისა, რომ ასეთ დასკვნამდე მიდიან ისინი, რომლებიც ზოგადს სუბსტანციებად აქცევენ, არის ის, რომ შეგრძნებად საგნებს ასეთსავე, სუბსტანციულობას არ აკუთვნებენ. ისინი ამბობენ, რომ თვითეული შეგრძნებადი მოვლენა მოძრაობაშია და არ ჩერდება. ზოგადი კი მათგან დამოუკიდებლად არსებობს და რაღაც სხვაა. როგორც ზემოთაც ვთქვით, ამან უბიძგა სოკრატეს განსაზღვრებებისკენ, თუმცა ის მათ არ აცალკევებდა ინდივიდუალური საგნებისგან. ეს მან სწორად მოიაზრა, რომ ზოგადი არ გამოაცალკევა, რაც ცხადი ხდება ფაქტებიდან, რადგან ცოდნის მიღება ზოგადის გარეშე არ შეიძლება. ზოგადის დაცილება შეგრძნებადი საგნებისგან არის მიზეზი იმ სიძნელეებისა, რაც იდეების დაშვებიდან გამომდინარეობს. ზოგს კი აუცილებლად მიაჩნია, რომ შეგრძნებადი და მოძრავი სუბსტანციებისგან დამოუკიდებლად არსებობდეს რაღაც სუბსტანციები, რომელთაც მათ ვერა მიაწერეს რა, ზოგადობის გარდა. ამრიგად, გამოდის, რომ თითქოს ზოგადი და ინდივიდუალური ერთი და იმავე ბუნებისა ყოფილიყოს. ესაა სწორედ ის სიძნელე, რომელიც ყოველივე ზემოთქმულს თან ახლავს.

წიგნი XIII

თავი მეათე

ახლა უნდა შევეხოთ იმ სიძნელეებს, რომელიც ეხება როგორც იდეების მომხრეთ, ისე მათ მოწინააღმდეგეთ და რაზედაც ჩვენ ადრევე ვილაპარაკეთ „სიძნელეთა შესახებ“ წიგნის დასაწყისში. ვინც არ დაუშვებს ისეთსავე დამოუკიდებელ სუბსტანციებს, როგორც ერთეული საგნებია, ის მოსპობს სუბსტანციებს საერთოდ. ხოლო ვინც დაუშვებს დამოუკიდებელ სუბსტანციებს, როგორღა ჩათვლის მათ საწყისებად და ელემენტებად?

მაგრამ თუ საწყისები არიან კონკრეტულნი და არა ზოგადნი, მაშინ არსებული

იმდენივე იქნება, რამდენიც ელემენტია და ელემენტები შეცნობადნი არ იქნებიან. მაგალითად, ვინც მარცვლებს ჩათვლის სუბსტანციებად, ხოლო მის ელემენტებს სუბსტანციათა - ელემენტებად, მაშინ $\beta\alpha$ აუცილებლად ერთი იქნება, როგორც ყველა სხვა მარცვალზე, თუ ისინი არ არიან ზოგადნი, ე. ი. ერთი არა სახითა და სიტყვით, არამედ რიცხვით და კონკრეტული არსებობით.

შემდეგ თუ ისინი თვითიველ არსებას ერთ-ერთს უშვებენ, და თუ მარცვლებიც ასეთია, მაშინ ასეთივე იქნება მათი შემადგენელი ნაწილებიც. მაგალითად, „ალფა“ ამ შემთხვევაში არ იქნება ერთზე მეტი და არც სხვა ელემენტები იმავე მოძღვრების მიხედვით, რომლითაც არც სხვა მარცვლები შეიძლება მეორდებოდნენ, არამედ ყოველთვის სხვადასხვა უნდა იყვნენ. თუ ეს ასეა, ელემენტების გარდა, სხვა არაფერი არ იარსებებდა. გარდა ამისა, ელემენტები შეუცნობელი იქნებოდნენ, რადგან არ იქნებოდნენ ზოგადნი, მეცნიერება კი ზოგადს ეხება. ეს ცხადი ხდება დასაბუთებიდან და განსაზღვრებებიდან. სილოგიზმს ვერ მივიღებთ, თუ ვიტყვით, რომ ამა და ამ სამკუთხედის კუთხეების ჯამი ორ სწორს უდრის, თუ ეს ასე არაა ყველა სამკუთხედში. ვერც მაშინ ვიტყვით, რომ ესა და ეს ადამიანი არის ცხოველი, თუ ყველა ადამიანი ცხოველი არაა, თუ საწყისები ზოგადია, მაშინ ან მათგან შემდგარი სუბსტანციებიც ზოგადია, ან არასუბსტანციები სუბსტანციებზე წინ იარსებებენ, რადგან ზოგადი კი არაა სუბსტანცია, არამედ ელემენტი და საწყისი. მაშინ ესენი იმათზე წინ იარსებებდნენ, რომელთა საწყისი და ელემენტებიც არიან. ყოველივე ეს გონივრულია, როდესაც იდეებს აწარმოებენ ელემენტებიდან და როდესაც იმავე ფორმის მქონე სუბსტანციების გვერდით უშვებენ მათგან დამოუკიდებლად არსებულ რაღაც იდეას. თუ არაფერი არ აბრკოლებს იმას, რომ „ალფა“ და „ბეტა“, როგორც ბგერათა ელემენტები, ბევრი იყოს და მათი სიმრავლის გარდა, სხვა არაფერი თავისთავადი არ არსებობდეს, მაშინ მსგავსი მარცვლები უსაზღვროდ ბევრი იქნებოდა. ცოდნა კი ყოველთვის ზოგადის ცოდნაა. ასე რომ, აუცილებელია არსებულთა საწყისებიც ზოგადი იყვნენ და არა დამოუკიდებელი სუბსტანციები. მართალია, ყოველივე ეს ზემოთქმულთან შედარებით მეტ სიძნელეებს შეიცავს, მაგრამ ის ნაწილობრივ ჭეშმარიტია, ნაწილობრივ კი არა.

ცოდნა ისევე, როგორც შემეცნება, ორგვარია: ერთი მხრივ, შესაძლებლობაში არსებული, მეორე მხრივ – სინამდვილეში. ცოდნა შესაძლებლობაში, როგორც მატერია, არის ზოგადი და განუსაზღვრელი და განუსაზღვრელსავე შეისწავლის, ხოლო რეალობა `განსაზღვრულია და განსაზღვრულსავე სწავლობს, ე. ი. არის რა კონკრეტული, კონკრეტული ობიექტიც აქვს. მხედველობა კი ზოგად ფერს შემთხვევით ხედავს, სახელდობრ, რომ ესა და ეს ფერი, რომელსაც ის ხედავს, არის საერთოდ ფერი. და. გრამატიკოსი, „რომელიც შეიცნობს ასო „ალფას“, არის ზოგადი „ალფა“.

ამრიგად, თუ აუცილებელია საწყისები ზოგადნი იყვნენ, მაშინ აუცილებლად ზოგადი იქნება ისიც, რაც მათგან გამომდინარეობს, როგორც ეს დასაბუთებებშია. და თუ ეს ასეა, მაშინ არც დამოუკიდებელი იქნება არაფერი და არც სუბსტანცია. მაგრამ ის კი ცხადია, რომ ცოდნა ნაწილობრივ ზოგადია, ნაწილობრივ კი არა.

წიგნი მეთოთხმეტე

თავი პირველი

აი, ყველაფერი ის, რაც შეიძლება ითქვას სუბსტანციების შესახებ. როგორც ბუნებრივ, ისე უძრავ სუბსტანციებში საწყისებად ყველანი დაპირისპირებულთ თვლიან. თუ ყველაფრის საწყისს წინ არაფერი არ შეიძლება უსწრებდეს, შეუძლებელია, რომ საწყისის არსებობის შემთხვევაში კიდევ სხვა რაიმე საწყისი იყოს. მაგალითად, ვინმემ რომ ჩათვალოს თეთრი საწყისად არა იმდენად, რამდენადაც ის რაიმე სხვაა, არამედ რამდენადაც ის თეთრია. მაგრამ სინამდვილეში თეთრი თვისებაა რაღაც სუბსტრატის და სხვა რამის, რომელიც თეთრზე ადრე არსებობს. მართალია, ყველაფერ წარმოიშვება დაპირისპირებულთაგან, როგორც რაღაც სუბსტრატიდან, მაგრამ სინამდვილეში სუბსტრატი უსწრებს დაპირისპირებულთ. ყველა დაპირისპირებული კი რაღაც სუბსტრატს ეხება და არაა დამოუკიდებელი. და როგორც ჩანს, თვით სუბსტანციას არაფერი არ უპირისპირდება, რაც ლოგიკურადაც მტკიცდება. ამრიგად, არც ერთი წინააღმდეგობა არაა ყველაფრის ძირითადი საწყისი, არამედ რაღაც სხვა.

ზოგიერთი დაპირისპირებულთა ერთ-ერთ მხარეს მატერიალ თვლის. ამათგან ერთნი ერთს, როგორც ტოლს, უპირისპირებენ არატოლს, როგორც სიმრავლის ბუნების მქონეს. მეორენი კი ერთს სიმრავლეს უპირისპირებენ, რადგან ზოგნი რიცხვს აწარმოებენ არატოლი ორიანისგან, დიდისა და მცირესგან, ზოგნი კი სიმრავლისგან, თუმცა ორივე ერთი და იმავე არსებისაა. რადგან ერთნი ამბობენ, რომ ელემენტებია არატოლი და ერთი, არატოლი ორიანი კი შედგება დიდისა და მცირესგან, თითქოს არატოლი და დიდი და მცირე ერთი იყოს, მაგრამ ვერ არჩევენ, რომ ეს ლოგიკურადაა ასე და არა რიცხობრივად. მაგრამ ისინი ვერც იმ საწყისებს ხსნიან კარგად, რომლებსაც ელემენტებს უწოდებენ. ზოგი მათგანი ამბობს, რომ დიდი და მცირე ერთს მოსდევს და სამივე რიცხვთა ელემენტები არიანო. აქედან ორი მატერიააო, ერთი კი – ფორმა. ზოგნი ასახელებენ მრავალსა და მცირეს, რადგან დიდი და მცირე თავისი ბუნებით სიდიდეს ჰგავს, ზოგნი კი ასეთად უფრო მათ შორის საერთოს ასახელებენ, როგორიცაა ჭარბი და ის, რასაც ის ჭარბობს. ისინი ერთიმეორისგან სრულებით არ განსხვავდებიან მათგან გამომდინარე ზოგიერთი შედეგის მიხედვით, არამედ მხოლოდ ლოგიკური სიმნელეებით, რომელთა აცილება მათ ლოგიკურივე დასაბუთებით სურთ. ოღონდ იმავე მოძღვრებით ჭარბი და რასაც ის ჭარბობს, საწყისები არიან და არა დიდი და მცირე, და ელემენტთა შორის რიცხვი უსწრებს ორიანს. მართალია, ორივე ზოგადი ბუნებისაა, მაგრამ ისინი რიცხვს თვლიან ასეთად, ორიანს კი არა.

ზოგი განსხვავებულს და სხვას ერთს უპირისპირებს, ზოგი ერთმანეთს უპირისპირებს სიმრავლესა და ერთს. მაგრამ თუ არსებული დაპირისპირებულთაგან შედგება, როგორც ისინი ამბობენ, მაშინ ერთს ან არაფერი არ უპირისპირდება, ან თუ ეს საჭიროა, უპირისპირდება სიმრავლეს, არატოლს – ტოლი, განსხვავებულს – მსგავსი, სხვას – იგივე. ამათგან ყველაზე უკეთესი უნდა იყოს ის თვალსაზრისი, რომელიც ერთს უპირისპირებს სიმრავლეს, მაგრამ არც ეს თვალსაზრისია დამაკმაყოფილებელი, რადგან მაშინ ერთი მცირე იქნებოდა, რადგან მრავალი უპირისპირდება მცირეს, მეტი

– ნაკლებს.

ის კი ცხადია, რომ ერთი საზომს ნიშნავს და რომ ყოველივეს სუბსტრატად აქვს რაღაც სხვა, მაგალითად, ჰარმონიას – დიეზი, სიდიდეს – დაქტილი, ფუტი ან სხვა რაღაც ამდაგვარი, ლექსებს – ტაეპი ან მარცვალი. ასევე სიმძიმეებში არის რაღაც განსაზღვრული წონა. ასევე ყველგან თვისებებს საზომად რაღაც თვისება აქვთ, რაოდენობას – რაღაც რაოდენობა. საზომი განუყოფელია ზოგჯერ სახით, ზოგჯერ შეგრძნებებისთვის, რადგან ის არ წარმოადგენს საგანთა არსებას. ეს ასეა ლოგიკურადაც, რადგან ერთი არის სიმრავლის რაღაც საზომი, ხოლო რიცხვი არის გაზომილი სიმრავლე და საზომთა თავმოყრა. მაშასადამე, ლოგიკურად რიცხვი არაა ერთი და არც საზომებია საზომი, არამედ ერთი არის საწყისი და ზომა. აუცილებელია, რომ ერთი სახის მოვლენებს ყოველთვის ერთი. საზომი ჰქონდეთ. მაგალითად, ცხენებს – ცხენი, ადამიანს – ადამიანი, მაგრამ თუ გვაქვს ადამიანი, ცხენი და ღმერთი, მაშინ თვითეული მათგანი ცხოველია და მათი საზომი ცხოველი იქნება. მაგრამ თუ გვაქვს ადამიანი, თეთრი და მოსიარულე, მაშინ უფრო ნაკლებ გვექნებოდა საქმე რიცხვთან, რადგან ყველა ისინი ახასიათებენ იგივეობრივსა და რიცხვით ერთს. ამათი საზომიც შეიძლება ყოფილიყო რიცხვი, ან სხვა რომელიმე კატეგორია.

ხოლო ისინი, რომლებიც ერთს აცხადებენ არატოლად, ხოლო ორიანს, შემდგარს დიდისა და მცირესგან – განუსაზღვრელად, უფრო მეტად შორდებიან წარმოდგენისა და შესაძლებლის ფარგლებს, რადგან ყოველივე ეს უფრო მეტად რიცხვებისა და სიდიდეების მდგომარეობა და შემთხვევითი თვისებებია, ვიდრე სუბსტრატი, როგორც მეტი და ნაკლები რიცხვისთვის, დიდი და პატარა სიდიდისთვის, აგრეთვე ლუწი და კენტი, გლუვი და ხორკლიანი, სწორი და მოღუნული.

ამ შეცდომის გარდა, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მიმართებას წარმოადგენს სიდიდე, სიმცირე და სხვა ამდაგვარი, ხოლო მიმართება ყველა დანარჩენ კატეგორიებზე უფრო ნაკლებ არის ბუნება და სუბსტანცია და ის თვისებასა და რაოდენობას მოსდევს. რაოდენობისთვის მიმართება არის რაღაც მდგომარეობა, როგორც ვთქვით და არა მატერია, რომელიც განსხვავდება, როგორც, საერთოდ, რაოდენობისგან, ისე მისი ნაწილებისა და სახეებისგან. არაფერი არ იქნებოდა დიდი და პატარა, მეტი და ნაკლები და საერთოდ, მიმართება, რომ არ ყოფილიყო რაღაც სხვა, რომელიც არის მეტი და ნაკლები, დიდი და მცირე, ან მიმართება. იმის საბუთი, რომ მიმართება არაა რაიმე არსებული და სუბსტანცია, არის ის, რომ ის არც წარმოიშვება, არც ისპობა, არც მოძრაობს, რაოდენობით არ მატულობს და არ კლებულობს, არ იცვლება თვისობრივად, არ გადაადგილდება, არ იცვლება არც სუბსტანციალურად, არ იბადება, არ ისპობა. ყოველივე ეს არ არსებობს მიმართებისთვის.

საგანი მოძრაობის გარეშე შეიძლება გაიზარდოს ან შემცირდეს, ე. ი. განიცადოს რაოდენობრივი ცვალებადობა. მაგრამ აუცილებელია, რომ მას შესაძლებლობაში ჰქონდეს მატერიაც და არსებაც. ხოლო მიმართება არაა სუბსტანცია არც შესაძლებლობაში, არც სინამდვილეში.

შეუსაბამობაა და უფრო მეტად შეუძლებელია, რომ სუბსტანციის ელემენტად და მასზე ადრე არსებულად მივიჩნიოთ არასუბსტანცია, რადგან ყველა კატეგორია სუბსტანციის შემდეგაა. ამას გარდა, ელემენტი არ ითქმის იმაზე, რის ელემენტიც ის

არის, ხოლო მეტი და ნაკლები, როგორც ცალ-ცალკე, ისე ერთად ითქმის რიცხვზე, გრძელი და მოკლე – ხაზზე, ფართო და ვიწრო – სიბრტყეზე. მაგრამ თუ არსებობს რაიმე სიდიდე, რომლისთვისაც, მაგალითად, ორიანი ყოველთვის „ცოტაა“ (მაგრამ თუ ორიანი მისთვის „ბევრია“, მაშინ „ცოტა“ ერთიანი უნდა ყოფილიყო), მას უნდა ჰქონოდა „მეტიც“, მაგალითად, ათიანი და თუ მისთვის არც ათიანია „მეტი“, ასეთი უნდა ყოფილიყო ათასი, მაგრამ ამ შემთხვევაში რიცხვი როგორღა იქნებოდა შემდგარი ბევრისა და მცირესგან, თუ მასზე ან ორივე ითქმის, ან არც ერთი მათგანი. სინამდვილეში კი რიცხვზე მხოლოდ ერთ-ერთი მათგანი ითქმის.

წიგნი XIV

თავი მეორე

საერთოდ, განხილვას მოითხოვს საკითხი იმის შესახებ, შეიძლება, თუ არა მარადიული მოვლენები ელემენტებისგან შედგებოდნენ? ისინი რომ ელემენტებს შეიცავდნენ, მატერიალური იქნებოდნენ, რადგან ყოველი რთული შედგენილობის საგანი ელემენტებისგან შედგება, ამიტომ მარადიულია ის, თუ არა, იმ ელემენტისგან უნდა წარმოიშვას, რომელნიც მის შემადგენლობაში შედიან. ყოველი წარმოშობადი კი შესაძლებლობიდან წარმოიშვება, რადგან შეუძლებლიდან არაფერი არ წარმოიშვება. შესაძლებელი კი შეიძლება განხორციელდეს და შეიძლება არა. რიცხვი ან ნებისმიერი მატერიალური საგანი, რამდენადაც მარადიული არ უნდა იყოს ის, შეიძლება არ არსებობდეს ისევე, როგორც ის, რაც არსებობს ერთი დღის ან ნებისმიერი რაოდენობის წლების განმავლობაში. მაშინ ასეთივე იქნებოდა ის, რასაც არა აქვს საზღვარი დროში. მაგრამ არც ეს იქნება მარადიული, თუ მარადიული არაა ის, რაც შეიძლება არ არსებობდეს, როგორც უკვე ვთქვით ამის შესახებ სხვაგან. თუ რაც ახლა ვთქვით, საერთოდ, ჭეშმარიტია, რომ რეალურად არ არსებობს არავითარი მარადიული სუბსტანცია, და ელემენტები. კი სუბსტანციის მატერია არიან, მაშინ მარადიული სუბსტანცია ელემენტებისგან არ იქნება შემდგარი.

ზოგი მოაზროვნე განუსაზღვრელ ორიანსა და ერთს ელემენტად თვლის, ხოლო არატოლს კი, მისგან გამომდინარე შეუსაბამობათა გამო, გონივრულად უარყოფს. ამ უკანასკნელს ისინი თავიდან იცილებენ იმ სიძნელეების გამო, რაც უთანასწოროს და მიმართების ელემენტად ქცევას აუცილებლად მოსდევს შედეგად. ამ შეხედულებისგან დამოუკიდებლად იმავე შედეგებამდე მიდიან აუცილებლად, როგორც ისინი, რომლებიც ელემენტებიდან იღებენ იდეალურ რიცხვებს, ისე ისინი, რომლებიც იღებენ მათემატიკურ რიცხვებს, მრავალმა მიზეზმა და უპირველესად ყოვლისა კი საკითხის ძველებურმა დაყენებამ გამოიწვია ამ ელემენტებისკენ დაბრუნება. მათ ეგონათ, რომ ყოველი არსებული ერთად და არსად იქცეოდა, თუ არ გადაჭრიდნენ და არ დასძლევდნენ პარმენიდეს დებულებას იმის შესახებ, რომ „ვერასოდეს ვერავინ ვერ გაიზიარებს თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ არარსებული არსებობს“. ამიტომ მათ აუცილებლად მიაჩნდათ არსებულის არსებობის მტკიცება. ამ შემთხვევაში არსებულისგან და სხვა რაიმესგან. უნდა წარმოშობილიყო არსებული, თუ ის სიმრავლეა. მაგრამ ჯერ ერთი, თუ არსებული მრავალგვარია, ის ან სუბსტანციას

ნიშნავს, ან თვისებას, ან რაოდენობას და სხვა კატეგორიას. თუ არარსებული არ არსებობს, მაშინ რომელი იქნებოდა სუბსტანცია, თვისება, რაოდენობა და სხვა ასეთი. თუ ყოველივე: ერთიც, კონკრეტული საგანიც, თვისებაც, რაოდენობაც და ყველაფერი სხვაც, რაიმე ერთს ნიშნავს. მაგრამ უაზრობაა და კიდევ მეტი, შეუძლებელიც, რომ რაიმე ერთი. ბუნება ერთ შემთხვევაში იყოს კონკრეტული საგნის, მეორე შემთხვევაში თვისების და შემდეგ, რაოდენობის ან ადგილმდებარეობის, მიზეზი.

შემდეგ, რომელი არსებულიდან და არარსებულიდან შედგება საგანი? არარსებულს, ისევე როგორც არსებულს, მრავალი მნიშვნელობა აქვს. და ყოფნა არაადამიანად ნიშნავს ამ გარკვეულ საგნად არყოფნას. სწორედ არყოფნა ნიშნავს ასეთი თვისების არქონებას, ხოლო სამი წყრთის სიგრძის არქონება ნიშნავს ასეთად არყოფნას. რომელი არსებულისა და არარსებულისგან წარმოიშვება არსებულ , საგანთა სიმრავლე? თუ სიცრუეს და მის ბუნებას არარსებული. უწოდეს, რომლისგან და არსებულისგან წარმოიშვება საგანთა სიმრავლე, მაშინ უნდა ითქვას, რომ საჭიროა რაღაც სიცრუის. დაშვებაც, როგორც გეომეტრები ერთი ტერფის სიგრძედ თვლიან იმას, რაც ასეთი არაა. თუმცა ეს შეუძლებელია, რომ ასე იყოს. და არც გეომეტრები უშვებენ სადმე ასეთ სიცრუეს, რადგან, ის არაა სილოგიზმის წანამდღვარი, არც ასეთი არარსებულიდან წარმოიშვება და მოისპობა რაიმე. ამგვარად, არარსებულზე იმდენივე აზრით შეიძლება ვიმსჯელოთ, რამდენიც კატეგორიაა. ამას გარდა, ცრუ ეწოდება არარსებულს და შესაძლებელს, საიდანაც წარმოშობა წარმოებს. მაგალითად, არაადამიანიდან, რომელიც შესაძლებლობაშია ადამიანი, წარმოიშვება ადამიანი და არათეთრიდან, მაგრამ შესაძლებლობაში არსებული თეთრიდან – თეთრი, ასევეა როგორც ერთის, ისე სიმრავლის წარმოშობის შემთხვევაში.

როგორც ჩანს, კვლევა ეხება საკითხს იმის შესახებ, თუ როგორ არსებობს სიმრავლე, როგორც სუბსტანცია, რადგან რიცხვები, სიგრძეები და სხეულები წარმოშობილი არიან. უაზრობაა ვიკვლიოთ, თუ სიმრავლე როგორ არსებობს და არ ვიკვლიოთ, თუ როგორაა ის ასეთი, ან ამდენი. რადგან არც განუსაზღვრელი ორიანი, არც დიდი და მცირე არის იმის მიზეზი, რომ არსებული არის ორი, ან ბევრი საგანი თეთრი ფერის, რაღაც გემოს, ან ფორმის მქონე, რადგან ისინიც რიცხვები და ერთიანები იქნებოდნენ. მაგრამ თუ ამათაც დავაკვირდებით, დავინახავთ იმ მიზეზებს, რომელიც იმათშიც მოქმედებს, რაც ან იგივეა, ან ანალოგიური. აქ იგივე გადახვევაა მიზეზი, როგორც იმათთვის, რომლებიც იკვლევენ არსებულს, ისევე იმათთვის, ვინც მის საპირისპიროს იკვლევს, რომლისგანაც და ერთისგან არის წარმოშობილი არსებული, მიმართება და არატოლი. ესენი კი არც უპირისპირდებიან და არც უარყოფენ პირველთ, რადგან ერთი ბუნება აქვს არსებულს, სუბსტანციას და მის თვისებებს.

საჭიროა აგრეთვე გავარკვიოთ, თუ მიმართება როგორ წარმოადგენს მრავალს და არა ერთს. ამჟამად კი ვარკვევთ ე. იმას, თუ როგორ არსებობს პირველი ერთისგან დამოუკიდებლად მრავალი ერთიანი, და არა იმას, თუ როგორ არსებობს ტოლისგან დამოუკიდებლად მრავალი არატოლი. მიუხედავად ამისა, ხმარობენ გამოთქმებს დიდი და პატარა, მრავალი და მცირე, რისგანაც რიცხვები შედგებიან, ფართეს და ვიწროს – სიბრტყეებისთვის, გრძელსა და მოკლეს – სიგრძეებისთვის, ღრმას და

არაღრმას საგანთა სიმრავლისთვის. ამას გარდა, ასახელებენ მიმართებათა მრავალ სახეს. რა არის ამ შემთხვევაში სიმრავლის მიზეზი?

მაგრამ როგორც ჩვენ ვამტკიცებთ, აუცილებელია დავუშვათ თვითეული ამათგანის არსებობა შესაძლებლობაში. ის კი ცდილობდა ეჩვენებინა, თუ რაა შესაძლებლობაში საგანი და არსება, არა როგორც დამოუკიდებელი, არამედ როგორც მიმართება, ისევე, როგორც ვინმეს რომ ეთქვა თვისებაზე, რომელიც არც შესაძლებლობაშია ერთი, ან არსებული და არც ერთის და არსებულის უარყოფა, რომ ის არის რაღაც ერთი არსებულთაგანი. და კიდევ მეტი, როგორც ნათქვამი იყო, იმის კვლევისას, თუ როგორაა არსებული სიმრავლე, ვეძებთ მას არა ამ კატეგორიაში, რომელიც არსების, ან თვისებების სიმრავლეს ეხება, არამედ რომელიც არსებული საგნების სიმრავლეს ეხება. აქედან პირველი სუბსტანციებია; მეორე – თვისებები, მესამე-მიმართება. დანარჩენ კატეგორიებშიც იმის კვლევას, თუ როგორ არსებობს სიმრავლე, მრავალი სიმძნელე ახლავს თან. იმის გამო, რომ სუბსტრატი დამოუკიდებელია, წარმოიშვება და არსებობს საგანთა, თვისებათა და რაოდენობათა სიმრავლე. მიუხედავად ამისა, თვითეულ გვარს უნდა ჰქონდეს თავისი მატერია, თუმცა შეუძლებელია, რომ ის სუბსტანციებისგან დამოუკიდებელი იყოს. მაგრამ კონკრეტული საგნების მიმართ საკითხავია, თუ როგორ არიან ისინი სიმრავლე? იქნებ თვითეული მათგანი არაა ესა და ეს საგანი და ასეთი ბუნება? აქ იგივე სიმძნელეა, როგორც იმის კვლევისას, თუ როგორ არსებობს არა ერთი, არამედ მრავალი სუბსტანცია სინამდვილეში? თუ საგანი და რაოდენობა ერთი და იგივე არაა, არ ვკითხულობთ, თუ როგორ და რატომ არის არსებული მრავალი, არამედ თუ რატომ არის სიმრავლე მრავალი, რადგან ყველა რიცხვი და ერთიანიც რაღაც რაოდენობას გამოხატავს, თუ ის არაა საზომი და. რაოდენობის მიხედვით დაუნაწევრებელი. თუ სხვადასხვაა რაოდენობა და საგანი, ვერ ვიტყვით, თუ რისგან არის წარმოშობილი რაიმე საგანი და სიმრავლე. თუ ერთი და იგივეა, მაშინ აქ მრავალი წინააღმდეგობა შეგვხვდება.

რიცხვების შესწავლის დროს იბადება ეჭვი იმის შესახებ, თუ საიდან მივიღეთ რწმენა იმისა, რომ ისინი არსებობენ? იდეების მომხრენი რიცხვებს საგანთა მიზეზად აცხადებენ. თუ თვითეული რიცხვი რაღაც იდეაა, მაშინ იდეა როგორაა სხვების არსებობის მიზეზი? ის ხომ მათი სუბსტრატია. ვინც ამ გზას მისდევს, ხედავს რა სიმძნელებს, რაც იდეების დაშვებას ახლავს თან, ამის გამო არ უშვებს იდეალურ რიცხვებს, არამედ მხოლოდ მათემატიკურს, მაგრამ, როგორ დავუჯეროთ მათ, რომ ასეთი რიცხვები არსებობენ და რა სარგებლობა მოაქვთ მათ მოვლენებისთვის. ვინც ამათ არსებობას. ამტკიცებს, არაფერს არ ამბობს, იმის გარდა, რომ ისინი რაღაც დამოუკიდებელი არსებები - არიან, მაგრამ არ ჩანს, რომ ისინი. მიზეზები იყვნენ. რიცხვების შესახებ თქმული ყველა დებულება, როგორც უკვე ვთქვით, ძალაში რჩება შეგრძნებადი მოვლენებისთვისაც.

თავი მესამე

ისინი, რომლებიც იდეებს რიცხვებად თვლიან, თვითიველ მათგანს აბსტრაქციის გზით აყენებენ სიმრავლის გვერდით და ცდილობენ განსაზღვრონ, თუ რაა ის. მაგრამ რადგან ეს არც აუცილებელია, და არც შესაძლებელი. ამიტომ არც ის უნდა ეთქვას, რომ რიცხვები არსებობენ. პითაგორელები კი ხედავდნენ რა, რომ რიცხვთა მრავალი თვისება ახასიათებთ გრძობად სხეულებს, საგნებს რიცხვებად აქცევდნენ, მაგრამ რიცხვებს არ თვლიდნენ საგნებისგან დამოუკიდებლად, არამედ საგნებს რიცხვებისგან წარმოშობილად. რატომ? – იმიტომ, რომ რიცხვთა თვისებები ახასიათებს, როგორც მუსიკალურ ჰარმონიას, ისე ციურ მოვლენებსა და მრავალ სხვას. ისინი კი, რომლებიც მხოლოდ მათემატიკურ რიცხვებს უშვებენ, ამ ჰიპოთეზიდან არავითარი დასკვნა არ გამოჰყავთ, არამედ ამბობენ, რომ მათი შემეცნება შეუძლებელიაო.

ჩვენ კი ეს შესაძლებლად მიგვაჩნია, როგორც ადრევე ვთქვით. ცხადია აგრეთვე ისიც, რომ მათემატიკური რიცხვები დამოუკიდებელი არ არიან, რადგან დამოუკიდებელი რომ ყოფილიყვნენ, მათი თვისებები სხეულებს აღარ ექნებოდათ.

პითაგორელებს ასეთი დანაშაული არ მიუძღვით. მაგრამ რადგან ისინი რიცხვებისგან ფიზიკურ სხეულებსა ჰქმნიან, და იმისგან, რასაც არა აქვს სიმძიმე, ან სიმსუბუქე, სიმძიმისა და სიმსუბუქის მქონეს, ამ შემთხვევაში ისინი სხვა ცასა და სხეულებზე ლაპარაკობენ და არა შეგრძნებადზე. ხოლო ისინი, რომლებიც რიცხვებს დამოუკიდებლად თვლიან იმის გამო, რომ აქსიომებს არა აქვთ მნიშვნელობა შეგრძნებადი საგნებისთვის, ჭეშმარიტებას ამბობენ; ჩვენ სულს სიამოვნებს კიდევ ის, რომ რიცხვები დამოუკიდებლად არსებობდნენ. ასევე მათემატიკური სიდიდეების მიმართაც ცხადია, რომ მოწინააღმდეგენი საწინააღმდეგო თვალსაზრისზე დგანან. ასეთი თვალსაზრისის მქონეთ ახლახან წამოჭრილი დაბრკოლებაც იმის შესახებ, თუ რატომ ახასიათებთ მათი თვისებები შეგრძნებად საგნებს, როდესაც ისინი შეგრძნებად საგნებში არასოდეს არ არსებობენ, ადვილად უნდა გადაჭრან.

არიან ისეთი მოაზროვნენიც, რომლებიც ფიქრობენ, რომ წერტილი არის საზღვარი და კიდე ხაზისა, ხაზი – სიბრტყისა, სიბრტყე – სხეულისა და რომ ეს ბუნება მათ აუცილებლად ახასიათებთ. საჭიროა ამ თვალსაზრისის განხილვაც. ხომ არაა ისიც ძალიან მერყევი? რადგან სუბსტანციები კი არ არიან კიდეში, არამედ, უპირველესად ყოვლისა, საზღვრები. რახან სიარულს და საერთოდ, მოძრაობას რაიმე საზღვარი აქვს, მაშინ ისიც რაღაც საგანი და სუბსტანცია უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ეს უაზრობაა, რადგან ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ ყველა ისინი რაიმე გარკვეული შეგრძნებადი საგნები იქნებოდნენ. მსჯელობა კი სწორედ იმას ეხებოდა, თუ რატომ არიან ისინი დამოუკიდებელი.

ამას გარდა, გამოსაკვლევიან, რომ ხომ არაა ძალიან მერყევი თვალსაზრისი, როგორც ყველა რიცხვების, ისე მათემატიკური რიცხვების შესახებ, რაც წინამორბედ მსჯელობასთან არავითარ კავშირში არაა. რადგან რომ არ ყოფილიყო რიცხვები, სიდიდეები მაინც იარსებებდნენ, იმათთვის, რომლებიც მხოლოდ მათემატიკურ სიდიდეებს უშვებდნენ. და ესენი რომ არ ყოფილიყვნენ, სული და შეგრძნებადი სხეულები მაინც იარსებებდნენ; მაგრამ არ ჩანს, რომ ბუნება იყოს მოვლენათა

შემთხვევითი გროვა, როგორც რაღაც უვარგისი ტრაგედია. ხოლო ისინი, რომლებიც იდეებს უშვებენ, მხედველობიდან რჩებათ ის, თუ რომელი იდეები არსებობენ, როგორ არსებობენ, ან როგორ უკავშირდებიან ისინი სუბსტანციებს? თუმცა სიდიდეებს ისინი აწარმოებენ მატერიიდან და რიცხვებიდან, ორიანიდან – სიგრძეს, სამიანიდან – სიბრტყეს, ოთხიანიდან – სხეულს და ასე შემდეგ, მაგრამ ამას მნიშვნელობა არა აქვს, მთავარია გაირკვეს, თუ როგორ არსებობენ ისინი, ან რას შველიან საგნებს? სინამდვილეში ესენი ისევე, როგორც მათემატიკურ რიცხვები, არანაირად არ შველიან, სუბსტანციებს. მათ შესახებ არც რაიმე თვალსაზრისი შეიძლება გვქონდეს, თუ ვინმე არ აამოძრავებდა მათემატიკურ მოვლენებს და თავისებურ შეხედულებას არ გამოიმუშავებდა. მით უმეტეს, რომ ძნელი არაა ნებისმიერი ჰიპოთეზის გადიდება და განვითარება. ისინი კი, რომლებიც მათემატიკური რიცხვების იდეებთან გაიგივებისკენ ისწრაფიან, სცდებიან. პირველნი რიცხვებს აორმაგებენ, მეორენი კი რიცხვებსა და იდეებს აიგივებენ. მაგრამ არ ამბობენ, და ვერც იტყვიან, თუ როგორ არსებობს, ან რისგან წარმოსდგება მათემატიკური რიცხვი, თუმცა ისინი მას ათავსებენ იდეალურსა და გრძობად მოვლენებს შორის. თუ იდეები, მათი აზრით, არის წარმოშობილი დიდისა და მცირესგან, მაშინ სიდიდე სხვა დიდისა და მცირესგან იქნება. მაგრამ თუ სხვა ვინმე ჰკითხავს მათ, ისინი პასუხობენ, რომ ელემენტები ბევრია. და თუ თვითთულ მოვლენას ერთი საწყისი აქვს, მაშინ ყველა ამათ საერთო ექნებათ ერთი. მაშინ საკვლევია, თუ სიმრავლე როგორ არის ერთი. ამავე დროს, მათი აზრით, შეუძლებელია, რომ რიცხვი წარმოშობილი იყოს სხვანაირად, თუ არა ერთისა და განუსაზღვრელი ორიანისგან. მაგრამ ყოველივე ეს უაზრობაა და ეწინააღმდეგება, როგორც თავის თავს, ისე ლოგიკა ყველაფერი ეს ჰგავს სიმონიდეს გრძელ სიტყვას: გრძელი სიტყვა ისეთივეა, როგორც სიტყვა მონებისა, რომლებიც გონივრულს არაფერს ამბობენ. როგორც ჩანს, ის ელემენტები, როგორცაა დიდი და მცირე, ისე ყვირიან, თითქოს მათ ძალად მიათრევდნენ, რადგან შეუძლებელია ვინმეს რიცხვები ეწარმოებინა სხვანაირად, თუ არა ერთის გაორმაგების გზით.

უაზრობაა აგრეთვე მარადიულობის დაქვემდებარება წარმოშობის პროცესისადმი. განსაკუთრებით კი ეს შეუძლებელია ერთისთვის. არაფერი არაა საყოყმანო იმაში, უშვებენ თუ არა პითაგორელები, წარმოშობას. ცხადია, რომ ისინი ამტკიცებენ, რომ ერთი არის შედგენილი ან სიბრტყეებისგან, ან ზედაპირისგან, ან თესლისგან, ან იმისგან, რის თქმაც მათ უჭირდათ და რაც განუსაზღვრელს უახლოვდება, თუმცა შემოფარგლულია საზღვრებით. მაგრამ როდესაც მათ სურთ სამყაროს ბუნებრივ წარმოშობაზე ლაპარაკი, მართებული იქნებოდა, შეგვესწავლა მათი შეხედულებანი, ამჟამად კი მათთვის თავი დაგვენებებია, რადგან საწყისებს უძრავ მოვლენებში ვეძებთ და ასეთი რიცხვების საწყისების კვლევაც დაგვჭირდება.

თავი მეოთხე

არავინ არ ლაპარაკობს კენტი რიცხვების წარმოშობაზე. ლაპარაკობენ ლუწის წარმოშობაზე. ისინი პირველ ლუწს აწარმოებენ არატოლიდან, მაგრამ გათანასწორებული დიდისა და მცირისგან, რომელნიც გათანაბრებამდე უტოლონი იყვნენ. ისინი რომ ყოველთვის ტოლნი ყოფილიყვნენ, წინასწარ არათანასწორნი ვერ იქნებოდნენ, რადგან მარადიულს წინ არაფერი არ უსწრებს. ამრიგად, ცხადია, რომ არ შეიძლება იმის განჭვრეტა, თუ რატომ უშვებენ ისინი რიცხვების წარმოშობას.

სიძნელე შეიძლება შეხვდეს იმასაც, ვინც გადაჭრა კითხვა იმის შესახებ, თუ როგორ არსებობენ სიკეთისა და მშვენიერების საწყისები და ელემენტები. ეს კითხვა ეხება იმას, რომ დამოუკიდებლად არსებული სიკეთე და უკეთესი ისეთია, რაც ჩვენ გვინდოდა გვეთქვა, თუ ისინი გვიან წარმოიშვნენ. თეოლოგების გარდა, როგორც ჩანს, ამავე შეხედულების მატარებელი არიან ზოგიერთი თანამედროვე მოაზროვნენიც, რომლებიც ამას კი არ ამბობენ, არამედ არსებულის ბუნების კვლევისას წინ წასულნი, ავლენენ სიკეთისა და მშვენიერების ბუნებას. ამას ისინი სჩადიან სიფრთხილის გამო ჭეშმარიტი სიძნელეების წინაშე, რაც მათ მსჯელობას ისევე მოსდევს შედეგად, როგორც იმათ მსჯელობას, რომლებიც ერთ საწყისს უშვებენ. სიძნელე იმაში კი არ მდგომარეობს, რომ ისინი საწყისად სიკეთეს სთვლიან, არამედ იმაში, რომ ერთადერთ საწყისად მიაჩნიათ რა ერთი, რიცხვს მისგან აწარმოებენ. ასევე იქცევიან ძველი პოეტები, რომლებიც მეფობასა და ბატონობას აკუთვნებენ არა პირველთ, როგორცაა ღამე, ცა, ქაოსი და ოკეანე, არამედ ზევსს. ამათგან ზოგნი საწყისებს ცვალებადობის გამო, შემთხვევითად სთვლიან; ისინი არეულად მსჯელობენ და არა მითიური ფორმით, როგორც მაგალითად, ფერეკიდე და ზოგიერთი სხვა, რომლებიც პირველად წარმოშობილად საუკეთესოს სთვლიან. მაგები და მოგვიანო ბრძენნი, მაგალითად, ემპედოკლე და ანაქსაგორა, პირველი მეგობრობას აცხადებს ელემენტად, მეორე კი გონებას, ხოლო ისინი, რომლებიც სუბსტანციას უძრავად სთვლიან, ამბობენ, რომ თავისთავადი ერთი არის თავისთავადი სიკეთე და სუბსტანციალობას უფრო მეტად მას აკუთვნებენ.

აქვე უნდა დავადგინოთ, თუ რა უნდა ვთქვათ. საკვირველია, რომ პირველადსა და მარადიულს, როგორც კეთილს, დამოუკიდებლობა და ბედნიერება არ ახასიათებს, რადგან ის რომელიმე სხვისთვის არაა უკვდავი, ბედნიერი და დამოუკიდებელი. ასე რომ, სწორი უნდა იყოს მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ეს საწყისი ჭეშმარიტად ასეთია და ამავე დროს ერთს წარმოადგენს. წინააღმდეგ შემთხვევაში შეუძლებელი იქნებოდა, რომ ის საწყისიცა და რიცხვიც ყოფილიყო. მაგრამ აქედან მრავალი შეუსაბამობა გამომდინარეობს, რომელთა თავიდან აცილების მიზნით ზოგმა პირველ საწყისად და ელემენტად ერთი ჩათვალა და ის მათემატიკურ რიცხვად მიიჩნია. მაგრამ მაშინ ყველა ერთიანი იქცეოდა რაღაც სიკეთედ და შეიქმნებოდა სიკეთეთა სიმრავლე. შემდეგ, თუ იდეები რიცხვებია, ყველა იდეა სიკეთე იქნებოდა. იმათ კი, რომლებსაც მისი არსის დადგენა სურთ, და ის მხოლოდ სიკეთედ მიაჩნიათ, იდეებს ვეღარ ჩათვლიან სუბსტანციებად. მაგრამ თუ არსებობენ სუბსტანციების იდეებიც, მაშინ ყველა მცენარე და ცხოველი სიკეთე და სიკეთის მოზიარე იქნებოდა. აქედან გამომდინარეობს,

როგორც ეს, ისე სხვა შეუსაბამობა. მაგალითად, დაპირისპირება, იქნება ეს სიმრავლე, თუ უტოლობა (დიდი და მცირე), რაც თავისთავად ბოროტებაა, ელემენტად იქცევა. ამიტომ ერთმა ფილოსოფოსმა თავი აარიდა სიკეთის, როგორც აუცილებლად არსებულის, ერთად გამოცხადებას. მისი აზრით, თუ წარმოშობა წარმოებს დაპირისპირებიდან, მაშინ ბოროტებას. სიმრავლის ბუნება ექნება. ზოგნი კი ამტკიცებენ, რომ ბოროტების ბუნება აქვს არატოლს, საიდანაც გამომდინარეობს, რომ ყოველი არსებული ეზიარება ბოროტებას, გარდა დამოუკიდებელი ერთისა. რიცხვები კი უფრო მეტად ეზიარებიან აღურეველ ერთს, ვიდრე სიდიდეს. ბოროტება კი არის სიკეთის ადგილსამყოფელი და ისწრაფვის ეზიაროს მოკვდავს, რადგან წინააღმდეგობის ერთი მხარე. მეორის დამლუპველია. როგორც მატერიაზე ვამბობთ, რომ ის არის ყოველივეს შესაძლებლობა და ცეცხლი რეალობაში არის ცეცხლის. შესაძლებლობა, ასევე ბოროტებაც იქნება სიკეთის შესაძლებლობა. ყოველივე ეს გამომდინარეობს, როგორც იქიდან, რომ ყველაფრის საწყისად აქცევენ ელემენტს, ისე იქიდან, რომ საწყისად სთვლიან დაპირისპირებას, ერთს, რიცხვებს. და ამ უკანასკნელს სთვლიან პირველად სუბსტანციად, დამოუკიდებლად და იდეად.

წიგნი XIV

თავი მეხუთე

თუ ამ მეთოდით შეუძლებელია სიკეთის, როგორც ჩათვლა, ისე არჩათვლა საწყისად, მაშინ ცხადია, რომ სწორად არაა შერჩეული არც საწყისები და არც პირველი არსებები. არც ის არის სწორი, ვინც ყოველივეს საწყისებს მცენარეებისა და ცხოველების საწყისებს ამსგავსებს, რადგან განუსაზღვრელი და დაუსრულებელი საწყისიდან მუდამ დასრულებული წარმოიშვება. ასევეა პირველად, მოვლენებში. ასე რომ, არც რაიმე ერთი უნდა იყოს თავისთავადი, რადგან სასრულოვანია ის საწყისები, საიდანაც ესენია წარმოშობილი. მაგალითად, ადამიანი შობს ადამიანს და თესლი არაა პირველი უაზრობაა აგრეთვე ადგილის მათემატიკურ სხეულად ქცევა, რადგან ადგილი ყველას სპეციფიკური აქვს. მაშასადამე, ადგილი დამოუკიდებელია, მათემატიკური მოვლენები კი – არა. ისინი კი იმას ამბობენ, რომ ადგილი სადღაც არსებობს, მაგრამ იმას კი აღარ ამბობენ, თუ რაა ადგილი.

ისინი კი, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ არსებული მოვლენები ელემენტებისგან შედგებიან და არსებულთა შორის პირველ რიგში რიცხვებს ასახელებენ, უნდა განიხილონ, თუ როგორ ხდება ერთიმეორისგან წარმოშობა და შემდეგ ის, თუ როგორ ხდება რიცხვის წარმოშობა საწყისებისგან. შესაძლებელია, ეს მოხდეს შერევით. მაგრამ ყოველივე ნარევი არაა, რადგან წარმოშობილი სულ სხვაა. და ერთი არაა დამოუკიდებელი და სხვა ბუნება. მათ კი სურთ, რომ ეს ასე იყოს. იქნება ყოველივე სინთეზია, როგორც მარცვალი, მაგრამ მათ ადგილმდებარეობა აუცილებლად უნდა ჰქონდეთ. გონება ერთსა და სიმრავლეს ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად მოიაზრებს. ესაა სწორედ რიცხვი, ერთი და მრავალი, ანუ ერთი და არათანასწორი. და არსებული ხან რაღაცისგანაა შემდგარი და ხან კი არა. როგორია რიცხვი? ის არ უნდა იყოს შემდგარი ნაწილებისგან, არამედ როგორც თესლისგან დაბადებული. მაგრამ

შეუძლებელია, რომ განუყოფელისგან რაიმე წარმოიშვას. ან იქნება ის წარმოშობილია იმ მოპირდაპირე მხარიდან, რომელიც აღარ შემოგვრჩა? მაგრამ რაც ასეთია, ის შედგება რაღაც იმისგან, რაც რჩება კიდეც. რადგანაც ერთი მოაზროვნე ერთს უპირისპირებს სიმრავლეს, მეორე კი არათანასწორს და ერთს იყენებს, როგორც ტოლს, მაშინ რიცხვი წარმოშობილი ყოფილა წინააღმდეგობისგან. ამრიგად, უნდა არსებობდეს რაღაც, რომლისგან და მისი მოწინააღმდეგე მხარისგან ხდება წარმოშობა. გარდა ამისა, მათ არაფერი არა აქვთ ნათქვამი იმაზე, თუ რა არის ის, რაც წარმოიშვება წინააღმდეგობისგან ან იშლება წინააღმდეგობად მთლიანად ისე, რომ რიცხვს არ ეზიარება. სინამდვილეში კი წინააღმდეგობა არსებობს თუ არა რიცხვში, სპობს მას, როგორც შური სპობს ნარევს. თუმცა ეს არ უნდა მომხდარიყო, რადგან მტრობა არ უპირისპირდება ნარევს.

მათ სრულებით არ განსაზღვრეს არც ის, თუ როგორ არიან რიცხვები, როგორც საზღვრები, სუბსტანციები და არსებათა საწყისები, ან წერტილები სიდიდეების საწყისები. მაგალითად, როგორც ევრიტამ განალაგა რიცხვები, მიაკუთვნა რა ერთი ადამიანს, მეორე ცხენს, სხვებმა კი რიცხვები დაიყვანეს სამკუთხედ და ოთხკუთხედ ფორმაზე. ევრიტამ კი კენჭები დაამსგავსა მცენარეთა ფორმებს. თუ მსჯელობა არის რიცხვთა სიმფონია, ასევე ადამიანი და ყოველი სხვა დანარჩენი, მაშინ თვისებები, როგორიცაა თეთრი, ტკბილი და თბილი, როგორღა იქნებიან რიცხვები?

ცხადია, რომ რიცხვები არ არიან არც არსებები და არც ფორმის მიზეზები, რადგან არსება არის ნაწილთა მიმართება, რიცხვი კი მატერიაა, როგორც სხეულის ან ჩონჩხის რიცხვი არის მისი არსება, სამი – ცეცხლის, ორი კი – მიწის. რიცხვი, როგორც არ უნდა იყოს ის, არის რაიმე რიცხვი, ან ცეცხლის, ან მიწის, ან ერთის, მაგრამ რაიმე სუბსტანცია არის მიმართება რამენაირი შერევის გამო. ის არაა რაიმე რიცხვი, არამედ სხეულბრივი, ან სხვა რაიმე ნარევის რიცხობრივი მიმართება. არც ზოგადი რიცხვისა და არც ერთიანებისგან შემდგარი რიცხვის მიზეზად ქცევაა საჭირო, რადგან რიცხვი არაა არც მატერია, არც აზრი, არც საგნების სახე და არც მათი მიზანი.

წიგნი XIV

თავი მეექვსე

სიძნელე მდგომარეობს აგრეთვე იმაში, თუ როგორ წარმოიშვება კეთილდღეობა იმ ნარევისგან, რომელიც რიცხვებშია გამოხატული, იქნება ის ადვილად თვლადი თუ კენტი რიცხვი. სრულებითაც არაა უფრო მეტად სასარგებლო ის თავლხსნარი, რომელსაც შევურევთ პროპორციით სამს სამზე. უფრო მეტად სასარგებლო იქნება, თუ მას გათხელების დროს არავითარ პროპორციას არ მოვუნახავთ, ვიდრე რომ ის იყოს რიცხვში გამოხატული და იყოს შეურეველი. გარდა ამისა, ის პროპორცია, რაც ნარევშია, არის რიცხვთა მიმატების შედეგი და არაა თვით რიცხვებში, მაგალითად, ორის სამთან მიმატების და არა ორის სამზე გამრავლების შედეგი. იგივე გვარი უნდა ჰქონდეთ გამრავლებებსაც. ასე რომ, 1-ით უნდა გაიზომოს $1 \times 2 \times 3$, ხოლო 4-ით – $4 \times 5 \times 6$. ასევე ყოველი სხვაც. მაგრამ ცეცხლი არაა $2 \times 5 \times 3 \times 6$ და წყალი არაა ორჯერ სამი.

თუ აუცილებელია, რომ ყოველივე რიცხვს უკავშირდებოდეს, აქედან აუცილებლად მივიღებთ მრავალ ანალოგიურ შედეგს და ერთი და იგივე რიცხვი შეიძლება აღმოჩნდეს, როგორც ამ, ისე სხვა საგნებში. ამრიგად, გარკვეულია, რომ რიცხვია მიზეზი და ამიტომ არსებობენ საგნები, თუ არა? მაგალითად, რაღაც რიცხვია მზის ტრიალი, ასევე მთვარის, ან თვითთელი ცხოველის არსებობა და ზრდა? რა უშლის ხელს იმას, რომ რიცხვი ზოგან იყოს სამკუთხედი, ზოგან ოთხკუთხედი, ზოგან კუბი და ორმაგი? ამას არაფერი არ უშლის ხელს და ამიტომ აუცილებელია ამ სფეროში ვიტრილობოთ. თუ ყოველივე რიცხვს უკავშირდება, მაშინ შესაძლებელია, რომ განსხვავებაც რიცხვებისგან იყოს და თუ საგნებს შემთხვევით ერთი და იგივე რიცხვი უკავშირდებათ, ისინი ერთი და იგივე უნდა იყვნენ, როგორც მზე და მთვარე. მაგრამ რატომ უნდა იყვნენ იგივე? მაგალითად, ხმოვან ბგერათა რიცხვი შვიდია, შვიდი სიმი შეადგენს ჰარმონიას, შვიდია თანავარსკვლავედ პლეადას ვარსკვლავთა რიცხვი, შვიდი წლისანი იცვლიან კბილებს (თუმცა მხოლოდ ზოგნი, ზოგნი კი არა), თებეს წინააღმდეგ იბრძოდა შვიდი ბელადი. იქნებ რიცხვებს აქვთ ასეთი ბუნება და ამიტომ უნდა იყოს შვიდი ბელადთა რიცხვი და თანავარსკვლავედ პლეადას ვარსკვლავთა რიცხვიც? თუ ბელადნი შვიდნი იმიტომ იყვნენ, რომ შვიდი იყო კარი, ან სხვა რაიმე მიზეზის გამო?

ჩვენი აზრით, დიდი დათვის თანავარსკვლავედის ვარსკვლავთა რიცხვი თორმეტია, სხვები ფიქრობენ, რომ მეტაიო და რადგან ζ , და z ჰარმონიულად არიან ერთმანეთთან შეკავშირებულნი და მათი რიცხვი სამია, ამიტომ ჰარმონიის რიცხვიც სამიაო. იმათ სრულებით არ აფიქრებთ ის, რომ ჰარმონია ათასგვარი შეიძლება იყოს (მართლაც, შეიძლება g -ს და p -ს ერთი ნიშანი ჰქონდეთ). თუ ზემომოტანილი ბგერები ორმაგნი არიან, ამის მიზეზი ისაა, რომ ადგილია სამი, სადაც თვითთელი ამ ბგერათაგანი შეიძლება სიგმას დაუკავშირდეს. მხოლოდ ამის გამო არიან ისინი სამნი და არა იმიტომ, რომ სიმფონიის რიცხვი სამია. სიმფონიების რიცხვი მრავალგვარია, მაგრამ აქ ეს შეუძლებელია. ეს მოაზროვნენი ისევე, როგორც ჰომეროსის ძველი მიმდევრები, მცირე მსგავსებას კი ხედავენ, მაგრამ ვერ ამჩნევენ დიდს. მაგალითად, სიმების ნაწილი არის 9, ნაწილი კი – 8, ზუსტად ასევე ლექსშიც 17 მარცვალია, მარჯვნივ – 9, მარცხნივ – 8. ასევე ანბანშიც მანძილი α -დან ω -მდე და სალამურში მანძილი ყველაზე დაბალი ნოტიდან ყველაზე მაღლამდე ეტოლება მთელი ცის ჰარმონიისას. ამის არც დანახვა, არც აღმოჩენა და არც შემჩნევა არაა ძნელი, არც მუდმივ და არც წარმავალ მოვლენებში. მაგრამ როგორც რიცხვების ნაქები ბუნება, ისე მათი მოპირდაპირე მხარე და საერთოდ, მათემატიკური მოვლენები, რომელთაც ზოგიერთი მოაზროვნე მთელი ბუნების მიზეზად აქცევს, გამოუკვლეველი დარჩათ, რადგან როგორც ჩანს, არც ერთი იმ მეთოდით, რომლითაც ისინი საწყისებს განსაზღვრავენ, რიცხვები მიზეზები არ არიან. მაგრამ როგორც ისინი ცხადყოფენ, მართლაც, არსებობს სრულყოფილი. შედგენილობის თვალსაზრისით. მაგალითად, მშვენიერია კენტი, სწორი ხაზი, კვადრატის, ზოგიერთი რიცხვი კვადრატში, ასევე წლის დრონი და რიცხვები. და ყოველივე სხვასაც აქვს ასეთი თვისება, რაც მათ გამოჰყავთ მათემატიკური დებულებებიდან. ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს შემთხვევითობაა, რადგან თუმცა შემთხვევით, მაგრამ მაინც ყოველივე ერთმანეთს

ენათესავება და მსგავსებაც ერთი აქვთ. არსებულის ყოველ კატეგორიაში ვხვდებით მსგავსებას, მაგალითად, სიგრძეებში ესაა სწორი ხაზი, სიბრტყეებში სწორი ზედაპირი, რიცხვებში კენტი და ფერებში თეთრი. მაგრამ გვარებში ჰარმონიისა და სხვა ამდაგვარის მიზეზები რიცხვები არ არიან. ისინი, მართალია, სახით ერთნი არიან, მაგრამ მაინც განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ასევეა ერთეულ საგნებშიც, ამიტომაც იდეების დადგენა არაა აუცილებელი.

ასეთია აქედან გამომდინარე შედეგები და კიდევ ბევრ სხვა დაბრკოლებაზე შეიძლება მიგვეთითებია. რომ რიცხვები შეგრძნებადი მოვლენებისგან დამოუკიდებელი არ არიან, როგორც ზოგიერთი ამბობს, და არც საწყისნი არიან, ამას ადასტურებს ის, რომ მათი წარმოშობის ახსნისას ჩნდება მრავალი დაბრკოლება, რომელთა თავიდან აშორება შეუძლებელია.

ბერძნულიდან თარგმნა თამარ კუკავამ
გამოცემული თბილისი 1964 წ.